

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 6 Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2022

Sinop Üniversitesinin 49. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): 6 Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2022

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelî Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors
Doç. Dr. Cenk DEMİR- Doç. Dr. Nuriye ÇELİK

Doç. Dr. Hülya KARAÇALI TAZE

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DEMİRTÜRK

Teknik Editör | Technical Editor
Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.ERCÜMEND ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Yağmur Sağlam Liman	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Döne Ayhan	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karaman	Sinop Üniversitesi
Dr. Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz Erkan	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Kibar Aktın	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Orakçı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gülbadi Alan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Eler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Alican	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Öztürk	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Alper Başer	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz Kartın	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Haşim Erdoğan	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Demirci	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Şener	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Yaşar Kazu	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Rasim Tösten	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Refik Arıkan	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Seraceddin Levent Zorluoğlu	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Taner Bilgin	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Turgut Subaşı	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Galip Çağ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseli Aygül Ernek Alan	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kavak	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem Turp	Kafkas Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Durmuş Burak	Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Google Scholar

Redaksiyon | Redaction

Arş. Gör. Emrah MARAL

Arş. Gör. Fırat KÜSKÜ

Arş. Gör. Muazzez GÜNDÜZ OĞUL

Arş. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Arş. Gör. Şerife Sena GÜNER

Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Kasım 2022

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayının organıdır. Makaleler, ithenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Fikrettin YAVUZ & Elif YORMAZ Araştırma Makalesi
Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)
A Coercive Modus Operandi in Foreign Policy: Gunboat Diplomacy (The British Case) 288-314

Neslihan İHTİYAROĞLU, Birsen KARAKUŞ YILDIZ & Fatma YILMAZ Araştırma Makalesi
Okullarda Pozitif Psikolojik Sermaye ve Örgütsel Öğrenme İlişkisinin İncelenmesi
Investigation of The Relationship Between Positive Psychological Capital and Organizational Learning in Schools 315-353

Muhammed KEŞKEK & Didem KAYAHAN YÜKSEL Araştırma Makalesi
Öğretmenlerin Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime İlişkin Algıları: Bir Metafor Analizi Çalışması
Teachers' Perceptions of Distance Education in the Covid-19 Pandemic Process: A Metaphor Analysis Study 354-376

Kemal KAHRAMAN Araştırma Makalesi
İki Sadakat Arasında; Abdullah Quilliam Ve Muhammed M. Pickthall
Between Two Loyalties; Abdullah Quilliam and Muhammed M. Pickthall 377-408

Sema AKTAŞ SARI Araştırma Makalesi
17. Yüzyılda Kırım Mutfağı
Crimean Cuisine in the 17th Century 409-429

Handan ACAR & Cengiz KARTIN Araştırma Makalesi

Küçük Devlet, Büyük Güç: Vatikan

Small State, Big Power: Vatican City

430-473

Derya AKIN

Araştırma Makalesi

İkinci Dünya Savaşı'nda Basın ve Yayın Organlarının Etkisi

Influence of Mass Media During the World War II

474-519

Vesile ŞİMŞEK

Araştırma Makalesi

An Overview Of The Crassus In Terms Of World History According To Russian Sources

Rus Kaynaklarına Göre Dünya Tarihi Açısından Haçlı Seferlerine Genel Bir Bakış

520-548

Ayşenur KARABAY

Araştırma Makalesi

Saraydan Çıkan Bir Jön Türk: Prens Sabahattin

A Young Turk Coming Out of the Palace: Prince Sabahattin

549-578

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 288-314

Geliş Tarihi:17.08.2022 Kabul Tarihi: 10.10.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:30.11.2022

10.30561/sinopusd.1163455

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

DIŞ POLİTİKADA CEBRİ BİR YÖNTEM: GAMBOT DİPLOMASİSİ (İNGİLTERE ÖRNEĞİ)

Fikrettin YAVUZ*

Elif YORMAZ**

Öz

Bir devletin diğer ülkelerle arasındaki ilişkileri belirleyen ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla yürüttüğü ilişkiler ve politikalar bütünü olan dış politikanın en önemli aracı diplomasisidir. 18. yüzyılın sonlarında günümüzdeki anlamını kazanan diplomasi, devletlerin aralarındaki sorunları barışçıl yollarla çözmeyi amaçlar. Ancak ülkeler güçleri nispetinde etkili bir dış politikaya sahip olmak amacıyla sık sık güç gösterisinde bulunurlar. Yani bunu uygulayan devlet muhatabına diplomasinin yeterli olmadığı yerde gücün devreye gireceği mesajını vermiş olur. Bu çerçevede bir ülkenin gücünü göstereceği en önemli unsurlardan biri deniz gücü yani donanmasıdır. Donanmanın küçük bir parçası olan gambot ise zaman içerisinde cebri diplomasinin önemli bir unsuru haline gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı öncelikle donanma gücünün diplomaside nasıl kullanıldığına kısaca değinmek sonrasında ise gambot diplomasisinin mucidi olan İngiltere'nin dış politikasında bunu nasıl uyguladığını örnek olaylar üzerinden ortaya koymaktır. Sömürgeci güçlerin birbiriyle rekabet ettiği 18. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen süre zarfında İngiltere'nin dünyanın farklı bölgelerine yönelik hedeflerine ulaşmak amacıyla başvurduğu bu cebri diplomasi yöntemini ilgili literatür üzerinden değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma, İngiltere'nin ilk örneklerle birlikte özellikle Latin Amerika, Afrika

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, fyavuz@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3161-457X>

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, elifyormaz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3989-9298>

ve Uzakdoğu'daki gambot diplomasisi uygulamalarının sonuçlarını değerlendirmeyi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Donanma, Gambot, İngiltere, Latin Amerika, Uzak Doğu

A Coercive *Modus Operandi* in Foreign Policy: Gunboat Diplomacy (The British Case)
Abstract

Diplomacy is the most important tool of a country's foreign policy, which is the set of methods that determine the relations between other countries and protect its national interests. Gained its current meaning at the end of the 18th century, diplomacy aims to resolve the problems between states through peaceful means. However, countries often show off their strength in order to carry out an effective foreign policy in proportion to their power. In other words, the country showing off its strength gives the message that power would come into play where diplomacy is not enough. In this context, one of the most significant elements in which a country shows its power is its navy. Actually, over time, a small part of it, the gunboat turned into a vital element of this coercive diplomacy.

The aim of this study is to first touch on the use of navy power in diplomacy, and then to reveal how the inventor of gunboat diplomacy, England, applied it in its foreign policy through case studies. By the relevant literature, this study aimed to evaluate this coercive diplomacy method, which Britain applied in order to achieve its goals for different parts of the world during the period from mid 18th to the second half of the 19th century during which the colonial powers competed with each other, aimed to evaluate the results of gunboat diplomacy in Latin America, Africa and the Far East.

Keywords: Foreign Policy, Navy, Gunboat, Britain, Latin America, Far East.

Giriş

Kökene Arapça ve sözlük anlamı "*devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış*" olan siyaset, İtalyanca kökenli politika ile eş

anlamlıdır (Politika. Türk Dil Kurumu, 08.06.2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/>; Öztürk, 1993, s. 17). Siyasetin bir kolu olan dış politika, bir devletin diğer ülkelerle arasındaki ilişkileri belirleyen, ülkenin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlayan ve öncelikle barış yoluyla sorunlarını çözümlenmeye yönelik yöntemler bütünüdür. Kısaca dış politika, bir ülkenin kendi sınırlarının ötesine karşı izlediği politikadır (Kürkçüoğlu, 1980, s. 312). Yani ülkelerin uluslararası arenada hedef ve amaçlarına ulaşmak için kullandıkları yöntemler dış politikanın önemli bir unsurudur. Bir ülkenin dış politikadaki en önemli hedefi şüphesiz, kendi varlığını korumak ve bu amaç doğrultusunda ülke savunmasını güçlendirici birtakım tedbirler almaktır (Metin, 2004, s. 4-5). Dış politikada bu hedeflere ulaşmak elbette kolay değildir. Ancak bunlara ulaşmak için zaman içerisinde birtakım yöntemler geliştirilmiştir. Bu çerçevede dış politikanın en önemli aracı diplomasıdır. Dış politika ve diplomasi birbirleriyle ayrılmaz bir bütün olarak görülür. Dış politika, diplomasının amaç ve görevlerini belirlerken, diplomasi dış politikanın gerçekleştirilmesi için araç, yöntem ve pratik önlemler alır (Tuncer, 1995, s. 11). Aslında diplomasi sözcüğünün kökeni Eski Yunancadaki diploma sözcüğüne dayanmaktadır. Zaman içerisinde bu devlete ait belgeleri koruyacak, düzenleyecek ve bazı belgeleri deşifre edecek uzman kişilere ihtiyaç duyulunca diplomasi, belgeleri inceleme bilimi anlamında kullanılmaya başlandı. Bir başka deyişle bu dönemde diplomasi, arşivlerin korunması ve incelenmesini sağlayan bir bilim dalı olarak görülmekteydi¹ (Tuncer, 1995, s. 13). Ancak kavramın uluslararası arenada devletlerin ilişkilerini düzenleme anlamında kullanılmaya başlanması 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Diplomasi kavramı bugünkü anlamıyla literatüre ilk defa 1796 yılında İngiliz devlet adamı ve yazarı Edmund Burke ile girmiştir. Burke, diplomasiyi “devletlerarası

¹ Aslında söz konusu kelime, Antik Yunan’da ikiye katlamak anlamında kullanılmaktaydı. Hem Antik Yunan ve hem de Roma İmparatorluğu’nda devlete ait tüm resmî belgelere, bazı ayrıcalıklar veren ve diğer topluluklarla ilişkileri düzenleyen belgelere, katlanmış biçimlerinden dolayı diploma adı verilmişti (Tuncer, 1995, s. 13).

ilişkiler ve görüşmelerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktik” anlamında kullanmıştır (Çolak ve Aydar, 2018, s. 957-958).

Terim olarak farklı olsa da diplomasi kurumunun varlığı, aslında çok eski devirlere kadar dayanmaktadır (Tuncer, 1995, s. 13). Eski dönemlerde dokunulmaz olarak görülen haberciler, günümüz diplomatlarının ilk örnekleri olarak kabul edilirler. Mısır, Helen, Roma ve Doğu uygarlıklarının aralarındaki ilişkileri sürdürmek için birbirlerine elçiler gönderdiği bilinmektedir (Arı, 1999, s. 254-255). Tarihte uygulanan ilk diplomasi yöntemi *ad-hoc* (amaca özel, niyete mahsus) niteliğe sahip, tek taraflı ve geçici bir diplomasi yöntemidir. Gerçek anlamda diplomasinin ilk olarak Kuzey İtalya’da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dönemin diplomasi temsilcileri, kurnazlık, zulüm ve hile de dahil olmak üzere amaçlarına ulaşmak için her türlü yola başvuran kişiler olmuşlardı (Gönlübol, 2014, s. 112). Çok taraflı diplomasinin ortaya çıkması ise uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. 1648 Westfalya Barış Antlaşması ile başladığı kabul edilen çok taraflı diplomasi, 1815 Viyana Konferansı ile Avrupa diplomasi tarihine girmiştir (Tavlayan, 2004, s. 7). Yani 16. yüzyıl Rönesans İtalya’sında gelişme ortamı bulan diplomasi, Avrupa’da ancak 18. yüzyılda kendini gösterebilmiştir (Arı, 1999, s. 255). Genel itibariyle 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında değişim geçiren diplomasi, Avrupa siyasetinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir duruma gelmiştir. Fransız İhtilali, Napolyon Savaşları, Almanya’nın birleşmesi, Metternich ve Bismarck gibi şahsiyetlerin siyasi hayata atılması Avrupa’nın çehresini değiştirmiş ve geniş tabanlı bir diplomasinin oluşması mümkün olmuştur (Çolak ve Aydar, 2018, s. 958).

Bu şekilde bir tarihi sürecin sonucu değişip gelişen diplomasi özünde, bir devletin uluslararası ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda çözme ve bunu yaparken barışçıl yollar izlemesini amaçlamaktadır. Bu sebeple diplomasinin önceliği müzakeredir (Dağ, 2016, s. 125-126). Ancak ülkeler, uluslararası ilişkilerde etkin bir dış politikaya sahip olabilmek için sık sık güç gösterisine de başvururlar. Bir ülkenin başka bir ülkeye askeri bakımdan güç gösterisi yapması, cebri diplomasi

şeklinde tanımlanır. Alexander George ve William Simons cebri diplomasiyi askeri gücün diplomatik bir araç olarak kullanılması şeklinde tanımlarlar (Mills, 1999, s. 112). Aslında böylece baskı yoluyla karşı tarafa, diplomasiyin yeterli olmadığı yerde kuvvetin devreye gireceği mesajı verilmiş olur. Daha sonra bölgeye yığılan kuvvet, donanma gücünün bir bölgede yoğunlaşması ve uçaklarla yapılan gösteriler, diplomasiyin destekçileri olarak karşımıza çıkar (Metin, 2004, s. 6). Cebri diplomasiye amaç, karşı tarafı durdurmaktan ziyade muhatabın saldırgan tutumuna engel olmaktır. Aslında barışı sağlamak için kullanılan cebri diplomasi, fiziksel engelden ziyade psikolojik bir hareket olarak görülür (Tubbs, 1997, s. 14-15). Geleneksel askeri stratejiden daha az masraflı ve risksiz bu yöntemin amacı, ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarını çözme hedeflidir (Mills, 1999, s. 112). Bu çerçevede devletlerin varlığı için elzem bir unsur olan donanma çok eski devirlerden itibaren sadece fiili deniz savaşları ile ülkelerin kaderini belirlememiş aynı zamanda bir dış politika aracı olarak da kullanılmıştır.

1. Donanma Gücünün Diplomasiye Kullanımı

Bir devletin ulusal gücünü gösteren en önemli unsurlardan biri deniz gücü yani donanmasıdır. Donanma, ülkelerin sadece kendilerini savunmalarını değil aynı zamanda denizlerde aktif olarak güç ve varlıklarını sürdürebilmelerini mümkün kılmaktadır. Ülkelerin savunma ve ekonomik çıkarlarını koruyan donanma, uluslararası sistemde hegemonik düzenin sağlanması ve devam ettirilmesinde de önemli bir yere sahiptir (Yüksel, 2015, s. 43). Hegemonya genel anlamıyla, bir devletin, bir gücün ya da bir grubun başka güç odaklarına karşı çeşitli araçlarla oluşturduğu üstünlük, hakimiyet ve otoritedir. Devletler arasındaki eşitliği bozarak eşitsizlik oluşmasının nedeni ve üstün olan devletin kendi lehine oluşturduğu düzenin adıdır (Ekin, 2011, s. 10). İlk kez Antik Yunan'da kullanılan hegemonya kavramının modern tanımını ünlü İtalyan düşünür Gramsci proletarya ve toplumda egemen sınıf ilişkileri üzerinden yapmaktadır (Gramsci, 1997, s. 28). Gramsci'nin hegemonya

anlayışı, hâkim sınıfa ait olan egemen ideolojinin bütün sınıflara yayılması demektir. Ona göre hegemonya, ekonomiden ziyade bir ideolojinin ve kültürün ön plana çıktığı bir yapıdır. Bununla birlikte hegemonya kavramı genel sınıflandırmalara da tabi tutulmuştur. Uluslararası hakimiyet olarak, devlet hegemonyası olarak, uzlaşım sal hakimiyet ve ideolojik hegemonya olarak veya bölgesel ve küresel hegemonya şeklinde sınıflandırmaları söz konusudur (Şener, 2014, s. 406-407). Bu çalışmanın bağlamı açısından hegemonyanın bir diğer türü deniz hegemonyasıdır. Bu ise bir devletin askeri ve sivil donanma gücü ile denizlerde üstünlük kurması anlamına gelmektedir (Ekin, 2011, s. 59).

Tarihi süreç boyunca devletler kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla donanmalarını her daim kullanmışlardır (Yüksel, 2015, s. 44-45). Nitekim donanma gücünün büyüklüğünün genellikle bir ülkenin gücü ve büyüklüğü ile paralellik arz ettiği düşünülür. Herhangi bir ülkenin gemisi, gittiği sularda kendi devletini temsil ettiği için rakip devletlere karşı caydırıcı bir güç unsuru olarak da görülür (Çolak ve Aydar, 2018, s. 959). Bu gibi durumlarda donanmanın küçük bir parçası olan gambot, devletlerin donanmalarıyla uyguladıkları baskı diplomasisinin bir aracı haline gelmiştir (Yavuz, 2019, s. 31). Gambot kavramı, İngilizcedeki gunboat teriminden gelmektedir. Aslında küçük savaş gemilerinin adı olan gambot, terim olarak ilk kez 18. yüzyılda tam niteliği belli olmayan birçok gemi tipi için kullanılmıştır (Çolak ve Aydar, 2017, s. 19). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlüğünde gunboat kelimesinin karşılığı gambot ya da topçeker şeklinde verilmektedir (Gambot. Türk Dil Kurumu, 27.06.2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/>). Denizcilik literatüründeki Türkçeleşmiş hali ise ganbot şeklindedir (Alan, 2015, s. 9). Gambot diplomasisi ise tehdit diplomasi anlamına gelmektedir. Sözlükteki tanımı ise diplomatik ilişkilerle paralel biçimde silah tehdidini kullanarak politikaları yönlendirmeye çalışmaktır (Dağ, 2016, s. 194).

Konunun önemli uzmanlarından biri olan James Cable'a göre gambot diplomasisi, uluslararası bir anlaşmazlığın yoğunlaşması esnasında veya kendi devlet-

lerinin toprakları içindeki yabancı uluslara karşı bir savaş hareketi olmaktan ziyade sınırlı deniz gücünün tehdit amaçlı olarak kullanılmasıdır (Cable, 1981, s. 36). Yani sınırlı donanma gücünün pratik amaçlar için harekete geçirilmesidir. Cable'ın gambot diplomasisinde, gücün sınırlı kullanımına vurgu yapılırken, savaş zamanında donanma harekâtları buna dahil edilmez. Gambot diplomasisinin esas özelliği, savaş gemilerinin kullanılmasından ziyade bu durumun ortaya çıkaracağı baskıdır. Nitekim Cable ısrarla bu baskının önemine vurgu yapmaktadır (Cable'dan akt. Dunaway, 1991, s. 38). Ancak kuvvet gösterme amaçlı gambot diplomasisinde mağdur, ciddi bir karşılık verirse iki taraf arasında şiddetli bir çatışma çıkabilir. Bu durumda gambot diplomasisi başarısız kabul edilir. Çünkü gambot diplomasi bir savaş eylemi değil, barış zamanı uygulanacak bir araç olarak görülmektedir. Dolayısıyla sınırlı bir donanma gücü öngörülen faydayı sağlamışsa başarılı, sağlamamış ve savaşa neden olmuşsa başarısız kabul edilmektedir (Wong, 2013, s. 93). Aslında gambot diplomasisi, genellikle donanma gemileri toplarını şehre çevirmiş şekilde kıyılarda beklerken, bu güce karşı koyabilecek durumda olmayan devletlerin kendilerine sunulan şartları ve talepleri kabul etmekten başka çareleri kalmaması durumudur (Mercan, 2018, s. 79). Daha açık bir ifade ile gambot diplomasisi bir devletin başka bir devlet üzerinde nüfuz kurmak veya o devletten birtakım avantajlar elde etmek amacıyla savaş gemilerini harekete geçirmesi hadisesidir (Ghosh, 2001).

Cable, gambot diplomasisinin dört farklı şekilde uygulandığından bahsetmektedir. Birincisi, karşıt devletin belirli bir durumu benimsemesi ya da çatışmayı kızıştırmak isteyen emrivaki oluşturma çabası definitive (tanımlayıcı) şeklinde tanımlanır. İkincisi, purposeful (kasıtlı); başkasının politikasını değiştirmeyi amaçlar. Üçüncüsü, catalytic (hızlandırıcı); politika yapıcılar için seçenekleri arttıran yani karşı tarafın istenen bir hareket tarzını benimsemesi için zorlanması ve dördüncüsü, expressive (etkileyici) ise donanma gücünün etkisiyle bir mesajın iletilmesi hedefli uygulamadır (Cable'dan akt. Miére, 2011, s. 55).

Gambot diplomasisinin etkili bir şekilde yapılması için ilk ön şart, sınırlı hedefler, kısıtlama eylemi ve mütevazı güç kullanımudur. İkinci ön koşul ise önceden net bir şekilde belirlenmiş çıkarları korumak için öncü olan kişinin gerekirse daha fazla güç kullanma konusundaki kararlılığıdır (Mandel, 1986, s. 67). Her ne kadar birtakım taleplerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla muhatabını donanma gücü kullanmakla tehdit etmek, uluslararası hukuk kurallarına aykırı olsa da 19. yüzyılda gambot diplomasisi, sömürgelerdeki nüfuzun pekiştirilmesi ve ülke dışındaki vatandaşlara siyasi koruma sağlanması gibi sebeplerle sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur (Ünver ve Hulkiender, 2018, s. 31).

Genel olarak bakarsak, gambot diplomasinin kavramsal kökenleri; pazarlık, uyarı ve güç gösterme teorilerini içermektedir. Bu teorilerin bir araya gelmesiyle ilk olarak rakip devlete zorlayıcı bir diplomasi uygulanır, sonra güç gösterilerinin harekete geçmesiyle gambot diplomasisi uygulamaya konulur. Gambot diplomasisine başvuran devletler, donanma vasıtasıyla en üst düzeyde çıkar elde etmeyi ve belirli bir görüşü karşı tarafa kabul ettirmeyi amaçlarlar. 19. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası alanda yaşanan değişim ve gelişmelerle birlikte özellikle kuvvetli donanmalara sahip ülkeler, savaş ilan etmeden sık sık bu uygulamaya başvurmuşlardır (Çolak ve Aydar, 2018, s. 960-962).

Bu cebri dış politika yönteminin, yani gambot diplomasinin Avrupa'ya özgü olduğu kabul edilmektedir. Çünkü Avrupalılar ticari amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla gambot diplomasisi olarak adlandırılan ve donanma vasıtasıyla denizlerde uygulanan bu şiddetin mimarlarıdır (Sharman). Daha doğrusu olumlu olumsuz birçok yenilik ve farklılığın müsebbibi olan İngiltere söz konusu bu cebri yöntemin, yani gambot diplomasisinin de ilk uygulayıcısıdır.

2. 18. Yüzyılda İngiliz Dış Politikası ve Gambot Diplomasisi

18. yüzyıl denizlerde yenilmez armada olan İngiltere'nin üstünlüğünün aşıkâr olduğu bir asırdır. Çünkü bir ada ülkesi olan İngiltere, denizlerde rakipsiz hale gelmiş ve düşmanlarını caydıracak bir donanma kuvvetine sahip olmuştu. 1704'te Cebelitarık, 1708'de Minorka'nın ele geçirilmesiyle Akdeniz Kraliyet Donanması bu önemli sularda kalıcı bir filo haline geldi (Phillips, 2013, s. 25). 18. yüzyıl sonlarında ise İngiliz savaş gemileri, denizlerdeki tansiyonu azaltmak ve dostluk tesis etmek için hediyeler göndererek etki alanı oluşturmaya çalıştı. Ancak 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi'yle birlikte İngiliz donanması, daha küçük, ekonomik ve buharlı savaş gemilerine yoğunlaştı. Bu da İngiliz donanmasının kıyı sularda daha etkili hale gelmesinin önünü açtı. Buna paralel olarak, çıkarlarının tehdit edildiği her yerde İngiltere sıklıkla “bir gambot gönder” prensibini uygulamaya başladı (Gough, 1984, s. 12).

1850'lerde poundun dünyada rezerve para birimi haline gelmesiyle birlikte ticaret kalıpları da değişti. Bu da İngiltere'nin Avrupa'dan uzaklaşmasına ve dünyanın jandarmalığı için donanma gücünü kullanarak uluslararası bir dış politika oluşturmasına sebep oldu. Öyle ki gıda ve hammaddeye bağımlılığın artması üzerine dışişleri bakanlığı ve başbakanlık yapmış olan Lord Rosebery, “tek kesin politikamız filomuzu güçlendirmektir” diyerek donanmanın önemine vurgu yapmıştır (Lowe, 1998, s. 10). Böylece gambot diplomasi, İngiliz donanmasının savaşa girmeden, gemilerini konuşlandırarak kendi çıkarlarını koruduğu bir dış politika modeli haline geldi (Hunter, 2019, s. 19). Bu yeni model aslında, İngiltere'nin nüfuz etmek veya etkisi altına almak istediği devletlere karşı gerektiği zaman askeri güç gösterisi ile baskı kurmak amacıyla kullandığı bir dış politika aracı oldu (Mercan, 2018, s. 79).

İngiltere, Pax Britannica diye tabir edilen barış döneminde, dünya polisi rolüyle uzak denizlere açıldı. İngiliz gemilerinin öncelikli amacı, İngiliz ticaretini

ve konsolosluk faaliyetlerini yürütmekti. Bunun için gerektiğinde yabancı güçlere ya da buldukları toprakların liderlerine karşı gambot diplomasisi uyguluyorlardı. Fransa ve ABD de, sığ sularda donanma güçlerini kullansalar da bu dönem İngiltere'nin dönemidir ve hiçbir ülke İngiltere kadar denizlerde başarılı olamamıştır (Çolak ve Aydar, 2018, s. 962-963).

19. yüzyılın ortalarında İngiltere Başbakanı Lord Palmerston'un bir konuşmasında dünyanın çeşitli coğrafyalarına dağılmış olan İngiliz vatandaşlarının statüsünü, Roma döneminin meşhur "ben bir Roma vatandaşım" ifadesi ile özdeşleştirmiş olması ve her ne şekilde olursa olsun İngiliz vatandaşlarına yapılacak olan bir yanlış ya da haksızlık karşısında İngiliz vatandaşlarının korunacağına yönelik ifadeleri söz konusu gambot diplomasisinin en önemli gerekçelerinden biri olmuştur (Ünver ve Hulkiender, 2018, s. 33). Palmerston donanmaya o kadar önem veriyordu ki nerede bir İngiliz vatandaşı zora düşse oraya donanma gönderilmeli ve İngiliz çıkarları korunana kadar orada kalmalı diyordu (Soy, 2007, s. 145). İşte bu tavır İngiliz gambot diplomasisinin uygulanma gerekçesinin özünü ortaya koymaktadır. Üstelik bu İngilizler kadar olmasa da diğer büyük devletlerin de onları takiben şiar edindiği bir genel dış politika unsuru haline gelmiştir.

"Bir gambot gönder!" Bu tabirin İngiliz diline yerleşmesi İngilizlerin 19. yüzyıl boyunca dış politikalarını desteklemek amacıyla donanma gücünü her daim kullandıklarının göstergesidir. Kısacası gambot diplomasisi İngiliz bakış açısı ile "Cezayir'den Zanzibar'a kadar İngiliz çıkarlarının korunması ve asi ulusların korkutulması" için kullanılmıştır (Kent, 2005, s. 294). Bu anlayışla 19. yüzyılda gambotların kullanıldığı birçok örnek olay söz konusudur. Ancak İngilizler bu zorlayıcı diplomasi uygulamasının ilk örneğini 18. yüzyılın ortalarında vermişlerdir.

3. İngiltere'nin İlk Gambot Diplomasisi Örnekleri

Tarihte bilinen ilk gambot diplomasisi örneği 1740 yılında İngiliz Donanması tarafından gerçekleştirildi. Olay, İngiltere ile İspanya arasında yaşanan savaş sırasında, İngiliz Donanmasından George Anson'un İspanya'nın Pasifik'teki adalarını ele geçirmek istemesi üzerine meydana geldi. Anson, Avrupalı tüccarların da içinde bulunduğu Çin'in Kanton bölgesine gitmek için beklerken, donanmasındaki gemilerden birine ağır topun günde iki kez patlatılması emrini verdi. Böylece herkese gözdağı vererek Kanton'dan istediklerini almayı düşünen Anson'un bu baskıları sonuç verdi ve her ne kadar şehre girmesi yasak olsa da Kanton Genel Valisi ile görüşüp istediklerini almaya muvaffak oldu (Yavuz, 2019, s. 33). Bu ilk örnekten yaklaşık yirmi yıl sonra bu sefer bir İngiliz Başbakanı bu politikayı uygulamaya koydu.

Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra imzalanan 1763 Paris Barış Antlaşması İngilizler için yeni bir devir açtı. Dönemin İngiliz Başbakanı George Grenville üstünlüğü kanıtlanmış olan İngiliz donanmasının, İngiliz diplomasisini güçlendirmek ve İngiltere'yi tehlikeye atabilecek olayları engellemek için kullanılması gerektiğine inanıyordu. Grenville hükümeti, 1764-1765 yıllarında İngilizlerin kontrolünde olan Karayipler'deki Türk ve Kafkas adaları, Gambiya ve Honduras'a yönelik herhangi bir tehdit durumunda İngiliz çıkarlarının savunulması için diplomasi ve donanma kaynaklarının bir arada kullanılması siyasetini takip etmiş ve bunu Fransa ve İspanya ile olan ilişkilerinde de uygulama yoluna gitmiştir (Tracy, 1974, s. 711).

İngiltere bu süreçte, Honduras ve Türk Adalarında, İspanya ve Fransa ile ciddi sorunlar yaşadı. Honduras'taki ilk problem İspanya'ya ait Honduras ve Mosquito sahillerinde odun ve maun kesme işi yapan İngilizlerin hak iddialarıyla ilgiliydi ki bu İspanya'nın Yedi Yıl Savaşlarına girmesinin temel sebeplerinden biriydi. 29 Aralık 1763'te İngiliz karşıtı talimatlarla hareket eden donanma ve Hint Adaları

Bakanı Don Julian de Arriaga de Esterios, ağaç kesme işi yapan kişilere İspanya veya İngiltere kralından yazılı izin verilene kadar Hondo Irmağı civarından ayrılmalarını emredip küçük bir askeri kuvvetle onlara gözdağı verdi. Bu durum üzerine Başbakan Grenville, donanma gücü kullanmanın gerekliliğine kani olsa da öncelikli olarak Batı Hint adalarındaki sorunların çözümlenmesi kararına vardı. Bu arada Fransa, Türk Adalarını işgal edip buradaki evleri yaktı ve 14 küçük yelkenli gemiyi de ele geçirdi. Bahama Valisi Shirley, işgal edilen bölgeden gönderilen raporları 20 Temmuz 1764'te Dışişleri Bakanı Halifax'a iletti. Raporda ayrıca Türk Adaları'nın kaybının Bahamalar'ın kaybına sebep olabileceğini ve nihayetinde bütün İngiliz Kuzey Amerika'sını tehlikeye düşürebileceğini belirtti. Grenville söz konusu adaların Honduras'a yakınlığı nedeniyle donanma gücünü devreye sokmaya karar verdi. Fransızlarla anlaşma için birtakım görüşmeler yapılsa da bir netice elde edilemedi. Nihayet yapılan kabine toplantısında Türk Adaları'nın kurtarılması ve Honduras'a müdahale edilme kararı verildi. Fransızlara ait tüm izlerin silinmesi ve zararın tümünden tazminini sağlamak amacıyla Türk Adaları'na Venus ve Ferret adlı iki küçük savaş gemisini gönderdi. Londra böylelikle istediği sonucu elde etti (Tracy, 1974, s. 711-712). Yani İngilizlerin gambot diplomasisi burada da istenen neticeyi verdi ve elde edilen başarı doğal olarak bundan sonraki gelişmelerde de İngilizlere ilham kaynağı oldu.

Afrika'da İngilizler ile Fransızlar arasında Gambiya konusunda 1764 yılı sonbaharında yaşanan sorunların çözümü için İngiliz kabinesi aynı yöntemi uyguladı. Kabineden çıkan karar İngiliz çıkarlarının korunması için Fransızlara gözdağı vermek amacıyla 40-50 silahlı asker ile bir gemi ve küçük bir firkateyn yollanması şeklindeydi. İngiltere ile Fransa arasında bilhassa Gambiya nehrinde ticaret yapma konusundaki bu kriz diğerlerine nazaran daha derin olsa da İngilizler burada da avantaj elde etmeyi başardılar (Tracy, 1974, s. 723-728). Görüldüğü üzere bu üç örnekte de İngilizler savaş gemileri yollayarak birtakım çıkarlar elde etmişlerdir. Yani gambot diplomasisi 18. yüzyılın ikinci yarısında sömürgecilik konusunda

Fransa ve İspanya ile rekabet eden İngiliz siyasetinin önemli bir argümanı olarak ciddi avantajlar sağlamıştı. Gambot diplomasisinin getirisi majesteleri hükümetinin bunu ilerleyen yıllarda daha sistematik bir siyaset aracı haline getirmesine sebep oldu.

4. 19. Yüzyılda Afyon Savaşları ve İngiltere'nin Gambot Diplomasisi

Bir tehdit ve göz korkutma siyaseti olan gambot diplomasisi zaman zaman işgallere ve hatta savaşlara sebep olmuştur. Bunun en dikkat çekici örnekleri Avrupalıların ama özellikle İngiltere'nin Çin'e yönelik sömürgeleştirme çabalarının bir sonucu olarak meydana gelen Afyon Savaşları ve onu takip eden süreçte yaşanmıştır. Avrupalı sömürgeci ülkeler, uzun yıllar Çin'i sömürgeleştirmenin bahanesi olarak dünya ticaretine açmaya çabaladılar. Bilhassa İngiltere çok uzun süre bu konuda ciddi mesai harcarsa da bir ilerleme kaydedemedi. Bir yandan çay tüketimi nedeniyle Çin ile yapılan ticarete sürekli açık veren İngilizler, öte taraftan burada önemli bir afyon pazarı oluşturdular. 18. yüzyıldan itibaren yabancı tüccarlar, Çin'e özellikle Hindistan'dan kaçak afyon getirmeye başladılar. Afyon ticaretinin 1820'den sonra iyice artması, Çin'de afyon bağımlılığına sebep oldu (Ünver ve Hulkiender, 2018, s. 34). Bu da dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'de bir takım ciddi sosyal ve ekonomik sıkıntıları beraberinde getirdi. Bunun üzerine Çin İmparatoru'nun afyon ticaretini yasaklama girişimleri İngilizlerin ticari çıkarlarına ters düştüğü için yıllarca devam edecek savaşları doğurdu (Pletcher, 2020). İşte bu süreçte İngilizler Çin'i adeta hizaya getirmek için bazen gambot diplomasisi kullandılar. Bu işe yaramadığı vakit, gambotla başlattıkları süreci saldırıyla neticelendirdiler.

Çin'in sömürgeleştirilmesinin fitili 1830'lu yıllarda ateşlendi. 1833'te Çin ile yapılan yeni anlaşma ile İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın ticaret tekeli devam ettiği gibi özel girişimcilere de ticaret yapma hakkı tanındı. Yeni şirketler

ve satış temsilcilerinin Çin'de ticaret yapmaya başlaması afyon ticaretinin hacmini daha da yükseltti. Bu da Çin'in ticaretinde yabancıların daha etkili olmasına ve ticaret açığının artmasına sebep oldu (Ünver ve Hulkiender, 2018, s. 34). Yabancıların Çin üzerindeki etkisini daha da artıracak olan ülke tabii ki İngiltere idi ve bunu yaparken gambot diplomasisini kullanmaktan da geri durmadı.

Denizlerde yenilmez armada olan İngiltere, Çin'in batıya açılan tek kapısı olan Kanton'daki ticari çıkarlarını korumak amacıyla ilk kez buraya bir ticaret şefi gönderdi. Charles Napier, tüm protokol kurallarını çiğneyerek izin almadan 1834 Temmuz'unda güç gösterisi yaparcasına savaş gemisiyle Kanton'a girdi. Çinli yetkililerin ticareti hemen kesmelerine, Kraliyet Donanması Kanton girişini koruyan mevzileri bombalayarak cevap verdi. Bundan sonra İngilizler başka bir manevra yapamadan geri çekildi. Napier ise kısa bir süre sonra ateşlenerek hayatını kaybetti. İngilizlerin donanma ile güç gösterisi yaptıkları bu zorlayıcı ilk denemeden yaklaşık beş yıl sonra savaş patlak vermişti (Robins, 2017, s. 243).

Savaş'ın çıkışının sebebi Çin hükümetinin, 1839 baharında İngiliz tüccarların Kanton'da depoladığı 20.000'den fazla afyon sandığına el koyup bunları imha etmesiydi. Temmuz ayında ise sarhoş İngiliz denizcilerin, bir Çin köylüsünü öldürmesi iki taraf arasındaki düşmanlığı ve çatışma ihtimalini iyice arttırdı. İngiliz hükümeti, vatandaşlarının Çin mahkemelerinde yargılanmasını istemediği için teslim edilme taleplerini reddetti. Bu ortamda İngilizler yine gambot diplomasisine başvurdular ve savaş gemileri, Hong Kong'taki Pearl Nehri ağzında bulunan Çin ablukasını kırdı (Pletcher, 2020). Sonrasında yapılan müzakereler neticesinde İngiliz gemileri geçici süreyle bölgeden ayrılırlar da 1840 Eylül'ünde savaş gemileri tekrar Bei He Irmağı ağzına gönderildi (Hanes ve Sanello, 2002, s. 101). Başlangıçta İngilizlerin gambot diplomasisi kullandıkları bu kriz kaçınılmaz bir şekilde bir süre sonra savaşa dönüştü.

Çin hükümetinin yasakladığı afyon da dahil olmak üzere, bütün Çin pazarını yabancı ticaretine açmak (Sharman, s. 26) için baskı yapmakta kararlı olan İngilizler, büyük bir harekate karar verdiler. 25 kalyon, 14 buharlı gemi, 9 destek gemisi ve 10.000 askerle harekete geçildi. İngiliz filosu Pearl Nehri ağzından Kanton'a doğru ilerledi ve burada aylarca süren müzakereler esnasında donanması ile gambot diplomasisi uygulasa da bir netice elde edemedi. Ve nihayet 1841 Mayıs'ında şehre saldırıp burayı işgal etti. 1842 yılında Amiral Sir William Parker, savaşı sona erdirecek bir hamleyle kuzeydeki Nanking'e hücum etme kararı aldı. İngiliz buharlı gemileri Çin kalelerini yerle bir edip büyük kanalı kapatınca Çin hükümeti antlaşma imzalamaya mecbur kaldı (Bruce vd., 2011, s. 223). Bundan sonraki süreç Çin'in adeta bir sömürge bataklığına dönüşmesi şeklinde ilerleyecekti.

İki taraf arasında yapılan görüşmeler neticesinde 29 Ağustos 1842 tarihinde Nanking Antlaşması imzalandı (Pletcher, 2020). Bu antlaşma ile Çin, Hong Kong adasını İngiltere'ye vermeyi, Kanton, Şanghai, Foochow, Amoy ve Ningpo olmak üzere beş limanını Avrupa gemi ve tüccarlarına açmayı, İngiltere'ye büyük bir savaş tazminatı ödemeyi ve adli kapitülasyonları tanımayı kabul etti (Danacıoğlu Tamur, 2006, s. 10). 8 Ekim 1843 tarihinde imzalanan bir ek anlaşma ile, İngilizler en ziyade müsaadeye mazhar devlet statüsü ve diplomatik dokunulmazlık (yani sadece İngiliz mahkemelerinde yargılanma) hakkı elde etmiş oldular (Pletcher, 2020). Yine bu antlaşmayla İngiltere ticarete açılan beş limanın her birine gambot yerleştirme hakkı elde etti. Bunun yanı sıra İngilizler, Hong Kong ve Kanton arasındaki Pearl Nehri'nde devriye gezmek için bir filo oluşturarak Kanton'daki etkinliğini daha da arttırdı. Böylece donanma gücünü sınırlı bir şekilde kullanarak yani gambot diplomasisi ile önemli kazanımlar elde etti (Wong, 2013, s. 97). Bununla birlikte istediklerini tam elde edene kadar baskıya devam etmekten de geri durmadı ve bir süre sonra tekrardan donanma gücüne başvurdu.

1849 yılında İngiltere, Sir John Bowring'i Kanton'a konsolos olarak atadı. Bowring, Nanking Antlaşması'nın sağladığı avantajlara rağmen Çin'de hala ticari bir ekonomik ilerleme elde edilemediğini düşündüğünden, bu sorunu gidermek amacıyla askeri gücü devreye sokarak antlaşmanın tam anlamıyla uygulanmasını hedefledi. İngiliz konsolos, diplomasi ve hücumbot tehditleriyle yani gambot diplomasisi ile Siam'a serbest ticaret esasına dayalı İngilizler lehine bir ticaret antlaşması imzalatmasına rağmen, dik başlılık yapan mandarinlere (Çinli bürokratlar) Nanking Antlaşması'nı yenileme konusunda önemli bir ilerleme kaydedememişti (Ünver ve Hulkiender, 2018, s. 35-36). İngilizlerin eline istedikleri fırsat 8 Ekim 1856 tarihinde geçti. Çinli yetkililer, Arrow isimli yelkenli gemiyi korsanlık ve kaçakçılık şüphesiyle alıkoydu. Hong Kong'a kayıtlı olan Çin yapımı geminin sahibi ve mürettebatı Çinli, kaptanı İrlandalı idi. Gemideki mürettebattan bazılarının tutuklanması ve iddiaya göre İngiliz bayrağının indirilmesi üzerine Kanton'daki İngiliz Konsolosu Harry Parkes olaya dahil oldu (Wong, 2013, s. 99). Tüm bu gelişmeler üzerine Parkes, imparatorun temsilcisi olan ve Kanton'daki ilişkileri yürütmekle görevli komiser Yeh Ming Chen Yeh'e bir protesto gönderdi. İki taraf arasındaki diplomasi ve baskı sonuç vermeyince Parkes ile olayları değerlendiren Bowring, Kanton'a giriş meselesini çözmek için bir filo ile olaya müdahale etmeyi yani gambot diplomasisini önerdi (Ünver ve Hulkiender, 2018, s. 36). İlerleyen günlerde bir İngiliz savaş gemisi, Pearl Nehri ağzına geldi ve Kanton'u bombalamaya başladı. Ardından İngiliz ve Çin birlikleri arasında çatışmalar başlayınca ticaret durdu. Olaylar, Yeh'in misilleme olarak halkı, yabancı tüccarlara karşı kışkırtması ve katliam emriyle birlikte farklı bir boyuta taşındı. Aralık 1856'da Kanton'daki Çinlilerin yabancılara ait fabrikaları yakması iki taraf arasındaki gerilimi daha da tırmandırdı. Bu sırada Fransızlar 1856'nın başlarında öldürülen Fransız bir misyoneri bahane ederek İngiliz askerî harekâtına katıldılar ve iki müttefikin askerî harekâtı 1857 yılının sonlarında başladı (Pletcher, 2020).

Savaş başladıktan sonra mücadele devam ederken bile gambot diplomasisi ile karşı taraf dize getirilmek istendi. 1858 yılının mayıs ayında İngiliz savaş gemileri Kuzey Çin'in en büyük kıyı şehri Tien-tsin'e ulaştı ve gambot diplomasisi ile yine Çinliler müzakereye zorlandılar. Bu cebri diplomasinin neticesi Çinlilerin Haziran 1858'de Tien-tsin Antlaşması'nı imzalamaları oldu (Lowe, 1998, s. 51). Bu antlaşmayla yeni limanlar İngiliz ve Fransız tüccarlara açıldı, yabancılara sürekli yaşamamak şartıyla ülke içlerine giriş izni verildi ve Avrupalı devletlerin Pekin'de sürekli elçi bulundurması kabul edildi (Danacıoğlu Tamur, 2006, s. 11). Bununla birlikte yıl içinde Şanghay'da yapılan müzakerelerle afyon ithalatı yasallaştırıldı. İngilizler 1858 yazında Tien-tsin'den çekildi, ancak Haziran 1859'da yapılan antlaşmaları onaylamak için Fransız diplomatlarla Pekin'e giderken bölgeye geri döndüler. Çinliler antlaşmaları onaylamayı reddedince müttefikler, Ağustos 1860'ta daha büyük savaş gemileriyle Dagu bataryalarını yıktılar. Tien-tsin'e doğru ilerleyip Pekin'i ele geçirerek şehri yağmaladılar (Pletcher, 2020). Ekim ayında Çin imparatoruna ait olan Pekin'deki yazlık sarayı yaktılar (Lowe, 1998, s. 51). Çin, Tien-tsin Antlaşması'na uymayı kabul ederek Ekim 1860'ta Pekin Antlaşması'nı imzaladı. Pekin Antlaşması'nda misyoner faaliyetlerine yönelik hükümlere yer verilmişti. Antlaşmaya göre; misyonerler ülkenin her yerinde ibadet etme ve vaaz verme yetkisine sahip olacak, Çin İmparatoru Hristiyanlığı seçecek, Çinliler herhangi bir baskı ve cezalandırmaya uğramayacaktı (Danacıoğlu Tamur, 2006, s. 11).

Kısacası Afyon Savaşları ile birlikte Çin, dış ticarete açılmaya ve batıyla ilişki kurmaya zorlandı (Tilburg, 2010, s. 12). Yani bu savaşlar, bir ülkenin güç kullanımıyla dünya ekonomi sistemine zorla entegre edilmesinin önemli bir örneği oldu. Afyon Savaşları ile başlayıp Çin'in batı dünyası tarafından sömürge haline getirilmesi dönemini Çinliler, "Onursuzluk Yüzyılı" olarak adlandırmışlardır (Danacıoğlu Tamur, 2006, s. 11). Tüm bu sürecin mimarı İngiltere, donanmasını bazen sadece güç gösterisi için bazen de doğrudan saldırı amacıyla kullanarak,

çıkarlarını elde etmiş ve yaptıkları ile Çin'in uzun süre sömürge darboğazında adeta debelenmesinin mimarı olmuştur.

Sonuç

Orta Çağ sonrası uluslararası ilişkilerin yeniden şekillendiği erken modern dönem olarak tabir edilen 16. ve 17. yüzyıllar, İngiltere'nin dünya siyaset sahnesinde yükseliş dönemidir. Bu süreç, sonrasında meydana gelecek büyük değişimlerin temellerinin atıldığı yüzyıllardır. Modern uluslararası ilişkilerin şekillendiği bu dönemde, Avrupalı devletler gerek iç gerekse dış politikalarında yeni yöntemlere başvurmuşlardır. Bu geçiş döneminde büyük devlet olmanın göstergesi güçlü bir orduya sahip olmak ve sömürgeler elde etmektir. Oldukça uzun sürecek bu sömürge mücadelesinde İngiltere dünyanın her bölgesinde toprak elde ettiği için güneş batmayan ülke adını almıştır. Gerek savaşlar gerekse diplomasi yolu ile büyük kazançlar elden eden İngiltere'nin takip ettiği dış politika bir başka unvanı da güçlü donanması nedeniyle yenilmez armada idi. İşte bu durum İngiltere'nin donanması ile sadece göz korkutmakla bile avantajlar elde etmesini sağlayacak ve literatüre gambot diplomasisi şeklinde girecek uygulamanın icadını mümkün kıldı.

İngiltere böyle büyük bir imparatorluğa dönüşürken donanmasının gücünü gittiği sularda dost düşman herkese caydırıcı bir güç unsuru olarak göstermiştir. Öyle ki 19. yüzyıla gelindiğinde çıkarlarının tehdit edildiği her yere İngilizler diplomatik dile yerleşmiş olan "Bir gambot gönder!" prensibini uygulamıştır. Lord Grenville, Lord Palmerstone ve Rosebery gibi devrin önemli İngiliz siyasetçi ve devlet adamları bu hususa büyük önem vererek bunu bir dış politika aracı haline getirmişlerdir.

İngiltere bu süreçte gambot diplomasisi uygulandığı hemen her olaydan çıkarlarına uygun avantajlar elde etmiştir. Tarihte ilk gambot diplomasisi örneği olarak kabul edilen 1740 yılındaki hadisede, yabancıların girmesine izin verilmey-

en Kanton'a giriş hakkı elde edilmiş ve Genel Vali ile yapılan görüşme İngilizlerin lehine sonuçlar doğurmuştur. Aynı şekilde 1760'lı yıllarda Karayipler ile Honduras ve Gambiya'da bu cebri diplomasi yöntemi uygulanmış ve önemli kazanımlar elde edilmiştir. Honduras ve Karayipler'de İspanya ve Fransa ile mücadele eden İngiltere, küçük savaş gemileri göndererek sorunları istediği yönde çözmüştür. Benzer bir şekilde İngilizler Afrika'daki sömürge mücadelesinde Gambiya Nehri'nde ticaret yapma konusunda Fransızlarla girişilen mücadelede de bu yöntemin meyvelerini toplamıştır.

Cebri diplomasi yöntemi olarak gambotların en fazla sahne aldığı yerlerden biri olan Uzakdoğu'ya bakıldığında İngiltere'nin Afyon Savaşları'nın yaşandığı süreçte Çin'i hizaya getirmek için bir yüz yıl önce yaptığı gibi yine gambot diplomasisine başvurduğu görülmektedir. Çin'in adeta sömürge bataklığına dönüştürüldüğü bu sürecin fitilini ateşleyen, afyon ticaretinden ettiği karı kaybetme korkusu ile İngiliz Kraliyet Donanması'nın Kanton'a girişi yani donanması ile göç gösterisi yapması oldu. 1839'da başlayan Afyon Savaşları 1860'ta imzalanan Pekin Antlaşması ile tamamlanan Çin'in sömürgeleştirilme sürecinde savaşlar patlak vermeden önce veya Çin'e imzalatılan antlaşmalardan sonra gerek İngiltere gerekse diğer büyük devletler donanmalarını devreye sokarak gambot diplomasisi vasıtasıyla istediklerini elde etmişlerdir.

Kısacası uluslararası rekabetin arttığı 18 ve 19. yüzyıllarda başta İngiltere olmak üzere diğer büyük devletler sömürge mücadelesinde bu cebri diplomasi yönetime başvurarak önemli avantajlar elde ettiler. “Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk” şeklinde tanımlanan İngiltere'nin bu isimle anılmasında şüphesiz donanmasının gücü en önemli faktör olmuştur. Sonuçta güçlü donanması ile uyguladığı hemen her gambot diplomasisinden de olumlu neticeler elde etmiştir.

Kaynakça

- Alan, A. E. (2015), Propaganda Aracı Olarak Gambot Diplomasisi. *Propaganda Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler* (s. 83-99), İstanbul: Beta.
- Arı, T. (1999), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bruce, R. B. vd. (2011), *Dünya Savaş Tarihi-İmparatorluk Çağı (1776-1914)* (3), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cable, J. (1981), *Gunboat Diplomacy 1919-1991: Political Applications of Limited Naval Force*. London: The Macmillan Press LTD.
- Çolak S., Aydar M. (2017), *İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston'un Parlamento Nutku 25 Haziran 1850*. İstanbul: İdeal Kültür&Yayıncılık.
- Çolak, S., Aydar, M. (2018), İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasisi. *Bellekten* (82/295), 957-978.
- Dağ, A. E. (2016), *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Danacıoğlu Tamur E. (2006), Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (12), 3-20.
- Dunaway, W. M. (1991), *Gunboat Diplomacy in a New World Order: Strategic Considerations for U.S. Naval Intervention in the Twenty-First Century*, Master Thesis. Faculty of the Fletcher School and Law and Diplomacy, in International Relations, Medfort, Massachusetts.
- Ekin, C. (2011), *Denizden Yükselen Küresel Hegemonya*. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.
- Ghosh, P.K. (2001), Revisiting Gunboat Diplomacy: An Instrument of Threat or Use of Limited Naval Force. *Strategic Analysis* (XXIV/11), 2005-2017.
- Gönlübol, M. (2014), *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gough, B. M. (1984), *Gunboat Frontier British Maritime Authority and Northwest Coast Indians 1846-1890*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Gramsci, A. (1997), *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.

- Hanes, W. T., Sanello, F. (2002), *The Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*. Naperville-Illinois: Sourcebooks.
- Hunter, P. (2019), From Gunboat Diplomacy to Growler Diplomacy. *Australian Strategic Policy Institute*. 19-22.
- Kent, D. (2005), Power, Protest, Poaching, and the Tweed Fisheries Acts of 1857 and 1859: 'Send A Gunboat!'. *Northen History* (42/2), 293-315.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980), "Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (35/01), 309-335.
- Lowe, J. (1998), *Britain and Foreign Affairs*. London: Routledge.
- Mandel, R. (1986), The Effectiveness of Gunboat Diplomacy. *International Studies Quarterly* (30), 59-76.
- Mercan, E. (2018), *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*. İstanbul: Dergâh.
- Metin, Ü. (2004), *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ordu'nun Dış Politikadaki Yeri (ABD Dış Politikasında Karar Verme Süreci, Bu Süreç İçinde Ordu'nun Yeri ve Dış Politika Aracı Olarak Ordunun Kullanılması)*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mière, C. L. (2011), The Return of Gunboat Diplomacy. *Survival* (53/5), 53-68.
- Mills, P. B. (1999), *Diplomatic Recognition As Coercive Diplomacy: The Inter-American Experience*, Phd. Thesis. Arizona: The University of Arizona, Department of Political Science.
- Öztürk, O. M. (1993), *Ordu ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Phillips C. R. (2013), Navies and the Mediterranean in the Early Modern Period. *Naval Strategy and Power in the Mediterranean Past, Present and Future*. 3-29.
- Pletcher, K. (2020) "Opium Wars", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Opium-Wars>, (Erişim Tarihi: 7. 06. 2022).
- Robins, N. (2017), *Dünyayı Değiştiren Şirket Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çokulusluluğu Şekillendirmesi*. (M. İ. Özekmekçi, Çev.) İstanbul: H20 Yayınevi.
- Şener, B. (2014), Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: "Amerikan İstisnacılığı" ya da "Açık/Kaçınılmaz Yazgı". *The Journal of Social Science* (26), 405-420.

- Sharman, J. C. “Gunboat Diplomacy: Power and Profit at Sea in the Making of the International System”, <https://www.tcd.ie/triss/assets/PDFs/Sharman-paper.pdf>, (Erişim Tarihi: 27. 06. 2022).
- Soy, B. (2007), Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* (7), 141-168.
- Tavlayan, B. A. (2004), *Donanmanın Diplomasinin Bir unsuru Olarak Kullanılması*, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.
- Tilburg, H. K. V. (2010), *A Civil War Gunboat in Pacific Waters: Life on Board USS Saginaw*. Florida: University Press of Florida.
- Tracy, N. (1974), The Gunboat Diplomacy of the Government of George Grenville, 1764-1765: The Honduras, Turks Island and Gambian Incidents. *The Historical Journal* (17/4), 711-731.
- Tubbs, J. O. (1997), *Beyond Gunboat Diplomacy: Forceful Applications of Airpower in Peace Enforcement Operations*, BSc Thesis. Alabama: School of Advanced Airpower Studies, The Faculty of The School of Advanced Airpower Studies.
- Tuncer, H. (1995), *Eski ve Yeni Diploması*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu, “gambot”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27. 06. 2022).
- Türk Dil Kurumu, “politika”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 08.06.2022).
- Ünver M., Hulkiender, M. (2018), *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar 1901 Hadisesi*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Wong, J. Y. (2013), The Limits of Naval Power: British Gunboat Diplomacy in China from the Nemesis to the Amethyst, 1839-1949. *War&Society* (18/2), 93-120.
- Yavuz, F. (2019), Düvel-i Muazzama’nın Baskı unsuru Olarak Gambot Diplomasisi ve Osmanlı Devleti, *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 14-17 Şubat 2019/Yalova* (s. 31-45), Ankara.
- Yüksel, M. (2015), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Donanma Politikası*, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Extended Abstract

The term politics is synonymous with the word policy of Italian origin. Foreign policy, a branch of politics, is an important element that establishes relations between states and tries to solve problems with peaceful methods. As a branch of politics, it is a significant element that forms relations between states and tried to solve problems by means of peaceful methods. The primary goal of a country is to protect its own existence. For this reason, it is incredibly important to have a say in foreign policy. If a country is effective in foreign policy, it can put pressure on other countries and acquire what they want. For this reason, some methods have been developed in order to be effective in foreign policy over time. In this context, the most important tool of foreign policy is diplomacy. In fact, the existence of the concept of diplomacy dates back to ancient times. However, it was only at the end of the 18th century that the concept began to be used in the international arena in terms of regulating the relations of states. In a real sense, diplomacy first emerged in northern Italy in the 16th century but became influential in Europe in the 18th century. Diplomacy gives priority to negotiations in order to solve the problems between states through peaceful methods in line with its own interests. However, states frequently apply coercive diplomacy to gain superiority over other states and intimidate them through pressure. As one of the elements of coercive methods in foreign policy, gunboat diplomacy is the threat of a state to others through the navy. In short, is a threat diplomacy by means of using naval force.

The navy power of a country is an indicator of that country's power. Therefore, the state that holds navy power could establish supremacy. A ship of a country represents its country and becomes a deterrent to the other states in the waters it sails. In this context, a gunboat, a small naval vessel carrying one or more guns, is used as an element of coercive diplomacy by implying or constituting a direct threat of warfare. The first example of gunboat diplomacy was carried out by the United Kingdom.

Great Britain became unrivalled on the seas in the 18th century. In the 19th century, whenever a British citizen was in trouble anywhere in the World, the British Navy would take action and resort the gunboat diplomacy and get what they wanted through pressure from their opponents. In particular, British Prime Minister Lord Palmerstone supported this policy and stated in his speeches that British citizens would be protected wherever they were.

The first known example of gunboat diplomacy recorded in history occurred in 1740 during the war between Spain and Britain. While waiting to leave for the Canton region of China, George Anson of the British Navy ordered one of his ships to fire heavy artillery twice a day with the aim of intimidation. This pressure gave results and though he was forbidden to enter the city, he met with the Governor General of the Canton and got concessions.

A new era began for the British with the Paris Peace Treaty of 1763, signed after the Seven Years' War. The British Prime Minister, George Grenville's cabinet, followed the policy of using diplomacy and naval forces together for the defence of British interests in case of any threat to the Turks Islands in the Caribbean, Gambia and Honduras, which were under the control of the British in 1764-1765. The British also used this method in their relations with France and Spain. The first problem in Honduras was related to the claims of

the British who cut wood and mahogany on the Spanish coasts of Honduras and Mosquito. On 29 December 1763, the Minister of the Indies, Don Julian de Arriaga de Esterios, acting with anti-British instructions, ordered the woodcutters to leave the Hondo River area until written permission from the king of Spain or England, and threatened them with a small military force. Upon this, Prime Minister Grenville, though he was convinced of the necessity of using naval power, decided to solve the problems in the West Indies first. Meanwhile, France invaded the Turks Islands, burned the houses there and captured 14 small sailing ships. Due to the proximity of the islands in question to Honduras, Grenville decided to use the navy. Although negotiations were made with the French for an agreement, no result could be obtained. Finally, at the cabinet meeting, it was decided to save the Turks Islands and intervene in Honduras. Two small warships, Venus and Ferret, were sent to the Turks Islands to destroy all traces of the French and to compensate for the damage. Thus, London achieved the desired result.

The British cabinet carried into practice the same method to solve the problems in Africa between the British and the French nations regarding Gambia in the autumn of 1764. The British managed to gain an advantage against France by sending a ship of 40-50 armed soldiers and a small frigate to the area to intimidate the French. The most striking examples of gunboat diplomacy were experienced in the Opium Wars and the following period. European colonialists, especially Britain, tried for many years to open China to world trade, but could not make any progress. On the one hand, the British, who had a constant deficit in trade with China due to tea consumption, created an opium market in China to compensate for this deficit. From the 18th century, foreign traders began to bring smuggled opium to China, especially from India. The increase in the opium trade after 1820 caused an increase in opium addiction in China and this resulted in social and economic problems. The Chinese Emperor's attempts to ban the opium trade led to wars as it went against the commercial interests of the British. In this process, the British sometimes used gunboat diplomacy to bring China into line. When that did not work, they ended the process with an attack that started with gunboat diplomacy.

In the spring of 1839, the Chinese government seized and destroyed more than 20,000 opium chests stored by British merchants in Canton, which triggered the Opium Wars. In July, drunken British sailors killed a Chinese villager, which increased hostility between the two sides. The British government refused requests to surrender the criminals, as they did not want their citizens to be tried in Chinese courts. In this context, the British again resorted to gunboat diplomacy, and British warships broke the Chinese blockade at the mouth of the Pearl River in Hong Kong. This crisis, in which the British used gunboat diplomacy at the beginning, inevitably turned into a war after a while.

The British, who were determined to put pressure on China to open the entire Chinese market to foreign trade, decided on a major military expedition. 25 galleons, 14 steamships, 9 support ships and 10,000 soldiers were mobilized. The British fleet advanced towards Canton from the mouth of the Pearl River, where it used gunboat diplomacy during months of negotiations, but to no avail. And finally, in May 1841, the British attacked and occupied Canton. In 1842, Admiral Sir William Parker decided to attack Nanking with the aim of ending the war. The Chinese government was forced to sign a treaty when British steamships razed Chinese forts and closed the great canal. As a result of the negotiations, the Treaty of Nanking was signed on 29 August 1842. With an additional agreement on 8 Oc-

tober 1843, the British obtained the most favoured nation status and diplomatic immunity (only to be tried in English courts). Again, with this treaty, Britain obtained the right to place gunboats in each of its five ports opened to trade with the Treaty of Nanking. In addition, they further increased their effectiveness in Canton by forming a fleet to patrol the Pearl River between Hong Kong and Canton. However, as the British determined to continue the pressure until getting full concessions, they applied again gunboat diplomacy after a while.

In 1849, Britain appointed Sir John Bowring as consul to Canton. He thought that despite the advantages provided by the Treaty of Nanking, no commercial economic progress could be achieved in China, and thus he aimed to fully implement the treaty by using military power. On October 8, 1856, the British got the opportunity they were seeking when the Chinese authorities seized the sailing ship *Arrow* on suspicion of piracy and smuggling. Harry Parkes, the British Consul in Canton, became involved after some of the crew members were arrested and allegedly lowering of the British flag. As the diplomacy between the two sides failed, Bowring discussed the events with Parkes and suggested intervening with a fleet to resolve the issue of entry into the Canton. In the following days, a British warship arrived at the mouth of the Pearl River and began shelling Canton. Then, when clashes broke out between British and Chinese troops, trade ceased. The incitement of people against foreign traders and the order of massacre made the atmosphere worse. The Chinese burning of foreign factories in Canton in December 1856 further escalated the tensions between the two sides. Meanwhile, the French joined the British military expedition on the pretext that a French missionary was killed in early 1856 and finally the military operation of the two allies began in late 1857.

Even after the beginning of the war, the allies desired to bring the Chinese to their knees with gunboat diplomacy. In May 1858, British warships reached Tien-tsin, the largest coastal city in northern China, and again, the Chinese were forced to negotiate with gunboat diplomacy. As a result of this coercive diplomacy, they had to sign the Treaty of Tien-tsin in June 1858. With this treaty, new ports were opened to British and French merchants, foreigners were allowed to enter the country on the condition that they do not live permanently, it was accepted that European states would have permanent ambassadors in Beijing. In addition, opium imports were legalized through negotiations held in Shanghai. The British withdrew from Tien-tsin in the summer of 1858 but returned to the area en route to Beijing with French diplomats to ratify the treaties made in June 1859. When the Chinese refused to ratify the treaties, the Allies destroyed the Dagu batteries with larger warships in August 1860. They advanced towards Tien-tsin and captured Beijing, sacking the city. In October, they burned the Summer Palace in Beijing that belonged to the Chinese Emperor. Finally, China signed the Treaty of Beijing in October 1860, agreeing to abide by the Treaty of Tien-tsin. According to the agreement, missionaries would have the authority to worship and preach all over the country, the Emperor of China would choose Christianity, the Chinese would not be subjected to any oppression or punishment. In short, with the Opium Wars, China was forced to open up to foreign trade and establish relations with the West. Britain, the pioneer of this whole process, achieved its interests by using its navy sometimes only for show of power and sometimes for direct attack and became the architect of China's struggle in the colonial bottleneck for a long time.

In short, in the 18th and 19th centuries, when international competition increased, all the Great Powers, but especially England, gained significant advantages by using this coercive diplomacy in the colonial struggle. The strength of its navy was undoubtedly the most important factor in the naming of Great Britain, the Empire on which the sun never sets. As a result, it achieved positive results from almost every gunboat diplomacy it implemented with its strong navy.

3ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 315-352

Geliş Tarihi:02.07.2022 Kabul Tarihi: 15.11.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:30.11.2022

10.30561/sinopusd.1139670

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

OKULLARDA POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYE VE ÖRGÜTSEL ÖĞRENME İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Neslin İHTİYAROĞLU*

Birsen KARAKUŞ YILDIZ**

Fatma YILMAZ***

Öz

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme ilişkisini incelemektir. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı bu çalışmada veriler; “Psikolojik Sermaye Ölçeği” ve “Örgütsel Öğrenme Ölçeği” ile toplanmıştır. Verilerin analizinde parametrik testlerden t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), korelasyon ve regresyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, psikolojik sermayenin sırayla öz yeterlilik, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık alt boyutları ile örgütsel öğrenme arasında pozitif yönde; umut alt boyutu ile örgütsel öğrenme arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik sermaye ile örgütsel öğrenme arasındaki en yüksek ilişkinin öz yeterlilik alt boyutuyla örgütsel öğrenme arasında olduğu gözlenmiştir. Ayrıca psikolojik sermaye toplamı ile örgütsel öğrenme arasında pozitif yönde, anlamlı ve zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte örgütsel öğrenme ile iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutları arasında da pozitif yönlü, zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre ise psikolojik sermayenin, örgütsel öğrenmenin anlamlı birer yordayıcısı olduğu

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, neslin52@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3872-0922>

** MEB Öğretmen, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Programı, lsenkarakus@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2035-1687>

*** MEB Öğretmen, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Programı, fy27121979@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0182-5023>

görülmüştür. Araştırmanın sonunda, öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeylerinin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sermaye, Örgütsel Öğrenme, Pozitif Örgütsel Davranış, Öğretmen

Investigation of The Relationship Between Positive Psychological Capital and Organizational Learning in Schools

Abstract

The aim of this research is to examine the relationship between positive psychological capital and organizational learning of teachers. The data in this study, in which the relational screening model was used; was collected with “Psychological Capital Scale” and “Organizational Learning Scale”. T-test, one-way analysis of variance (ANOVA), correlation and regression analysis were used in the analysis of the data. According to the results of the correlation analysis, there has been a positive correlation between respectively self-efficacy, optimism, and resilience sub-dimensions of psychological capital and organizational learning; moreover, it's been determined that there has been a negative relationship between hope sub-dimension and organizational learning. It has been observed that the highest relationship between psychological capital and organizational learning is between the sub-dimension of self-efficacy and organizational learning. In addition, it has been concluded that there is a positive, significant and weak relationship between the sum of psychological capital and organizational learning. Also, it has been concluded that there is a positive, weak and significant relationship between organizational learning and the dimensions of optimism and resilience. According to the results of multiple regression analysis, it has been seen that psychological capital is a significant predictor of organizational learning. At the end of the research, suggestions have been made to improve teachers' psychological capital levels.

Keywords: Psychological Capital, Organizational Learning, Positive Organizational Behaviour, Teacher.

Giriş

21. yüzyılda bilgi toplumuna geçişin hızlanmasıyla birlikte teknolojik unsurlar yoğun bir biçimde ön plana çıksa da teknolojik unsurların ortaya çıkmasını ve uygulamaya geçmesini sağlayan insan kaynağı çok daha önemli bir rolü üstlenmiştir. Örgütlerde insan kaynağının örgütsel hedefleri gerçekleştirmede katkı oranı değişmekle birlikte özellikle eğitim kurumlarında bu oran oldukça yüksektir. Eğitim kurumlarında, hedeflere ulaşmak söz konusu olduğunda okul müdüründen, veliye ya da dış paydaşlara kadar birçok insan faktöründen söz edilebilir. Ancak bu süreçte en önemli yapı taşı, kuşkusuz öğretmenlerdir. Öğretmenlerin süreçte gösterdiği olumlu tutum ve davranışlar, hedeflenen kazanımların üst düzeyde gerçekleşmesini sağlarken; olumsuz yaklaşımlar ise sürecin yavaşlaması, hatta hedeflerden uzaklaşılmasına neden olabilir. Bundan dolayı öğretmenlerin hedeflere üst düzey katkı sağlamalarının bir yolu da psikolojik sermaye olarak adlandırılan olumlu ve güçlü yanlarının ortaya çıkarılmasıyla ya da eğitimlerle ve deneyimlerle geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

Pozitif psikolojik sermaye, bireyin iyi olma halini sağlayan, yaşam ve iş verimini etkileyen ölçülebilir ve geliştirilebilir özelliklerdir (Luthans ve Youssef, 2004; Tösten, 2015). Maslow'a (1948) göre psikolojik sermaye, kendini ve çevreyi kabul eden, olumlu düşünen, bağımsız karar verme yetisi olan, insanları seven ve doğru iletişim kurabilen, yaratıcı, problem çözmeye odaklı sağlıklı ve kendini gerçekleştirmiş olan bireylerin özellikleridir (Maslow, 1948; Kurt, 2018; Hatipoğlu, 2019). Psikolojik sermaye, insanların açığa çıkmamış özellikleri ve güçlü yönlerinin neler olduğu, insanların kendilerini bu açıdan nasıl algıladıklarıyla ilgilidir (Luthans, Youssef ve Avolio, 2006; Hatipoğlu, 2019).

Pozitif psikolojik sermaye, örgütün insan kaynağı potansiyelinin açığa çıkması ve bu potansiyele göre planlama yaparak hedeflere ulaşması açısından önemlidir. Bu nedenle örgütlerin etkililiğini ve verimliliğini arttırmanın en iyi yollarından biri, çalışanların refah duygusunu ve kendileriyle ilgili algılarını

iyileştirmek amacıyla psikolojik sermaye düzeyi ortaya koymaktır (Hatipoğlu, 2019; Akkuş, 2020). Psikolojik sermaye düzeyinin ortaya koyulması, çalışan etkililiğini arttırmak için çalışanların ortaya çıkmamış özelliklerinin neler olduğuna ilişkin öngörüler oluşturarak örgütün daha verimli çalışabilmesini ve hedeflerine ulaşmasını sağlar (Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007; Güner, 2021).

Pozitif örgütsel davranış kuramının bir faktörü olan psikolojik sermayenin ölçülebilir bileşenleri umut (hope), iyimserlik (optimism), öz yeterlilik (self-efficacy), dayanıklılık (resilience), dışa dönüklük (extroversion) ve güvendir (trust) (Tösten, 2015; Akkuş, 2020). Umut (hope), hedefe ulaşacağını düşünerek sorunlarla mücadele etme isteği ve inancıdır. Örgütte umut olgusu ile hedefe giden yolda önceden ortaya çıkabilecek sorunların çözümleriyle ilgili farklı yöntemler tasarlanabilir, amaçlar daha doğru belirlenebilir ve çalışanlar daha doğru işler için kullanılabilirler (Snayder, 2002; Hatipoğlu, 2019; Güner, 2021). İyimserlik (optimism), bireyin geleceğe dair olumlu beklentiler içinde olma durumudur. Bireyin desteklenerek iyimserliğinin geliştirilebileceği ve kişinin örgüt içinde daha aktif hale getirilebileceği belirtilmektedir (Luthans vd., 2007; Akkuş, 2020; Güner, 2021). Öz yeterlilik (self efficacy), bireyin başarıya ulaşmak için bilişsel ve davranışsal açıdan tüm becerilerini sergileyebileceğine ilişkin inancıdır (Stajkovic ve Luthans, 2007; Keleş, 2011; Hatipoğlu, 2019). Dayanıklılık (resiliency) kişilerin başarıya ulaşmak için önlerine çıkan engellerle ve belirsizliklerle mücadele gücü olarak tanımlanmaktadır (Masten, 2001). Örgüt çalışanlarının ne kadar dayanıklı olduklarının ölçülmesi kişilere tanımlanan görevlerin etkili şekilde dağıtılması ve örgütün verimliliği açısından önemlidir (Hatipoğlu, 2019). Güven, karşıdaki kişinin iyiliğine, dürüstlüğüne, becerisine, yeterliliğine olan inancı ve bağlılığıdır (Çimen, 2015; Kurt, 2018; Hatipoğlu, 2019). Dışadönüklük, bireyin diğer insanlarla daha rahat iletişim kurma ve karşılıklı iletişimde daha enerjik olma halidir (Çimen, 2015; Tösten, 2015).

Eğitim örgütünün başarıya ulaşması okullarda işin sahasında ve merkezinde olan öğretmenlerin performansına ve yeterliliğine bağlıdır. Kısacası okulun başarısı öğretmenlerin kendi içlerinde var olan kapasiteyi geliştirmeleriyle sağlanabilir. Görevini seven, işinde mutlu, öz yeterliliği, umudu, iyimserliği, dayanıklılığı yüksek, çevresindekilerle pozitif ilişkiler geliştirebilen, kendi hedefleri ile örgütün hedeflerini bağdaştırabilen, örgütsel bağlılığa sahip, gelişmelere ve yeniliklere açık, uyumlu öğretmenler hem bireysel hem de örgütsel düzeyde başarılı olabilmektedir. Dolayısıyla öğretmenleri eğiten ve onların iyi olma halini destekleyen eğitim kurumları, örgütsel hedeflerine de daha kolay ulaşacaktır (Tösten ve Özgan, 2014; Çimen, 2015; Akçay ve Bilgin, 2016; Hatipoğlu, 2019; Bilmez, 2020; Güner, 2021).

Görüldüğü gibi pozitif psikolojik sermaye okulun hedeflerini gerçekleştirme sürecinde önemli bir role sahiptir. Bilgi toplumunun etkisiyle bilgiye sahip olmak değil, bilgiyi kullanmak ve onu yeni durumlarda sentezleyebilmek önemli hale gelmiştir. Özellikle örgütlerin, etkili bir biçimde devamlılığı sağlayabilmesi için öğrenebilme yeteneklerini ve deneyimlerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle pozitif psikolojik sermayenin özellikleri göz önüne alındığında, bu sermayeye sahip bir okulda öğretmenlerin öğrenme sürecinde daha katılımcı olması, bilgiyi etkili bir biçimde kullanması ve okulun öğrenen bir örgüte dönüşmesi beklenmektedir.

Bilginin aktif olarak tüm paydaşlar tarafından kullanıldığı ve paylaşıldığı öğrenen örgütlerde, sürekli öğrenmeyi ve gelişmeyi esas alan örgütsel öğrenme anlayışı hakimdir. Örgütlerin devamlılığı için bireysel düzeyde sürekli öğrenmenin önemli ancak yeterli olmadığı 21. yüzyıl bilgi çağında, öğrenmenin kolektif eylemlerle örgütsel şekle dönüşmesi bir ihtiyaç haline gelmiştir (Yazıcı, 2001; Marsick ve Watkins, 2003; Koçel, 2014; Yılmaz, 2019). Bu kapsamda örgütsel öğrenme, sürekli öğrenme fırsatlarını teşvik eden (Marsick ve Watkins, 2003); tek başına değil takım halinde birlikte öğrenmeyi hedefleyen (Aytaç, 1999); bilgi

işleme yoluyla potansiyel davranışların kapsamını değiştirip geliştiren (Huber, 1991; Dibella, Nevis ve Gould, 1996); daha iyi bilgi ve anlamayla eylemleri iyileştiren (Fiol ve Lyles, 1985); örgütteki hataların saptanmasına ve düzeltilmesine olanak sağlayan (Argyris, 1977); kolektif etkileşime dayalı bir deneyim (Garvin, 1993) sürecidir. Diğer bir deyişle örgütsel öğrenme; grup seviyesinde elde edilen norm ve değerlerin örgütün bütününe yayılan bir sistem ve anlayışa dönüştürülmesi (Koçel, 2014); örgütün içsel ve dışsal (geçmişi, deneyimi, çevresi) faktörler aracılığıyla elde ettiği bilgiyi, örgüt amaçlarına ulaşmak için çevreye adaptasyonunu sağlayacak davranışlara çevirme süreci (Türkay, 2007) olarak tanımlanabilir.

Örgütsel öğrenmenin gerçekleşmesi için öncelikle bireyin edindiği bilgilerle anlayış, tutum ve davranışının değişmesi, performansının artması yani *bireysel öğrenmenin* gerçekleşmesi gerekmektedir (Kaçmaz ve Barutçu, 2016). Bireysel öğrenmenin ardından örgüt üyeleri bilgilerini birbirleriyle paylaşıp yararlar grupsal öğrenmeyi gerçekleştirirler. Dolayısıyla herhangi bir örgütün başarısı büyük ölçüde çalışanları arasındaki etkileşime bağlıdır (Lucas, 1999). Çalışanlar arasındaki etkileşim, bireylerin ayrı ayrı çalışmalarının toplamından daha büyük bir verim elde edilmesini sağlar. Yani bir artı birin ikiden çok daha büyük çıktılar oluşturduğu ortamlar oluşturulur (Covey, 2007).

Örgütsel öğrenme süreci, örgütün birçok açıdan gelişimini destekleyici bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda örgütsel öğrenme, örgütlerin yüksek ivmeli teknolojik gelişmeler karşısında, hızlı küresel değişimlere uyumlu sistemler oluşturmalarını sağlar (Dodgson, 1993). Ayrıca tüm olay örgüsünün görülerek sorunların daha etkili çözülmesine yönelik sistem düşüncesini oluşturur; bireylerin birlikte öğrenmesini kuvvetlendirdiğinden örgüt kapasitesini ve performansını geliştirir (Senge, 2013); çok yönlü iletişim ve sinerji oluşturur (Pedler, Burgoyne, Boydell, 1991). Ayrıca bilgi sistemleri ve örgütsel hafıza oluşturarak (Fiol ve Lyles, 1985; Huber, 1991); çalışanlar örgütten ayrılrsa dahi örgütün de-

vamlılığını ve gelişimini sürekli hale getirir (Watkins ve Marsick, 2003). Bunların yanı sıra örgütsel öğrenme, çalışanlara geleceğe dönük umut aşılar, üretici fikirler için uygun ortamlar sunar, örgüt çalışanlarını risk alma konusunda güdüler, örgütteki bireylerin statüsüne takılmadan herkesin görüşüne saygı duyar (Karash,1995) ve öğrenme sorumluluğunu tüm örgüte yayarak proaktif davranmayı sağlar (Garvin, 1993; Arıkboğa, 2003).

Örgütsel öğrenmenin etkili bir biçimde gerçekleşmesi sonucu kurumlar öğrenen örgüte dönüşürler. Senge (2013), öğrenen örgütlerin oluşumu için beş disiplinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bunlar; gerekli odaklanmayı ve enerjiyi sağlayan *paylaşılan vizyon*; farklı görev birimlerindeki üyelerin birbirini takım arkadaşı olarak görüp işbirlikçi öğrenmelerini sağlayan *takım halinde öğrenme*; bireyin mevcut durumunu objektif şekilde görmesini sağlayarak sürekli öğrenmeye yönlendiren *kişisel ustalık*; dünya anlayışımızı ve eylemlerimizi belirleyen paradigma değişikliğini ifade eden *zihni modeller disiplini* ile tüm disiplinlerin temelini oluşturan *sistem düşüncesidir*. Sistem düşüncesi, birbirleriyle ilgisiz görülen eylemlerin aslında aynı olay örgüsü içerisinde neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı olduğunu görmeyi sağlar. Sistemi parçaların toplamı değil bir bütün olarak görür. Bu beş disiplinin etkili kullanıldığı örgütlerde sorunlar sistemli bir biçimde çözülür; yeni yaklaşımlar ilgiyle karşılanır, geçmiş tecrübelerden ve diğer örgütlerin iyi uygulamalarından yararlanılarak bilginin hızla yayılması ve üst düzey öğrenme sağlanır (Garvin, 1999). Tüm bireylerin öğrenmeden sorumlu olduğu öğrenen örgütler; yaratıcı, esnek, tasarımcı, üretken, iletişime-bilgiye-değişime ve denetime açık yapılardır. Bu sistemli yapılarda, her bireye statüsünden bağımsız şekilde değer verilir, problemleri bulmaktan öte problemleri önlemeye yönelik eylemler gerçekleştirilir. Ortak vizyona kilitlenmiş çalışanlarla değişen çevreye uyumu arttıracak güncel misyonlar belirlenir (Töremen, 2011).

Öğrenen örgüt olma yolunda örgütsel öğrenme süreçlerini uygulayan okullar, öğrenmeyi sürekli ve dinamik hale getirir, bilgiyi paylaşır, yeni bilgiler üreterek bu bilgileri topluma kazandırır ve toplumun değişen şartlara uyumunu kolaylaştırır (Oklay, 2015). Örgütsel öğrenme anlayışının hâkim olduğu okullarda okul personelinin gelişimine sürekli destek verilir, personel motive edilir, bireyler arası ve gruplar arası iş birliği yapılır ve değişime açık bir okul kültürü benimsenir (Başaran, 2000). Bu sayede sorunlar daha kolay şekilde çözülür. Okul bir bütün olarak görülür ve okulda oluşan problemlerin farklı konularla ilişkili olabileceğinin göz ardı edilmeyeceği sistemselsel bir bakış açısı kazanılır. Başka okullarla kıyaslama yapılarak veya veli gibi okul dışı kaynakların da öğrenmeye katkı yapması sağlanarak (Pınar, 1999) geniş bir öğrenme ağı oluşturulur. Okullarda oluşan şikayetler rahatsızlık sebebi olarak algılanmaz, aksine öğrenme fırsatı olarak değerlendirilir. Öğretmen, öğrenci, yönetici, veli, hizmetli vs. dahil tüm paydaşların öğrenmeden sorumlu olduğu öğrenen okullarda öğretmenler, öğretici değil öğrenen ve rehber konumundadır; öğrenciler, sorgulamayı ve öğrenmeyi öğrenirken; okul yöneticileri, okul ortamını sürekli öğrenmeye uygun hale getirerek düzenleyici ve paylaşımcı bir rol üstlenirler. Bununla birlikte yönetici takımı, bireysel ödüllendirmeler yerine örgütsel ödüllendirmeler yaparak çalışanların memnuniyetini arttırıp ortak vizyon ve misyona kenetlenmiş gelişmeye istekli bir örgüt kültürü oluşturup sürekli öğrenmeye katkı sunarlar. Karar süreçlerinde risk almaktan kaçınmayarak örgütün diğer paydaşlarına örnek olurlar (Özdemir, 2000; Töremen, 2011). Örgütsel öğrenme kültürünün yerleştiği okullarda çalışanlar okuldan ayrılrsa dahi okulun sürekliliği ve gelişimi devam eder. Örgütsel öğrenme, okullarda prosedür ve kuralları arka planda tutarak, bilgi çağına uyum sağlayan daha esnek bir ortam ve program oluşturur. Hizmet içi eğitim veya kurul toplantıları gibi çeşitli yollarla, çalışanlar hem kendi gelişimlerine hem de takım arkadaşlarının gelişimlerine ortak olurlar (Kümüş, 1998). Öğrenen okullardaki gelişimin devamlılığını sağlamak için yapılan çalışmalar,

süreç içinde düzenli olarak değerlendirilir (Jokić, Čosić, Sajfert, Pečujlija ve Pardanjac, 2012), gerekli dönütler verilir ve gelişimin aksamı engellenir. Sonuç olarak örgütsel öğrenme, okulların bilgi toplumuyla uyumlu, uzun ömürlü, etkili, sürekli gelişen, iş birliğiyle sorunları daha kolay aşan güçlü okullar olmasını sağlar.

Görüldüğü gibi bilgi toplumunda bir okulun öğrenen örgüte dönüşmesi, varlığını etkili şekilde sürdürmesi ve hedeflerini en üst düzeyde gerçekleştirmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle pozitif psikolojik sermaye ile örgütsel öğrenme ilişkisinin ortaya koyulması, okulların pozitif psikolojik sermayesi artırıldığında öğrenen örgütlere dönüşmesinin desteklenmesini sağlamak açısından önemli görülmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Okullardaki
 - a) Pozitif psikolojik sermaye
 - b) Örgütsel öğrenme düzeyi nedir?
2. Okullarda pozitif psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme
 - a) Cinsiyete
 - b) Kıdeme göre farklılaşmakta mıdır?
3. Okullardaki pozitif psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme arasında bir ilişki var mıdır?
4. Okullardaki pozitif psikolojik sermaye, örgütsel öğrenmenin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermayeleri ve örgütsel öğrenmeleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma, ilişkisel tarama modelinin

kullanıldığı nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli iki ya da ikiden fazla değişken arasındaki ilişkileri saptamak üzere kullanılan bir modeldir (Sönmez ve Alacapınar, 2011).

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni olan 2021-2022 eğitim öğretim yılında Kırıkkale’de ilkökul, ortaokul ve lisede görev yapan 3104 öğretmenden oluşmaktadır. 3.000-5.000 büyüklüğe sahip evrenlerde $\alpha=0.05$, ± 0.05 örnekleme hatasıyla, 357 örneklem sayısı yeterli olmaktadır (Çıngı, 2009). Bu nedenle araştırmanın örneklemini uygun örnekleme yoluyla belirlenen 364 öğretmen oluşturmaktadır. (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Katılımcı öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Kadın	198	54.4
	Erkek	166	45.6
Eğitim Durumu	Önlisans	4	1.1
	Lisans	350	96.2
	Yüksek Lisans	8	2.2
	Doktora	2	0.5
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	20	5.5
	6-10 yıl	77	21.2
	11-15 yıl	89	24.5
	16-20 yıl	82	22.5
	20 yıl ve üzeri	96	26.4

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan toplam 364 öğretmenin 198’i (%54,4) kadın, 166’sı (%45,6) erkektir. Katılımcıların çoğunlukla lisans mezunu (%96,2), geriye kalan kısmın yüksek lisans (%2,2), önlisans (%1,1) ve doktora (%0,5) mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcılar daha çok 20 yıl üzerinde (%26,4), 11-15 yıl arasında (%24,5), 16-20 yıl arasında (%22,5) ve 6-10 yıl arasında (%21,2) çalışanlardan oluşurken 1-5 yıl arasında mesleki kıdeme sahip katılımcıların oranı %5,5’tir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak Luthans, Avolio ve Youseff tarafından (2007) geliştirilen, Çetin ve Basım (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan “Psikolojik Sermaye Ölçeği” ve Marsick ve Watkins (1997) tarafından geliştirilen Karabağ Köse (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan “Öğrenen Örgütlerin Boyutları Ölçeği” kullanılmıştır.

Pozitif Psikolojik Sermaye Ölçeği

Psikolojik sermaye ölçeği öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve psikolojik dayanıklılık olmak üzere 4 boyuttan ve 24 maddeden oluşmaktadır. 6’lı likert tipi kullanılan ölçek, Çok düşük (1) – Çok yüksek (6) arasında derecelendirilmiştir. Çetin ve Basım (2012) tarafından analizde Cronbach Alfa katsayıları iyimserlik için .67, umut için .81, psikolojik dayanıklılık için .68 ve öz yeterlilik için .85 ölçeğin toplamı için .91 bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alfa katsayıları .81 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bu çalışmada maddelerin madde toplam korelasyonları öz yeterlilik boyutunda .36 ile .71 arasında, iyimserlik boyutunda .42 ile .64 arasında, psikolojik dayanıklılık boyutunda .35 ile .62 arasında ve umut boyutunda .37 ile .48 arasında değiştiği görülmektedir.

Öğrenen Örgütlerin Boyutları Ölçeği

Ölçek, tek boyuttan ve 21 maddeden oluşmaktadır. 5’li Likert tipi kullanılan ölçek, “Hiçbir zaman (0), “Nadiren (1)”, “Bazen (2)”, “Genellikle (3)”, “Her zaman (4)” şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekteki faktör yük değerleri .47 ile .77 arasında değişmektedir. Madde toplam korelasyon katsayıları ise .68 ile .82 arasındadır. Ölçeğin Cronbach α güvenilirlik katsayısı .97’dir. Bu çalışmada ise Cronbach α güvenilirlik katsayısı .98 bulunmuştur. Madde toplam korelasyon katsayıları ise .46 ile .90 arasında değişmektedir.

1.4. Verilerin Analizi

Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleriyle örgütsel öğrenme düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme düzeyleri aritmetik ortalama ile psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme düzeylerinin cinsiyetle ilişkisi t-testiyle; eğitim durumu ve kıdemle ilişkisi ise tek yönlü varyans analiziyle (ANOVA) ortaya koyulmuştur. Ayrıca korelasyon analizi ile psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiler; regresyon analiziyle ise psikolojik sermayenin örgütsel öğrenmeyi yordama düzeyi saptanmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ve +2 aralığında olduğundan verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Morgan, Leech, Gloeckner ve Barrett 2011).

2. Bulgular

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular bu bölümde verilmiştir. İlk bölümde psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenmenin cinsiyet, eğitim durumu ve kıdeme göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgulara; ikinci bölümde, psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme arasındaki ilişkilere yönelik bulgulara; üçüncü bölümde ise, psikolojik sermayenin örgütsel öğrenmeyi yordamasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Değişkenlere yönelik ortalama ve standart sapma değerleri ve değişkenlerin cinsiyet, eğitim durumu ve kıdem faktörleri ile ilişkisine yönelik bulgular

Tablo 2’de psikolojik sermayenin alt boyutları olan öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve psikolojik dayanıklılık ile psikolojik sermaye toplamı ve örgütsel öğrenme değişkenlerine yönelik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Yönelik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	n	\bar{x}	S
Öz yeterlilik	364	4.11	0.63
İyimsерlik	364	3.18	0.37
Umut	364	3.50	0.44
Psikolojik Dayanıklılık	364	3.85	0.44
Psikolojik Sermaye Toplam	364	3.66	0.38
Örgütsel Öğrenme	364	2.80	0.87

Tablo 2 incelendiğinde okullardaki psikolojik sermaye toplamı ortalamasının $\bar{x}=3.66$, örgütsel öğrenme toplamı ortalamasının ise $\bar{x}=2.80$ olduğu görülmektedir. Psikolojik sermayenin alt boyutları incelendiğinde en yüksek ortalamanın öz yeterlilik ($\bar{x}=4.11$) alt boyutunda olduğu gözlenirken, en düşük ortalamanın iyimsерlik ($\bar{x}=3.18$) alt boyutunda olduğu gözlenmiştir. Tablo 3'te ise öğretmenlerin psikolojik sermaye ve alt boyutları ile örgütsel öğrenme düzeylerinin cinsiyet faktörüne göre ortalama ve standart sapma değerleri ve bu değişkenlerin cinsiyet faktörü ile ilişkisini gösteren t-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyete İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ve t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{x}	S	t	P
Öz yeterlilik	Kadın	198	4.08	0.63	-	83
	Erkek	166	4.14	0.64	0.79	
İyimsерlik	Kadın	198	3.23	0.36	2	71
	Erkek	166	3.12	0.37	.93	
Umut	Kadın	198	3.47	0.46	-	14
	Erkek	166	3.54	0.41	1.43	
Psikolojik Dayanıklılık	Kadın	198	3.85	0.43	0	57
	Erkek	166	3.84	0.46	.31	
Psikolojik Sermaye Toplam	Kadın	198	3.66	0.37	0	67
	Erkek	166	3.66	0.39	.62	
Örgütsel Öğrenme	Kadın	198	2.77	0.86	-	38
	Erkek	166	2.84	0.89	0.78	
					0.78	

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin öz yeterlilik, iyimserlik, umut, psikolojik dayanıklılık, psikolojik sermaye toplamı ve örgütsel öğrenme düzeylerinin cinsiyet bakımından anlamlı bir farklılık ($p>0.05$) göstermediği görülmektedir.

Tablo 4'te öğretmenlerin psikolojik sermaye ve alt boyutlarıyla örgütsel öğrenme düzeylerinin mesleki kıdem ile ilişkisini gösteren ANOVA sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: Değişkenlerin Kıdem Faktörü ile İlişkisini Gösteren ANOVA Sonuçları

Değişkenler	1-5 yıl (20)		6-10 yıl (77)		11-15 yıl (89)		16-20 yıl (82)		20 yıl üzeri (96)		F	p	Sig. Dif.
	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S			
Öz yeterlilik	4.05	0.83	3.86	0.64	4.18	0.58	4.19	0.63	4.18	0.60	4.18	.00*	(2-3; 2-4; 2-5)
İyimserlik	3.53	0.46	3.37	0.30	3.25	0.32	3.10	0.38	2.97	0.28	24.00	.00*	(1-3; 1-4; 1-5)
Umut	3.43	0.55	3.41	0.46	3.50	0.42	3.55	0.44	3.54	0.40	1.52	.20	-
Psikolojik Dayanıklılık	3.89	0.55	3.72	0.42	3.90	0.38	3.92	0.46	3.82	0.46	2.75	.03*	(2-4)
Psikolojik Sermaye	3.73	0.53	3.59	0.38	3.71	0.33	3.69	0.40	3.63	0.37	1.53	.19	-
Örgütsel Öğrenme	2.92	1.02	2.73	0.88	2.91	0.78	2.87	0.81	2.67	0.96	1.22	.30	-

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin umut alt boyutu, psikolojik sermaye toplamı ve örgütsel öğrenme düzeylerinin kıdem değişkenine göre farklılaşmadığı ($p>0.05$) görülmektedir. Diğer taraftan öğretmenlerin öz yeterlilik, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri kıdem bakımından anlamlı farklılık ($p<0.05$) göstermektedir. Tukey testi sonucuna göre öz yeterlilik boyutunda bu farkın 6-10 yıl ile 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 20 yıl üstü arasında olduğu saptanmıştır. Öz yeter-

lilikte 11-15 yılın ($\bar{x}=4.18$) ortalaması ile 16-20 yılın ($\bar{x}=4.19$) ve 20 üstü yılın ($\bar{x}=4.18$) ortalamaları, 6-10 yılın ($\bar{x}=3.86$) ortalamasından daha yüksektir. Kıdemi 11-15 yıl, 16-20 yıl, 20 üstü yıl olan öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyi, 6-10 yıl arasında olan öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinden anlamlı şekilde daha yüksektir. Tukey testi sonucuna göre iyimserlik boyutunda; 1-5 yıl ile 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 20 üstü yıl arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. 1-5 yılın ($\bar{x}=3.53$) ortalaması; 11-15 yılın ($\bar{x}=3.50$) ortalaması ile 16-20 yılın ($\bar{x}=3.10$) ve 20 üstü yılın ($\bar{x}=2.97$) ortalamalarından daha yüksektir. Kıdemi 1-5 yıl arasında olan öğretmenlerin iyimserlik düzeyleri kıdemleri 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 20 üstü yıl arasında olan öğretmenlerin iyimserlik düzeylerinden anlamlı şekilde daha yüksektir. Tukey testi sonucuna göre psikolojik dayanıklılık boyutunda; 6-10 yılın ortalaması ile 16-20 yılın ortalaması arasında anlamlı fark saptanmıştır. 16-20 yılın ($\bar{x}=3.92$) ortalaması, 6-10 yılın ($\bar{x}=3.72$) ortalamasından daha yüksektir. 16-20 yıl arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin psikolojik dayanıklılıkları, 6-10 yıl arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin psikolojik dayanıklılıklarından anlamlı şekilde daha yüksektir.

2.2. Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermayeleri ile Örgütsel Öğrenme Düzeyleri Arasındaki İlişkiler

Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ve alt boyutlarıyla örgütsel öğrenme düzeyleri arasındaki ilişkileri ölçmeye yönelik yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Öğretmenlerin Psikolojik Sermayeleri ile Örgütsel Öğrenme Düzeyleri Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1. Öz yeterlilik	1					
2. İyimserlik	.40**	1				
3. Umut	.50**	.44**	1			
4. Psikolojik Dayanıklılık	.82**	.42**	.49**	1		
5. Psikolojik Sermaye Toplam	.90**	.66**	.74**	.87**	1	
6. Örgütsel Öğrenme	.34**	.21**	.03	.26**	.28**	1

** $p < .01$

Tablo 5 incelendiğinde psikolojik sermaye ile örgütsel öğrenme arasındaki en yüksek ilişkinin, öz yeterlilik alt boyutuyla örgütsel öğrenme toplamı ($r = .34$; $p < .01$) arasında olduğu görülmektedir. Büyüköztürk'e göre (2006), korelasyon katsayısının 0.30-0.00 arasında olması düşük (zayıf); 0.30-0.70 arasında olması orta; 0.70-1.00 arasında olması yüksek düzeyde ilişki olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda öz yeterlilik ile örgütsel öğrenme toplamı arasında pozitif yönlü, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Örgütsel öğrenme toplamı ile iyimserlik ($r = .21$; $p < .01$) ve psikolojik dayanıklılık ($r = .26$; $p < .01$) değişkenleri arasında ise pozitif yönlü, zayıf ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Ayrıca psikolojik sermaye toplamı ile örgütsel öğrenme arasında pozitif yönde anlamlı ve zayıf bir ilişki ($r = .28$; $p < .01$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.3. Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeylerinin Örgütsel Öğrenmelerini Yordamasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Okullardaki pozitif psikolojik sermaye, örgütsel öğrenmenin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?” alt problemi doğrultusunda ilk olarak Tablo 6’da psikolojik sermayenin öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının örgütsel öğrenmeyi yordama düzeyine ilişkin çoklu regresyon analizi

sonuçları, ardından da Tablo 7’de psikolojik sermaye toplamının örgütsel öğrenmeyi yordama düzeyine ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Alt Boyutlarının Örgütsel Öğrenmelerini Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SE	B	t	P
Sabit	1.13	.46		2.44	.02
Öz yeterlilik	.59	.12	.43	4.96	.00
Umut	-.48	.12	.24	-4.04	.00
İyimserlik	.40	.13	.17	3.02	.00
Psikolojik Dayanıklılık	-.09	.17	-.05	-.54	.59

$$R=.40 \quad R^2=.16$$
$$F=17.27 \quad p<.00$$

Tablo 6 incelendiğinde öz yeterlilik .43, umut-.24, iyimserlik .17 ve psikolojik dayanıklılık-.05 oranında örgütsel öğrenmeyle anlamlı bir ilişki vermektedir. ($R=.40$; $R^2=.16$; $p<.00$). Öz yeterlilik, umut, iyimserlik, psikolojik dayanıklılık değişkenleri birlikte örgütsel öğrenmenin toplam varyansının %16’sını açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin öğretmenlerin örgütsel öğrenmeleri üzerindeki önem sıralaması: öz yeterlilik (.43), umut (-.24), iyimserlik (.17) ve psikolojik dayanıklılık (-.05) şeklinde olmuştur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t -testi sonuçları incelendiğinde öz yeterlilik, umut ve iyimserlik değişkenlerinin öğretmenlerin örgütsel öğrenmelerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p<.00$). Psikolojik dayanıklılık değişkeninin (-.05; $p>.05$) ise öğretmenlerin örgütsel öğrenmeleri üzerinde yordayıcı rolünün olmadığı görülmüştür. Tablo 7’de öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin toplamının örgütsel öğrenmelerini yordamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7: Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Toplamının Örgütsel Öğrenmelerini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SE	B	t	p
Sabit	.49	.43		1.16	.25
Psikolojik Sermaye Toplam	.63	.12	.28	5.44	.00

$$R=.28 \quad R^2=.08$$
$$F=29.60 \quad p<.00$$

Tablo 7 incelendiğinde psikolojik sermaye toplamının örgütsel öğrenmeyle düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki verdiği görülmektedir ($R=.28$; $R^2=.08$; $p<.00$). Psikolojik sermaye toplamı örgütsel öğrenmenin toplam varyansının %8'ini açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin *t*-testi sonuçları incelendiğinde psikolojik sermaye toplamının öğretmenlerin örgütsel öğrenmelerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. Tartışma

Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleriyle örgütsel öğrenme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyleri, en yüksek ortalamaya sahip değişkendir. Pozitif örgütsel davranışı en iyi niteleyen değişken (Sünkür, 2014) öz yeterlilik düzeyinin yüksek olması; öğretmenlerin görevlerini yerine getirirken bilgi, beceri ve yeteneklerine güvendiklerini; karşılaştıkları sorunları çözme ve daha büyük zorluklarla mücadele edebilme konusunda kendilerine olan güvenlerini; öğrenci ve okulun diğer paydaşları üzerinde etkili olduklarına dair inançlarının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Öz yeterlilik düzeyi yüksek olan öğretmenler; engellerin üstesinden gelmeye ve başarısızlık karşısında pes etmemeye yönelik davranışlar sergilerler (Goddard, Hoy ve Hoy, 2004) yani yaptıkları işlerde daha kararlı bir tutum içindedirler (Akbulut, 2006). Bu öğretmenler ayrıca, öğrencilerinin başarı deneyimleri yaşamasını destekleyerek (Telef, 2011), onların başarılı, zorluklar karşısında mücadeleci, özgüveni yüksek bireyler olmalarına katkı sağlarlar ve öğrencilerine rol model olurlar (Pajares, 2005). Bu olumlu özelliklerin yanında öz yeterlilik düzeyinin yüksek olduğuna ilişkin algı, öğretmenlerin kendilerini eksik görmedikleri, bilgi ve beceri konusunda gelişime ihtiyaçları olduklarının farkında olmayışlarını da ifade edebilir. Yapılan diğer bazı araştırmalar da (Çetin ve Basım 2012; Büyükgöze, 2014; Sünkür, 2014; Çakmak ve Arabacı 2017; Tösten, Avcı ve Yıldırım 2018; Hatipoğlu 2019; Koç ve Keklik 2019; Torun 2020; Şahin, 2020) öz yeterlilik

düzeyinin en yüksek ortalamaya sahip değişken olması açısından bu çalışmadaki sonucu desteklemektedir.

Bu araştırmada ayrıca kıdemi 11-15 yıl, 16-20 yıl, 20 üstü yıl olan öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinin, 6-10 yıl arasında olan öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin öz yeterlilik inançlarının kaynakları arasında yer alan deneyim ve dolayısıyla mesleki kıdem; öğretmenlerin meslektaşlarıyla, öğrencileriyle, velileriyle iletişimlerinden ve olumlu yaşantılarından duydukları tatmin duygularından etkilenmektedir. Bu anlamda deneyimin fazla olması, öz yeterlilik algısının da yüksek olmasını sağlamaktadır (Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2007; Sünkür, 2014). Bu nedenle, daha az deneyime sahip olan öğretmenlerin öz yeterlilik algısı daha düşük olabilmektedir. Ayrıca öğretmenlerin meslekte geçirdikleri yıllara bağlı olarak kazandıkları deneyim, beraberinde sınıf yönetimi becerilerini ve uyguladıkları öğretim stratejilerini geliştirmelerine katkıda bulunmakta ve öz yeterlilik algılarını da yükseltmektedir (Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2002). Yapılan diğer çalışmaların sonuçları (Evans ve Tribble, 1986; Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2002; 2007; Say, 2005; Gençtürk ve Memiş, 2010; Kaya, Balay ve Demirci, 2014; Çimen, 2015; Akman, 2016; Tösten ve Özgan, 2017; Yavuz ve Kırbaşlar, 2017; Akkuş,2020) bu çalışmanın sonucunu doğrular niteliktedir. Ancak Oktay (2020), tarafından yapılan çalışmada mesleki kıdem ile öz yeterlilik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durumun nedeni, iş hayatlarının ilk yıllarında dinamik ve girişimci olan çalışanların öz yeterlilik algılarının zamanla düşmesine bağlanmıştır.

Bu araştırmanın diğer bir sonucu kıdemi 1-5 yıl olan öğretmenlerin, iyimserlik düzeylerinin 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 20 üstü yıl olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu yönündedir. İyimserlik düzeyi yüksek kişiler geleceğe dönük olumlu beklentiler taşımakta ve olaylara olumlu tepkiler verme eğilimi göstermektedir (Stajkovic ve Luthans, 1998). Bundan dolayı araştırmanın bu sonu-

cu mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin daha idealist (Sünkür, 2014; Şahin, 2020) ve geleceğe dönük daha olumlu beklentilere sahip olmalarıyla açıklanabilir. Mesleki kıdemi az olan öğretmenler, kıdemi daha çok olan öğretmenlere göre daha az deneyim sahibi olduklarından edindikleri olumsuz tecrübeler de görece daha azdır. Kozikoğlu ve Senemoğlu (2018) ile Çimen (2021)'in çalışmalarında öğretmenliğe yeni başlayan kişilerin tecrübe eksikliğinin de etkisiyle yaşadıkları sorunlar karşısında meslekte zorlandıkları ve desteğe ihtiyaç duydukları gözlenmiştir. Mesleğinin ilk dönemlerinde beklenmedik olaylarla ve sorumluluklarla karşılaşabilen ve bu süreci olumsuz geçiren öğretmenlerin geleceğe dönük umutları azalmaktadır. Bu doğrultuda iyimserlik düzeyi yeni deneyimler yaşandıkça değişen bir özellik (Carver ve Scheirer, 2002) göstermekte; mesleki yaşantı ve tecrübelerin artmasıyla meslekteki rol ve beklentiler; karşılaşılan olay, tutum ve davranışlar öğretmenlerin beklediği şekilde olumlu yönde gelişmeyebilmektedir. Kıdem arttıkça eğitim politikaları açısından olumsuz yaşantılar, öğrenci başarısızlığı, okul ve çevrenin düşük sosyoekonomik düzeye sahip olması, idarecilerin olumsuz tutumları, öğretmen ve velilerle olumsuz ilişkiler, öğretmenlerin yaşam standartları ve verimliliğinin düşük olması gibi farklı durumlar öğretmenlerin iyimserlik düzeyini olumsuz yönde etkileyen nedenler arasında sayılabilir (Çimen,2015). Bu nedenle bu çalışmada, kıdemi fazla olan öğretmenlerin iyimserlik düzeylerinin, kıdemi en az olan öğretmenlerin iyimserlik düzeylerinden daha düşük olmasını, öğretmenlerin iyimserlik algılarının mesleki yaşantıları sonucu değişmesine bağlayabiliriz. Daha idealist ve daha çok hayale sahip yeni öğretmenlerin bu idealizm çevresinde hayallerini gerçekleştirme istekleri (Şahin, 2020) ve mesleğin verdiği ilk heyecanla olumsuz duygulara kapılmamaları, iyimserlik seviyelerinin daha yüksek olmasını sağlayan faktörler arasında görülebilir. Yapılan diğer çalışmalar da (Sünkür, 2014; Torun, 2020; Şahin 2020) mesleki kıdemi daha az olan öğretmenlerin iyimserlik düzeylerinin mesleki kıdemi fazla olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu sonucunu desteklemektedir.

Diğer taraftan, 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerden daha yüksektir. Psikolojik dayanıklılık, zorlu veya tehdit edici koşullara rağmen başarılı, etkili ve işlevsel bir uyum sürecinin veya kapasitesinin gelişimine olanak tanımakta; yüksek riskli durumlar ve tehditler karşısında bile iyi sonuçları almayı, yeterliliğin devamlı olmasını ve travmalardan kurtulmayı sağlamaktadır (Masten, Best ve Garmezy, 1990). Bu nedenle psikolojik dayanıklılıkta tecrübenin ayrı bir önemi vardır (Tösten ve Özgan, 2017). Çalışanlar, yaşadıkları birçok zorluğa karşı olumlu sonuçlar elde etmek için, iş ortamına uyum kapasitelerini ve yeterliliklerini arttırmak için, yaşadıkları travmaları daha kolay atlatabilmek için zamana ve tecrübeye ihtiyaç duyarlar. Mesleğin ilk dönemlerinde karşılaşılan zorluklar, kazanılan tecrübelerle ve zamanla aşılabılır. Yani mesleki kıdemin artmasına bağlı olarak psikolojik dayanıklılık algısının da artması beklenen bir bulgudur (Bozgeyikli ve Şat, 2014). 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin psikolojik dayanıklılığından yüksek olması, bir yandan hatırı sayılır düzeyde deneyim edinmiş diğer yandan henüz tükenmişlik duygusuna kapılmamış 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin, ilk yılların olumsuz tecrübelerinin etkisini hala taşıyan 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerden farklılaşmasıyla; tecrübe, olumlu yaşantı ve sorunları çözme kapasitelerinin daha fazla olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca, yapılan diğer araştırmaların sonuçları da (Tösten ve Özgan, 2015; Hatipoğlu, 2019) bu çalışmanın sonucuyla örtüşmektedir.

Bu araştırmada en yüksek ilişki öz yeterlilikle örgütsel öğrenme arasındadır. Öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyi, örgütsel öğrenmenin anlamlı bir yordayıcısıdır. Bireyin bilgi, beceri ve yeterliliklerine güvenini ifade eden öz yeterlilik; bilgiyi işleme yollarına hâkim olma, yeni bilgi ve beceriler öğrenmeye açık olma durumu şeklinde tanımlanan örgütsel öğrenmeyi desteklemektedir. Aynı zamanda başarısızlığı bireyin yetersiz çabasına veya edinilebilir olan eksik bilgi ve

becerilerine bağlayan öz yeterlilik inancı (Pajares ve Shunk, 2001), örgütsel öğrenmenin proaktif yapısını güçlendirmektedir. Örgütsel öğrenmenin sürekli olduğu örgütlerde, birey kendi eksikliklerden yola çıkar, kendini düzeltmeye çalışır, örgütteki önemini ve rolünü hatırlar, daha iyi olmak için çabalar, eskiyen bilgileri yeniler, sürekli gelişmeyi amaç edinir ve bilgi üretimine katkıda bulunur (Demirkol ve Türkay, 2004). Bu süreçte en önemli nokta; örgüt çalışanlarının, kendine ve değişimin gerekli olduğuna ilişkin inancının ve motivasyonunun yüksek olmasıdır. Bu inanç ve motivasyon “öz yeterlilik” olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda, Helvacı ve Karadurmuş (2015) tarafından yapılan çalışmada, öz yeterliliği yüksek öğretmenlerin bilgi edinmeye, bilgiyi kurumun yararına kullanmaya daha istekli olduğu ve bunu sürekli hale getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Burada öğretmenlerin, edindikleri bilginin faydalı olabileceğine ve bu bilgiyi en doğru şekilde kullanabileceğine dair inancı ve öğrenmeye karşı motivasyonu oldukça önemlidir (Özözen Danacı ve Pınarcık, 2017; Anık, 2018). Bunun yanı sıra öğretmenlerin gerek kendi yaşantıları gerek meslektaşlarının yaşantılarından edindikleri deneyimler (Garvin, 1999; Bandura, 1977), öz yeterlilik algıları ile örgütsel öğrenmeyi geliştiren ortak özelliklerdendir. Bu noktada öğretmenlerin örgütlerdeki deneyimlerinin artırılması (Luthans, Yousseff ve Avolio, 2007) ve elde edilen bu deneyimlerin çeşitli yollarla (toplantı, takım çalışmaları vs) paylaşılması, öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyini ve bunun paralelinde çalıştıkları kurumlardaki örgütsel öğrenmeyi destekleyecektir. Bu doğrultuda deneyimlerin elde edilmesi, izlenmesi ve paylaşılması sürecinde edinilen geri bildirimler öz yeterlilik algısını artırırken (Çankır, 2016), örgütsel öğrenmenin de gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır (Huber, 1991). Ayrıca, Sweet’in (2012) sağlık çalışanlarıyla ve Mahar, Basheer ve Maitlo ‘nun (2017) bankacılık sektörü çalışanlarıyla yaptıkları çalışmalarda da öz yeterliliğin örgütsel öğrenmeye katkı sağladığı sonucu doğrulanmaktadır.

Bu araştırmanın diğer bir sonucu, öğretmenlerin umut düzeyinin örgütsel öğrenmeyi negatif açıdan yordayıcı bir role sahip olduğu yönündedir. Bu sonuç, değişen eğitim sistemiyle öğretmenlerin mesleki hedeflerine ulaşabilme ve meslekte kaldığı sürece önüne çıkabilecek engellerle baş edebilme umudu (beklentisi) düştükçe; mesleki öğrenme çabasının arttığı şeklinde yorumlanabilir. 21. yüzyılda ortaya çıkan teknolojik, içeriksel ve teknik değişikliklere ayak uydurabilmesi için öğretmenlerin sahip oldukları mevcut mesleki bilgi ve beceriler yeterli olmamaktadır. Özellikle son yıllarda eğitimde daha sık kullanılmaya başlanan akıllı tahta, uzaktan ders platformları, EBA ödev ve sınav uygulamaları öğretmenlerin kendilerini meslekle ilgili yetersiz hissetmelerine neden olmuş ve bu uygulamaları kullanmayı öğrenmedikleri sürece başarılı olamayacakları hissi artmış ve dolayısıyla sahip oldukları bilginin işe yarayacağına ilişkin umutları da azalmıştır. Bu nedenle, günümüz eğitim sisteminde öğretmenlerin başarılı olabilmesi için mesleki yeni bilgi ve beceriler edinmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Balyer ve Kural (2018) tarafından yapılan çalışmada, devlet okullarında çalışan öğretmenlerin iş kaygısı olmadığından bilgi edinme ve değişime olan inançlarının düşük olduğu, bundan dolayı da değişime direndikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, öğretmenlerin iş sürekliliğine dair umutları yüksek olduğunda, örgütsel öğrenme ve değişime olan isteklerinin düştüğünü ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş sürekliliği garantisi olmadığından kendilerini sürekli yenilemek zorunda oldukları; örgütsel öğrenmeye ve değişime daha olumlu baktıkları sonuçlarına da ulaşılmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmaya göre bireyin iş garantisinin olması, yeni bilgi ve beceri kazanmanın gerekliliğine olan inancını ve bireyin kendini geliştirmek adına çabasını düşürmüştür. Bu çalışmanın (Balyer ve Kural, 2018) sonuçları, bu araştırmanın “öğretmenlerin umut düzeyi düştükçe, örgütsel öğrenme düzeyi artmaktadır” sonucuyla tutarlılık göstermektedir. Ayrıca bu sonuç, bu araştırmanın örneklemiyle de açıklanabilir. Örneklemin daha çok mesleki kıdemi fazla olan (%26,4’ü 20 yıl üzeri, %22,5’i 16-20 yıl, %24,5’i 11-15

yıl arası) öğretmenlerden oluşması ve söz konusu öğretmenlerin uzun süreli mesleki yaşantılarında olumsuz davranışlarla karşılaşması umut düzeylerinin düşmesine neden olabilir. Ancak, azalan umut değişkeninin yanında, kıdemi yüksek öğretmenlerin mesleki tecrübeleri sayesinde örgütsel öğrenme bileşenlerini destekledikleri ifade edilebilir. Yani toplumdaki baskı ve olumsuz davranışlar karşısında öğretmenlerin umudu azaldıkça, edindikleri deneyimleri paylaşarak örgütteki sinerji ve iletişimi arttırmaya çalıştıkları; bilgi, birikim ve tecrübelerini meslektaşlarına yayarak yeni kazanımlar edinmeye yönelebildikleri; örgütteki öğrenme engellerini aşmaya çalıştıkları veya bireysel umutların azaldığı yerde örgüt misyon ve vizyonundan sapmama yönünde hareket ettikleri söylenebilir.

Öğretmenlerin iyimserlik düzeyinin, örgütsel öğrenmenin anlamlı bir yordayıcısı olması, bu araştırmada ulaşılan diğer bir sonuçtur. Bu sonuca göre öğretmenlerin geleceğe dönük olumlu beklentilere sahip olması örgütsel öğrenmeyi desteklemektedir. İyimser öğretmenler geleceğe yönelik pozitif hisse sahip kişilerdir (Sünkür, 2014) ve iyimserliklerinin duyuşsal ve motivasyonel yapısı (Peterson, 2000) öğrenen örgütlere olumlu katkı sağlamakta (Koç, 2006) ve dolayısıyla örgütsel öğrenmeyi etkilemektedir. İyimser öğretmenler daha istekli çalıştıklarından örgütün başarısı için istenilen kişiler arasında yer alırlar (Yazar, 2022). Ayrıca olumlu ve hızlı dönütler bireylerin iyimserliklerini arttırarak örgütte oldukça güçlü bir yapı oluşmasını sağlarken (Luthans, 2002); örgütsel öğrenme sürecinde yanlış öğrenmelerin düzeltilmesini, örgütün kendini düzenli olarak değerlendirmesini, iletişim ağlarının artmasını ve beraberinde sürekli gelişimin önünü açacaktır. Buna paralel olarak Sweet (2012) araştırmasında, iyimserliğin öğrenen örgütlerin özellikleriyle daha pozitif ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu durumun nedenini, örgütlerine olumlu bakan çalışanların işlerine daha çok bağlılık hissettiklerinden örgütlerindeki sürekli öğrenme, iş birliği, sorgulama, takım halinde öğrenme, paylaşılan sistemler ve yetkilendirme boyutlarını geliştirmelerine bağlamıştır. Bu kapsamda öğretmenlerin motivasyonlarının ve iyimserlik düzeyle-

rinin gerek geri bildirimlerle gerek maddi manevi ödüllendirmelerle güçlendirilmesinin, örgütsel öğrenme düzeyine olumlu yansıtacağı söylenebilir. Ayrıca, öğretmenlerin öğrencilere olumlu davranışlar kazandıracaklarına ve öğrencilerin akademik başarılarını arttıracaklarına, kendilerini bilgi ve beceri açısından daha ileri taşıdıklarında bunun mesleki doyumu ve örgütsel başarıyı olumlu etkileyeceğine dair iyimser oluşları, öğretmenlerin mesleki bilgi ve becerilerini arttırmak için daha fazla çaba ve zaman harcamalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin, bilgi edinmenin olumlu yönde değişim oluşturacağına ve mesleki yeterliliklerine ilişkin iyimser bir bakış açısına sahip olmaları, örgütsel öğrenme düzeyini de arttırmaktadır (Çoban ve Demirtaş, 2011).

Öğretmenlerin psikolojik sermaye toplam puanları da örgütsel öğrenmeyi yordamaktadır. Bu sonuç, pozitif psikolojik sermayenin örgütsel öğrenmeye olumlu yönde katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Psikolojik sermaye, örgüt üyelerinin yaratıcı olmalarını, yeniliği ve öğrenmeyi teşvik etmelerini sağlayıp, bireylerin ve örgütlerin öğrenme ortamı yaratmasına yardımcı olur (Mahar, Basheer ve Maitlo, 2017). Dolayısıyla pozitif psikolojik sermayenin bireysel ve örgütsel öğrenme üzerinde önemli katkılara sahip olduğu söylenebilir (Sweet, 2012). Yapılan çalışmalarda öz yeterlilik, umut, iyimserlik alt boyutları; iş doyumunu, motivasyon, iş birliği, iletişim, öğrenmeye ve değişime açıklık, işe bağlılık gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Kırca'nın (2019) öğrenen örgüt ile öğretmen morali arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, iş doyumunu bireyin mutlu olma ve motivasyon düzeyiyle ilişkilendirilmiş, bireylerin iş doyumunu düzeyleri ile örgütsel öğrenme arasında yüksek düzeyli pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Çoban ve Demirtaş (2011), öğretmenlerin iyimserlik düzeyinin örgütsel bağlılığı güçlü şekilde yordadığı sonucuna ulaşmıştır. İnandı, Yeşil, Karatepe ve Uzun (2015), yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin öz yeterliliklerinin, değişime ve öğrenmeye gösterdikleri direncin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu, buna göre öz yeterliliği yüksek bireylerin öğrenmeye ve değişime daha açık oldukları sonucuna

ulaşmışlardır. Genel olarak doğrudan psikolojik sermaye ve örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan eğitim alanında bir çalışma olmasa da örgütsel öğrenmeyle ilgili yapılan çalışmalarda psikolojik sermaye ile ilişkilendirilen kavramların, örgütsel öğrenmeyi güçlü şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca eğitim alanı dışında yapılan çalışmalarda da (Sweet, 2012; Mahar, Basheer ve Maitlo, 2017) psikolojik sermayenin örgütsel öğrenmeyi yordadığı ortaya konulmuştur. Tüm bu çalışma sonuçları, bu araştırmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Okullarda pozitif psikolojik sermayeyle örgütsel öğrenme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinin en yüksek düzeye sahip değişken olduğu; kıdemleri 11-15 yıl, 16-20 yıl, 20 üstü yıl olan öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinin, 6-10 yıl arasında olan öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinden daha yüksek olduğu; kıdemi 1-5 yıl olan öğretmenlerin iyimserlik düzeylerinin, kıdemi 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 20 üstü yıl olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu; 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerden daha yüksek olduğu; öğretmenlerin öz yeterlilik ve iyimserlik düzeyleri ile psikolojik sermaye toplamalarının örgütsel öğrenmenin anlamlı birer yordayıcısı oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyi diğer gruplara göre (11-15 yıl, 16-20 yıl, 20 üstü yıl) daha düşük olduğundan;

- Kıdemi fazla olan öğretmenlerin mesleki tecrübelerini paylaştıkları söyleşiler ve sempozyumlar düzenlenmesi,
- Meslekte karşılaşılabilecek problemleri çözmeye yönelik örnek olay temelli hizmet içi eğitimler verilmesi,
- İletişim ve sosyal açıdan gelişim sağlayacak kitapların okunması ve tartışılması,

- Teknoloji kullanımından kaynaklanabilecek öz yeterlilik sorunlarını önlemek için teknik destek sağlanması önerilebilir.

Kıdemleri 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 20 üstü yıl olan öğretmenlerin iyimserlik düzeyleri, 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre düşük olduğundan;

- Mesleki tecrübesi olan öğretmenlerin okul içinde kurulan ekiplerin lideri olarak görevlendirilmesi, bu ekiple ilgili tüm iş ve işlemlerden sorumlu olması sağlanarak öğretmenlerin başarı duygusunun güçlendirilmesi,
- Mesleğe yeni başlayan öğretmenlere bilgi ve tecrübelerini aktarmak üzere rehber öğretmen olarak kıdemli öğretmenlerin görevlendirilmesi, böylece kıdemli öğretmenlerden daha fazla faydalanılması,
- Okulda olumlu bir iklim oluşturularak kıdemli öğretmenlerin kendini en rahat ifade edebildiği eğlence ve sohbet amaçlı toplantılar düzenlenmesi,
- Öğretmenin mesleğin geleceğine olan güvenini kaybetmemesi adına objektif değerlendirmelerle (güvenilir ölçme değerlendirme araçları kullanılarak) ödüllendirmeler yapılması,
- Belli periyotlarla öğretmenlerin iyimserlik durumlarının tespitine yönelik Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA), Eğitim Bilişim Ağı (EBA) vs üzerinden anketler veya tutum ölçekleri düzenlenmesi ve bu ölçme araçlarından elde edilen sonuçlara göre rehberlik hizmeti sağlanması önerilebilir.

Kıdemleri 6-10 yıl olan öğretmenlerin psikolojik dayanıklılıkları, 16-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre düşük olduğundan;

- Özellikle mesleğe başlamadan önce yapılan staj (öğretmenlik mesleği uygulama dersi) uygulamasının, öğretmenlik mesleğini her anlamda yansıtabilecek bir süreç içinde gerçekleştirilmesi; staj okullarında yaşanan veya yaşanabilecek olası sorunların aday öğretmenlere sunulması ve bu sorunlar karşısındaki çözüm önerilerinin değerlendirilmesi,

- Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin dayanıklılık düzeyini arttırmak için mesleki rehberlik ve psikolojik destek sağlanması,
- Bireysel bazda performans değerlendirmesi yapılarak hızlı geri dönütler verilmesi, bilgi ve uygulama hatalarının olumlu iletişimle düzeltilmesi önerilebilir.

Öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyinin örgütsel öğrenmeyi yordaması dolayısıyla;

- Öğretmenlerin bilgi ve becerilerini arttıracak hizmet içi eğitimler ile teknoloji kullanma yeterliliği kazandırmaya dönük teknik eğitimler verilmesi,
- Yurt dışı eğitim kontenjan sınırının artırılarak yurt içi eğitimin desteklenmesinin yanı sıra yurt dışı okul ziyaretleri ile meslekteki öğretmenlerin yurt dışı eğitimlerinin yaygınlaştırılması,
- Öz yeterliliği yüksek öğretmenlerin, diğer meslektaşlarının mesleki ve kişisel gelişimini sağlamak amacıyla yapılan çalışmalarda liderlik etmesini kolaylaştırıcı ortamlar oluşturulması önerilebilir.

Öğretmenlerin iyimserlik düzeylerinin örgütsel öğrenmeyi yordamasından dolayı;

- Öğretmenlerin gerek takım çalışmalarıyla gerek gezi, piknik, ödüllendirme vb. etkinliklerle motivasyonlarının artırılması,
- Okulda sinerjik ve sürekli öğrenmeye istekli bir okul kültürü oluşturulması,
- Öğretmenlerin kişisel ve mesleki bilgi ve becerilerini geliştirebilecekleri eğitimler sunulması önerilebilir.

Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeylerinin örgütsel öğrenmeyi yordamasından dolayı;

- Psikolojik sermaye düzeyi düşük öğretmenlerin özel ve iş yaşamındaki sorunların çözümünde destek sağlanması,

- Hataların yeni öğrenmeler için fırsata dönüştürülmesi,
- Çalışanların olumlu ve yaratıcı yönlerinin vurgulanması,
- Öğretmenlerin meslektaşlarıyla veya okul yöneticileriyle bilgi ve tecrübelerini paylaşacakları etkili ortamlar (zümre veya öğretmenler kurulu toplantıları vs) oluşturulması,
- Özel günlerde ve belli periyotlarda motive edici etkinlikler düzenlenmesi önerilebilir.

Yapılacak ardıl çalışmalarda;

- Araştırma verilerinin nitel yöntemler kullanılarak derinleştirilmesi ve psikolojik sermayenin hangi boyutlarının örgütsel öğrenmeye daha yoğun katkı sağladığının ortaya koyulması,
- Araştırma örnekleme özel okulların da katılarak toplanan verilerin karşılaştırılması olarak ele alınması önerilebilir.

Kaynakça

- Akbulut, E. (2006). Müzik öğretmeni adaylarının mesleklerine ilişkin özyeterlik inançları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 24-33
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 123-140.
- Akçay, V.H. & Bilgin, K.U. (2016). Kamu performans yönetimine etkisi açısından psikolojik sermaye. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, s.154-174.
- Akkuş, D. B. (2020). *Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde İş-yaşam dengesinin aracılık rolü: KTMÜ örneği* (Doktora Tezi). Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Akman, Y. (2016). Öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28) , 268-277
- Anık, S. (2018). *Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye alguları ile problem çözme becerilerinin incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anık, S. & Tösten, R. (2019). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye alguları ile problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,18(69), s.332-342.

- Argyris, C. (1977). Double loop learning organizations. *Harvard Business Review*, 55 (5), 115-125.
- Arıkboğa, Ş. (2003). *Entelektüel sermaye*. İstanbul: Derin Yayınları
- Aytaç, Tufan (1999). *Öğrenen örgüt: okul. Millî Eğitim Dergisi*, 141, 75-78.
- Balyer, A. ve Kural, S. (2018). Öğretmenlerin eğitim sürecinde yaşanan değişimlerdeki rolleri ve bu değişimlere uyumlarına ilişkin görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 63- 80.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
- Başaran, İ.E. (2000). *Eğitim yönetimi-nitelikli okul* (4. Basım) Ankara: Feryal Matbaası.
- Bilmez, F. (2020). *Pozitif psikolojik sermayenin alt boyutlarının görev performansı, iş tatmini ve duygusal bağlılık üzerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Bozgeyikli, H. & Şat, A. (2014). Öğretmenlerde psikolojik dayanıklılık ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi: özel okul örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 172-191.
- Büyükgöze, H. (2014). *Lise öğretmenlerinin görüşlerine göre algılanan örgütsel destek ve psikolojik sermaye ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (6. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Carver, C.S, & Scheier, M. (2002). Optimism. In S. J. Lopez & C. R. Synder (Eds.), *Handbook of Positive Psychology* (pp.231-256). New York, NY: Oxford University.
- Covey, S.R. (2007). *Etkili insanların 7 alışkanlığı* (31. Baskı). (Çev. O. Deniztekin ve F.N. Deniztekin). İstanbul: Varlık Yayınları
- Çakmak, M. S., ve Arabacı, İ. B. (2017). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye algılarının iş doyumları ve örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi. *Electronic Journal Of Social Sciences*, 16(62).
- Çankır, B. (2016). Geri Bildirimin Araştırma Görevlilerinin Öz-Yeterlilikleri Üzerindeki Etkisi. *İş ve İnsan Dergisi*, 3 (1), s.21-30.
- Çıngı, H. (2009). *Örnekleme Kuramı*. (3. Baskı). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Çetin, F., H.N. Basım (2012) “Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması” *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Çimen, B. (2021). Öğretmenlerin gözünden öğretmenlik mesleğinin ilk yılları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 367-378.
- Çimen, İ. (2015). *Öğretmenlerin psikolojik sermaye algısına ilişkin faktörlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Çoban, D. & Demirtaş, H. (2011). Okulların Akademik İyimserlik Düzeyi ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3 (3), 317-348.
- Demirkol, Ş., Türkay, O. (2004). *Kalite kültürünün oluşmasında eğitimin rolü*. II. Kalite Sempozyumu, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, s. 31-43.

- Dibella, A. J., Nevis, E. C., & Gould, J. M. (1996). Understanding organizational learning capability. *Journal of Management Studies*, 33(3), 361–379. doi:10.1111/j.1467-6486.1996.tb00806.x
- Dodgson, M. (1993). Organizational learning: a review of some literatures. *Organization Studies*, 14(3).
- Evans, E. D., & Tribble, M. (1986). Perceived teaching problems, self-efficacy, and commitment to teaching among preservice teachers. *The Journal of Educational Research*, 80(2), 81-85. <https://doi.org/10.1080/00220671.1986.10885728>
- Fiol, C.M. and Lyles, M. (1985). Organizational learning. *Academy of Management Review*, 10 (4), 803-813.
- Garvin, D. A. (1993). Building a learning organization. *Harvard Business Review*, 75- 85.
- Garvin, D.A. (1999). *Öğrenen bir örgüt yaratmak. Bilgi yönetimi* (içinde 51-82), (Çev: Gündüz Bulut), İstanbul: Mess Yayınları
- Gençtürk, A. ve Memiş, A. (2010). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Öz-Yeterlik Alguları ve İş Doyumlarının Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9 (3) , 1037-1054
- Goddard, R. D., Hoy, W. K., & Hoy, A. W. (2004). *Collective Efficacy Beliefs: Theoretical Developments, Empirical Evidence, and Future Directions. Educational Researcher*, 33(3), 3–13. <http://doi:10.3102/0013189x033003003>
- Güner, B. (2021). *İş biçimlendirmenin görev performansı üzerindeki etkisinde işe tutulma ve psikolojik sermayenin rolü* (Doktora Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Genel İşletme Doktora Programı.
- Hatipoğlu, A.Y. (2019). *İlköğretim okulu öğrencilerinin psikolojik sermaye alguları ile proaktif davranış düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Bolu İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı.
- Helvacı, M. & Karadurmuş, M. (2015). İlköğretim okullarının öğrenen örgüt olma özellikleri açısından incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2) , 31-62.
- Huber, G. P. (1991). Organizational learning: the contributing processes and the literatures. *Organizational Science*, 2(February), 88–115.
- İnandı, Y., Yeşil, H., Karatepe, R. & Uzun, A. (2015). Öğretmenlerin ve Okul Müdürlerinin Özyeterlikleri ile Değişime Gösterdikleri Direnç Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2)
- Jokić, S., Čosić, L., Sajfert, Z., Pečujlija, M. & Pardanjac, M. (2012). Schools as learning organizations: empirical study in Serbia. *Metalurgia International*, 17(2), 83-89.
- Kaçmaz, R. & Barutçu, E. (2016). Takım halinde öğrenme ve takım temelli proje çalışmaları üzerine eğitim kurumlarında alan araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 363-382
- Karabağ Köse, E. (2013). *İlköğretim kurumu öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve karara katılımın aracı etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karash, R. (1995). *Why a learning organization*. Erişim Adresi: <http://www.learning-org.com/WhyLO.html> Erişim Tarihi: 01/04/2022

- Kaya, A., Balay, R. ve Demirci, Z. (2014). Ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeylerinin incelenmesi (Şanlıurfa ili örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(48), 47-68.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif psikolojik sermaye: Tanımı, bileşenleri ve örgüt yönetimine etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2).
- Koç, A. D. ve Keklik, B. (2019). Hastane çalışanlarının demografik özelliklerini pozitif psikolojik sermaye ve duygusal emek üzerindeki etkisi ile aralarındaki ilişkinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 1045-1066
- Koç, Ö. (2006). *Öğrenen örgütlerde motivasyonun etkisi ve bir işletme uygulaması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*. (15. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım A.Ş.
- Kozikoğlu, İ., & Senemoğlu, N. (2018). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler: nitel bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 341-371.
- Kurt, N. (2018). *Öğretmenlerin psikolojik sermaye algıları ile psikolojik iyi oluşları ve iş doyumları arasındaki ilişki* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Küçük, A. (1998). *Öğrenen organizasyon olarak okul* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Lucas, L. M. (1999). The development of integrated approach to organizational learning. *In third International Conference on Organizational Learning*, Lancaster University, United Kingdom.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal Of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- Luthans, F. and Youssef, C. M. (2004). Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage. *Organizational Dynamics*, 33 (2): 143-160.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. and Combs, G. M. (2006). Psychological Capital Development: Toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behaviour*, 27: 387-393. doi: 10.1002/job.373.
- Luthans, F., Avolio, B., Avey, J., and Norman, S. (2007). Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60: 541-57.
- Luthans, F., Youssef, C. M. ve Avolio, B. J. (2007). *Psychological Capital: Developing Human Competitive Edge*. New York: Oxford University Press.
- Mahar, S.W., Basheer, S. and Maitlo, A.L. (2017) 'The influence of psychological capital on organisation learning in banking sector of Pakistan', *Review of Integrative Business and Economics Research*, 6 (4), 306-316.
- Marsick, V.J. ve Watkins, K.E. (2003). Demonstrating the value of an organization's learning culture: the dimensions of the learning organizations questionnaire, *Advances in Developing Human Resources*, 5(2).

- Marsick, V. J. (2013). The Dimensions of a learning organization questionnaire (DLOQ) introduction to the special issue examining DLOQ use over a decade. *Advances in Developing Human Resources* 15(2):127-132 Doi:10.1177/1523422313475984.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-239
- Masten, A. S., Best, K. M., & Garmezy, N. (1990). Resilience and Development: Contributions from the Study of Children Who Overcome Adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425-444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>
- Morgan, G.A., Leech, N.L., Gloeckner, G.W. ve Barrett, K.C. (2012). *IBM SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation*. UK: Routledge.
- Oklay, E. (2015). Öğrenen okulları kurmak. A. Arı (Ed.), *Alternatif öğrenme öğretme yaklaşım ve yöntemleri içinde* 191-213. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Oktay, R. (2020). *Kişi, iş uyumu ve dönüşümcü liderliğin çalışanların öz-yeterlilik algısı üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Özdemir, Servet. (2000). *Eğitimde örgütsel yenileşme* (5. Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özözen Danacı, M. & Pınarcık, Ö. (2017). Öğretmen adaylarının epistemolojik inançlarının problem çözme becerileri ve güçlülük düzeyleri üzerine olan etkisinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), s. 1249-1263.
- Pajares, F. (2005). Self-Efficacy during Childhood and Adolescence. Implications for Teachers and Parents. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.). *Self-Efficacy Beliefs of Adolescents*, 5, 339-367. Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Pajares, F. ve Schunk D. H. (2001). *Self-Beliefs and School Success: Self-Efficacy, Self-Concept, and School Achievement*. R. Riding ve S. Rayner (Ed.), London: Ablex Publishing, 239-266.
- Pedler, M., Burgoyne, J. and Boydell, T. (1991). *The learning company: a strategy for sustainable development*. McGraw-Hill, London.
- Peterson, C. (2000). *The future of optimism*. *American Psychologist*, 55(1), 44-55. <http://doi:10.1037/0003-066x.55.1.44>.
- Say, M. (2005). *Fen bilgisi öğretmenlerinin öz-yeterlilik inanışları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Senge, P.M. (2003). *Beşinci disiplin* (10. Basım). (Çev.Ayşegül İldeniz ve Ahmet Doğukan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Snayder, C.R. (2002). Hope theory: rainbow in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), s.249-275.
- Sönmez, V. & Alacapınar, F.G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Stajkovic, A. D. ve Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124(2), 240-261.
- Sünkür Çakmak, M., Arabacı, İ.B. (2017). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye algılarının iş doyumları ve örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 890-909

- Sünkür, M. (2014). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin olumlu psikolojik sermaye algılarının iş doyumları ve örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Sweet, J.D. (2012). *The relationship between psychological capital and learning organization dimensions in a community medical center: An exploratory survey research study* (Doktora Tezi) . East Carolina University.
- Şahin, G. (2020). *Öğretmenlerin kişilik özellikleriyle atılganlıkları arasındaki ilişkide pozitif psikolojik sermayelerinin aracılık rolü* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Telef, B.B. (2011). *Özyeterlikleri farklı ergenlerin psikolojik semptomlarının incelenmesi* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Torun, F. (2020). Pozitif Psikolojik Sermaye ve Örgüt İklimi Arasındaki İlişki. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 4(1), 1-29
- Töremen, F. (2011). *Öğrenen okul* (Geliştirilmiş 2. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tösten, R., Avcı, Y. E. & Yıldırım, İ. (2018). Pozitif psikolojik sermaye ile örgütsel bağlılık ilişkisi: Eğitim kurumlarında bir çalışma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 21-29
- Tösten, R. ve Özgan, H. (2014). Pozitif psikolojik sermaye ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(59), 429-440.
- Tösten, R. (2015). *Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermayelerine ilişkin algılarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tösten, R., Özgan, H. (2017). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermayelerine ilişkin algılarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 867-867
- Tschannen-Moran, M. and Woolfolk Hoy, A. (2002). The Influence of Resources and Support on Teachers' Efficacy Beliefs. *Annual Meeting of the American Educational Research Association*, New Orleans, 1-5 April 2002.
- Tschannen-Moran, M., & Woolfolk Hoy, A. (2007). The differential antecedents of self-efficacy beliefs of novice and experienced teachers. *Teaching and Teacher Education*, 23, 944-956. doi: 10.1016/j.tate.2006.05.003
- Türkay, O. (2007). *Pazara dayalı örgütsel öğrenme: konaklama işletmelerinde pazara dayalı örgütsel öğrenmeyi belirleyen değişkenler ve pazarlama performansına etkileri*. (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı
- Yavuz, D. & Kırbaşlar, F. G. (2017). Fen bilgisi öğretmenlerinin öğretmenlik öz-yeterlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *HAYEF Journal of Education*, 14 (1) , 369-387
- Yazar, F. (2022). *Örgütsel sapma davranışlarının kontrolünde pozitif psikolojik sermayenin ve örgütsel öğrenmenin etkisi: bir örnek olay çalışması*. (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yazıcı, S. (2001). *Öğrenen organizasyonlar*. İstanbul: Alfa.
- Yılmaz, M. (2019). *Örgütsel öğrenme ve bilgi merkezleri*. İksad Publishing House.

Extended Summary

With the acceleration of the transition to the information society in the 21st century, although the technological elements have come to the fore intensively, the human resource which ensures the emergence and implementation of technological elements has assumed a much more important role. Although the contribution rate of human resources to the realization of organizational goals varies in organizations, this rate is quite high, especially in educational institutions. In educational institutions, when it comes to achieving goals, many human factors can be mentioned, from the school principal to parents or external stakeholders. However, the most important building block in this process is undoubtedly the teachers. Positive attitudes and behaviors shown by teachers in the process ensure that the targeted achievements are realized at a high level; on the other hand, negative approaches may cause the process to slow down or even move away from the goals. Therefore, one of the ways for teachers to contribute to the goals at the highest level will be possible by revealing their positive and strong sides, called psychological capital, or by developing them through pieces of training and experiences.

The four measurable sub-dimensions of psychological capital, which is a factor of positive organizational behavior theory, are hope, optimism, self-efficacy and resilience. Hope is the will and faith to struggle with problems, thinking that they will reach the goal. With the phenomenon of hope in the organization, different methods can be designed for the solution of problems that may arise on the way to the goal, goals can be determined more accurately, and employees can be used for more accurate work. Optimism (optimism) is the state of an individual being in positive expectations about the future. It is stated that by supporting the individual, optimism can be improved, and the person can be made more active within the organization. Self-efficacy is the belief that an individual will demonstrate all their skills from a cognitive and behavioral point of view to achieve success. Resilience is defined as the strength of individuals to struggle with obstacles and uncertainties in order to achieve success. Psychological capital has an important role in the process of achieving the goals of the school. With the influence of the information society, it has become important not to have the knowledge, but to use knowledge and synthesize it in new situations. Organizations need to develop their learning abilities and experiences in order to ensure continuity in an effective way. For this reason, considering the characteristics of positive psychological capital, it is expected that teachers in a school with this capital will be more participatory in the learning process, use information effectively and the school will turn into a learning organization.

In learning organizations, where information is actively used and shared by all stakeholders, an organizational learning approach based on continuous learning and development is dominant. In the information age of the 21st century, where continuous learning at the individual level is important but not sufficient for the continuity of organizations, it has become a necessity for learning to be realized by all individuals within the institution and transformed into an organizational form. The organizational learning process plays a supporting role in the development of the organization in many ways. In this context, organizational learning creates organizational synergy by enabling them to create systems that are compatible with rapid global changes, solve problems more effectively from a holistic point of view, and enable individuals to learn more strongly together. In addition, focusing on a common vision and mission, it allows employees to improve the organization, try

different and productive ways to access information, not be afraid of mistakes and take risks and contribute to solving problems by using experience. In organizations that provide organizational learning, individuals share their knowledge and adapt more quickly to changing global conditions by generating new information. In this way, organizations become stronger by ensuring their continuity. It is clear that transforming a school into a learning organization in the information society is very important in terms of maintaining its existence effectively and achieving its goals at the highest level. For this reason, revealing the relationship between positive psychological capital and organizational learning is considered important in terms of supporting the transformation of schools into learning organizations when their positive psychological capital is increased.

This study, which aims to determine the relationship between teachers' psychological capital and organizational learning, is a quantitative study using the relational survey model. The sample of the study consists of 364 teachers determined by convenient sampling. As data collection tools, "Psychological Capital Scale" developed by Luthans, Avolio and Youseff (2007) and adapted into Turkish by Çetin and Basım (2012) and "The Dimensions of Learning Organizations Scale" developed by Marsick and Watkins (1997) and adapted into Turkish by Karabağ Köse (2013) was used. The Cronbach Alpha coefficient of the psychological capital scale has been found .81, and the Cronbach Alpha reliability coefficient of the dimensions of learning organizations scale have been found .98. According to the research findings, it is seen that the teachers' self-efficacy, optimism, hope, psychological resilience, psychological capital total and organizational learning levels do not differ significantly in terms of gender and educational status. It is observed that there is a positive, weak and significant relationship between the organizational learning total and the variables of optimism and resilience. In addition, it was concluded that there is a positive, significant and weak relationship between the psychological capital total and organizational learning.

It is clear that the highest relationship between psychological capital and organizational learning is between the self-efficacy sub-dimension and organizational learning, and there is a positive, significant and moderate relationship between self-efficacy and total organizational learning. Having a high level of self-efficacy; teachers trust their knowledge, skills and abilities while performing their duties; their confidence in solving the problems they will face and tackling bigger challenges; states that they have a high belief that they are effective on students and other stakeholders of the school. Teachers with a high level of self-efficacy can develop alternative methods against the negative situations they encounter in the classroom and create a positive classroom environment with successful students, as they exhibit behaviors to overcome obstacles and not to give up in the face of failure. In addition, the fact that teachers have more experience will increase their self-efficacy as it will increase their ability to solve the problems, they will encounter in their education life. In this context, less experience may lead to a lower perception of self-efficacy. Another result of this study is that teachers' optimism level is a significant predictor of organizational learning. Teachers' being optimistic, in other words, having positive expectations for the future supports organizational learning. Another result of this research is that teachers' hope level has a negative predictive role on organizational learning. This result can be interpreted as within the changing education system, the hope (expectation) of teachers to reach their professional goals and to cope with the obstacles that may arise as long as they stay in the

profession decreases, professional learning effort increases. In general, although there is no study in the field of education that directly reveals the relationship between psychological capital and organizational learning, it has been concluded that the concepts associated with psychological capital predict organizational learning strongly in studies on organizational learning. In addition, studies conducted outside the field of education have also revealed that psychological capital predicts organizational learning. All these study results are consistent with the results of this study.

If the results obtained from the research are briefly summarized; the level of self-efficacy of teachers is the variable with the highest level, the level of self-efficacy of teachers with seniority of 11-15 years, 16-20 years, over 20 years is higher than the level of self-efficacy of teachers with seniority of 6-10 years, the level of optimism of teachers with a seniority of 1-5 years is higher than that of teachers with a seniority of 11-15 years, 16-20 years and over 20 years, teachers with a seniority of 16-20 years have a higher level of psychological endurance than teachers with a seniority of 6-10 years, self-efficacy and optimism levels of teachers and psychological capital totals were significant predictors of organizational learning were obtained in this study which examined the relationship between positive psychological capital and organizational learning in schools. In accordance with these results: the teachers with seniority of 6-10 years have a lower level of self-efficacy than other groups (11-15 years, 16-20 years, over 20 years);

- Organizing interviews and symposiums where teachers with a high level of seniority share their professional experience,
- Providing case study-based in-service training to solve problems that may be encountered in the profession,
- Providing technical support to prevent self-sufficiency problems that may arise from the use of technology may be recommended.

The level of optimism of teachers with seniority of 11-15 years, 16-20 years and over 20 years is lower than that of teachers with seniority of 1-5 years.

- Strengthening the sense of achievement of teachers by ensuring that teachers with professional experience are assigned as the leader of the teams established within the school, are responsible for all the work and operations related to this team,
- Assigning senior teachers as guidance counselors to transfer their knowledge and experience to teachers who have just started the profession, so that senior teachers can be benefited more,
- Rewarding with objective evaluations (using reliable assessment and evaluation tools) so that the teacher does not lose confidence in the future of the profession,
- Organizing surveys or attitude scales over Teacher Information Network (ÖBA), Education Information Network (EBA), etc. to determine teachers' optimism at certain periods, and providing guidance service according to the results obtained from these measurement tools,
- Creating a positive climate in the school and organizing meetings for entertainment and conversation, where senior teachers can express themselves most comfortably may be recommended.

Since the psychological endurance of teachers with a seniority of 6-10 years is lower than that of teachers with a seniority of 16-20 years.

- Providing vocational guidance and psychological support to increase the resilience level of new teachers,
- Giving quick feedback by making performance evaluations on an individual basis, correcting information and application errors with positive communication,
- In particular, the implementation of the internship (teaching profession practice course) conducted before starting the profession is carried out in a process that reflects the teaching profession in every sense; presentation of possible problems that may occur or may occur in internship schools to candidate teachers and evaluating of solutions to these problems may be recommended.

Since teachers' self-efficacy level predicts organizational learning;

- Providing in-service training that will increase the knowledge and skills of teachers and technical training to gain proficiency in using technology,
- In addition to supporting domestic education by increasing the quota limit for education abroad, expanding the education of teachers in the profession abroad by visiting schools abroad,
- Creating environments that facilitate teachers with high self-efficacy to lead in studies conducted to ensure the professional and personal development of other colleagues may be recommended.

Since teachers' levels of optimism predict organizational learning;

- Creating a school culture that is synergistic and willing to learn continuously,
- Providing training where teachers can improve their personal and professional knowledge and skills may be recommended.

Since teachers' positive psychological capital levels predict organizational learning;

- Providing support to teachers with low psychological well-being in solving problems in private and work life,
- Turning mistakes into opportunities for new learning,
- Emphasizing the positive and creative aspects of employees,
- Establishing effective environments (group or teachers' board meetings, etc.) where teachers can share their knowledge and experience with their colleagues or school administrators may be recommended.
- In other studies, deepening the research data using qualitative methods and revealing which dimensions of psychological capital contribute more to organizational learning.,
- The inclusion of private schools in the research sample and comparative consideration of the collected data may be recommended.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 354-376

Geliş Tarihi:09.09.2022 Kabul Tarihi: 18.11.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:30.11.2022

10.30561/sinopUSD.1173292

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ÖĞRETMENLERİN COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI*

Muhammed KEŞKEK**

Didem KAYAHAN YÜKSEL***

Öz

Covid-19 pandemi dönemi ile işe koşulan zorunlu uzaktan eğitim uygulamasına ilişkin öğretmen algılarının metaforlar aracılığı ile incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma nitel bir olgubilim araştırmasıdır. Araştırmada veri toplama aracı olarak metafor kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Covid-19 pandemi döneminde eğitim veren 184 öğretmenden oluşmaktadır. Veri toplama online ortamda gerçekleştirilmiş ve araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenler uzaktan eğitime ilişkin 154 farklı metafor oluşturmuştur. En sık tekrar eden metafor “tatsız tuzsuz yemek” metaforudur. Araştırma bulguları incelendiğinde öğretmenlerin olumlu ve olumsuz metaforlar oluşturduğu görülmüştür. Olumlu metaforlar kategorisinin alt kategorileri; uzaktan eğitimi gereklilik olarak gören metaforlar, uzaktan eğitimi kurtarıcı olarak gören metaforlar ve uzaktan eğitimi yardımcı olarak gören metaforlar şeklindedir. Olumsuz metaforlar kategorisinin alt kategorileri ise; uzaktan eğitimi verimsiz olarak gören metaforlar, uzaktan eğitimi yetersiz olarak gören metaforlar ve uzaktan eğitimi güçlük olarak gören metaforlar şeklindedir. Öğretmenlerin oluşturdukları metaforların sıklıkla olumsuz metaforlar kategori-

* Bu çalışma birinci yazarın, Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL’in danışmanlığında yürüttüğü tezsiz yüksek lisans projesinden üretilmiştir.

** Öğretmen, MEB, mhkeskek@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8607-3830>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Yetenekliler Eğitimi ABD, didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-0184-6070>

sinde yoğunlaştığı görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle uzaktan eğitim uygulamalarının daha verimli geçmesi adına öğretmenlere eğitimler verilebilir, teknik alt yapı sorunları giderilebilir ve derslerin daha ilgi çekici hale getirilmesi adına önlemler alınabilir.

Anahtar Kelimeler: Algı, Covid-19 Pandemisi, Metafor, Öğretmen, Uzaktan Eğitim.

Teachers' Perceptions of Distance Education in the Covid-19 Pandemic Process: A Metaphor Analysis Study

Abstract

This research, which was conducted to examine the perceptions of teachers regarding the compulsory distance education practice and was employed during the Covid-19 pandemic period through metaphors, is qualitative phenomenology research. The metaphor was used as a data collection tool in the research. The study group of the research consists of 184 teachers who gave education during the Covid-19 pandemic period. Data collection was carried out online and the data obtained from the research were analyzed by content analysis. According to the findings obtained from the research, teachers created 154 different metaphors related to distance education. The most recurring metaphor is "tasteless food without salt". When the research findings were examined, it was seen that the teachers formed positive and negative metaphors. Subcategories of positive metaphors category are; metaphors that see distance education as a necessity, metaphors that see distance education as a savior, and metaphors that see distance education as a helper. The subcategories of the negative metaphors category are; metaphors that see distance education as inefficient, metaphors that see distance education as inadequate, and metaphors that see distance education as a challenge. It is seen that the metaphors created by the teachers are mostly concentrated in the category of negative metaphors. Based on the findings, teachers can be trained to make distance education applications more efficient, technical infrastructure problems can be resolved and measures can be taken to make the lessons more interesting.

Keywords: Perception, Covid-19 Pandemic, Metaphor, Teacher, Distance Education.

Giriş

İlk olarak 2019 yılı aralık ayı sonlarında, Çin'in Wuhan Eyaleti'nde bir deniz ürünleri ve hayvan pazarından kaynaklı ortaya çıkan ve Ocak 2020'de tanımlanan Yeni Koronavirüs hastalığı diğer adıyla Covid-19 solunum yollarını etkileyen bir virüstür (Covid19 Sağlık, t.y.). Covid-19 hastalığı, diğer ülkelere de yayılması ile küresel bir salgın halini almış olup Mart 2020'den itibaren tüm dünyada hastalığa karşı çeşitli önlemler alınmıştır. Virüsün insandan insana hızlı bir şekilde bulaşıp yayılması nedeniyle bireyler arasındaki fiziksel temas azaltılarak pandemi kontrol altına alınmaya çalışılmış ve bu nedenle 191 ülkede fiziksel temasın en çok olduğu ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında yüz yüze eğitimi durdurma kararı alınmıştır (WHO, 2021). Türkiye'de ise ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında eğitime devam eden 16,5 milyon öğrenci ile yükseköğretime devam eden 8,5 milyon öğrencinin eğitimi zorunlu bir şekilde kesintiye uğramıştır (WHO, 2021). Öncelikle ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde ara tatil öne çekilmiş, sonrasında ise uzaktan eğitime geçilmesine karar verilmiştir. Bu süreçte uzaktan eğitim, eğitim bilişim ağı (EBA) aracılığı ile sunulmuştur (Özer, 2020). Millî Eğitim Bakanlığı'nca Türkiye'de geliştirilen Fatih Projesi kapsamında çevrimiçi eğitim platformu olarak ortaya çıkan EBA, bütün ders içeriklerini online ortamda öğrencilerin kullanıma sunmaktadır (Kurtdebe Fidan, Erbasan ve Kolsuz, 2016). Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye'de EBA çevrimiçi eğitim platformu canlı ders uygulaması ilköğretim ve ortaöğretim için aktif olarak kullanılmaya başlanmış olup öğretmen ve öğrenciler platform üzerinden çevrimiçi olarak derslere katılabilmişlerdir.

Eğitim hizmetlerinin devletin belirlediği eğitim kademeleri ve sürelerinde devam etmesi öğrencilerin gelişimleri için önemli bir konudur. Özellikle devletin belirlediği zorunlu eğitim sürecinde eğitim alan bireylerin eğitim kurumuna erişemediği veya bireylerin eğitim kurumuna zorunlu durumlar nedeniyle ulaşamadığı zamanlarda evde eğitim, hastanede eğitim veya uzaktan eğitim gibi farklı seçenekler kullanılabilir olup bu seçeneklerden en kolay uygulanabilen şekli uzaktan eğitim modelidir (Kahraman, 2020). Uzaktan eğitimin tarihsel kökenlerine bakıldığında disiplinler arası alanda yaklaşık üç asır öncesine uzandığını görülmektedir. Dünyada ilk

uzaktan eğitim çalışmaları yapıldıktan sonra Türkiye’de 1843 yılından 1960’lı yıllara kadar kavramsal olarak tartışılmış, 1970’li yıllarda sınırlı olarak farklı girişimlerle ortaöğretimde çalışmalar yapılmış ve Anadolu Açık Öğretim Fakültesi kurulmasıyla uzaktan eğitim yükseköğretime 1980’li yıllarda taşınmıştır (Bozkurt, 2017). Uzaktan eğitim aracılığıyla öğretmen ve öğrenciler farklı yollarla etkili iletişim kurabilmektedir (İşman, 2008). Uzaktan eğitim ile ilgili alan yazına bakıldığında öğrenciler ve okullar için faydalarından bahsedilmektedir. Aydın’a (2011) göre uzaktan eğitimin yararları; ders içeriklerin bir kez üretilip kayıt altına alındıktan sonra tekrar kullanılmasından dolayı maliyetleri düşürme, farklı bölgelerdeki yetişkinlere ulaşarak onların yaşam boyu öğrenmelerini sağlama, yeni teknolojileri öğrenme-öğretme sürecine yansıtma şeklindedir.

Covid-19 pandemi döneminde uygulamaya konan zorunlu uzaktan eğitim sürecine; öğretmenler, öğrenciler, aileler ve okul idarecileri katılım sağlayarak sistem hakkında çeşitli bilgi, beceri, tutum ve algılar geliştirmişlerdir. Bahsi geçen eğitim paydaşlarının uzaktan eğitime ilişkin algıları, uzaktan eğitim sisteminin gerekliliklerinin farkında olup uygun davranış geliştirebilme açısından önemlidir. Bu bağlamda öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin algılarının belirlenmesi önemli görülmektedir. Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde Covid-19 pandemisi nedeniyle yapılan uzaktan eğitime ilişkin farklı konularda yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir (Cantürk ve Cantürk, 2021; Çokyaman ve Ünal, 2021; Kazu, Bahçeci ve Yalçın, 2020; Şahin ve Nihan, 2019). Çokyaman ve Ünal (2021) çalışmalarında Covid-19 döneminde öğretmen ve öğrenci algılarını metaforlar aracılığıyla incelemiştir. Öztürk, Kırıcı ve Turan (2021) çalışmalarında öğretmen adaylarının Covid-19 sürecinde uzaktan eğitime ilişkin algılarını benzetimler aracılığıyla incelemiştir. Cömert ve Şahin-Çakır öğretmen algılarını incelemede metaforların yanı sıra çizim tekniği ve açık uçlu sorulardan yararlanmışlardır. Karaca, Karaca, Karamustafaoğlu ve Özcan (2021) ise öğretmenlerin Covid-19 döneminde uzaktan eğitime ilişkin algıları nicel bir yaklaşımla ele alarak anket tekniği kullanmışlardır. Alan yazında yapılan çalışmaların eğilimleri incelendiğinde süreçte aktif rol alan öğretmenlerin algılarının

uzaktan eğitimin başarısı açısından önemli olduğu yönündedir. Bu bağlamda öğretmenlerin Covid-19 pandemi döneminde işe koşulan zorunlu uzaktan eğitim sürecine ilişkin algılarının incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı Covid-19 pandemi süreci ile işe koşulan zorunlu uzaktan eğitim uygulamasına ilişkin öğretmen algılarının metaforlar aracılığı ile incelenmesidir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Öğretmenler uzaktan eğitime ilişkin sahip oldukları algıları hangi metaforlar ile açıklamaktadır?
2. Üretilen metaforlar ortak özellikleri bağlamında hangi kategoriler altında birleşmektedir?

2. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim araştırması olarak tasarlanmıştır. Olgubilim araştırmalarının amacı kişilerin bir olguyla ilgili deneyimlerini, algılarını ve olguya dair yükledikleri manaları ortaya çıkarmaktır (Kocabıyık, 2016). Araştırmada verilerin toplanması ve analiz edilmesi sürecinde ise metafordan yararlanılmıştır. Metafor; bir şeyi veya bir düşünceyi ona çok benzeyen niteliklere sahip başka bir şey ile anlatmaya yarayan sözcük ya da sözcük kümeleridir (Kılcan, 2017). Bir unsuru diğer bir unsurla anlatmak amacıyla kullanılan metaforlar “A” ile “B”nin birbirine yakın veya benzer manalara geldiğini ifade etme adına işe koşulur (Çivril, Aruğaslan ve Özkara, 2018). Metafor iki nesne veya kavramı birbirine bağlayan sembolik bir dil aracı olarak bir yaşantıdan diğer bir yaşantıya geçişte veya iki değişik fikir arasında karşılaştırma yapmakta kullanılır (Kılcan, 2017). Metaforlar kişilerin kuramsal olguyu anlamada, yüksek seviyede soyut, karmaşık açıklama yaparken kullanacağı güçlü zihinsel araçlardır (Aydoğdu, 2008). Ayrıca metaforlar bilişsel anlamlandırma süreçlerini kullanarak kavramları anlamlandırırken, yeterince bilgi sahibi olunmayan kavramları daha yakın bilinen kavramlara benzeterek ona çağrışım sağlamaya olanak tanır (Güneş ve Fırat, 2016). Kişinin hayatı, değer yargıları, tutumları, davranışları ve ilgilerine göre metaforlar kişiden kişiye değişebilir.

Bu nedenle metaforlar bireyselliği, özgünlüğü ortaya çıkarmakta kullanılabilecek bir araçtır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme tekniği, bir araştırmada gözlem üniteleri belli özelliklere sahip bireyler, durumlar, nesnelere ya olaylardan oluşturabilir (Büyüköztürk vd., 2017). Araştırma kapsamında öğretmenlerin araştırmaya dahil edilme ölçütü, MEB'e bağlı okullarda görev yapmak ve Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim yoluyla ders verme deneyimi olmak şeklindedir. Bu bağlamda, araştırmanın katılımcı grubu; Sivas İlinde, çeşitli branşlarda MEB'e bağlı ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan ve uzaktan eğitim sürecinde görevine devam eden 201 öğretmenden oluşmaktadır. Ancak çalışma grubunu oluşturan 201 öğretmenden 17'si metafor oluşturmayıp sadece görüş bildirdikleri için araştırmadan hariç tutulmuştur. Sonuçta anlamlı bir şekilde metafor oluşturmuş olan 184 öğretmen bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	93	50
	Erkek	91	50
Yaş	20-29	11	5,2
	30-39	72	38,9
	40-49	83	45,6
	50 ve üzeri	18	10,3
Branş	Sınıf Öğretmeni	51	29,5
	Türkçe	28	15
	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	13	7,2
	Matematik	11	5,7
	Türk Dili ve Edebiyatı	10	5,2
	İngilizce	8	4,2
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	7	3,7
	Bilişim Teknolojileri	6	3,7
	Özel Eğitim	6	3,2
	Beden Eğitimi	5	2,7

Sosyal Bilgiler	4	2
Fen Bilimleri	4	2
Müzik	4	2
Biyoloji	4	2
Coğrafya	3	1,7
İHL Meslek Dersleri	3	1,7
Tarih	2	1
Elektrik Elektronik	2	1
Raylı Sistemler Teknoloji	2	1
Arapça	2	1
Fizik	2	1
İnşaat Teknolojisi	1	0,5
Teknoloji ve Tasarım	1	0,5
Kimya	1	0,5
El Sanatları Teknolojisi	1	0,5
Motorlu Araçlar Teknolojisi Alanı	1	0,5
Moda Tasarım Teknolojileri Öğrt.	1	0,5
Görsel Sanatlar	1	0,5
Mesleki Tecrübe		
1-10 yıl	54	27,97
11-20 yıl	82	44,05
21-30 yıl	45	25,90
31-40 yıl	3	2,08
Mezun Olunan		
Fakülte		
Eğitim fakültesi	116	63,9
Fen Edebiyat Fakültesi	30	15,7
İlahiyat Fakültesi	15	7,8
Teknik Eğitim Fakültesi	11	6,4
BESYO Öğretmenlik	3	1,6
Mesleki Eğitim Fakültesi	2	1,1
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	1	0,5
AÖF- İktisat	1	0,5
Arap Dili ve Edebiyatı	1	0,5
Güzel Sanatlar	1	0,5
Eğitim Yüksekokulu	1	0,5
Mühendislik Fakültesi	1	0,5
İngiliz Dili ve Edebiyatı	1	0,5
Toplam	184	100

Araştırmada etik değerleri korumak adına çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin gerçek isimleri gizlenerek “K₁, K₂, K₃, K₄, K₅,...” şeklinde kod isim kullanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak bilgi formu ve metafor görüşme formu kullanılmıştır. Bilgi formunda katılımcıların cinsiyet, yaş, branş, mesleki tecrübe ve mezun

olunan fakülteyi belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Metafor görüşme formunda ise “Uzaktan eğitim gibidir. Çünkü” şeklinde bir ifade bulunmaktadır, katılımcıların bu ifadeye yer alan boşlukları doldurmaları istenmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri Google Forms aracılığı ile dijital ortamda toplanmıştır. Google Forms üzerinden hazırlanan görüşme formunun ilk kısmında “Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Onam Formu” yer almaktadır. Onam formu ile katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek, gönüllü katılım onayları alınmıştır. Daha sonra ise demografik bilgilerin yer aldığı bilgi formu ve metafor cümlesini doldurmaları istenmiştir. Araştırmaya katılımı sağlamak için Sivas Merkez’e bağlı okulların müdürleri ile irtibata geçilmiş öğretmenlere gerekli duyuruların yapılması sağlanmıştır. İletişim sağlanan okul müdürlerine, öğretmenlere ulaştırmaları için hazırlanan Google Form linki gönderilmiştir. Veri toplama süreci 15 gün sürmüştür.

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir parçanın bazı sözcüklerini daha küçük içerik gruplarına ayırmaktır (Büyüköztürk vd., 2017). Araştırmada verilerin analiz aşamasında kullanılması tavsiye edilen şu basamaklar uygulanmıştır (Baş ve Kıvılcım, 2019; Saban, Koçbeker ve Saban, 2007):

- İsimlendirme/ etiketleme aşamasında metafor ilk basamağı olarak, çevrimiçi ortamda Google form aracılığıyla öğretmenler tarafından üretilen metaforları alfabetik sıraya göre listesi çıkartılmıştır ve aynı zamanda mantıksal ifade ile desteklenmeyen metaforlar çıkarılmış ve verilere katılmamıştır.
- İkinci basamak olan tasnif etmek (eleme ve arıtma) aşamasında olgun olmayan verilere gidilerek metaforlar arasında benzerlikler ve ortak özellik olup olmadığı araştırılmıştır.

- Yeniden organize etme ve derleme aşamasında metafor analizinde toplanan olmamış veriler tekrar gözden geçirilerek, metaforu en iyi karşılayanlar arasından örnek ifadeler seçilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmadan elde edilen bulgular “Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin sahip oldukları metaforlar” ve “Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Sahip Oldukları Metaforların Kategorileri” alt başlıkları altında sunulmaktadır.

3.1. Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar

Covid-19 pandemi sürecindeki öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin metaforları Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Metaforları

Metafor	f	Metafor	f
Tatsız tuzsuz yemek (K ₁ , K ₄₈ , K ₁₀₁ , K ₁₅₆ , K ₁₅₇ , K ₁₆₉)	6	Stadyumda seyircisiz oynanan futbol maçı (K ₇₁)	1
Boşa kürek çekmek (K ₃₁ , K ₆₄ , K ₁₈₄)	3	Odonlarla beslenmeyen ateş (K ₁₈₂)	1
TV izleme (K ₃₂ , K ₈₈ , K ₁₆₀)	3	Köprü (K ₁₈₁)	1
Bal yemek (K ₆₀ , K ₆₉ , K ₇₇)	3	Kabarmayan kek (K ₁₄)	1
Göremeden yürümek (K ₁₂₂ , K ₁₃₇ , K ₁₈₀)	3	Fanustaki balık (K ₁₇₉)	1
Sanal dünya (K ₇₆ , K ₉₆)	2	TV reklamları (K ₁₇₈)	1
Tarla (K ₈₂ , K ₉₇)	2	Karınca (K ₁₅)	1
Teraryumda çiçek yetiştirmek (K ₉₃ , K ₉₈)	2	Küfe taşımak (K ₁₇₆)	1
Havanda su dövmek (K ₁₁₅ , K ₁₁₇)	2	Deveye hendek atlatmak (K ₁₇₅)	1
Futbol maçı (K ₁₃₁ , K ₁₆₂)	2	Rüya (K ₁₇₄)	1
Yapma çiçek (K ₂₂ , K ₃₃)	2	Kıymetli varlıklara sahip olma (K ₁₇₂)	1
Can simidi (K ₄₇ , K ₁₁₈)	2	Vitrindeki cansız manken (K ₁₇₀)	1
Aşı (K ₁₀₃ , K ₁₆₈)	2	Restoran menüsü (K ₁₆₇)	1
Uzak ilişki (K ₈₁ , K ₁₄₆)	2	Yedek anahtar (K ₁₆₆)	1
Özlem (K ₃₆ , K ₁₄₀)	2	Teori (K ₁₆₄)	1
Kalemi olmadığı için adını bile yazamayan öğrenci (K ₄₂ , K ₁₄₁)	2	Okyanusun ortasında sandalla karaya ulaşmaya çalışmak (K ₁₅₂)	1
Yemek yapmak (K ₆ , K ₉₄)	2	Yıldızlar (K ₁₅₉)	1
Suya yazı yazmak (K ₃₇ , K ₅₇)	2	Serap (K ₁₃)	1
Yabancı (K ₂₅ , K ₁₃₅)	2	Zorlu bir süreç (K ₁₅₃)	1
Bal yapmayan arı (K ₇₅ , K ₉₀)	2	Medikal maske (K ₁₅₁)	1
Çölde su (K ₄₉ , K ₅₉)	2	Sanal oyunlar (K ₁₄₉)	1
Karşılıksız aşk (K ₁₇ , K ₁₇₇)	2	İlk yardım çantası (K ₁₄₇)	1
Gönül bağı (K ₁₆₃)	1	Araba sürmek (K ₁₄₅)	1
Karaya vurmuş bir gemi (K ₁₄₄)	1	Sevgi (K ₁₄₃)	1
Siyah beyaz televizyon (K ₁₄₂)	1	Balık yakalamak (K ₇)	1
Yarım ekmek (K ₄₃)	1	Tablodan çiçek koklamak (K ₁₃₉)	1
Videolu anlatım (K ₁₃₈)	1	Yarım eğitim (K ₁₁₆)	1
Brokoli (K ₁₃₆)	1	Monolog (K ₁₃₄)	1
Fırtınada sığınılan liman (K ₁₃₃)	1	Duvar (K ₁₃₂)	1
Masal (K ₁₇₁)	1	Başarıyı kazanamamak (K ₁₃₀)	1
Film (K ₁₂₉)	1	Güneşin aynadaki aksisi (K ₁₂₈)	1
Kuş (K ₁₆₅)	1	Kutup yıldızı (K ₁₂₇)	1
Gölge oyunu (K ₁₂₆)	1	Online alışveriş (K ₁₂₅)	1

Muhammed KEŞKEK ve Didem KAYAHAN YÜKSEL, Öğretmenlerin Covid-19
Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitime İlişkin Metaforik Algıları

Hayali bir dünya (K ₁₂₄)	1	Enstrüman (K ₁₂₃)	1
İlaç (K ₁₅₀)	1	Yüce bir dağ başına tırmanmak (K ₁₂₁)	1
Kumanda (K ₁₂₀)	1	Tamamlayıcı (K ₁₁₉)	1
Çizgi film izlemek (K ₁₁₆)	1	Defter yaprağı (K ₁₁₄)	1
Avize (K ₁₁₃)	1	Eziyet (K ₈)	1
Serum (K ₁₁₂)	1	İmkânsız (K ₁₁₁)	1
Fark eşitliği (K ₁₁₀)	1	Puzzle (yapboz) (K ₁₀₉)	1
Yoğun bakıma alınan hastanın tedavisi (K ₁₀₇)	1	Hiç paramın olmaması (K ₁₀₈)	1
Ruhsuz (K ₁₀₆)	1	Simülasyonda araç (K ₁₀₅)	1
Tamamlayıcı tıp (K ₁₀₄)	1	İstenmeden yaşanılan şehir (K ₁₈)	1
Akraba (K ₁₀₂)	1	Yalnızlık (K ₁₀₀)	1
Nasrettin Hoca'nın türbesi (K ₉₉)	1	Atılan bir ok (K ₉₅)	1
Yalancı roller (K ₁₅₄)	1	Bitmeyen kâbus (K ₉₂)	1
Kaktüs (K ₉₁)	1	İki kişilik çapraz testere (K ₈₉)	1
Ayakları olduğu halde tutmayan insan (K ₆₃)	1	Direksiyonu bozuk araba (K ₂)	1
Kapalı kutu (K ₈₇)	1	Anne babasından ayrılmış çocuk (K ₈₆)	1
Vitrinden eşya beğenip almak (K ₈₅)	1	Soğuk yemek (K ₃)	1
GDO'lu gıda (K ₈₄)	1	Yardım eli (K ₈₃)	1
Buzda kaymak (K ₉)	1	Aynadaki görüntü (K ₈₀)	1
Mektup (K ₇₉)	1	Yabani at ehlileşirmek (K ₇₈)	1
Meyve vermeyen ağaç (K ₇₂)	1	Çanta (K ₇₄)	1
Sembol (K ₁₀)	1	Hap yutmak (K ₇₃)	1
Yağmur (K ₁₂)	1	Fayda (K ₁₆₁)	1
Buz dağının görünen kısmı (K ₇₀)	1	Keyif (K ₁₄₈)	1
Bitmeyen açıklık ve ulaşılamayan hedef (K ₆₈)	1	Ruh (K ₆₇)	1
İmdat freni çekici (K ₆₆)	1	Radyo programı yapmak (K ₆₅)	1
Fırtınalı havada denize açılmış kayık (K ₆₂)	1	Uzaktan hissetmeden çocuk sevmek (K ₆₁)	1
Boşa harcanan emek (K ₅₈)	1	Haber izlemek (K ₁₅₈)	1
Boşluğa ya da duvara ders anlatmak (K ₅₆)	1	Hızır (K ₅₅)	1
İlkel bir yolculuk (K ₅₄)	1	Klorlu su (K ₅₃)	1
Işık (K ₅₂)	1	Bahçeye bırakılan su (K ₅₁)	1
Gölge (K ₅₀)	1	Verimsiz bir tarla (K ₁₈₃)	1
Bulutlar (K ₅)	1	Solmuş çiçekler (K ₄₆)	1
Hapishane (K ₄₅)	1	Vitrinde gösterilen yemek (K ₄₄)	1
Yedek lastik (K ₄₁)	1	Camın ardından bakmak (K ₄₀)	1
Yarım doktor veya yarım imam (K ₃₉)	1	Boşlukları bulunan cümle (K ₃₈)	1
Çöl (K ₄)	1	Kış (K ₁₁)	1
Makale (K ₃₅)	1	Yılanı sarılmak (K ₃₄)	1
Otobüs durağı (K ₁₅₅)	1	Koyunları dağılmış sürü (K ₂₉)	1
Uzaktan sevmek (K ₃₀)	1	Karabasan (K ₂₈)	1
Çiçekleri büyütmek (K ₂₇)	1	Ütopya (K ₂₆)	1
Şekeri uzaktan gösterip vermeye (K ₂₄)	1	Tepki (K ₂₃)	1
Yok (K ₂₀)	1	Avage bitkisi (K ₂₁)	1
Kendi kendine konuşmak (K ₁₇₃)	1	Boşluğa anlatmak (K ₁₉)	1

Tablo incelendiğinde 184 katılımcı öğretmenin, pandemi döneminde işe koşulan uzaktan eğitime ilişkin 154 farklı metafor oluşturduğu görülmektedir. “Tatsız tuzsuz yemek, boşa kürek çekmek, TV izleme, bal yemek, görmeden yürümek, sanal dünya, tarla, teraryumda çiçek yetiştirmek, havanda su dövmek, futbol maçı, yapma çiçek, can simidi, aşı, uzak ilişki, özlem, kalemi olmadığı için adını bile yazamayan öğrenci, yemek yapmak, suya yazı yazmak, yabancı, bal yapmayan arı,

çölde su, karşılıksız aşk” metaforları birden fazla defa oluşturulmuş olup diğer metaforlar birer defa oluşturulmuştur. Öğretmenlerin oluşturdukları uzaktan eğitim metaforlarına ilişkin kelime bulutu Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Metaforlarına İlişkin Kelime Bulutu

Şekilde görüldüğü üzere en sık tekrar eden “tatsız tuzsuz yemek” metaforudur. Bu metafora ilişkin katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmaktadır.

“Uzaktan eğitim tatsız tuzsuz yemek gibidir. Çünkü öğrencilerle yüz yüze olamamak göz göze gelememek eğitim öğretimin zevkini alamamaktır.” (K₁)

“Görüntüsü, kokusu güzel ama tuzsuz bir yemeğe benzetebiliriz. Çünkü yemeği yerken nasıl ki damağımızda eksik hissettiğimiz bir tat kalırsa uzaktan eğitim yaparken eksik kalan bir şeyin olduğunu hissedebiliyorsunuz.” (K₁₅₆)

Katılımcılardan iki öğretmen durumu “can simidi” metaforu ile ifade etmiştir. Örnek ifadeler aşağıda sunulmaktadır.

“Uzaktan eğitim can simidi gibidir. Çünkü eğitim-öğretimi tamamen bitmekten kurtarır.” (K₄₇)

“Uzaktan eğitim can simidi gibidir. Çünkü eğitimin en zor anında ona sarılırız.” (K₁₁₈)

Öğretmenlerin oluşturduğu bir diğer dikkat çeken metafor ise “havanda su dövmek” şeklindedir. Örnek katılımcı ifadesi aşağıda sunulmaktadır.

“Uzaktan eğitim yerine göre havanda su dövmek gibidir. Çünkü köylerde canlı derse öğrenciler internet yoksunluğundan dolayı giremezler.” (K₁₁₇)

3.2. Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Sahip Oldukları Metaforların Kategorileri

Yapılan içerik analizi sonucunda, katılımcı öğretmenler tarafından Covid-19 pandemi döneminde işe koşulan uzaktan eğitime ilişkin oluşturulan metaforlar anlamsal çağrışımları açısından olumlu ve olumsuz metaforlar olmak üzere iki kategori ve altı alt kategoriye ayrılmıştır. Olumlu metaforların alt kategorileri; uzaktan eğitimi gereklilik olarak gören metaforlar, uzaktan eğitimi kurtarıcı olarak gören metaforlar ve uzaktan eğitimi yardımcı olarak gören metaforlar şeklindedir. Olumsuz metaforların alt kategorileri ise uzaktan eğitimi verimsiz olarak gören metaforlar, uzaktan eğitimi yetersiz olarak gören metaforlar ve uzaktan eğitimi güçlük olarak gören metaforlar şeklindedir. Tablo 3’te öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin oluşturdukları metaforların kategorileri ve alt kategorileri sunulmaktadır.

Tablo 3. Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Oluşturdukları Metaforların Kategorileri ve Alt Kategorileri

Kategori	Alt Kategori	Metafor	f	%
Olumlu Metaforlar	Gereklilik	Karıncalar (K ₁₅), Yılana sarılmak (K ₃₄), Işık (K ₅₂), Tarla (K ₈₂ , K ₉₇), GDO’lu gıda (K ₈₄), Aşı (K ₁₀₃ , K ₁₆₈), Fark eşitliği (K ₁₁₀), Futbol maçı (K ₁₃₁ , K ₁₆₂), İlk yardım çantası (K ₁₄₇), Keyif (K ₁₄₈), Medikal maske (K ₁₅₁), Fayda (K ₁₆₁)	15	%8,17
	Kurtarıcı	Buzda kaymak (K ₉), Yedek lastik (K ₄₁), Can simidi (K ₄₇ , K ₁₁₈), Çölde su (K ₄₉ , K ₅₉), Klorlu su (K ₅₃), Hızır (K ₅₅), Yardım eli (K ₈₃), Serum (K ₁₁₂), Kutup yıldızı (K ₁₂₇), Fırtınada sığınılan liman (K ₁₃₃), İlaç (K ₁₅₀), Otobüs durağı (K ₁₅₅), Gönül bağı (K ₁₆₃), Yedek anahtar (K ₁₆₆), Kıymetli varlıklara sahip olma (K ₁₇₂)	17	%9,24

Olumsuz Metaforlar	Yardımcı	Özlem (K ₃₆ , K ₁₄₀), Radyo programı yapmak (K ₆₅), İmdat freni çekici (K ₆₆), Çanta (K ₇₄), Sanal dünya (K ₇₆ , K ₉₆), İki kişilik çapraz testere (K ₈₉), Tamamlayıcı tıp (K ₁₀₄), Defter yaprağı (K ₁₁₄), Tamamlayıcı (K ₁₁₉), Enstrüman (K ₁₂₃), Araba sürmek (K ₁₄₅), Köprü (K ₁₈₁)	14	%7,60
	Verimsiz	Direksiyonu bozuk araba (K ₂), Soğuk yemek (K ₃), Çöl (K ₄), Yemek yapmak (K ₆ , K ₉₄), Serap (K ₁₃), Kabarmayan kek (K ₁₄), Yarım eğitim (K ₁₆), Boşluğa anlatmak (K ₁₉), Yok (K ₂₀), Avage bitkisi (K ₂₁), Karabasan (K ₂₈), Koyunları dağılmış sürü (K ₂₉), Suyu yazı yazmak (K ₃₇ , K ₅₇), Boşlukları bulunan cümle (K ₃₈), Yarım ekmek (K ₄₃), Boşluğa ya da duvara ders anlatmak (K ₅₆), Boşa harcanan emek (K ₅₈), Fırtınalı havada denize açılmış kayık (K ₆₂), Ayakları olduğu halde tutmayan insan (K ₆₃), Ruh (K ₆₇), Bitmeyen açlık ve ulaşılamayan hedef (K ₆₈), Buz dağının görünür kısmı (K ₇₀), Stadyumda seyircisiz oynanan futbol maçı (K ₇₁), Hap yutmak (K ₇₃), Bal yapmayan arı (K ₇₅ , K ₉₀), Kapalı kutu (K ₈₇), Avize (K ₁₁₃), Çizgi film izlemek (K ₁₁₆), Güneşin aynadaki aksi (K ₁₂₈), Başarıyı kazanmamak (K ₁₃₀), Sanal oyunlar (K ₁₄₉), Kuş (K ₁₆₅), Masal (K ₁₇₁), Kendi kendine konuşmak (K ₁₇₃), TV reklamları (K ₁₇₈), Verimsiz bir tarla (K ₁₈₃)	39	%21,19
	Yetersiz	Tatsız tuzsuz yemek (K ₁ , K ₄₈ , K ₁₀₁ , K ₁₅₆ , K ₁₅₇ , K ₁₆₉), Balık yakalamak (K ₇), Yağmur (K ₁₂), Karşılıksız aşk (K ₁₇ , K ₁₇₇), Yapma çiçek (K ₂₂ , K ₃₃), Şekeri uzaktan gösterip vermeye (K ₂₄), Yabancı (K ₂₅ , K ₁₃₅), Uzaktan sevmek (K ₃₀), Boş kürek çekmek (K ₃₁ , K ₆₄ , K ₁₈₄), TV izleme (K ₃₂ , K ₈₈ , K ₁₆₀), Makale (K ₃₅), Yarım doktor veya yarım imam (K ₃₉), Vitrinde gösterilen yemek (K ₄₄), Uzak ilişki (K ₈₁ , K ₁₄₆), Vitrinde eşya beğenip almak (K ₈₅), Teraryumda çiçek yetiştirmek (K ₉₃ , K ₉₈), Atılan bir ok (K ₉₅), Nasrettin Hoca'nın türbesi (K ₉₉), Akriba (K ₁₀₂), Simülasyonda araç (K ₁₀₅), Ruhsuz (K ₁₀₆), Havanda su dövmek (K ₁₁₅ , K ₁₁₇), Kumanda (K ₁₂₀), Yüce bir dağ başına tırmanmak (K ₁₂₁), Online alışveriş (K ₁₂₅), Film (K ₁₂₉), Monolog (K ₁₃₄), Videolu anlatım (K ₁₃₈), Tablodan çiçek koklamak (K ₁₃₉), Siyah beyaz televizyon (K ₁₄₂), Karaya vurmuş bir gemi (K ₁₄₄), Yalancı roller (K ₁₅₄), Haber izlemek (K ₁₅₈), Teori (K ₁₆₄), Restoran menüsü (K ₁₆₇), Vitrindeki cansız manken (K ₁₇₀), Rüya (K ₁₇₄), Fanustaki balık (K ₁₇₉)	53	%28,80
	Güçlük	Bulutlar (K ₅), Eziyet (K ₈), Sembol (K ₁₀), Kış (K ₁₁), İstenmeden yaşanılan şehir (K ₁₈), Tepki (K ₂₃), Ütopya (K ₂₆), Çiçekleri büyütme (K ₂₇), Camın ardından bakmak (K ₄₀), Kalemi olmadığı için adımı bile yazamayan öğrenci (K ₄₂ , K ₁₄₁), Hapishane (K ₄₅), Solmuş çiçekler (K ₄₆), Gölge (K ₅₀), Bahçeye bırakılan su (K ₅₁), İkel bir yolculuk (K ₅₄), Uzaktan hissetmeden çocuk sevmek (K ₆₁), Bal yemek (K ₆₀ , K ₆₉ , K ₇₇), Meyve vermeyen ağaç (K ₇₂), Yabani at ehlileştirmek (K ₇₈), Mektup (K ₇₉), Aynadaki görüntü (K ₈₀), Anne babasından ayrılmış çocuk (K ₈₆), Kaktüs (K ₉₁), Bitmeyen kâbus (K ₉₂), Yalnızlık (K ₁₀₀), Yoğun bakıma alınan hastanın tedavisi (K ₁₀₇), Hiç paranın olmaması (K ₁₀₈), Puzzle (yapboz) (K ₁₀₉), İmkânsız (K ₁₁₁), Göremeden yürümek (K ₁₂₂ , K ₁₃₇ , K ₁₈₀), Hayali bir dünya (K ₁₂₄), Gölge oyunu (K ₁₂₆), Duvar (K ₁₃₂), Brokoli (K ₁₃₆), Sevgi (K ₁₄₃), Okyanusun ortasında sandalla karaya ulaşmaya çalışmak (K ₁₅₂), Zorlu bir süreç (K ₁₅₃), Yıldızlar (K ₁₅₉), Deveye hendek atlatmak (K ₁₇₅), Küfe taşımak (K ₁₇₆), Oduunlarla beslenmeyen ateş (K ₁₈₂)	46	%25

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin 46'sının olumlu, 138'inin ise olumsuz metaforlar oluşturduğu görülmektedir. Olumlu metaforların alt kategorileri incelendiğinde 15 öğretmen uzaktan eğitimi gereklilik olarak gören, 17 öğretmen uzaktan eğitimi kurtarıcı olarak gören ve 14 öğretmen uzaktan eğitimi yardımcı olarak gören metaforlar oluşturduğu görülmektedir. Uzaktan eğitimi gereklilik olarak gören metaforlarda öğretmenler uzaktan eğitimi; “karıncalar, yılanı sarılmak, ışık, tarla, GDO’lu gıda, aşı, fark eşitliği, futbol maçı, ilkyardım çantası, keyif, medikal maske,

fayda” sözcük ve sözcük kümelerine benzetmişlerdir. Öğretmenlerin oluşturdukları bu metaforlarda eğitimin devamlılığı için uzaktan eğitimi bir gereklilik olarak ifade ettikleri görülmektedir. Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri sunulmaktadır.

*“Medikal maske gibidir. Çünkü kullanımı meşakkatli olsa da sağlığını-
mızı korumak için gereklidir.” (K₁₅₁)*

*“Uzaktan Eğitim tarla gibidir. Çünkü düzenli ekip biçersen çok gelir
elde edersin.” (K₈₂)*

Öğretmenlerin uzaktan eğitimi kurtarıcı olarak belirten metaforları incelendiğinde “buzda kaymak, yedek lastik, can simidi, çölde su, klorlu su, hızır, yardım eli, serum, kutup yıldızı, fırtınada sığımlan liman, ilaç, otobüs durağı, gönül bağı, yedek anahtar, kıymetli varlıklara sahip olma” sözcük ve sözcük kümeleri ile metaforlar oluşturdukları görülmektedir. Anlamsal olarak öğretmenlerin uzaktan eğitimi zorunlu bir durumda başvurulabilecek önemli bir yapı olarak gördükleri söylenebilir. Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmaktadır.

*“Uzaktan eğitim yedek lastik gibidir, çünkü istediğin yere kadar götür-
remez ama en yakın lastikçiye kadar götürür.” (K₄₁)*

*“Uzaktan eğitim can simidi gibidir, çünkü eğitim-öğretimi tamamen
bitmekten kurtarır.” (K₄₇)*

Öğretmenlerin oluşturduğu uzaktan eğitimi yardımcı olarak gören metaforları incelendiğinde “özlem, radyo programı yapmak, imdat freni, çekici, çanta, sanal dünya, iki kişilik çapraz testere, tamamlayıcı tıp, defter yaprağı, tamamlayıcı, enstrüman, araba sürmek, köprü” sözcük ve sözcük kümelerini kullandıkları görülmektedir. Metaforlar anlamsal olarak incelendiğinde ise eğitimin devamlılığını sağlama yardımcı bir araç olarak ifade edildiği anlaşılmaktadır. Öğretmenler bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

*“Uzaktan eğitim bir köprü gibidir. Çünkü teknolojinin ilerlediği şu za-
manlarda kilometrelerce uzakta olan öğrencilerimize bu yolla ders an-
latabiliriz.” (K₁₈₂)*

“Uzaktan eğitim özlem gibidir. Çünkü çocuklar okulu, öğretmenini, arkadaşları özlemiştir ve uzaktan eğitimde buluşurlar.” (K₁₄₁)

Öğretmenlerin oluşturduğu olumsuz metaforlar incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitimi verimsiz olarak gören metaforlar, uzaktan eğitimi yetersiz olarak gören metaforlar ve uzaktan eğitimi güçlük olarak gören metaforlar oluşturdukları görülmektedir. Uzaktan eğitimi verimsiz olarak gören metaforlarda öğretmenler uzaktan eğitimi; “direksiyonu bozuk araba, soğuk yemek, çöl, yemek yapmak, serap, kabarmayan kek, yarım eğitim, boşluğa anlatmak, yok, avage bitkisi, karabasan, koyunları dağılmış sürü, suya yazı yazmak, boşlukları bulunan cümle, yarım ekmek, boşluğa ya da duvara ders anlatmak, boşa harcanan emek, fırtınalı havada denize açılmış kayık, ayakları olduğu halde tutmayan insan, ruh, bitmeyen açlık ve ulaşılmayan hedef, buz dağının görünen kısmı, stadyumda seyircisiz oynanan futbol maçı, hap yutmak, bal yapmayan arı, kapalı kutu, avize, çizgi film izlemek, güneşin aynadaki aksi, başarıyı kazanamamak, sanal oyunlar, kuş, masal, kendi kendine konuşmak, TV reklamları, verimsiz bir tarla” sözcük ve sözcük kümelerine benzetmişlerdir. Öğretmenlerin oluşturdukları bu metaforlarda verilen eğitimin etkili olmadığı anlamı ortak özellik olarak bulunmaktadır. Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri sunulmaktadır.

“Uzaktan eğitim bal yapmayan arı gibidir. Çünkü dersler yapılıyor ama dönütler istediğin gibi olmuyor.” (K₇₅)

“Uzaktan eğitim kapalı kutu gibidir. Çünkü karşıdaki öğrenci o an ne yapıyor bilemiyorsun.” (K₈₇)

Öğretmenlerin uzaktan eğitimi yetersiz olarak nitelendirdikleri metaforlar incelendiğinde “tatsız tuzsuz yemek, balık yakalamak, yağmur, karşılıksız aşk, yapma çiçek, şekeri uzaktan gösterip vermemeye, yabancı, uzaktan sevmek, boşa kürek çekmek, TV izleme, makale, yarım doktor veya yarım imam, vitrinde gösterilen yemek, uzak ilişki, vitrinden eşya beğenip almak, teraryumda çiçek yetiştirmek, atılan bir ok, Nasrettin Hoca'nın türbesi, akraba, simülasyonda araç, ruhsuz, havanda

su dövmek, kumanda, yüce bir dağ başına tırmanmak, online alışveriş, film, monolog, videolu anlatım, tablodan çiçek koklamak, siyah beyaz televizyon, karaya vurmuş bir gemi, yalancı roller, haber izlemek, teori, restoran menüsü, vitrindeki cansız manken, rüya, fanustaki balık” sözcük ve sözcük kümelerini kullandıkları görülmüştür. Uzaktan eğitimi yetersiz olarak gören metaforlar anlamsal olarak uzaktan eğitimin eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmede sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri sunulmaktadır.

“Televizyondan film izlemek gibidir. Çünkü iletişim, temas, güdülenme gibi eğitimini ayakta tutan öğeler içermemektedir.” (K₈₈)

“Uzaktan eğitim rüya gibidir. Çünkü varlığıyla yokluğun belli değildir.” (K₁₇₅)

Uzaktan eğitimi güçlük olarak gören metaforlarda öğretmenler uzaktan eğitimi; “bulutlar, eziyet, sembol, kış, istenmeden yaşanan şehir, tepki, ütopya, çiçekleri büyütme, camın ardından bakmak, kalemi olmadığı için adını bile yazamayan öğrenci, hapisane, solmuş çiçekler, gölge, bahçeye bırakılan su, ilkel bir yolculuk, uzaktan hissetmeden çocuk sevmek, bal yemek, meyve vermeyen ağaç, yabani at ehlileştirmek, mektup, aynadaki görüntü, anne babasından ayrılmış çocuk, kaktüs, bitmeyen kâbus, yalnızlık, yoğun bakıma alınan hastanın tedavisi, hiç paranın olmaması, puzzle (yapboz), imkânsız, görmeden yürümek, hayali bir dünya, gölge oyunu, duvar, brokoli, sevgi, okyanusun ortasında sandalla karaya ulaşmaya çalışmak, zorlu bir süreç, yıldızlar, deveye hendek atlatmak, küfe taşımak, odunlarla beslenmeyen ateş” sözcük ve sözcük kümelerine benzetmişlerdir. Öğretmenlerin oluşturdukları bu metaforlar incelendiğinde uzaktan eğitim uygulamalarını bir zorluk olarak gördükleri anlamı bulunmaktadır. Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri sunulmaktadır.

“Uzaktan eğitim deveye hendek atlatmak gibidir. Çünkü alt yapısı bulunmayan öğrencilere hiç bilmedikleri ve eşit imkanlara sahip olunmayan şartlarda eğitim sunuluyor.” (K₁₇₅)

“Uzaktan eğitim istenmeden yaşanılan şehir gibidir. Çünkü pandemi döneminde zorunlu olarak yapmak zorundayız.” (K₁₈)

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Covid-19 pandemi dönemi ile birlikte işe koşulan zorunlu uzaktan eğitim süreci eğitimin tüm paydaşlarını etkilemiştir. Öğretmenler bu süreçte öğrencileri ile sanal ortamlarda bir araya gelerek ders verme tecrübesi yaşamıştır. Bu bağlamda öğretmenlerin tecrübelerinin, yaşantılarının ve tutumlarının algılarına yansıttığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada öğretmen algıları metaforlar aracılığı ile incelenmiş olup öğretmenlerin Covid-19 pandemi döneminde işe koşulan zorunlu uzaktan eğitim sürecine ilişkin farklı metaforik algıları olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin en fazla oluşturduğu metaforun “tatsız tuzsuz yemek” metaforu olması manidardır. Sık tekrar eden diğer metaforlar ise “boşa kürek çekmek, TV izleme, bal yemek, göremeden yürümek, sanal dünya” şeklindedir. Anlamsal olarak incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitimden yeterli mesleki haz almadıkları düşünülebilir. Alanda yapılan benzer çalışmalarda bu bulguyu destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; Öztürk, Kırıcı ve Turan (2021) çalışmalarında en fazla tekrar eden metaforların olumsuz anlam çağrıştıran “davul, kelek karpuz, eziyet, mum ve çöp” şeklinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kurnaz, Kaynar, Barışık, ve Doğrukök, (2020) ise uzaktan eğitim uygulamasının öğretmenlerde motivasyon kayıplarına yol açtığını vurgulamaktadırlar.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuca göre öğretmenler zorunlu uzaktan eğitime ilişkin hem olumlu hem de olumsuz anlam çağrıştıran metaforik algılara sahiptir. Öğretmen algılarının daha fazla sıklıkla olumsuz anlam çağrıştıran metaforlarda kategorileşmektedir. Benzer şekilde Öztürk, Kırıcı ve Turan (2021) çalışmalarında öğretmenlerin olumsuz algılarının daha fazla olduğunu ifade etmektedirler. Ancak Çokyaman ve Ünal (2021) çalışmalarında öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin olumlu metaforlarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Üstün ve Düzenli-

Çil (2022) ise Covid-19 pandemi döneminde öğretmenlerin mobil öğrenmeye ilişkin algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın olumlu metaforlar kategorisinde yer alan alt kategoriler; uzaktan eğitimi gereklilik olarak gören, uzaktan eğitimi kurtarıcı olarak gören ve uzaktan eğitimi yardımcı olarak gören metaforlar şeklindedir. Benzer şekilde Çokyaman ve Ünal'ın (2021) çalışmalarında, öğretmenlerin oluşturdukları metaforlar; verim, fayda, imkân ve kolaylık gibi olumlu anlam çağrıştıran alt kategorilerde toplanmıştır.

Olumsuz metaforlar kategorisinde yer alan alt kategoriler; uzaktan eğitimi verimsiz olarak gören, uzaktan eğitimi yetersiz olarak gören ve uzaktan eğitimi güçlük olarak gören metaforlar şeklindedir. Öğretmenler genel olarak önceden bir eğitim almamalarına rağmen 2020 yılının Mart ayında Covid-19 pandemisi nedeniyle zorunlu olarak uzaktan eğitime başlamışlardır. Herhangi bir hazırlık süreci olmaksızın işe koşulan bu yeni uygulamaya öğretmenler ve öğrenciler hazırlıksız yakalanmışlar ve dolayısı ile bazı uyum sorunları yaşanmışlardır. Bu bağlamda öğretmenlerin uzaktan eğitime uyum sağlamak ile ilgili güçlükler yaşadığı söylenebilir (Avcı ve Akdeniz, 2021). Ayrıca öğretmenlerin ve öğrencilerin teknik alt yapı eksiklikleri nedeniyle de sistemi etkin kullanmakta zorluklar yaşadıkları söylenebilir. Kuzu, Bahçeci ve Yalçın (2020) çalışmalarında öğretmenlerin Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitimin istenilen düzeyde verimli geçmediği sonucuna ulaşmışlardır. Şahin ve Nihan (2019) uzaktan eğitimle ilgili öğretim elemanlarını dersin verimliliği hakkında görüşlerine başvurmuş benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Cantürk ve Cantürk (2021) çalışmasında öğretmenler uzaktan eğitimin öğrenciler için erişim ve disiplin sorunu doğurduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Haşiloğlu, Durak ve Arslan (2020) çalışmalarında, öğretmenlerin öğrencilere ulaşamamaktan dolayı zorluklar yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında öğretmenlerin Covid-19 pandemi döneminde işe koşulan zorunlu uzaktan eğitim sürecine ilişkin sıklıkla olumsuz algılara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim sistemi bilimsel ve teknolojik

gelişmelerle uyumlu olmak durumundadır. Bu bağlamda hem günümüz teknolojisine uyum sağlamak hem de gelecekte olası zorunlu hallerde hazırlıklı olmak adına öğretmenlerin dijital yetkinlikleri geliştirilmelidir. Hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitime bu yetkinliklerin yansıtılması önerilmektedir. Bir diğer güçlük ise öğrenci ve öğretmenlerin yaşadıkları teknik alt yapı yetersizlikleri ile ilişkilidir. Özellikle eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik politikaların işe koşulması ve maddi imkanlardan yoksun öğrencilerin bu anlamda desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca öğretmenlerin uzaktan eğitimi yardımcı olarak görmeleri önemli bir bulgudur. Uzaktan eğitim uygulamaları daha fazla çeşitlendirilerek ve öğrencinin gelişim düzeyine uygun bir şekilde ilgi çekici hale getirilerek yüz yüze eğitime yardımcı bir kaynak olarak kullanılabilir.

Kaynakça

- Aydın, C. H. (2011). *Açık ve uzaktan öğrenme: öğrenci adaylarının bakış açısı*. Pegem Akademi.
- Aydoğdu, E. (2008). *İlköğretim okullarındaki öğrenci ve öğretmenlerin sahip oldukları okul algıları ile ideal okul algılarının metaforlar (mecazlar) yardımıyla analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Baş, G. ve Kıvılcım, Z. S. (2019). Türkiye’de öğrencilerin merkezi sistem sınavları ile ilgili algıları: bir metafor analizi çalışması. *Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 639-667. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.8m>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Cantürk, G. ve Cantürk, A. (2021). İngilizce öğretmenlerinin covid-19 küresel salgını sürecinde gerçekleştirdikleri uzaktan eğitim deneyimleriyle ilgili görüşlerinin metaforlar yoluyla belirlenmesi. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, 3(1), 688-724. <https://doi.org/10.35452/caless.2021.1>
- Covid19 Sağlık, (t.y.) Covid-19 Nedir. 23.06.2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden erişilmiştir.
- Cömert, İ. ve Şahin-Çakır, Ç. (2021). Covid-19 ile ilgili öğretmen algılarını belirlemeye yönelik bir olgu bilim çalışması. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 382-405.
- Çivril, H., Aruğaslan E. ve Özkara, B. Ö. (2018). Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik algıları: bir metafor analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 39-59.
- Çokyaman, M. ve Ünal M. (2021) öğrenci ve öğretmenlerin covid-19 salgını dönemindeki uzaktan eğitim algısı: bir metafor analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları*

- Dergisi*, 18 (Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1684-1715.
<https://doi.org/10.26466/opus.913396>
- Güneş, A. ve Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları. *Açık-köğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 115-129.
- Haşiloğlu, M. A., Durak, S., & Arslan, A. (2020). Covid-19 uzaktan eğitim sürecinde fen bilimleri şube rehber öğretmenlerinin gözünden öğretmen, öğrenci ve velilerin değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(3), 214-239.
<https://doi.org/10.47714/uebt.811306>
- İşman, A. (2008). *Uzaktan eğitim*. Pegem Akademi.
- Kahraman, M. E. (2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 6(1), 44-56. <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.741737>
- Karaca, İ., Karaca, N., Karamustafaoğlu, N., ve Özcan, M. (2021). Öğretmenlerin uzaktan eğitimin yararına ilişkin algılarının İncelenmesi. *Humanistic Perspective*, 3(1), 209-224. <https://doi.org/10.47793/hp.844113>
- Kazu, İ. Y., Bahçeci, F. ve Yalçın, C. K. (2021) Öğretmenlerin koronavirüs pandemisi döneminde verdikleri uzaktan eğitime ilişkin metaforik algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 701-715. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.814015>
- Kılcan, B. (2017). *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi*. Pegem Akademi.
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş., & Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 293-322.
<https://doi.org/10.37669/milliegitim.787959>
- Kurtdede Fidan, N., Erbasan, Ö. ve Kolsuz, S. (2016). Sınıf öğretmenlerin eğitim bilişim ağından (EBA) yararlanmaya ilişkin görüşleri. *Journal of International Social Research*, 9(45), 626-637.
- Özer, M. (2020). Türkiye'de covid-19 salgını sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından atılan politika adımları. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129.
<https://doi.org/10.24106/kefdergi.722280>
- Öztürk, H., Kırıcı, A. ve Turan, L. (2021). Covid-19 sürecinde uzaktan eğitim neye benziyor? Öğretmen adaylarının algıları. *Studies in Educational Research and Development*, 5(2), 85-110.
- Saban, A., Kocbeker, B. N. ve Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. *Learning and Instruction*, 17(2), 123-139. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2007.01.003>
- Şahin, E. ve Nihan, A. (2019). Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin uzaktan eğitim yoluyla öğretilmesi hakkında öğretim elemanlarının görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1) 477-502. <https://doi.org/10.17152/gefad.429656>
- Üstün, A. B. ve Düzenli- Çil, B. (2022). Öğretmenlerin Mobil Öğrenmeye Yönelik Algı Düzeyleri Ve Tutumlarının Covid-19 Pandemi Sürecinde İncelenmesi. *Educational Reflections*, 6(1), 24-39.
- WHO, (2021). 22.06.2021 tarihinde <https://covid19.who.int/> adresinden erişilmiştir.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

The compulsory distance education process was put into practice during the Covid-19 pandemic period; teachers, students, families and school administrators participated in the process and developed various knowledge, skills, attitudes and perceptions about the system. The aforementioned education stakeholders' perceptions of distance education are important in terms of being aware of the requirements of the distance education system and developing appropriate behavior. In this context, it is important to determine the perceptions of teachers about distance education. When the studies in the field are examined, it is seen that there are studies on different subjects related to distance education due to the Covid-19 pandemic (Cantürk and Cantürk, 2021; Çokyaman and Ünal, 2021; Kazu, Bahçeci, and Yalçın, 2020; Şahin and Nihan, 2019). Çokyaman and Ünal (2021) examined the perceptions of teachers and students during the Covid-19 period through metaphors. Öztürk, Kırıcı, and Turan (2021) examined pre-service teachers' perceptions of distance education during the Covid-19 process through simulations. Cömert and Şahin-Çakır used drawing techniques and open-ended questions as well as metaphors to examine teacher perceptions. Karaca, Karaca, Karamustafaoğlu, and Özcan (2021), on the other hand, used a survey technique by considering teachers' perceptions of distance education during the Covid-19 period with a quantitative approach. When the tendencies of the studies in the literature are examined, it is clear that the perceptions of the teachers, who take an active role in the process, are important for the success of distance education. In this context, it is thought that examining the perceptions of teachers regarding the compulsory distance education process employed during the Covid-19 pandemic period will contribute to the literature.

This research aims to examine the perceptions of teachers regarding the compulsory distance education application, which is employed with the Covid-19 pandemic process, through metaphors. In this context, answers to the following questions will be sought.

1. With which metaphors do teachers explain their perceptions of distance education?
2. Under which categories do the produced metaphors come together in terms of their common features?

This research was designed as phenomenological research, one of the qualitative research methods. The phenomenological research aims to reveal the experiences, perceptions and meanings of people about a phenomenon (Kocabıyık, 2016). In the research, the metaphor was used in the process of collecting and analysing the data. They include words or word clusters that are used to describe something or thought with something very similar to it (Kılcan, 2017). Metaphors used to describe an element with another element are used to express that "A" and "B" have similar or similar meanings (Çivril, Arugaslan, & Özkara, 2018).

While determining the study group of the research, the criterion sampling technique, which is one of the non-random sampling methods, was used. The criterion sampling technique can create observation units from individuals, situations, objects or events with certain characteristics in research (Büyüköztürk et al, 2017). Within the scope of the research, the criteria for teachers included in the research are to work in schools affiliated with the Ministry of Education and to have experience teaching through distance education during the Covid-19 pandemic process. In this context, the participant group of the research consists of 184

teachers who work in primary and secondary education institutions affiliated with MEB in various branches and continue to work in the distance education process in Sivas Province.

Information form and metaphor interview form were used as data collection tools. In the information form, there are questions to determine the gender, age, branch, professional experience and graduated faculty of the participants. In the metaphor interview form, “Distance education like this. Because there is an expression such as”, the participants were asked to fill in the blanks in this expression.

Research data were collected digitally via Google Forms. In the first part of the interview form prepared via Google Forms, there is an "Informed Consent Form for Participants". With the consent form, the participants were informed about the research and their voluntary participation consent was obtained. Afterward, they were asked to fill in the information form containing demographic information and the metaphor sentence. To ensure participation in the research, the principals of the schools affiliated with Sivas Center were contacted and the necessary announcements were made to the teachers. A Google Form link was sent to the school principals who were contacted, for them to deliver to the teachers. The data collection process took 15 days. Content analysis was used in the analysis of the research data.

The compulsory distance education process, which was put to work during the Covid-19 pandemic period, has affected all the stakeholders of education. In this process, teachers came together with their students in virtual environments and had the experience of teaching. In this context, it is possible to say that teachers' experiences, experiences and attitudes reflect their perceptions. In this study, teacher perceptions were examined through metaphors and it was clear that teachers had different metaphorical perceptions regarding the compulsory distance education process employed during the Covid-19 pandemic period. According to the research findings, it is significant that the metaphor most frequently created by teachers is "tasteless food without salt". Other frequently repeated metaphors are “wasting, watching TV, eating honey, walking without seeing, virtual world”. When analyzed semantically, it can be thought that teachers do not get enough professional pleasure from distance education. Similar studies in the field have reached results that support this finding. For example; Öztürk, Kırıcı, and Turan (2021) concluded that the most repetitive metaphors in their study were “drum, butterfly watermelon, torture, candle and garbage”, which evokes negative meaning. Kurnaz, Kaynar, Barışık, and Doğrukök (2020) emphasize that distance education practice causes a loss of motivation in teachers.

According to the result obtained from the research findings, teachers have perceptions that connote both positive and negative meanings regarding compulsory distance education. Teacher perceptions are categorized more frequently in metaphors that evoke negative metaphor meanings. Similarly, Öztürk, Kırıcı, and Turan (2021) state that teachers have more negative perceptions of their studies. However, Çokyaman and Ünal (2021) concluded in their study that teachers have more positive metaphors regarding distance education. On the other hand, Üstün and Düzenli-Çil (2022) concluded that teachers' perceptions of mobile learning were at a high level during the Covid-19 pandemic period.

Sub-categories in the positive metaphors category of the research are metaphors that see distance education as a necessity, see distance education as a savior and see distance education as an aid. Similarly, in the studies of Çokyaman and Ünal (2021), metaphors created by teachers; are collected in sub-categories that connote positive meanings such as efficiency, benefit, opportunity and convenience.

Subcategories in the category of negative metaphors are metaphors that see distance education as inefficient, see distance education as inadequate, and see distance education as difficulty. Although teachers generally did not receive any prior training, they started compulsory distance education in March 2020 due to the Covid-19 pandemic. Teachers and students were caught unprepared for this new method, which was employed without any preparation process, and therefore some adaptation problems were experienced. In this context, it can be said that teachers have difficulties adapting to distance education (Avcı & Akdeniz, 2021). Kazu, Bahçeci, and Yalçın (2020) concluded in their studies that distance education was not efficient at the desired level during the Covid-19 pandemic period. Şahin and Nihan (2019) consulted the lecturers about distance education for their opinions about the efficiency of the course, and similar results emerged. In the study of Cantürk and Cantürk (2021), teachers stated that distance education causes access and discipline problems for students. Similarly, Haşiloğlu, Durak, and Arslan (2020) concluded in their study that teachers experience difficulties due to not being able to reach students.

In light of the findings obtained from the research, it was concluded that teachers often have negative perceptions about the compulsory distance education process employed during the Covid-19 pandemic period. It is a necessity for the education system to be compatible with scientific and technological developments. In this context, teachers' digital competencies should be developed to adapt to today's technology and to be prepared for possible future situations. In this context, it is recommended to reflect these competencies in pre-service and in-service teacher training. Another difficulty is related to the technical infrastructure deficiencies experienced by students and teachers. It is recommended that policies aimed at ensuring equality of opportunity in education should be implemented and students who lack financial means should be supported in this sense. In addition, it is an important finding that teachers see distance education as helpful. Distance education applications can be used as a helpful resource for face-to-face education by diversifying them more and making them interesting by the development level of the student.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 377- 408

Geliş Tarihi, s.12.09.2022 Kabul Tarihi,21.11.2022

Yayın, s. 2022 Yayın Tarihi,31.05.2022

10.30561/sinopusd.1174225

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İKİ SADAkat ARASINDA; ABDULLAH QUILLIAM VE MUHAMMED M. PICKTHALL

Kemal KAHRAMAN*

Öz

19 yy. da İngiltere Ortadoğu politikalarında en önemli aktörler arasındadır. Yüzyılın ortalarına doğru ülkede Rus yayılcılığına karşı Osmanlı yanlısı kuvvetli bir rüzgar esmiştir. Buna bağlı olarak İngiliz aydınları arasında Osmanlı devletine dost cemiyetler oluşmuş, yayımlar yapılmıştır. İslam coğrafyasıyla temaslar sonucu Müslümanlığı seçen bir grup ortaya çıkmıştır. Abdullah Quilliam bu anlamda ilk akla gelen isimdir. Liverpool’lu bir avukat olan Quilliam İngiltere’de ilk İslam merkezini kurmuştur. Osmanlı ile yakından ilgilenmiş, Sultan II. Abdülhamid tarafından bizzat kabul edilerek İngiltere’nin ilk ve tek “Şeyhülislam”ı olmuştur. Yazıları ve faaliyetleriyle yüzlerce İngiliz’in Müslüman olmasını sağlamıştır. Kendisinden 19 yaş küçük olan Muhammed M. Pickthall da dönemin ünlü bir İngiliz Müslüman aydınıdır. Genç yaşta Ortadoğu’ya giderek Arapça öğrenmiş, Osmanlı coğrafyası üzerine hikayeler ve romanlar yazmıştır. Osmanlı devletinin parçalanmaması için elinden geleni yapmıştır. Bir yandan Hint Hilafet hareketine katılmış, bir yandan Jön Türkler ve İttihatçılara umut bağlamıştır. Son Osmanlı Sadrazamı Sait Halim Paşa ile bizzat görüşmüş, düşüncelerinden etkilenmiştir. Çeşitli ortamlarda Quilliam’la karşılaşmıştır. Hayatlarında, faaliyetlerinde, İslam dünyasına ve Osmanlı’ya bakışlarında önemli paralellikler ve farklar söz konudur. Bu çalışmanın amacı, iki İngiliz aydın arasındaki benzerlik ve farkları ana hatlarıyla ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Quilliam, Pickthall, Liverpool, Woking, Abdülhamit, Sait Halim Paşa.

* Dr., TBMM, kekahraman58@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5427-9997>

Between Two Loyalties; Abdullah Quilliam and Muhammed M. Pickthall

Abstract

At the 19th century Britain was among the main actors in the Middle East politics. Through the mids of the century there was a strong wing in the country supporting the integrity of the Ottoman lands against Russian expansion. Consequently, pro-Ottoman societies were established among the British intellectuals and many related publications appeared. As a result of the contacts with the Islamic geography, a group that embraced Islam emerged among the British intellectuals. Abdullah Quilliam is the first name that comes to mind in this context. A lawyer from Liverpool, he established the first Islamic Center in England. He was closely interested in the Ottoman state, accepted by the Ottoman sultan personally who has nominated him as the first and only Sheikh al-Islam of Britain. Through writings and activities, he made hundreds of British converted to Islam. Muhammad M. Pickthall, 19 years younger than him was also a famous British Muslim intellectual of the time. He visited Middle East at a very young age, learned Arabic, wrote stories and novels over the Ottoman lands and society. He did his best to prevent the disintegration of the Ottoman state. He participated at the Caliphate Movement in India on the one hand and placed his hopes on the Young Turks and Unionists on the other. He met the last Ottoman Grand Visier Sait Halim Pasha personally and was influenced by his thoughts. He also met with Quilliam in various occasions. There are important parallels and differences in their lives, activities, and their views over the Islamic World and the Ottoman state. The focus of this study is to outline those parallels and differences.

Keywords: Quilliam, Pickthall, Liverpool, Woking, Abdülhamit, Sait Halim Paşa.

Giriş

19. Yüzyılda İngiliz dış politikasının Doğu ve Ortadoğu ile temasları sonucunda birçok Oryantalist bilim adamı, yazar ve diplomat bu alanda çalışmalar yapmış, eserler vermiş, cemiyetler kurulmuştur. Şarkiyatçılığın ayrı bir disiplin haline gelmesi Doğu ülkeleriyle olan bu siyasi ilişkilerle yakından bağlantılıdır (Said, 2003; Şirin, 2013; Kartın, 2013).

19. yy. ortalarında Avrupa’da “Doğu Sorunu” denilince akla Osmanlı geliyordu. Çünkü bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika Osmanlı egemenliği altındaydı. Rusya yeni bir güç olarak Avrupa sahnesine çıkıyordu. İngiltere, Rusya’nın Karadeniz üzerinden boğazları ve Akdeniz’i tehdit etmesini istemiyordu. Hindistan yolunun güvenliği açısından Osmanlı’nın mevcut varlığını korumasından yanaydı. Disraeli ve onu izleyen Muhafazakar Parti (Tory) iktidarları bu politikayı savunmuştur. Kırım Harbi’nde İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkeleri Osmanlı ile Rusya’ya karşı ittifak kurmuştur. Sultan Abdülmecid Devri, Tanzimat ve Islahat fermanları bu yakınlaşmanın sebep ve sonuçları arasındadır.

Aynı dönemde İngiltere’de Osmanlıya sempati duyan bir kamuoyu oluşmuştur. Osmanlı yanlısı cemiyetler kurulmuş, faaliyetler, yayınlar yapılmıştır. İskoçya asıllı bir diplomat ve yazar olan David Urquhart bu bağlamda öncü bir isimdir. 1831’de Sir Stratford Canning ile elçilik görevlisi olarak İstanbul’a gelmesinden itibaren Osmanlı topraklarında yaptığı gezilerde Türk ve İslam kültürünü yakından incelemiş, çok etkilenmiştir (Urquhart, 1838). Öyle ki Türklerin temizlik alışkanlığına hayran kalarak İngiltere’de “Türk Hamamı Hareketi” başlatmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarının Batılıların baskılarıyla ilan edildiğini, bunların Hıristiyan azınlıklara haksız ayrıcalıklar tanıdığını savunmuştur. Osmanlı Devleti’nin haklarını savunmak için Dış İşleri Komitesi adıyla kurduğu dernek adada yayılarak 21 şubeye ulaşmıştır. Derneğin yayınladığı *Diplomatic Review* adlı dergide Osmanlıyı savunan önemli makaleler yayınlanmıştır. Sultan Aziz’e yazdığı mektupta dış borçlanmaya son verilmesini tavsiye etmiş, eserlerinde Osmanlı’da ezilen sınıfların Hıristiyanlar değil Müslümanlar olduğunu, Osmanlı’nın kurtuluşunun modernleşmede değil İslam’a bağlı kalmasında olduğunu ifade etmiştir (Çelik, 2012, s. 180 - 181).

İngiltere’de devrinin en önemli Türk dostu olarak tanınan Urquhart çalışmaları ve düşünceleriyle yol açıcı özelliklere sahiptir. Muhafazakar iktidarların açtığı meşruiyet yolunda Osmanlı’yı savunan, Türklere hatta İslam’a sempati duyan bir kesim, bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu zeminde birçok İngiliz İslam’a yakınlık duymuş hatta Müslüman olmayı tercih etmiştir. İngiltere’de İslam apayrı bir çalışma

alanıdır fakat bu konuda ilk akla gelen isim şüphesiz Abdullah Quilliam'dır. Onunla kendisinden 19 yıl sonra doğarak genç yaşında Ortadoğu ve İslam'la tanışan Pickthall'ın hayatları arasında ilginç paralellikler ve benzerliklerin yanında kimi noktalarda ayrışmalar söz konusudur. Çalışmamızda ana hatlarıyla ve karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışılan bu özellikler ülkemizin yakın tarihiyle ilgili önemli ipuçlarını içinde barındırmaktadır.

Arkaplan

William Henry Quilliam 1856'da Liverpool şehrinde doğmuştur. Manx kökenlidir ki bu İngiltere ile İrlanda arasındaki Man Adası'nda yaşayanlara verilen addır. Dedesi İngiliz deniz kuvvetlerinde Trafalgar savaşında başarılı olmuş bir subaydır. Zayıf, naif, orta boylu, terbiyeli, fakat hazırcevap ve konuşkan bir çocuktur.

Marmaduke W. Pickthall 1875'te Londra'da doğmuştur. Zayıf ve hastalıklı bir bünyeye sahiptir. Babası bir Anglikan rahibi, Annesi İrlanda orijinli, Trafalgar Savaşı'nda bulunan Amiral D. O'Brien'in kızıdır. Her ikisinde de kendi kültür ve insanlarıyla karşı karşıya gelmeyi göze alan maceracı ve Doğu aşığı ruhun denizci atalarından geldiği söylenebilir (Geaves, 2017, s.72).

Doğu dünyasıyla şu veya bu şekilde ilgili olan birçok İngiliz gibi Quilliam, dil yeteneği ile öne çıkmaktadır. Her şeyden önce iyi bir hatiptir. Fransızca, İspanyolca, Almanca, Arapça ve Türkçe'yi akıcı bir şekilde konuşabilmektedir (Çiftçi, 2020, s.11). 18 yaşında Liverpool ve Londra'da gazetelerde yazıları çıkmıştır. Metodist bir Hıristiyan olarak yetişmiştir. Bu mezhebin önemli bir özelliği, alkol kullanmamalarıdır. Quilliam bu nedenle Müslümanlığından önce de alkol kullanmamış, alkole karşı olanların kurduğu bir cemiyete (Temperance) (Shiman, 1972, s.179-195) üye olmuş, alkolün zararları üzerine konuşmalar yapmış, gazete ve dergilerde yazmıştır.

Pickthall Anglikan ve aristokrasiyle temas halinde bir aile ortamında yetişmiştir. Harrow School'da Winston Churchill'in arkadaşıdır. O da üstün bir dil

yeteneğine sahiptir. Hayatı boyunca Batı dillerinin yanında Arapça, Türkçe ve Urduca'yı çok iyi kullanabilmiştir. Ailesi dil yeteneğine bakarak onun Dışişleri'nde çalışmasını istemiştir. İngiltere'nin Ortadoğu'daki siyasi ve askeri faaliyetleri önemli iş imkanları sunmaktadır. İlk olarak Ortadoğu'da İngiliz konsoloslukunda bir iş sağlanmıştır. Ortadoğu dillerini ve yaşam tarzlarını öğrenirse Dışişleri'ne daha kolay girebilecektir.

Quilliam eğitimine Man Adası'nda başladıktan sonra Liverpool Institute'de hukuk eğitimi almış, ünlü bir avukat olmuştur. Cinayet davalarında mazlum insanları savunmasıyla meşhur olmuş, ölüm cezasına karşı çıkmış (Quilliam, 1903, s. 528), Amerika'daki zenci haklarını savunmuş, işçi sınıfının avukatı olarak sendikaları desteklemiştir. Yüksek Mahkeme'de avukatlık yaptığı sırada hastalığı nedeniyle doktorların hava değişimi tavsiyesiyle Cebelitarık'ı geçerek Cezayir ve Fas'a gitmiş 27 yaşındadır. Fas'ta kendisine rehberlik eden Tancalı Hacı Abdullah ve Musa adında Müslüman bir Yahudi, İslam'ı tanınmasını sağlamıştır. Müslümanların kendi vatandaşlarının kötülük ve çirkinliklerinden uzak saf ve temiz bir hayat sürdüğünü görmüştür (Köse, 1996, s.10; Çiftçi, 2009, s.24). Irk, din, sosyal sınıf ayrımcılığının olmadığı, kanaatkar, adil hayatlarından etkilenmiştir (Quilliam, 1892, s.13). İslami kaynakları inceleyerek onlara bu karakteri kazandıran dini yakından tanımaya çalışmıştır. 1884 yılında Müslüman olmuş, daha sonra izlenimlerini yayımlayarak bunu ilan etmiş, adını Abdullah olarak değiştirmiştir.

Pickthall'ın Ortadoğu macerası daha erken yaşta başlamıştır. 1894'te yani 19 yaşında Mısır üzerinden Filistin'e gitmiştir. İlk fark ettiği şey Avrupalıların ve İngilizlerin yerli halka karşı kibirleri ve "snob" tavırlarıdır. Müslüman halk tevazu içinde ama hayat dolu, samimi, doğal ve temiz bir yaşam sürmektedir. Daha önce bu kadar mutlu insanlar görmemiştir. Batılıların varlık içindeki endişelerinden uzak, ölüm korkusundan bağımsız bir hayat sürmektedirler. Yoksul olabilir ama zenginlik hırsı içinde değildirler. Batıdaki gibi sınıf ayrımı yoktur. Eşitsizlik olsa da kardeşlik duygusu hakimdir (Pickthall, 1918, s.14; 2017). Pickthall kendisine rehberlik eden Raşit'ten hem Arapça'yı hem Müslümanların hayat tarzını öğrenmiştir. Kendisini bu

insanlara yakın hissetmiş ve Müslüman olmak istemiştir. Fakat Şam Emevi Camii imamı ilginç bir şekilde ona “biraz düşünmesini, ülkesine döndükten sonra karar vermesini” tavsiye etmiştir (Kahraman, 1994, s.31). Bu tavsiye onun Müslümanlığını resmen ilan etmesini 1917’ye kadar geciktirecektir. Pickthall’ın da erken yaşta yazarlığa adım attığı, ilk Ortadoğu izlenimlerini kitap haline getirdiği görülmektedir (Pickthall, 1918).

Quilliam Fas’tan Liverpool’a dönünce ailesinden başlayarak tebliğ faaliyetine başlamış, önce evini cami haline getirmiştir. Daha sonra 8 Brougham Terrace olarak meşhur olan 3 katlı binayı satın alarak İslam Merkezi haline getirmiştir. Liverpool Camii ve Enstitüsü olarak tanınan merkez cami olmasının yanında çeşitli eğitim ve kültür faaliyetlerine mekan olmuştur. Quilliam İngiliz Müslüman Cemiyeti’nin (The British Muslim Association) da kurucuları arasındadır. Bunlar Batı dünyasında bu anlamdaki ilk kuruluşlardır (Akıncı, 2016, s. 1-13; Geaves, 2010). Zamanla ihtida edenlerin sayısı 600’e ulaşmıştır. Kimsesiz çocukları himaye eden ve onlara aile bulan bir yetimhane (Medina Home) ile Müslüman olan ve olmayan öğrencilere kurs verilen bir okul (The Muslim College) kurmuştur.

O zaman büyük bir Müslüman tebaya sahip olan İngiltere’de İslam merkezi veya cami bulunmaması ilginç bir durum olup günün siyasi ve kültürel atmosferi hakkında fikir vermektedir. Londra Noting Hill Gate’de Lindsay Hall’daki Müslüman Aydınlar Cemiyeti’nde bir mescid vardır. Daha sonra Woking’de Dr. W. Leitner öncülüğünde cami mimarisinde bir ilk olarak Şah Cihan Camii inşa edilmiştir (1898) (Ansari, 2002, s. 1-24). Arsayı Hayderabad Nizamı bağışlamış, Begüm Şah Cihan destek vermiştir. Hindistan’da Ahmediye (Kadıyanilik) mezhebinin kurulduğu yıl hizmete girmiştir. Dr. Leitner, Oriental Institute’ün kurucusu, Macar asıllı bir dilbilimcidir. Hem Quilliam, hem de Pickthall Woking Müslüman Cemiyeti’nde faaliyet göstermiştir.

Quilliam, Liverpool’daki merkezde kendine özgü dini kitaplar hazırladığı gibi Kur’an tercümesine de başlamıştır. İngiltere için haftalık *The Crescent*, global konular için aylık *The Islamic World* dergilerini yayınlamış (Daudi, 2014, s.454),

görüşlerini bu yayınlarda dile getirmiştir. Müslümanlar için İngilizce ilahi kitabı kaleme almış, İslam inancının esaslarını ortaya koyan *The Faith of Islam*'ı yazarak 13 dile çevrilmesini sağlamıştır (Quilliam, 1889; Çiftçi, 2009, s.48). Yazdığı şiirler de yakın zamanlarda bir kitapta toplanmıştır (Quilliam, 2021).

Pickthall'ın yazarlık serüveni düşünce ve misyon adamı olmaktan çok, bir edebiyat adamı ve bir aydın olma düzeyinde kendini göstermiştir. İlk Mısır izlenimlerinden Batı'da tanınmasını sağlayan en ünlü romanının ortaya çıktığını görüyoruz; *Balıkçı Said* (Pickthall, 1919, s. 2002). Kur'an meali de günümüze kadar büyük ilgi görmüştür. Pickthall'ın da kurucu özellikleri vardır. Kronolojik olarak daha sonraki döneme rastladığından aşağıda bahsedilecektir.

Osmanlı Devleti İle Temasları

Quilliam ve Pickthall'ın yaşadığı dönemde İngiltere'nin Ortadoğu politikaları radikal bir değişim yaşamıştır. Kırım Savaşı'nda Osmanlı ile ittifaka götüren, 93 Harbinde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü garanti eden yaklaşım gerilerde kalmıştır. Gittikçe gerilen ilişkiler ve savaş şartları, gerek Quilliam'ı gerekse Pickthall'ı "iki sadakat arasında" zor bir tercihle karşı karşıya bırakmıştır. İki Müslüman İngiliz'in hayatları boyunca bu ikilemi yaşadıkları anlaşılmaktadır. Esasen bu duyguların İngiliz sömürgelerindeki birçok Müslüman tarafından paylaşıldığı söylenebilir. Bir belgede Batı Afrika'da İngiliz sömürgesi Sierra Leone Müslümanları, emirlerinin vefatı dolayısıyla Quilliam'a yazdıkları mektupta hem İngiltere Kralına hem Halifeye bağlılıklarını sunuyorlar. Quilliam Londra Sefiri Musurus Paşa vasıtasıyla onların duygularını bir mektupla Sultan'a iletiyor (BOA.HR.SFR.3.528-50/1903).

Quilliam Osmanlı millet sistemini, evrensel İslam anlayışının ve toleransın devlet eliyle uygulandığı yegane örnek olarak görmüştür (Geaves, 2017, s.80). Ona göre Rus yayılmasına karşı İngiltere'nin Osmanlı ile işbirliğine ihtiyacı vardır. Abdülhamit gibi aydınlık bir reformcu desteklenmelidir. Liverpool'da kurulan İslam merkezi, Sultan II. Abdülhamid'in dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Öyle ki Sultan

merkezin faaliyetlerini izlemek ve ilişkileri kuvvetlendirmek için Liverpool'a Başşehbender olarak bir Müslüman'ın atanmasını isteyecek, bunun için Mülkiyeli İsmail Lütfi Bey'i (Simavi) tercih edecektir (Bayındır, 2019).

O sırada Fransa ve İngiltere'de sahnelenmek istenen bir tiyatro oyunu önemli bir yakınlaşma vesilesi olmuştur. *Play Mahomed* adlı oyun Hz. Peygamber hakkında saygısız ifadeler içermektedir. Sultan Abdülhamit oyunun her iki ülkede oynanmasını engellemek için diplomatik girişimde bulunur. Quilliam ve arkadaşları da İngiltere başbakanına bir mektup yazarak oyunun kraliçenin tebası olan Müslümanları rencide edeceğini ve isyana yol açacağını belirtir. Mektup *The Times*'de yayınlanır. Sonuçta hükümet oyunun gösterimini yasaklar. Quilliam ve arkadaşları İngiltere Müslümanları adına bir mektupla Sultan'a minnettarlıklarını ifade ederler (Y. PRK.EŞA.12-28/1308; Bayram, 2017, s.171).

Sultan Abdülhamit, 1891 yılında Quilliam'ı İstanbul'a davet ederek küçük oğlu Robert ile birlikte Yıldız Sarayı'nda kabul etmiş, ona Britanya ve Adaları Şeyhülislamı unvanı vermiştir (Şeker, 2012, s.22-24; Bayram, 2017; Tanıyıcı ve Kahraman, 2017, s.7-31; Çiftçi, 2020). Bu resmi bir makam değil destek anlamında sembolik bir unvandır. Bazı belgelerde Quilliam, Liverpool İslam Cemaati Reisi olarak tanımlansa da (HR.SFR.3.549-12/1905), İngiltere Adaları Şeyhülislamı sıfatının resmen kabul gördüğü anlaşılıyor (HR.SFR.3. 552-23/1905). Bu süreçte oğlu Ahmet Quilliam, Osmanlı'nın Liverpool Fahri Şehbenderi olarak görevlendirilmiş, daha sonra görevi Fahri Başşehbenderliğe yükseltilmiştir. Aynı evrakta Quilliam'ın Sultan tarafından İrlanda'da Douglas (Toglas) şehri Fahri Şehbenderi olarak görevlendirildiği belirtilmektedir (İ.HUS.120-50/1322). Bunlar maaşlı, kadrolu memuriyetler değildir (Düster, 1298, s.192).

Liverpool İslam Merkezi İslam dünyasında iyi tanınmıştır. Dönemin İslam ülkeleri başkanları, sultan ve emirler İngiltere'ye gelince Liverpool'u da ziyaret etme gereği duymuştur. Afgan Emiri Liverpool'u ziyaret etmiş yüklü bir miktar bağışta bulunmuştur. Merkez binası onunla satın alınmıştır. Dönemin İran Şahı Quilliam'a ülkesinin Fahri Konsolosu unvanını vermiş, merkezde İslam dünyasından gelen

delegelerle toplantılar yapılmıştır. Fas kralı kendisini kabul etmiş, Karaviyyun Üniversitesi ona İslam Alimi unvanı vermiştir (Daudi, 2014, s.455). 1895'te cemiyetin yönetim kadrosunda Osmanlı, Mısır, Afganistan, Hindistan, Burma, Nijerya, Fas, Avusturya, Macaristan, Yunanistan gibi ülkelerden gelen delegeler mevcuttur.

Quilliam Afrika'da II. Abdülhamid adına tebliğ çalışmaları yapmış, İngiliz sömürgelerinde Sultan Abdülhamit'in ideali doğrultusunda İslam birliği politikası izlemiştir (Sırma, 1990; Teke, 2014). 1894'de İngiliz sömürgesi olan Guyana'da konferanslar vermiş, Lagos'ta cami inşa eden M. Shitta'ya Sultan adına Mecidi Nişanı vermiştir. 1895'te Capetown ve Johannesburg'da cemiyetin şubelerini açmıştır. İngiltere Mısır Yüksek Komiserliği vasıtasıyla Sudan'daki Mehdi hareketine karşı askeri hareket başlatınca Quilliam bir fetva yayınlarak İngiliz ordusundaki Mısırlı Müslüman askerlerin Sudan'daki din kardeşlerine karşı savaşmalarının "haram" olduğunu ilan etmiş, silah bırakmaları çağrısında bulunmuştur (24 Mart 1896) (Bayram, 2017, s. 42-182; Çiftçi, 2009, s.38). 1905'te Başbakan Balfour ve Dışişleri'nin Osmanlıya karşı düzenlediği tatbikata Müslüman asker gönderilmesine karşı çıkararak alyhte bir fetva yayınlamıştır (Geaves, 2017, s.77).

Pickthall da Osmanlı yanlısı veya "Turkophile" bir çizgidedir. Ona göre eğitim seviyesi, yapılan sosyal reformlar, kadının statüsünün yükselmesi gibi özellikleriyle Osmanlı Medeniyeti İslam Dünyası'nın umududur. Quilliam'ın siyasi görüşlerinde Osmanlı faktörü Disraeli'nin büyük yapıcı Doğu politikalarının köşe taşıdır (Gilham, 2017, s.54). Pickthall'ın da İngiliz vatandaşı olarak meşruiyet zemini Disraeli politikalarına kadar gider (Kahraman, 1994, s.17). Fakat o umudunu Abdülhamid'e değil, onu devirmeye çalışan Genç Türklere, reformist olarak tanımladığı İttihatçılara bağlamıştır (Pickthall, 1990, s.161).

Sultan Abdülhamid'in son zamanlarında İngiltere ve Rusya birbirine yaklaşmıştır. Bu nedenle Osmanlı idaresinin yumuşak karnı olan Balkanlarda ve Ermeni nüfus bölgelerinde birlikte çalışmaya başlamışlar, ayrılıkçı akımları desteklemişlerdir. Quilliam Ermeni olaylarında İngiliz medyası ve kamuoyunun tutumunu eleştirmiş, soykırım iddiasını büyük yalan olarak nitelemiştir (Quilliam,

1896, s. 35-347). Olayların gerçeğine bakmadan sırf Hıristiyan oldukları için Ermeniler desteklenmektedir. Burada “eğer Türkler Hindistan’daki Müslümanların işlerine karışsa, onları kışkırtsa nasıl karşıladınız” diye sorar (Gilham, 2017, s.67-68). Liverpool yakınlarındaki Hawarden’e gelen Gladstone doğum günü konuşmasında Osmanlı topraklarında Ermenilerin zulüm gördüğüne dair açıklama yapmıştır. Quilliam buna karşı çıkararak Osmanlı’yı savunmuştur (Quilliam, 1895, s.286). Balkanlarda karışıklık başladığında Sultan’ın davetiyle tarafsız gözlemci olarak Balkanlara gitmiş, oğluyla yaptığı geziyle ilgili notları yayınlamıştır (Y.PRK.ASK.227-96/1323; Quilliam, 1905, s.634; 636).

Batı kamuoyunun Hıristiyanların saldırılarını göz ardı ettiğini, kadın ve çocukları öldürdüklerinde İngiltere’de kahraman ve yurtsever muamelesi gördüklerini, Müslümanlar kendini savunduğunda hain ve isyancı sayıldıklarını söylemiştir. Bu kadar çok Müslüman nüfusa sahip bir ülkede İslam’ın bu kadar az bilinmesini eleştirmiştir. Eğitim sisteminde İslam hakkında oluşturulan keskin ve mantıksız önyargılar dini inanışlarının temel bir parçasıymış gibi görünmektedir (Quilliam 1889, s.3). Kiliseye Müslüman ülkelerde yapılan Misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla kınayan mektuplar göndermiş, konferanslarında İngiltere’yi emperyalist politikaları nedeniyle eleştirmiştir.

1903’teki Balkan geriliminde Liverpool’da Lord Mayor ve Bishop öncülüğünde düzenlenen halk toplantısında, Balkanlarda ve Makedonya’da Osmanlı’nın halka zulmettiğini savunan, hükümeti önlem almaya çağırان bir bildiri hazırlanmıştır. Toplantıda yer alan Quilliam orada açıkça Osmanlı’yı savunarak iddiaları yalanlamıştır. Türkleri ve halifeyi savunan bir konuşma yapmış, toplantı notları uzun bir rapor halinde *The Crescent*’te yayınlanmıştır (Quilliam, 1903, s.563-565). Daha sonar Sultan’a Balkan Müslümanlarını silahlandırmayı bile önermiştir. Oysa iktidara gelen İttihatçılar bunun tersini yapmış, Balkanlardaki seçkin birlikleri başka bölgelere kaydırmıştır. 1905’e geldiğimizde Quilliam’ın kızı Bessima Khadija’ya 3. Derece Şefkat Nişanı verdiğine bakılırsa Sultan Abdülhamit, ‘İngiltere

Şeyhülislamı'nın faaliyetlerini yakından izlemiş ve önem vermiştir (HR.SFR.3. 557-47/1905).

Balkan ve Ermeni gerilimlerinde Pickthall'ın da ülkesinin tutumunu eleştirerek Osmanlı'yı savunduğu görülmektedir. Ona göre Batı ve İngiltere basını taraflı bir tutum izleyerek nüfus sayılarını ve olayları abartmaktadır. 1876'da Rus saldırısına zemin hazırlamak için Bulgar katliamı iddiaları ortaya atılmıştır. Oysa Palmerston'un dediği gibi Türkiye halklarının güvenliği ancak Türk hükümeti tarafından sağlanabilir. Osmanlı onlara karşı Hıristiyan oldukları için değil isyan ettikleri için önlem almaktadır. Ermeni katliamı iddiaları bir Ermeni dostunun raporuna dayanmaktadır. Rus politikalarının amacı Balkanları Osmanlı'dan koparmaktır. Tabi bunun için Müslüman nüfusun kurban edilmesi gerekmektedir (Pickthall, 1912, s. 1-5). Pickthall bu görüşleri ve yazılarıyla İngiliz gizli servisi tarafından izlenmiş, "zararlı bir yazar" ama yine de "sadık bir vatandaş" olarak tanımlanmıştır (Kahraman, 1994, s. 151-153).

Quilliam çok sayıda İngiliz'in Müslüman olmasının yanında bütün bu faaliyetleri sonucu ülkesinde kamuoyu ve medyanın açık hedefi haline gelmiş, vatan hainliğiyle suçlanmıştır. Merkeze ve üyelere yönelik saldırılar söz konusu olmuştur. Başsahebender Lütfi Bey, Liverpool'da açılan camiye Hıristiyanların tecavüzde bulduklarına dair raporunda detayları aktarmaktadır (Y.PRK.EŞA.14-16/1309; Bayındır, s.75-80). Quilliam'ın fanatikler tarafından yakılmak istendiğiyle ilgili haberler bile çıkmıştır. Sonunda dayanamadığı, 1908 yılında *The Crescent*'i kapatarak esrarlı bir şekilde Liverpool'dan ayrılarak İstanbul'a geldiği (Page, 2018, s. 24), bir süre o zaman Osmanlı elit ve bürokratlarının sayfiye bölgesi olan Bostancı'da kaldığı bilinmektedir. Onun ayrılmasıyla Liverpool'daki cemaat dağılmış, bir kısmı Londra yakınlarındaki Woking İslam Cemiyeti'ne katılmıştır (Ansari, 2002, s.7). Cami ve Enstitü binası oğlu tarafından belediyeye satılmıştır.

Fakat İstanbul da onun için huzurlu bir yer değildir. Çünkü hamisi olan Sultan zor günler yaşamaktadır. 1908'den itibaren Quilliam'ın hayatına bir esrar perdesi

inmiştir. En büyük destekçisi Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, İttihatçıların Almanya ile ittifak kurması ve I. Dünya Savaşı sürecinde kamuoyu veya İngiliz istihbaratına karşı izini kaybettirmeye çalıştığı düşünülebilir. Sultan Abdülhamid'e yakınlığıyla tanınan Quilliam İstanbul'da rahat edememiş, kendini gizleyerek iki yıl kadar İstanbul'da dinlendikten sonra 1910'da İngiltere'ye dönmüştür.

İttihatçılara karşı da olsa Balkan savaşlarında Quilliam İngiliz halkının ve hükümetinin Osmanlıya karşı saldırgan tutumuyla dehşete düşmüştür. Pickthall da İngiliz kamuoyundaki propagandalara ve fanatik yaklaşıma karşı büyük tepki göstermiştir. İkisinin ortak yaklaşımı, İngiltere Osmanlıyı bırakırsa Almanya'nın kucağına itileceği, bu durumda sonunda kazananın Rusya olacağı şeklindedir (Gilham, 2014, s. 151-152).

Dünya Savaşına Doğru, s. Yol Ayrımı

Quilliam bundan sonra Londra'da kalarak adeta bir casus gibi, Liverpool İslam Cemiyeti üyelerinden vefat eden Prof. Henry Marchel Leon'un adını kullanarak yaşamını sürdürmüştür. Buradaki Henry, Harun olacaktır; Harun Mustafa Leon. Bıraktığı vasiyetnamede dönemin şartlarına uyum sağlamak amacıyla adını Leon olarak değiştirdiğini ifade etmiştir (Çiftçi, 2009, s.43). O zaman İngiltere'de savaş atmosferi vardır, sıkı bir istihbarat ve sansürün yanında alevlenmeye yatkın bir kamuoyu söz konusudur.

Harun M. Leon artık İngiliz Müslümanlarının lideri veya Şeyhülislam değildir. Bu aşamada Pickthall ile hayatlarında bir kesişme dönemi söz konusudur. Aynı ortamlarda bulunurlar, faaliyet gösterirler. Her ikisi "modernist ve liberal" olarak bilinen Woking Müslüman toplumunun bir üyesidir (Ansari, 2002, s.9). Quilliam bir süre Türkiye lobisi faaliyetlerine katılmıştır. Pickthall'ın başkanlığında The Anglo - Ottoman Society (İngiliz – Osmanlı Cemiyeti) kurulduğunda (1913) Quilliam başkan yardımcısıdır. *Islamic Review* adlı dergiyi yayınlayan cemiyetin amacı Osmanlı Devleti'ni İngiliz toplumuna tanıtmak, İngiltere ile savaşa girmesini ve parçalanmasını önlemektir (Geaves, 2017, s.84; Gilham, 2014, s.52). Bunun için

önemli toplantılar, mitingler ve konferanslar düzenlemiştir. Fakat İngiliz hükümeti nezdinde etkili olamamış, amacına ulaşamamıştır.

Quilliam Osmanlı ve hilafet yanlısı tutumunu sürdürmekle beraber savaş ortamında bir yol ayrımına gelmiştir. İttihatçıları Almanya ile ittifak kurmakla suçlayarak “birkaç akılsızın soylu bir milleti felakete sürüklediğini” ifade etmiştir. 1914’te Anglo - Ottoman Society sekreterine yazdığı mektupta özetle şunları söylemiştir;

“Cemiyette hiç kimse Türkiye ve Türkleri benim kadar sevemez. Osmanlı İmparatorluğu için elimden geleni yaparım. Fakat bu şartlarda Türkiye’nin kaderini elinde tutanların korkunç bir hata içinde olduğuna inanmış durumdayım” (Gilham, 2014, s.82).

Pickthall’ın umudu daha uzun süreli olmuştur. Burada aralarındaki önemli fark kendini göstermektedir. Quilliam’ın yakın olduğu Abdülhamid iktidardan düşmüş, Pickthall’ın yakın olduğu İttihatçılar iktidara gelmiştir. Pickthall Genç Türkleri İslam dünyasının umudu olarak görmektedir. Balkan Savaşlarından sonra Pickthall İstanbul’a geldiğinde görüştüğü dostları İttihatçılardır. Elit tabaka ve üst düzey bürokratların sayfiye yeri olan Erenköy’de kalmıştır. Gazete okuyacak ve siyasi konuları tartışabilecek kadar Türkçe öğrenmiştir. Mithat Paşa’nın oğlu Ali Haydar Bey ve *The Times* muhabiriyle dost olmuş, Pera’daki Levantenlerden uzak durmuş, fes giyerek dolaşmıştır (Kahraman, 1994, s.62).

İttihatçı iktidarın başındaki Sadrazam Sait Halim Paşa ile görüşmesi önemlidir (1913). Avrupa’da eğitim gören, Doğu ve Batı dillerini bilen, Abdülhamid “istibdadına” karşı çıkan, İslam’a bağlı fakat modern dünya sistemini iyi bilen Prens Sait Halim Paşa, görüşleriyle genç Pickthall’ı çok etkilemiştir (Kahraman, 2021, s.270). Pickthall bundan sonra onun eserlerini İngilizceye çevirerek Hindistan’da editörlüğünü yaptığı *Islamic Culture*’da yayınlayacak, İslam dünyasında tanınmasını sağlayacaktır (Kahraman, 1994, s.129).

İttihatçılar İngiltere ile anlaşmak için çok gayret sarf etmiş fakat İngiltere’deki iktidar buna müsaade etmemiştir. Dönemin İstanbul’daki İngiliz Başkonsolosu Mr. Eyres, 9 Aralık 1913 tarihli *Daily Telegraph*’ta yayınlanan yazısında

“Türkiye’nin çökmüş bir ulus olduğunu, Doğu halkları için Türk yenilenmesinde umutlanacak bir şey bulunmadığını” ifade etmiştir (Sarı, 2019, s.1036). Bu sözler resmi görüşü yansıtmaktadır. Pickthall İngiltere’nin tutumunun Osmanlı Devleti’ni Almanya ile ittifaka zorladığı konusunda uyarılarda bulunduktan sonra ittifakın gerçekleşmesi ve Osmanlı’nın savaşa girmesiyle birlikte Türkler adına faaliyette bulunması iyice zorlaşmıştır. Sait Halim Paşa ile görüşmesinin artık mümkün olmadığını ifade etmiş, yine de bazı İttihatçıların bu sonucu hak etmediğini belirtmiştir (Pickthall, 1921).

Pickthall Hint Hilafet Hareketi üyeleriyle birlikte, Osmanlı’nın parçalanmaması ve ayrı bir barış yapılması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler İngiliz istihbaratı tarafından yakından izlenmiş, yayınların Arap dünyasına ve Hindistan’a ulaşmaması için sıkı bir sansür uygulanmıştır (Kahraman, 1994). İttihatçılara güvendiği gibi yeni Türk devletinin İslam dünyasının umudu olabileceğine inanmıştır. Modernist ve reformcu yaklaşımı desteğini sürdürmesini sağlamıştır. Pickthall modern dünyayla barışık kendine özgü bir din anlayışına sahiptir. Dinler arasında çatışmacı bir yaklaşıma karşı çıkmış, davranışlara ağırlık vererek evrensel bir iyilik anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Geleneksel kalıpların, medrese otoritesinin dışına çıkmaya davet ederken ayetlere alışılmadık dışında yorumlar getirmiştir. Bu nedenle yeni Türk devletinin devrimci yaklaşımı onu sanıldığı kadar rahatsız etmemiştir. Başlangıçta en azından Hilafetin devam edebileceğini öngörmüştür.

Bu sırada Quilliam üzerindeki esrar perdesi varlığını sürdürmektedir. Abdülhamid’den sonra Osmanlı’yı desteklemeyi bıraktığı, hatta I. Dünya Savaşı’nda Britanya için casusluk yaptığı söylenmektedir. İttihatçılar Abdülhamit yanlısı olan Quilliam ile irtibatı kesmiştir. Quilliam’ın savaş ortamında “taraf değiştirdiği” söylenmektedir. 1914’te Harun Mustafa Leon adıyla sözcüsü olduğu The British Muslim Organization adlı cemiyetin genel kurulunda Türkiye’ye karşı savaşmak için “gönüllüler grubu” oluşturmayı teklif eden kararnameyi imzalamıştır. Kararnamede oğulları Bilal ve Robert Ahmet’in de imzaları vardır (Çiftçi, 2009, s.44).

Bu dönemde İngiltere’de ortaya çıkan İslami gruplar hakkındaki kuşkuları destekler mahiyetteki kararname savaş ortamında İngiliz tebası olan Müslümanların düştüğü ikilemi çok iyi yansıtmaktadır. Olan biteni dışarıdan bakarak değerlendirmek kolay değildir. Vatan ve milletine ihanet pozisyonuna düşme tehlikesi onları meşru zeminlerini kaybetmeme adına birşeyler yapmaya zorlamış olmalıdır. Bu bağlamda İslam dünyasını İngiltere’ye karşı kışkırtan Almanya’ya olan öfke dile getirilmektedir. Aynı dönemde gözlemlenen diğer faaliyetler göstermektedir ki esasen bu Osmanlı’ya karşı bir tavır değildir. Türkiye’nin Almanya ile ittifak kurarak geçmişte Trablusgarb, Bosna gibi eyaletleri kaybettiği uyarısından sonra İslam dünyasının Almanya’yı şeytan olarak gördüğü belirtilmekte, sonunda Britanya Müslümanlarının Kral V. George’a sadakatleri ifade edilmektedir. Cezayir’de Müslümanların Fransa için savaşması gibi, Britanyalı Müslümanların kanlarını İngiltere için feda etme aşkıyla yandığı, kutsal inancımıza göre hangi ülkenin koruması altında isek o ülkeye olan bağlılığımızı korumamız gerektiği vurgulanmaktadır. Burada “yaşadığın ülke idaresine sadakat”in, Ahmediye inancının temel prensiplerinden olduğunu not düşmekte yarar vardır (trueislam.co.uk; Ansari, 2008). Eğer kararname gerçekleşse, Sudan’la ilgili fetvadan bu yana Bay Leon’da büyük değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır.

İngiliz istihbaratı tarafından hazırlandığı izlenimi veren bu metnin hangi şartlarda hazırlandığı bilinmemektedir. Fakat Hindistan’da da Halife’nin çağrısına karşı İngiliz yanlısı Müslüman kamuoyu oluşturmak için benzer çalışmalar yapılmıştır. Farklı dini gruplar, anlayışlar desteklenmiştir. Şii İsmaili mezhebi imamı Ağa Han, I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlıya karşı kampanya başlatmış, Halifenin yayınladığı cihat fetvasını etkisiz hale getirmek, Müslümanların İngiliz Ordusunda Osmanlıya karşı savaşmasını sağlamak için beyannameler yayınlamıştır (Polat, 2013, s. 55-74). Bu çalışmalar sonunda Çanakkale’de, Ortadoğu’da, Hindistan’dan, Afrika’dan gelen Müslüman askerlerin “Hilafeti kurtarmaya geldik” inancıyla Osmanlı’nın yıkılışına katkı sağladıklarını biliyoruz.

Quilliam savaştan sonra kullandığı yeni adıyla birlikte adeta görüşleri ve faaliyet alanı da değişmiştir. Dil yeteneği dolayısıyla kendini bu alanda araştırmalara vermiş, Fransa merkezli Uluslararası Filoloji Cemiyeti'nin Londra şubesini kurmuştur. H. M. Leon adıyla *Isle of Man Examiner* dergisinde İnsan Dilinin Etimolojisi adıyla yayınladığı bir dizi makale onu dünya çapında bir üne kavuşturmuş, Washington The Potomac University ona Master derecesi vermiştir (Çiftçi, 2009, s.46). 1932'de Londra'da öldüğünde adı H. Leon'dur. Woking yakınlarında Brookwood mezarlığına Abdullah Yusuf Ali'nin yanına gömülmüş, daha sonra vefat eden Muhammed Marmaduke Pickthall da onun yanına defnedilmiştir.

Hayatı boyunca yaptığı 4 evlilikten; 3 erkek, 6 kız olmak üzere 9 çocuğu olan Quilliam antikacılık da yapmıştır. Liverpool sokaklarında Abdülhamit tarafından hediye edilen beyaz Arap atıyla, kırmızı fesi, şark giysileri ile egzotik bir görüntüye sahip olan Quilliam onun vesilesiyle ihtida eden çocukları tarafından bugün hala anılıyor. Anma toplantılarında Osmanlı fesi dağıtılıyor. İngiliz medyası onunla “Müslüman karikatürü” diye alay ediyor (Koloğlu, 1990, s.13).

Aralarındaki Farklar ve Şaibeler

Quilliam ve Pickthall'ın yaşam öyküsü ve faaliyetlerinde yaş farkları dolayısıyla zamansal olmasa da eylemsel bir paralellik söz konusudur. Tarihi dönüm noktalarında benzer tavırlar almışlar, benzer tepkilere sürüklenmişlerdir. Aralarında önemli farklar da söz konusudur.

Quilliam faaliyetleri nedeniyle öncelikle ülkesinde büyük tepkiyle karşılanmış, merkeze ve üyelere saldırılar söz konusu olmuştur. Tepkilere cevap olarak gazetesinde kendini savunmuştur; “Şeyhülislamlığın manevi bir makam olduğunu, Osmanlı'yı resmen temsil etmediğini, sadece İslam inancını temsil ettiğini, Britanya adalarındaki Müslümanların Şeyhi olduğunu, Osmanlı hükümetinden bir kuruluş bile almadığını” ifade etmiştir (Quilliam, 1903, s.565/309).

Toplum içinde kabul görmek için Manx grupları, o dönem yaygın olan spiritüalistler ve Farmason cemiyetleriyle irtibat kurmuştur. Çocukluğundan beri üyesi

olduğu Temperance Hall’de yaptığı bir konuşmada İslam’ın alkölü yasakladığını açıklayınca üyelikten çıkarılmıştır. Kraliçe Victoria’ya saltanatının 60. yılı (1897 Diamond Jubilee) tebrik telgrafı göndererek İngiltere Müslümanları adına sadakat mesajı vermiştir. Onun bu meşru zemin arayışı çeşitli suçlamalara yol açmış, casus hatta Mason olduğu ileri sürülmüştür (The Crescent, 1895; Germain, 2007, s.128).

Bu iddiaların başka bir temeli de vardır. Liverpool İslam Merkezinde İslam geleneğine uygun görülmeyen bazı uygulamalar söz konusu olmuştur; org kullanılması, sandalye konulması, kadınların tesettüre uymaması gibi. Öyle ki yerel medya merkezden “İslam kilisesi” olarak bahsetmiştir (Liverpool Daily Post, 1892, s. Dec.27). Bazı araştırmacılar bunu daha çok yeterli bilgiye sahip olunmamasına bağlamakta ve anlayışla karşılamaktadır (Bayram, 42, s.190; Çiftçi, 2009, s.28). İngiliz hayat tarzıyla uyumlu bir formül aramış, onlara alıştıkları bir dini ortam sunmak istemiştir (Köse, 1996, s.13). Dönemin Liverpool Başşehbenderi olan İsmail Lütfi Bey (Simavi) de padişahın talebiyle merkeze sık sık gidenler arasındadır. Yazdığı bir raporda merkezde sandalyelerde oturarak Kur’an surelerini çalgı (org) eşliğinde şarkı edasıyla hep birlikte söylediklerini belirttikten sonra ilginç bir sonuca varıyor; “Quilliam Hıristiyan usulleriyle İslam usullerini bir sentez haline getirmiştir” (Y.PRK.EŞA.13-88/1308).

Londra’da yayınlanan *Morning Advertiser* adlı gazetenin muhabiri olan Osmanlı uyruklu ve Süryani asıllı Louis Sabuncu bu merkezi ziyaret ederek Quilliam’la görüşmüştür. Kaleme aldığı izlenimlerinde burada İngilizlerin İslam itikadı üzerine bir şey bilmediğini, zahiren Müslüman görünerek İslam dünyasını halifeye itaatten uzaklaştırmak istediklerini iddia etmiştir. Bu izlenimleri rapor halinde bir belgede bulmak mümkündür (Sabuncu, 1891; Y.PRK.TKM.23-3/1309);

Suret-i Zahirede İslam dinini seçen İngilizler, sayıları iki yüze ulaştığında haccetmek bahanesiyle Arabistan’a gidip orada Müslüman mühtedi gibi ikamet ederek mektepler açarak hilafete dair efkarını Araplar arasında neşretmek arzusundadırlar. İngilizler Müslümanları yetmiş iki fırkaya ayırarak Halife-i Müslimin’in itaatinden uzaklaştırmak istemektedirler.

İnançlı bir mümin gibi rapor yazan Louis Sabuncu araştırmaya değer bir konudur (Hızlı, 2014); Osmanlı başkentinde Mabeyn-i Hümayun Mütercimi, Ramazan Bayramı münasebetiyle padişahı sekiz lisanda tebrik eden bir doktor (1907) (Y.PRK.TKM.49-85/1324) ve Meclis-i Maarif Azası olduğu bilinmektedir (MF.MKT.690.24/1320).

Bir başka Osmanlı aydını, yazar Yusuf Semih Asmay Liverpool ziyaretini anlattığı seyahatnamesinde İslam Merkezi'ndeki uygulamalara "Quilliam bid'atleri" adı altında sert eleştiriler yönelterek "Liverpool Müslümanlığı", "Quilliamiyye Tarikatı" gibi alaycı yakıştırmalarda bulunur. Asmay'a göre Quilliam Müslümanları İngiliz teb'ası olarak asimile etmek için çalışmalar yapmaktadır (Asmay, 2021, s.63-76). Aynı şekilde düşünen Osmanlı şehbenderi de vardır. Korfu Başşehbenderi Kamil imzalı bir raporda Quilliam'ın bir "şarlatan" olduğu, Afrika'ya oradaki Müslümanları, "kendi nüfuzu tahtında yeni bir hilafet tesis etmek isteyen" İngiltere'ye meylettirmek için gittiği ifade ediliyor (Y.PRK.EŞA 45-51/1321). 1903' yılında Liverpool İslam Merkezi'ni ziyaret eden Medineli Abdülkadir Efendi de burada gördüğü "bid'at ve şaibeli uygulamalar" nedeniyle şaşkınlığını ifade etmiştir. Londra'daki Encümen-i İslam tarafından "sahtekar" ilan edilmiştir (Çiftçi, 2009, s.28-29). Sultan II. Abdülhamit elbette bütün bu bilgilere sahiptir. Yine de faydalı bir bağlantı olarak gördüğü Quilliam'dan vazgeçmediği anlaşılmaktadır.

Pickthall Müslüman çevrelerden böyle büyük bir tepki almamıştır. Her zaman temkinli ve dikkatlidir. İslam ve Türk dostu olarak tanınmasına rağmen yeni inancını açıklamak için en uygun zamanı beklemiştir. 29 Kasım 1917 günü Notting Hill Gate'deki Müslüman Aydınlar Cemiyeti'nde verdiği *İslam ve Modernizm* adlı konferans sonunda Müslüman olduğunu ilan etmiştir (Gilham, 2014, s.56). Faaliyetle-riyle daha çok resmi çevrelerden tepkiler almıştır. İstihbarat tarafından yakından izlenmiş, hükümet nezdinde "en problemlili mühtedi" olarak görülmüştür (Seddon, 2017, s.99). Yakından tanıştığı Sir Mark Sykes bir mektubunda "düşman bir devlete karşı dostça yaklaşımı" nedeniyle onu uyarmış, "kendi hükümeti hakkında

düşman bir tonla konuşmasını doğru bulmadığını” ifade etmiştir (Fremantle, 1938, s.276).

Yazılarının, mektuplarının yayınlandığı *The Saturday Review* ve *Dreadnought* gibi gazetelere sansür uygulanmış, ülke dışına çıkması engellenmiştir (FO. 1178, s. Dec.11, 1917; FO. 55499, s. March 27/1918). İçinde bulunduğu çelişkili durumu ifade etmek için uygun bir tanım aranmış ve bulunmuştur; Loyal Enemy, yani sadık düşman. Resmi politikalarından uzaklaşmak onu Churchill ile zıt kutuplara çekmiştir. O dönem Hindistan’da etkin olan Ahmediye grubuna sempati duymakla beraber Kadiyanilîge karşı çıkmıştır. Ahmediye mensubu olduğu bilinen, Kadiyani olduğundan şüphelenilen Hoca Kemalettin (Gilham, 2014, s.54; Bayram, 2017, s.204) 1919’da Hindistan’a dönünce Woking’deki camide Cuma namazlarını Pickthall kıldırmağa başlamıştır. Hint Hilafet Hareketi tarafından kurulan Muslim Enformation Boureou’yu yönetmiş, haftalık *Muslim Outlook* dergisini yayınlamıştır (Clark, 1980, s.50). Bu dergide Anadolu’daki Milli Mücadele hakkında kamuoyu bil-gilendirilmiştir.

Pickthall maddi olarak pek iyi durumda değildir. Devlette iş bulamamış, faaliyetlerinin takip edilmesinden bunalmıştır. 1920 yılında Hint Hilafet Hareketi’ni temsilen Muhammed Ali İngiliz hükümetini uyarmak için Londra’ya gelmiş fakat hükümet çevrelerinden pek ilgi görmemiştir. Bununla beraber Pickthall’la görüşmüş ve ona *Bombay Cronicle* adlı derginin editörlüğünü teklif etmiştir. Pickthall kabul edecek, Eylül 1920’de Londra’dan ayrılacak, bundan sonra 15 yıl Hindistan’da kalacaktır.

Pickthall’ın bir çelişkisi Said Halim Paşa ve İttihatçıların dilini kullanarak Sultan Abdülhamit’i “istibdad”ın karşılığı olarak “diktatör” olarak görmesidir (Pickthall, 1990, s.149). Oysa İslam Dünyası’nda ve Hindistan’da Hilafet Hareketi varsa bu biraz da Sultan Hamid’in çalışmalarının ürünüdür ve Hindistan halkı hilafet makamına sadakat içindedir. Quilliam Hindistan’da İngiliz yönetiminden yanadır. Pickthall’ın Hilafet hareketine daha yakın durduğunu görüyoruz. Fakat o da İngiliz yönetimine karşı çıkmaktan yana değildir. Hilafet hareketini “cihat” fikrinden uzak,

reformcu, uyumlu, Gandhi örneğinde olduğu gibi pasif direnişten yana bir çizgiye çekmeye çalıştığı söylenmiştir (Sabri Efendi, 2013, s.62). Pakistan'ın ayrılmasına, Jinnah liderliğindeki seküler Müslüman birliğine karşı çıkmıştır. O sırada Hindistan'da ortaya çıkan ve İngiliz yönetimi tarafından desteklenen Ahmedilik, Kadıyanilik, İsmaililik gibi marjinal akımlar karşısında kendini Hind İslam toplumunun bir üyesi, Ehli Sünnet ve Hanefi olarak tanımlamıştır (Kahraman, 2021, s.279). Quilliam da Sünni hilafete bağlı olmakla beraber böyle net bir aidiyet tanımlaması söz konusu değildir.

Pickthall Hint Hilafet Hareketi ile birlikte Türkiye'den umudunu kesmemiş, bilindiği gibi Milli Mücadele'ye büyük bir yardım sağlanmıştır. Saltanattan arınmış bir Hilafeti de desteklemiştir. Kendisine yeni Türk devletinin hizmetine girmesi de teklif edilmiş, o, hilafete bağlı olduğunu belirterek kabul etmemiştir. Fakat Atatürk'ün ülkesine yaptığı hizmeti takdir etmiştir (Fremantle, 1938, s.436). 1927'ye gelindiğinde Türkiye'den umutludur. Türk Devrimi, İslam Dünyası'nın her yerinde görülen büyük dirilişin küçük bir başlangıcıdır (Kahraman, 1994, s.229). Pickthall modernizm ve gelişme yanlısı olmakla beraber, sadık bir İngiliz vatandaşı olarak bir özelliği, monarşi ve aristokrasi sempatic olmasıdır. Modern Türkiye'yi desteklemesi, bağımsızlık mücadelesini kazanması, modern değerleri benimsemesi ve İslam dünyasına model olmasıyla ilgilidir. Osmanlı hanedanına son vererek cumhuriyet rejimine geçmesiyle ilgili değildir. Bu nedenle hilafeti desteklemiş, Hindistan'da bir Müslüman hanedan olan Hayderabad Nizamı himayesinde 10 yıl boyunca *Islamic Culture*'ın editörlüğünü yapmıştır.

İngiliz hakimiyetinde bulunan ve Arap modernizminin merkezi olan Mısır ve Kahire, Quilliam ve Pickthall'ın ortak paydalarından birisidir. Arap modernizminin öncüsü Abduh ve öğrencisi Reşit Rıza'ya göre İslam akıl, bilim, uygarlık ve barış dinidir (Salafiyya, 2016, s.53). Aynı yaklaşıma sahip olan Quilliam modernist Arap aydınlarıyla temas kurmuş, 1928'de Kahire Müslüman Gençler Cemiyeti'nde İngiltere'de "İslam'ın 50 Yılı" adıyla bir konferans vermiştir. Çok değil bir yıl sonra Pickthall da Kahire'dedir. Hayderabad Nizamı İngilizce Kur'an Meali hazırlaması

için Pickthall'a izin vermiş ve desteklemiştir. Pickthall önce Nöldeke ve Schwally'nin *Geschichte des Qorans* (Kur'an Tarihi) adlı eserini incelemek için Almanya'ya gitmiştir. Daha sonra tamamladığı meali incelemek için 1929'un son aylarında Mısır'a, Kahire'ye gitmiştir. Gerekçesi, Hilafetin kaldırılmasından sonra Kahire'deki El Ezher'in en önemli İslami otorite haline gelmesidir. Bazı çevreler karşı çıksa da Abduh'un talebesi Reşit Rıza, El Ezher Şeyhi Meragi, Taha Hüseyin gibi Arap modernizminin temsilcileri ona ve eserine sahip çıkmıştır. Quilliam başlangıçta bir Kur'an meali çalışması yapmakla birlikte tamamlayabilmiş değildir.

Quilliam ve Pickthall'ın vefatlarından önce bıraktıkları belgeler, geldikleri nokta hakkında bize fikir vermektedir. Quilliam bıraktığı vasiyetnamede gerçek kimliğini şöyle açıklamıştır:

Ben Henry M. Leon olarak bilinen William Henry Quilliam;
Madde 1, s. İslam dinini kabul ettiğim 1882 yılından beri Bir, Ezeli, Ebedi olan Allah'a ve O'nun yüce peygamberi Muhammed'e (sav) inanan gerçek bir mümin olarak yaşadığımı, gerçek bir mümin olarak öleceğimi ve bir Müslüman olarak defnedilmeyi arzu ettiğimi deklare ediyorum. (Çiftçi, 2009, s.43)

Bu vasiyet Quilliam'ın kendini ne ölçüde gizlemeye çalıştığını ortaya koyarken çevresindekilere güvenmediği için "bir karışıklık olmamasını garanti altına almaya" çalıştığı anlaşılmaktadır. Pickthall'ın hayatında ise böyle bir kapalılık görmüyoruz. Sadık vatandaş olarak zorlu bir yol ayrımına geldikleri I. Dünya savaşı sürecinde Quilliam Liverpool'dan uzaklaşarak yeni adıyla Londra'da yaşamış, Pickthall ise kimlik değiştirmeden ülkesini terk ederek kendisine daha yakın bulunduğu Hindistan'da yaşamayı tercih etmiştir. Son günlerinde ülkesine dönerek 1936'da hayata gözlerini yumduğunda herkesin bildiği tanınmış İngiliz Müslüman yazar ve düşünürdür. Masasının üzerinde Kur'an'dan bir ayet bulunmuştur:

Kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse, Rabbinin katında onun mükafatı vardır. Öylelerine korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. (Kur'an, 2/112)

Sonuçlar

Abdullah Quilliam ve Muhammed M. Pickthall 19. yy ikinci yarısı ile 20.yy ilk yarısında yaşamış iki İngiliz Müslüman aydın, düşünür, yazar ve liderdir. İkisi de dindar bir aileden gelmektedir. Quilliam Metodist olarak yetiştirilmiş, hayatında hiç alkol almamıştır. Pickthall'ın babası bir Anglikan papazıdır.

Bir avukat olan Quilliam Pickthall'dan 19 yıl önce doğmuştur. 27 yaşında Fas'ta İslam'ı tanımış ve kabul etmiştir. İkisi de Batı kültüründeki aç gözlülük, dünyevilik ve kirlenmişliğe karşılık ilk karşılaşmalarında Müslümanların tabii, saf, temiz hayat tarzından etkilenmiştir. Pickthall İslam'ı 19 yaşında Filistin'de tanımış, fakat Müslümanlığını ilan etmek için 37 yaşına kadar beklemiştir. Her ikisi Osmanlı ile temas kurmuş, hilafetin İslam dünyası için önemine inanmıştır. İkisi de ülkelerinde şüpheli muamelesi görse de İslam Dünyasından himaye görmüştür. Quilliam Sultan Abdülhamid'le, Pickthall ise Hayderabad Nizamı ile yakın bir işbirliği içinde olmuştur.

Fakat bu onların ülkelerine olan sadakatini değiştirmemiştir. Siyasi anlamda her ikisinin meşruiyet zemini, Disraeli hükümetlerinde sembolleşen ve Osmanlının toprak bütünlüğünden yana olan İngiliz muhafazakar politikalarıdır (Stratton, 2004). Düşünce olarak meşruiyet zeminleri ise modern çağın anahtar sözcükleri olan reform ve gelişme olmuştur. Her ikisi için Osmanlı devleti, İslam dünyasının reformda öncü ülkesidir. Quilliam'a göre Abdülhamit, İslam birliğini sağlayan halife olmasının yanında büyük bir reformcudur. Bu nedenle Abdülhamit'le yakın temas kurmuş, davet üzerine Sultanla bizzat görüşmüş onun İslam birliği politikalarını desteklemiştir (Mısırlıoğlu, 2013).

Pickthall için asıl reformcular Abdülhamid'i deviren Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Partisi'dir. Quilliam'dan 10 küsur yıl sonra İttihatçıların iktidarında İstanbul'a gelmiş, Sadrazam Sait Halim Paşa ile bizzat görüşmüş, ondan çok etkilenmiştir. İstanbul'da Quilliam elit tabaka ve bürokratların sayfiye bölgesi olan Bostancı'da, Pickthall aynı bölgedeki Erenköy'de kalmıştır. Her ikisi Birinci Dünya Savaşı öncesi Londra'da Osmanlı devleti için lobi faaliyetlerinde bulunan İngiliz - Osmanlı Cemiyeti'nin kurucuları arasındadır.

Quilliam İngiltere’de İslam deyince ilk akla gelen isimdir. Ülke tarihinde ilk defa Liverpool’da bir İslam merkezi kurmuştur. Sembolik bir görev olarak üstlendiği Şeyhülislamlık faaliyetleri ve yayınlarıyla daha çok dini bir lider, bir misyoner görünümündedir. Yol gösterici, rehber kitaplar yazmış, Kur’an’ı İngilizceye çevirmeye başlamış fakat tamamlayamamıştır. Sünni Halife yanlılığına rağmen, kurduğu Liverpool İslam merkezinde Sünni İslam geleneğini benimsemek yerine İngiliz kültürüne hatta dini geleneklerine uygun bir İslam anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle İngiliz toplumundan ciddi tepkiler aldığı gibi merkezi gören Müslümanlar tarafından da sert eleştiriler almış, kendini kabul ettirebilmek için Spiritalistlerle, Farmasonlarla temas kurmuştur (Germain, 2007, s.128; Çiftçi, 2009, s.34). Sultan Abdülhamit yenilikçi uygulamalarını, bağlantılarını çok iyi bildiği halde onunla çalışmayı tercih etmiştir.

Pickthall lider veya misyoner olarak değil bir aydın ve bir yazar olarak faaliyet göstermiştir. Entelektüel seviyesi Quilliam’dan daha yüksektir (Gilham, 2014, s.57). Ortadoğu ile ilgili romanları, gezi notları, düşünce eserleri vardır. Müslüman bir İngiliz tarafından yazılan ilk Kur’an meali ona aittir. Dini uygulamalar konusunda kendini yakın hissettiği Osmanlı ve Hindistan Müslümanlarının yolunu tercih etmiştir ki o Sünni-Hanefi İslam geleneğidir. Yine de reformcu bir İngiliz aydın olarak kendine göre bir İslam anlayışı vardır. Dinler arası diyalog, geleneksel kalıpların dışına çıkmak, ayetleri farklı yorumlamak, davranışlara ağırlık vermek gibi özellikleri vardır. Mealinde temel İslami kavramları da tercüme etmekle eleştirilmiştir. Modernist yaklaşımları ve uzlaşi arayışları nedeniyle aynı oranda olmasa da Pickthall da kuşkulara hedef olmuş hatta Mason olduğu iddia edilmiştir (Seddon, 2017, s.93).

Pozitivizmle birlikte modernizm, reform, insan hakları, kadın hakları gibi konular ikisinin de temel argümanlarıdır. Pickthall işi İslam peygamberinin en büyük feminist olduğu iddiasına kadar götürür (Pickthall, 1920, s.13). İslam gelişmeye mani değildir. İslam’da cebir, zorlama yoktur, asıl cihat insanın nefsiyle olan

mücadeledir. Pickthall reformcu yaklaşımıyla yeni Türk devletini İslam dünyası için bir umut olarak görmüştür.

Bütün modernist yaklaşımlarına rağmen Quilliam veya Pickthall'ın sistem olarak monarşiyle bir sorunu yoktur. Bu kuzey Avrupa yaklaşımıdır. İngiliz sisteminin içinde kalmak şartıyla Quilliam avukatlık kariyerinin başından itibaren daha çok ezilen insanlardan, işçi sınıfından yana tavır almış (Birth, 2022), buna karşılık Pickthall daha çok elitist ve aristokrasi yanlısı bir yaklaşım sergilemiştir. Osmanlı'yı İslam dünyasının aristokratları olarak tanımlamıştır (Pickthall, 1990, s.133).

Quilliam ve Pickthall'ın bir ortak paydası, Arap modernizminin merkezi ve İngiliz hakimiyetinde olan Mısır ve Kahire'dir. Quilliam Seyit Ahmet Han ve Muhammed Abduh'un modernist yaklaşımlarına sempati duymuş, İslam'ın ılımlı bir din olduğunu savunmuştur (Çiftçi, 2020). Mısırlı reformcu aydınların davetine uyarak Kahire'ye gitmiş, konferans vermiştir. Ondan sadece bir yıl sonra Kur'an tercümesini görüşmek için Kahire'ye giden Pickthall, görüşleri için aynı çevrelerin desteğini almıştır (Kahraman, 1994, s.195-209).

Quilliam bir lider, bir sosyal faaliyet uzmanı olarak öne çıkmaktadır. Ondan günümüze bir cemiyet kalmıştır; Liverpool'da 1996'da kurulan Abdullah Quilliam Cemiyeti, 8 Brougham Terrace'de bugün metruk durumda olan tarihi camiyi restore ederek yeniden açmak ve eğitim merkezi kurmak için faaliyet göstermektedir. Pickthall ise yazar ve edebiyatçı kimliğiyle öne çıkmaktadır. Ondan günümüze başta Kur'an Meali olmak üzere romanları ve düşünce eserleri kalmıştır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3).

İrade - Hususi (İ.HUS.)

Maarif Vekaleti Mektubi Kalemî (MF.MKT)

Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.).

Yıldız Perakende Elçilik, Şefbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.).

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM).

Yayınlar

- Akıncı, B. (2016). “William Henry Quilliam ve Liverpool İslam Cemiyeti”, *Vakanüvis, s. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches*,1–13.
- Ansari, K. H. (2002). The Woking Mosque, A Case Study of Muslim Engagement with British Society since 1889, *Immigrant & Minorities*, 3, 1-24.
- Ansari, K. H. (2008). Making Transnational Connections; Muslim Networks in Early Twentieth Century Britain, *Islam in Inter-war Europe* (Ed. Nathalie Clayer – Eric Germain). New York, s. Columbia Un.
- Asmay, Y. S. (2021) *Islam in Victorian Liverpool – An Ottoman Account of Britain’s First Mosque Community* (Yahya Birt vd. Ed.). London, s. Claritas Books.
- Bayındır, C. (2019). *İsmail Lütfi Bey (Simavi) ve Liverpool Başşehbenderliği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. MSGSÜ.
- Bayram, A. (2017). 20. Yüzyılın Başında Londra’da Bir İslam Misyoneri, s. Hoca Kemaleddin ve Woking Muslim Misyonu, *Akademik Us*, 2, 204-226.
- Bayram, A. (2017). Osmanlı’nın Britanya’daki İlk ve Tek Şeyhülislamı Abdullah Quilliam ve Liverpool İslam Enstitüsü, *Ondokuz Mayıs Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, 42, 163-194.
- Birt, Y. (2022). Shaikh Abdullah Quilliam, Tory and Trade Unionist, youtube.com
- Clark, P. (1980). *Marmaduke Pickthall; British Muslim*, London, s. Quartet Books.
- Çelik, H. (2012) David Urquhart (1805 – 1877), *DİA* 42, 180-181.
- Çiftçi, M. R. (2020). Abdullah Quilliam, *DİA Ek 1*, 11-13.
- Çiftçi, M. R. (2009) *Mühtedi Abdullah Henry Quilliam’ın “Din-i İslam” Adlı Eserinin ve Makalelerinin Kelami Açıdan Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, s. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Daoudi, M. S. (2014) *The Islamic World, Victorian Periodicals Review*, Maryland (US), s. The John Hopkins Un. Press. 454-469.
- Düstur* (1298). Saltanat-ı Seniyye Şehbenderliklerine Dair Nizamname-i Dahili. 1 Haziran T. 1, C. 2, 192.
- Fremantle, A. (1938). *Loyal Enemy*, London, s. Hutchinson & Co.

- Geaves, R. (2017). “Abdullah Quilliam (Henri De Leon) and Marmaduke Pickthall; Agreements and Disagreements between Two Prominent Muslims in the London and Woking Communities”, *Marmaduke Pickthall – Islam and the Modern World* (Ed. Geoffrey P. N.). Leiden, s. Brill.
- Geaves, R. (2010). *Islam in Victorian Age, s. Life And Times of Abdullah Quilliam*. Markfield (UK), s. Kube.
- Germain, E. (2007). “Southern Hemisphere Diasporic Communities in the Building of an International Muslim Public Opinion at the Turn of the Twentieth Century”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*. Durham, s. Duke Un. Press.
- Gilham, J. (2014). *Loyal Enemies; British Coversts to Islam (1850-1950)*, London, s. Hurst.
- Gilham, J. (2017). Marmaduke Pickthall and British Muslim Convert Community, *Marmaduke Pickthall – Islam and the Modern World* (G. P. Nash Ed.). Leiden, s. Brill.
- Hızlı, K. (2014). *Louis Sabuncu ve Sultan II. Abdülhamid’e Sunduğu Layihalar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. MSGSÜ.
- Hızlı, K. (2022). *Yıldız Sarayı’nda Muhalif Bir Gazeteci – Mabeyn Mütercimi Louis Sabuncu (1891 – 1908)*, Ankara, s. TTK.
- Kahraman, K. (1994). *Muhammed M. Pickthall*, İstanbul, s. İz.
- Kahraman, K. (2021). Sait Halim Paşa’dan Etkilenen bir İngiliz Yazar ve Düşünür; Marmaduke W. Pickthall, *Vakanüvis*, 1, 260-288.
- Kartın, C. (2013). Batılı Seyyahların Gözüyle Doğu, *Türk Yurdu*, 310.
- Koloğlu, O. (1990). Dünya Siyaseti ve İslam Birliği, *Tarih ve Toplum*, 83, 12-17.
- Köse, Ali. (1996). *Conversion to Islam, s. A Study of Native British Converts*. London, s. Routledge.
- Mısırlıoğlu, K. (2013). *Sultan 2.Abdülhamit*, İstanbul, s. Sebil.
- Liverpool Daily Post Dec.27 (1892)*. “The Islam Church”.
- Page, J. (2018). *William “Abdullah” Quilliam, s. Modernity and Faith as Lived by a Victorian Muslim*, MA Thesis, s. Concordia University.
- Pickthall, M.W. (1912). *The Black Crusade, New Age 1*, 1-5. London.
- Pickthall, M.W. (1918). *Oriental Encounters, Palestine and Syria (1894-5-6)*, London, s. W. Collins.
- Pickthall, M.W. (1919). *Said the Fisherman*, London, s. Methuen.
- Pickthall, M.W. (1920). *Islam and Progress*, Lahore, s. The Islamic Book Society.

- Pickthall, M.W. (1921). *The Muslim Standart*, London, December 22.
- Pickthall, M.W. (1990). *Harpte Türklerle Birlikte* (K. Yiğiter, Çev.) Ankara, s. Kültür Bak.
- Pickthall, M.W. (2002). *Balıkçı Said* (T. Şahin, Çev.), İstanbul, s. Söylem.
- Pickthall, M.W. (2017). *Doğuyula Karşılaşmalar* (Y. Yazar, Çev.). İstanbul, s. Büyüyen Ay.
- Polat, Ü. G. (2013). Şii Nizari Mezhebi İmamı Ağa Han'ın I. Dünya Savaşı Yılları Faaliyetleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Dergisi*, 68, 55-74.
- Quilliam, W.H. (1889). *The Faith of Islam*. Liverpool, s. T. Dobb&Co.
- Quilliam, W.H. (1903). *The Crescent*, 565, 309.
- Quilliam, W.H. (1895). Thoughts on the Armenian Agitations, *The Islamic World*, 21, 286.
- Quilliam, W.H. (1895). *The Crescent*, 104,11.
- Quilliam, W.H. (1896). Gladstones Birthday Speech at Hawarden, *The Islamic World*, 35, 347.
- Quilliam, W.H. (1903). The Macedonian Question – The Shaikh-ul- Islam Refutes the Bishop of Liverpool's Allegations, *The Crescent* 563 - 564 – 565.
- Quilliam, W.H. (1903). *The Crescent*, 528, s.124.
- Quilliam, W.H. (1905) *The Crescent* 634, March 8.
- Quilliam, W.H. (2021) *The Collected Poems of Abdullah Quilliam* (Ed. R. Geaves – Y. Birt). Oldham, s. Beacon Books.
- Sabri Efendi, M. (2013). *Hilafetin İlgasının Arka Planı*, İstanbul, s. İnsan.
- Sabuncu, L. (1891). *Morning Advertiser, October 10*. London.
- Said, E.W. (2003). *Şarkiyatçılık*, İstanbul, s. Metis.
- Salafiyya, U.R. (2016). Ahmediyya and European Converts to Islam in the Interwar Period, *Muslims in the Interwar Europe – A Transcultural Historical Perspective*, Leiden, s. Brill.
- Sarı, M. (2019). I. Dünya Harbi Öncesi İngiltere'de kurulan Türkofil bir Dernek; The Anglo - Ottoman Society. *Belleten*, 298, 1033 -1080.
- Seddon, M.S. (2017). "Pickthall's Anti – Ottoman Dissent, s. The Pilitics of Religious Con- verssion", *Marmaduke Pickthall – Islam and the Modern World*. Leiden, s. Brill.
- Shiman, L. L. (1972) The Church of England Temperance Society in the Nineteenth Century, *Historical Magazine of Protestant Episcopal Church*, 2, 179 – 195.
- Sırma, İ.S. (1990). *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul, s. Beyan.

Stratton, L. M. (2004). Tory Muslim, s. Conversion of Marmaduke Pickthall, *Koinonia XVI*, 78-100.

Şeker, M. (2012). “Sultan II. Abdülhamid’in İngiltere’ye Atadığı Şeyhülislâm Abdullah Quilliam”, *Derin Tarih*, 2, 22-24.

Şirin, İ. (2013). Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri, s. Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluluğu, *Türk Yurdu*, 310.

Tanıyıcı, Ş. - Kahraman, S. (2017). II. Abdülhamid’in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Quilliam. *Medeniyet ve Toplum*, 2, 7-31.

Teke, Y. (2014). *William Henry Abdullah Quilliam’ın Pan – İslamist (İslam Birliği) Faaliyetleri* (1891-1908), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. Marmara Ün. Türkiyat Ar. Ens.

Urquhart, D. (1838). *Spirit of the East*, London, s. Henry Colburn.

Diğer Kaynaklar

The National Archives, Foreign Office TNA, FO.

abdullahquilliam.wordpress.com

Extended Abstract

Abdullah Quilliam and Marmaduke Pickthall are two Muslim British intellectuals, writers and activist who lived at the second half of the 19th and first half of the 20th century. Both had a rather religious family background. Quilliam was brought up as a Methodist and never used alcohol. Pickthall’s father was an Anglican priest.

Quilliam, a lawyer in Liverpool, was born 19 years before Pickthall. He encountered and accepted Islam in a travel to Morocco at the age of 27. Pickthall, a Londoner, encountered Islam at the age of 19 in the Middle East, but waited until 1917 to declare that he embraced it. Both of them were greatly impressed by the natural, clean, pure and modest lifestyle of Muslims at their first encounter, in contrast to the “greedy, worldly, arrogant and filthy” lifestyle of the Western people. They both had close feelings and established contact with the Ottoman State and strongly believed in the importance of the caliphate for the Islamic World. While both of them were treated as suspects, or even traitors in some case in their countries, they received a strong support and patronage from the important leaders of the Islamic World.

Quilliam from the Ottoman Sultan, Pickthall from the Nizam of Hyderabad. But their controversial connections with other cultures did not make change in their loyalty to their country. Their legitimacy ground for politics is the British conservative policies symbolized in the Disraeli (Tory) governments which favored and based on the integrity of the Ottoman lands. Their ground of legitimacy as thought and mind on the other hand are the key words of the modern age; reform and development. For them, Ottoman Empire was the leading country in the Islamic World in both senses.

According to Quilliam, Sultan Abdülhamit was a great reformer as well as being caliph who ensured the unity of Islamic World. For this reason, he established a close contact with the Sultan, met with him personally upon invitation, and supported his Islamic Unity policies. For Pickthall, on the other hand, the real reformers were the Young Turks and members of the Committee of Union and Progress, which overthrew Abdülhamit. He came to Istanbul about 10 years after Quilliam, then under the rule of the Unionists, met the Grand Visier Sait Halim Pasha in Person, and was very much impressed by him. While in Istanbul Quilliam stayed in Bostancı, which was the summer resort of the elit and bureaucrats, and Pickthall stayed in Erenkoy in the same region. They both are among the founders of the Anglo – Ottoman Society which lobbied in London for the Ottoman State before and during the First World War.

The Great War dragged them to a very difficult and fragile position as British subjects. Ottoman State was also dragged into a hostile position against Britain and its allies. Having been mentally and emotionally so much involved with the Ottoman affairs, just in line with the traditional Tory politics, they got into trouble when the war started. They did not want Ottoman State to become ally with Germany. They both warned the British and Ottoman governments for this stride. But British government had long decided his side and it was on Russian side, the arch-enemy of Ottoman State. Ottoman Government had no other choice but to gain the support of Germany, one of the great Powers of the time in Europe, in the face of inevitable war. During the war Quilliam and Pickthall's ideas were based on the hostility towards Germany.

Concerning the Ottoman Empire they focused on to protect by all means disintegration of the state and to ensure continuation of the caliphate. While doing that they resorted to methods of their own to maintain their legal position as British citizens and to stay at legitimate ground. They could not give up their family and cultural roots and back ground to which

they both owed their worldviews and identities as intellectuals. They were brought up in a strongly religious environment. Because of that even after identifying themselves as Muslims, they tried hard to keep their cultural and national identity, and they took care not to deviate from their modern European approach.

It was not easy for them to please both sides. They faced strong critics from the British government, their citizens and from Muslims in their country and abroad. Especially Quilliam became a very controversial name among the physical attacks by British neighbours and harsh criticism of Muslims. According to various sources by writers, journalists and official reports from the Islamic World, Quilliam seems to have sought a religious practice that reconciled Islam with British culture and even with Christianity, at the famous Islamic Center in Liverpool. He might have tried to find a way to explain Islam to local British people by overcoming the centuries old religious prejudices.

Quilliam is the first name that comes to mind when we talk about Islam in Britain. In the History of the country he established for the first time an Islamic Center in Liverpool. As a Shakh al-Islam, he looks more like a religious leader and a missionary with his ideas, activities and publications. He wrote guiding and instructive books, started to translate the Qur'an into English but could not complete it. Despite his support of Sunni caliph, he tried to put forward an understanding of Islam in line with British culture and even religious traditions, instead of adopting the classical Sunni Islamic tradition. For this reason, he received serious reactions from the British society as well as harsh criticism from Muslims who visited the center. He resorted to various ways to gain acceptance in the society, like contacting spiritualists or even Freemasons. Although Sultan Abdülhamit knew his "innovative" and controversial practices at the Center, and his mysterious connections very well, he preferred to work with him.

Pickthall on the other hand, not activated as a leader or a missionary, but as an intellectual and as a writer. He was a man of letters. His intellectual level is higher. He has many books of novels, stories, travel notes and ideas about the Middle East. He is the first Muslim Englishman who has written English translation of the Qur'an. He preferred the path of the Ottoman and Indian Muslims, whom he felt close to in terms of religious practices, which is the Sunni – Hanefi Islamic tradition. Still, as a reformist British intellectual, he had his own understanding of Islam. Due to his modernist approaches and search of reconciliation

with reformist ideas, Pickthall also became a target of suspicions at some Muslim circles and even claimed to be a Freemason.

Along with the positivist ideas, modernity, reform, human rights, women's rights are the main arguments of both Quilliam and Pickthall. Pickthall takes it up to claim that the prophet of Islam was the greatest feminist. Islam does not prevent development. This sentence has been the defensive cliché of modernist approaches in the Islamic World until today. There is no coercion or compulsion in Islam, the real jihad is the struggle with one's inner-side. With his reformist approach Pickthall saw the new Turkish Republic as a hope for the Islamic World.

Despite all their modernist approaches, Quilliam or Pickthall had no problem with monarchy as a system. This is probably a North-west European stance where monarchies survived until today. Quilliam has taken a stance on the side of the oppressed people and the working class since the beginning of his career as a lawyer, as long as they remain in the British system. Pickthall on the other hand, preferred rather an elitist and aristocratic approach. He defined the Ottomans as the aristocrats of the Islamic World. This approach coincides with the ideas of Said Halim Pasha who was a member of the Egyptian Khedive family and greatly influenced him. After the war while Abdullah Quilliam was lived in his country with different identity and was interested with completely different subjects, Muhammed Pickthall was busy translating and explaining his ideas.

One common denominator for Quilliam and Pickthall is British-dominated Egypt and Cairo, the center of Arab modernism. Quilliam sympathized with modernist ideas of Seyyit Ahmet Han and Muhammed Abduh, and argued that Islam is a moderate religion. Following the invitation of the Egyptian reformist intellectuals, he went to Cairo and gave conferences and speeches in various circles in 1928. Only one year later when Pickthall went to Cairo for the purpose of discussing his translation of the Qur'an with the ulema, he received the support of the same intellectual circles for his views.

Quilliam stands out as a leader having a special mission, and as a social worker. Apart from some books for guidance, legacy of a society and institution has survived to the present day. Founded in 1996 in Liverpool, Abdullah Quilliam Society operates to restore and reopen the derelict historical mosque at 8 Borougham Terrace. Pickthall, on the other hand, stands out with his identity as a writer and a man of letters. His novels, stories and

works of thought, especially his translation of Qur'an, have been widely read to the present day.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 409-429
Geliş Tarihi:21.11.2022 Kabul Tarihi:23.11.2022
Yayın: 2022 Yayın Tarihi:30.11.2022
10.30561/sinopusd.1207995
<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

17. YÜZYILDA KIRIM MUTFAĞI

Sema AKTAŞ SARI*

Öz

İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli fizyolojik ihtiyaçların başında yemek yeme gelmektedir. Yiyeceklerin hazırlanması, sofraya konması, yenmesi ve bu süreçte ortaya çıkan ritüeller beslenme kültürünü ortaya çıkarmaktadır. Her toplumun kendi yaşayış tarzına göre şekillenen beslenme ve mutfak kültürü tarihçilerin ilgisini çekmektedir. Bu çalışmada yeme, içme, beslenme alışkanlıkları ve mutfak araç gereçleri odak noktasına alınarak 17. yüzyıl Kırım mutfağı mercek altına alınacaktır. Kırım yarımadası, Kırım Tatarları başta olmak üzere Nogay, Karay, Ermeni, Yahudi, Kıptî gibi hem inanç hem de kültür bakımından farklı topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bu zengin portrenin ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi, çeşitlilik içinde zenginleşmiş ve ortak kültürel varlık haline gelmiş mutfak kültürüdür. Çalışmamızda arşiv kaynakları ve seyahatnameler temel alınarak Kırım mutfağı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Mutfak, Beslenme, Yemek, Kültür

Crimean Cuisine in the 17th Century

Abstract

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, aktassari@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3572-7149>

Eating is the first of the physiological needs of humans to sustain a living. Preparation, service and consumption of meals and some rituals emerging in this process have created the nutrition culture. Nutrition and cuisine cultures that have been formed concerning the way of life of each society have drawn the attention of historians. In this study, I will focus on Crimean cuisine in the 17th century by having a closer look at eating, drinking and nutrition habits and types of equipment in the kitchen. The Crimean Peninsula has been a mainland for various societies regarding both faith and culture such as Tatars being in the first place, Nogais, Armenians, Gypsies, Karaim Jews. One of the results this rich portrait has created is the cuisine culture which has been enriched in diversity and has been a common cultural entity. In this study, Crimean cuisine will be brought into the light based on archive sources and travel books.

Key Words: Crimean, Cuisine, Nutrition, Meal, Culture

Giriş

Sürekli değişim ve gelişim içinde olan insanoğlunun yaşamsal döngüsünü sağlayan ve hatta geçmişten günümüze değişmeyen temel fizyolojik gereksinimi yeme-içmedir. Kültürel değerler, benimsenen inançlar, yaşanılan coğrafya ve iklimsel özellikler toplum yapısını etkilediği gibi mutfak kültürünü de şekillendirmektedir. Bir toplumda çok beğenilen bir yemek, bir diğerinde tiksiniç, nefret edilen veya günah addedilebilmektedir. Karşılaştırmalı tarih perspektifinden farklı olgular, kaygılar bu bağlamda sosyal bilimcilerin tezgâhını renklendirmeye başladı. Erken modern dönem Osmanlı Devleti'nde elit kesimin ve halkın yeme içme alışkanlıklarını konu alan çalışmalar da mevcut tarih literatürüne eklemlenmekte. Özge Samancı, 19. yüzyıl İstanbul'u özelinde Osmanlı ve Türk mutfak tarihine dair çeşitli çalışmalar yaptı (Samancı, 2006; Bilgin & Samancı, 2008). Mary Işın hem Osmanlı sarayında hem de taşrada unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin nasıl hazırlandığı, pişirildiği ve sunulduğu üzerine teori ve uygulamayı bir araya getiren çeşitli eserlerle alana katkılar sağladı (Işın, 2008; Işın, 2009a; Işın, 2009b; Işın, 2014;

Işın, 2020). Payitahtın muhasebe kayıtları baz alınarak kaleme alınan Osmanlı saray mutfağı çalışmalarında saraylı kesimin yeme içme alışkanları çeşitli açılardan sorgulandı (Bilgin, 2004). Yine saray sofralarını işleyen eserlere yemek tarifleri de konularak literatüre çeşni katıldı (Yerasimos, 2002). Evliya elebi'nin seyahatnamesi yemek kültürü açısından değerlendirilerek 17. Yüzyıla ait birçok kültürün yeme içme alışkanlıkları derlendi (Yerasimos, 2014).

Böylelikle Anadolu ve Osmanlı mutfak kültürüne dair bilinenler, günden güne artmaya başladı. Ancak Orta Asya'dan gelen kadim geleneklerin izlerini görebileceğimiz yarı göçebe geleneklerini kısmen de olsa sürdüren Kırım Hanlığı'nda mutfak kültürüne dair bilinenler hayli sınırlıdır. Nuri Kavak, Kırım Tatarlarının mutfağını noktasına aldığı çalışmasında kadı sicilleri üzerinden değerlendirmeler yaptı (Kavak, 2010). Yaşa, Bahçesaray şehir tarihi çalışmasının bir bölümünde Kırım Tatarlarının sofralarında yiyecekler ve içecekleri değerlendirdi (Yaşa, 2021, s. 99-101). Mevcut alışma 17. yüzyılda birey bazlı üretim ve tüketim maddelerinden ziyade kültürel birikim ile oluşan mutfak kültürünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmanın tarih aralığı Kırım Hanlığı'nın 17. yüzyılı kapsamaktadır. Bu süreçte Kırım yarımadasındaki toplulukların beslenme biçimleri ve yemeklerin hazırlanması ve tüketimi esnasında kullanılan araç-gereçleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Nitekim mutfak kültürü de tıpkı devletler ve toplumlar gibi her türlü değişimden etkilenerak inişli, çıkışlı, renkli ve etkileşime açık süreçler geçirerek karakteristik özelliklerini kazanmaktadır. Değişimler ve geçirilen süreçler, farklı tarihlerde Kırım'da bulunan seyyahların anlatılarıyla beraber karşılaştırıldığında daha somut bir hal almaktadır. Tüm bunlara ek olarak Kırım kadı sicillerinde yer alan terekeler, mutfak kültürünün temel araç gereçleri olan kap kaçaklar ve söz konusu metallerin ekonomik değerlerine dair hayli zengin veri içermektedir. Bu makalenin yazarı, farklı kaynak türlerinde dağınık halde yer alan bilgileri mevcut literatür bilgileriyle karşılaştırarak Kırım yarımadasında

benimsenen mutfak kültürünün şekillenmesinde başat rolü oynayan unsurları tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Kırım Hanlığında Yeme-İçme Alışkanlıkları

Erken modern dönem Kırım toplumunun mutfak kültürünü ortaya koymak, bir bakıma saray ve saraylıların yeme içme alışkanlıklarından ziyade daha çok sıradan insanların ocaklarında pişen, sofralarına konan yemekleri anlamaktan geçmektedir. Kırım Yarımadası, karasal iklimin görüldüğü geniş steplerin yanında ılıman deniz iklimi etkisinde kalan uzun Karadeniz sahillerine de sahip coğrafi bir konumda yer alır (Öztürk & İkiel, 2003, s. 69). Bu durum tabandan tavana bölge sakinlerinin yaşam tarzlarını, günlük telaşelerini ve ekonomik uğraşlarını dolayısıyla da yeme içme alışkanlıklarını etkilemektedir. Uçsuz bucaksız steplerde daha çok büyük hayvan sürüleri üzerinden geçimlerini sağlayan Kırım Tatarları'nın mutfağı çoğunlukla et, çeşitli tahıllar ve mayalanmış süt ürünleri ile şekillenirken, yarımadanın güneyinde mutfağı renklendiren besin maddeleri arasında ağırlıklı olarak sebze, meyve ve balıklar gelmektedir.

Kırım Yarımadasında Gözleve, Karasu, Akmescit, Mankub ve Bahçesaray şehirlerinde yaşayan gayr-ı Müslimlerin çoğunun dini yaşantıları hariç Kırım Türk ve Müslümanlarının yaşantı tarzlarını benimsemiş oldukları görülmektedir. Karay Yahudileri (Çavuş, 2019), Türkçe konuşmaktadır. Uzun Osmanlı ve Rus mücadelesi neticesinde (Yazıcı, 2019) Osmanlı etkisinin zayıfladığı Kırım'da 1779 tarihinde Rus Çarlığına götürülen Rumların ve Ermenilerin Türkçe konuştuğu bilinmektedir (Fisher, 2009, s. 52). Bu topluluklar, Kırım kadı mahkemesi kayıtlarında görüldüğü kadarıyla Müslümanlarla birlikte *taife-i Ermeniyan*, *taife-i Kıptiyan*, *taife-i Yahudiyan* veya *zimmîyan* isimleriyle geçmektedir. Genel kanı, azınlık olarak zımni statüsünde bulunan bu zümrelerin gayrı menkul alım-satımları, borç alıp verme vakalarında isimlerinin geçtiği yönündedir (Sarı, 2016). Oysa söz konusu zümreler

de toplumun bir parçasıdır ve Kırım mutfağı sadece Kırım Tatarlarının yiyip içtikleri yemeklerle sınırlı değildir.

Kırım mutfağına insanın en zaruri bedensel ihtiyacı olan su ve sıvı ihtiyacını karşılayan meşrubatlar ile başlamak uygun olacaktır. Seyahatnamesinde bulunduğu coğrafyaya dair gözlemlerini en ufak ayrıntıya kadar betimlemek isteğinde olan Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında Kırım Yarımadası'nda gezdiiği ve konakladığı yerlerde çıkan suyun özelliklerinden bahsetmekten geri durmamıştır. Evliya Çelebi, Kırım yarımadasında Çöllerden ve Tuz köyünden geçerken acı sular içmek zorunda kalır. Seyahatnamesinde Gözleve kalesinde hendek kazılırken ortaya çıkan sarı, yeşil ve kibrit renkli sular, çevrede hastalık ve sinek görölmesinin nedeni olduğunu ve şehrin havası eskilerin anlattığı gibi temiz kalmadığını ifade eder. Çeşmeleri olmayan Balıklava'da insanların kuyudan su çekerek içme suyu sağladığını ve pınar ve kuyu sularının tatlı olduğuna vurgu yapmaktadır. İlaveten, Aşlama sularının tatlı olduğunu ve hanların bağlarının ve havuzlarının bu sularla beslendiğini dile getirir. Ancak, bu suyun hanlığın merkezi olan Bahçesaray'a geldiğinde ise Çürük Su adı verilen bol mineralli ve tadının ekşi olması dolayısıyla içilemediğini yazar. Tarif maden suyunu veya sodayı andırır niteliktedir. Evliya, Bahçesaray'da Hanın veziri olan Sefer Gazi Ağa sarayı yakınlarından akan "Hân-ı Cenâp Suyu"nun çok soğuk olduğunu ve insanın üç yudumdan fazla içemediğini eserinde vurgular. İnce, temiz ve berrak sular bunun gibi birçok su kayalardan akmakta olduğunu, şehirde içme suyu sağlayan kırk yedi adet çeşmeden bahseder (Evliya Çelebi, 2003, s. 227). Kırım Kadı sicillerinde de çeşmelerin varlığıyla ilgili değerli bilgiler bulunmaktadır. İnsanların temiz suya olan ihtiyacını karşılayan bu çeşmeler, ayrıca insanların önemli toplanma noktalarından biridir. 1647 yılı tarihli bir kayıтта, Bahçesaray'a bağlı yirmi bir çeşmenin listesi çıkarılmış tamiri için vakıf kurulma işlemi başlatılmıştı (Bıyık, 2004, s. 128).

Evliya Çelebi, Kırım Tatarlarını ve Nogayları, ömürleri boyunca hiç su içmemiş ve ekmeğ yememiş şeklinde tanımlarken, onların geleneksel içeceklerinin ise kımız olduğunu vurgular. Kısraclardan alınan sütün ekşitilip saba (Bozkurt, 2000, s. 455-456) denilen tulumlarda mayalanmasıyla elde edilen kımız, içildiği zaman ağızda tıpkı şarap gibi buruk bir tat bırakır. Bir nevi rahatlama hissi veren bu içecek aynı zamanda güçlü bir idrar söktürücüdür. Kuvvetlendirici ve sağlığa faydalı olduğuna inanılır (Alpargu, 2007, s. 209). Kırım Tatarları, kısraclık sütü ve kaymağını severek içerler (Bronevskiy, 1970, s. 47). Kışları sütün bulunmadığı, kımızın yapılamadığı durumlarda tüketilen ve Kırım yarımadasında oldukça yaygın olan bir diğer içecek bozadır. Darı, arpa, buğday ve bulgurdan yapılan bu içecek, ince elekten geçirilir, koyu, ilik gibi ve lezzetlidir. 750 dirhem boza bir Kırım akçesi değerindedir (KŞS,25/3-A8). Bir Kırım Tatarı iki nefeste 15 vukıyye bozayı içebilir (Evliya Çelebi, 2003, s. 215) Bozanın sıradan tebaanın içtiği türüne “rezaki” ve şeyhlerin içtiğine ise “maksıma” adı verilirdi. İstanbul’da Kırım usulünde yapılan bozaya “Tatar bozası” denilmekteydi. Sefer yorgunluğunu atmak ve daha fazla rahatlama sağlamak maksadıyla olsa gerek yeniçeriler bozanın içine afyon atarak içmeye başladıkları için boza yasak edilmiştir (Turan, 2003, s. 78). Tebaanın ihtiyacını karşılamak için Kırım’ın hemen her şehrinde bozahanelerin açıldığı bilinmektedir. 1650-1675 tarihleri arasında hanlığın başkenti Bahçesaray’da on üç bozahane bulunmaktaydı ve boza yalnızca bozahanelerde satılmayıp bakkallarda da satışı yapılırdı. 1672 yılında 700 dirhem boza için 1 akçeye narh verilmiştir. (Yaşa, 2014, s. 51). 1683-1684’teki Karasu şehri kadı sicillerinde ise 450 dirhem boza için 1 akçeye narh verilmiştir (Çelebi A. , 2020, s. 89). Ancak zamanla bozahaneler çeşitli alkollü içeceklerin tüketildiği mekânlar haline gelmiştir. Karasu’da 1699’da fesat yuvası olarak nitelendirilen meyhaneler ve bozahanelerin kapatılması emri verilmiştir (Bıyık, 2004, s. 2014; Özdem, 2010, s. 126). Onlarca bozahane bulunduğu Gözleve, Ferahkirman, Bahçesaray gibi şehirlerin yanında yedi adet

Yahudi mahallesinin bir adet de Müslüman mahallesinin bulunduğu Mankup'da sadece bir adet bozahanenin olması düşündürücüdür.

Osmanlı Devleti'nin en önemli sosyalleşme alanlarından birisi olan kahvehaneler, Kırım Hanlığı'nında da uğrak mekânlardandır. Hanlığın ticaret noktalarında ve birçok mahallede kahvehaneler olduğu bilinmektedir. Bu durum Kırım kadı sicillerine de yansımaktadır. Bahçesaray'a bağlı Koba Cami Mahallesi'nde Hasan Ağa tarafından bir kahvehanenin inşa edildiği anlaşılmaktadır (Yaş, 2021, s. 48-49). Söz konusu mekân dışında Bahçesaray'ın birçok yerinde kahvehaneler bulunmaktadır. Hanlığın Karasu kazasında da kahvehanelerin olduğu sicillere yansımıştır.¹ Kırım Hanlığı'nda çeşitli kahve türleri tüketilmektedir. Kara, kaymaklı ve sütlü çeşitleri hanlıkta sıklıkla tercih edilen lezzetler olmuştur (Kavak, 2010, s. 8). 17. yüzyılda lüks bir tüketim maddesi olarak düşünölen hatta bazı dini çevreler tarafından sakıncalı görölen kahvenin sadece Han'ın ve seçkinlerin mutfağına değil sıradan insanların da mutfağına girdiği görölmektedir. Tereke kayıtlarında ve kızlara bırakılan çeyizlerde kahve fincanları, fincan takımları, kahve tepsisi ve kahve yapmak için kullanılan cezve gibi araç gereçler mevcuttur (KŞS, 20/67-B1.). Baron de Tott, Kırım Hanı'nı ziyaret ettiği sıralarda ve misafir olduğu evlerde kendisine yorgunluk kahvesini ikram edilmiştir (Tott, 1976, s. 166).

Bağ ve bahçelerde yetişen armut, erik, üvez, kızılıcık, elma, vişne, üzüm, nar, ayva, kayısı ve zerdali gibi meyveler tazeyken tüketildiği gibi kurutulularak içine bal, pekmez gibi tatlandırıcı maddeler atılarak hoşaf veya şerbet haline getirilip içilebilmektedir. Ayrıca armut, elma ve üzümün pekmezi de yapılmaktadır. Tüm bu meyvelerle birlikte adına sicillerde ve seyyahların anlatılarında rastlanmasına rağmen şarap tüketiminin Kırım'da yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Evliya'dan yüzyıl önce Kırım'a gelen Bronevskiy ve yüzyıl sonra gelen Baron de Tott, şaraptan bahsetmektedir (Tott, 1976, s. 135) ancak Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde

Kırım'da şarap tüketimine dair herhangi bir veri yoktur. Kırım'daki meyhanelerde arak (rakı), hamr (şarap) ve nardenk gibi içecekler bulunmaktadır (Yaşa, 2021, s. 128). Türklerin kımız gibi yaygın bir içeceği olan ayran da ekşimiz ve yıllanmış yoğurttan elde edilerek tüketilmektedir.

Tarihi insanlık kadar eski olan ekmeğin, birçok toplumda olduğu gibi Kırım Hanlığı'nda da en önemli besin kaynaklarından biri olmuştur. Hanlığın topraklarında narh uygulamasına tâbi olan ekmeğin, düzenli bir şekilde fiyat ve gramaj kontrolünden geçmiştir. Evlerde, ekmeğin fırınlarında veya börekçiler tarafından çeşitli ekmeğin üretilmektedir. Bronevskiy'e göre Kırım Tatarları'nın zengin olanları ve toplumun ileri gelenleri sofralarında ekmeğin bulundurur. Avam halkın ekmeği yoktur (Bronevskiy, 1970, s. 49). Tatar ve Nogay topluluklarının ekmeğe rağbet etmemesi ise fakirlikten değil alternatif olarak kavrulmuş darı yemeye alışkın olmalarından kaynaklanmaktadır. Kişi başına 250 gram ekmeğin düştüğünde 5 kişilik bir aile bir öğünde 1 akçelik ekmeğin doyabilir. 1648'de Karasu'da bir buçuk vukıyyelik ak ekmeğin bir akçeye satılır (Evliya Çelebi, , 2003, s. 247). 1665-1675 yılları arasında ekmeğin gramajında değişimler görülmüştür. Başlangıçta 480 dirhem ekmeğin 1 akçe değerinde iken Mayıs 1672 yılında 180 dirheme, 20 Ağustos 1673 yılında ise 230 dirheme yükselmiş ve 3 Mayıs 1675 yılında 180 dirheme tekrar düşmüştür. On yıllık zaman diliminde ekmeğin gramajlarının değişime uğramasının arkasında yatan en önemli sebep, Lehistan'a yapılan seferler olduğu rahatlıkla ifade edilebilir (Yaşa, 2021, s. 142) (Yaşa, 2019, s. 146). II. Viyana kuşatmasına denk gelen 1683-1684 yılları arasında ise ekmeğe dokuz kez narh verilmiştir. Fiyat değişimlerinin ana nedeni aynı dönemde meydana gelen Viyana Seferi ile Kırım'dan Anadolu ve İstanbul'un iâşesi için sevkiyatı yapılan tahıl ürünleri olduğu söylenebilir (Kavak, 2015, s. 162).

17. yüzyıl Kırım mutfağında hububat ve ekmek kullanılmakla birlikte et ve süt ürünleri daha yoğundur. Evliya neredeyse ekmek yenilmediğinden bahsetmektedir. Oysa daha geç dönemlere 19. ve 20. yüzyıllara baktığımızda hamur ve hamur işlerinin mutfaklarda baş tacı edildiğini hatta ‐Tatar hamursuz doymaz‐ sözünü ve geleneksel Kırım Tatar böreği olarak evlerin mutfaklarında ve yemek ticaretinde yerini alan ‐şibörek‐ i görüyoruz. Ancak 17. yüzyılda yeme alışkanlıkları için ‐Kırımlı etsiz doymaz‐ diyebilmek mümkündür. Et genellikle lahm-ı sığır (sığır eti), lahm-ı bakar (öküz eti), lahm-ı ganem (koyun eti), lahm-ı keçi, (keçi eti), lahm-ı kuzu (kuzu eti) ve lahm-ı cemel (deve eti) isimleriyle Kırım Kadı sicillerinde yer alan narh kayıtlarına yansımaktadır (KŞS, 18/1). Bunların yanında at, eşek, manda, bıldırcın ve tavuk gibi hayvanların eti de tüketilmektedir. Özellikle at eti sevilerek tüketilmektedir. Seyyahların yolculuk sırasında, seferde veya konakladıkları Kırım şehirlerinde sık sık at etinden bahsettikleri görülmektedir (Tavernier, 2006, s. 57). Sicillere satış sözleşmelerine konu olan ve tereke defterlerinde kişilerin miras olarak bıraktıkları çok sayıda cins ata rastlanmaktadır. Ancak at etinin yenmesi konusu ender durumlar haricinde sicillere yansımamıştır. Bunlar ya ölmek üzere olan emanet bir atın mundar olmasın diye boğazlanıp kesilmesi veya çalınan atın kesilip yenilmesi üzerinedir. Hicri 1057 (M.1647) yılının Muharrem ayında Nureddin Sultan’ın Moskova seferinde baytal cinsi bir atı kaybolan Çorabuldu isimli bir kişi, Bekir oğlu Hızır’ın çantasında bir miktar et bulduğu için onu atını çalmak ve kesmekle suçlar. Suçlamayı kabul eden Hızır, köye döndükten sonra parasını vereceğini söyler ancak sefer dönüşü at çaldığını kabul etmez ve daha önce seferde kendisine işkence ettiklerini ve ellerinden kurtulmak için suçlamayı kabul ettiğini söyler ve bunu şahitlerle ispat eder. (Sarı, 2016, s. 57). Kasaplara verilen narhlarda da at etine rastlanmaz. Ancak Kefe’de at etinin vergiye dahil olduğu anlaşılmaktadır. Kefe ihtisap vergilerine göre şehirde kesilerek satılan her bir at için altı akçe alınmaktaydı (Öztürk, 2014, s. 342). Kefe’de sığır ve deve etinin okkası bir akçeye

satılırken at etinin vukiyyesi iki akçeye satılmaktadır (Evliya Çelebi, 2003, s. 260). Bu durumda at etini yemek ve ikram etmek zenginlik göstergesi olabilir. Ancak çok fazla tüketimi olmayan kuzu etinin fiyatının altı akçeden yirmi sekiz akçelere kadar çıktığı da bilinmektedir (Bıyık, 2004, s. 275). Sadece Tatarlar ve Nogaylar değil Yahudiler de et sevmektedir. Yerleşim alanlarının en yoğun olduğu Mankup şehrinde daha çok köselecilikle meşgul olan Karay mezhebinden Yahudiler, her türlü eti severek yerler. Evliya bu topluluk için koşer ve turfa nedir bilmezler demektedir.²

Yukarıda ifade edilen et türlerinin pişirilme yöntemleri ise farklılık göstermektedir. Şişe geçirilerek yapılan kebab türleri Kırım'da oldukça yaygındır. Sicillerde hemen her tereke kaydında evlerin mutfaklarında şaşlık adı verilen bu kebabı yapmak için çeşitli şiş araçlarının olduğu görülmektedir (Sarı, 2016, s. 187). Evliya Çelebi'nin ballandırarak anlattığı Leh tavuğu kebabı ve tekerlek kebabı da oldukça meşhurdur (Evliya Çelebi, 2003, s. 235). Anlatılan halk hikâyesine göre; tekerlek kebabının mutlaka evde bulunan bir arabanın tekerleğinin kırılarak yapılması gerekir ki misafir daha iyi ağırlanmış olsun.

Hayvanların sadece etleri değil sakatat olarak iç yağı, kuyruk yağı, işkembe, bağırsak, kelle, ayak, yürek gibi parçaları da tüketilmektedir. Atın kanına darı potagası karıştırmak ve hayvanların kanından çorba yapmak da bölgeye özgü bir yeme alışkanlığıdır. Nogaylar, at ve tayların etleriyle birlikte yağlarını hastalıklar ve yaralar için kullanmışlardır (Alpargu, 2007, s. 207).

Et ve süt ürünlerini daha sonra tüketmek üzere tuz kullanarak pastırma, kakaç, kavurma, sucuk ve salamura yapıp fiçılarda saklamışlardır (Kavak, 2010, s. 6). Besinleri ihtiyaç duyulan zamanlarda kullanmak için geliştirilen bir tür "konservecilik pratiği" şeklinde ifade edilebilir. Aynı mantıkla süzme katık da kurutulmuş kurut adı verilen sert peynir topları elde edilmekte ve özellikle de yolculuklarda kullanılmaktadır.

Talkan adı verilen darı kavurmasıyla deve ve at sütünü karıştırarak veya yarma ismi verilen yoğurdun at sütüyle karıştırılarak yapıldığı içecekler de yaygın olarak tüketilmektedir. Kırım'da özellikle yoksul sayılabilecek halkın tükettiği lakşe, un veya dutmaş adı verilen çorbalar peygamberin sevdiği içecek olarak görülüp kutsanmıştır. Evliya, yemeklerle ilgili dini inanışlara değinirken farklı coğrafyalarda da özellikle buğdayla yapılan çorbaların dinler açısından önemi üzerinde durmuştur (Işın, 2009, s. 199).

Kefe'nin tizkin, levrek, tekir, uskumru balıkları meşhurdur. Yerki adı verilen balıkları da tuzlanarak gemilerle başka yerlere gönderilirdi. Balık emininin izni olmadan kimse balık avlayamazdı ancak gece karanlığında kulaklı kefal avlayan çocuklara emin sesini çıkarmaz, durum şehir subaşısına yansırsa yasağı deldikleri için cezalandırılırlardı (Evliya Çelebi, 2003, s. 259). Azak'ın ise mersin balığı meşhurdur. Balıklar taze veya tuzlanmış olarak fiyatlandırılmaktaydı. Kırım'da köle, kürk, zirai ürünler gibi ticari malların yanında tuzlanmış balık ve havyar en önemli ihraç ürünlerindedir (Bıyık, 2004, s. 288).

Kırım Hanlığı'nda meyve ve sebzeler de beslenmede önemli gıda maddelerinden olmuştur. Kırım Yarımadası'nda Balbek, Kaçı, Kabartay ve Alma gibi nehirlerin çevrelerindeki tarım alanları oldukça meşhurdur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, bu toprakların verimliliğinden, havanın güzelliğinden ve suların tatlılığından bahsetmektedir. Aynı coğrafyayı gezen Baron de Tott ise bu yeşillik alanlara dair hayranlığını gizlememiş fakat halkın bilgisizliğine dair de pek çok eleştirisini eserinde ifade etmiştir (Tott, 1976, s. 124). Yarımadanın güneyine indikçe Kırım toplumunun mutfak karakteri Akdeniz tipi beslenmeye yaklaşmaktadır. İklimin ılımanlaşmasıyla daha çeşitli sebzeler yetişmektedir. Seyyahların notlarında ve mahkeme kayıtlarında karşılaştığımız bitkiler; kavun, karpuz, patlıcan, bezelye, bakla, kuşkonmaz, soğan, tere ve nane Kırım'da yetişmektedir. Meyve olarak erik,

elma, armut, kiraz, vişne, incir, limon, turunç, zeytini, şeftali, dut, muşmula, ayva, kestane, çeşitli erikler, kayısı ve zerdali sayılabilir.³ Bunlardan Sudak'da yetişen kokulu elmalar uzun süre dalından koparıldığı gibi taze ve lezzetli kalmaktadır. Pamuklara sarılarak hanlara, sultanlara, vezirlere gönderilen bu elmalar, Osmanlı padişahlarının sofralarında da yerlerini almıştır (Evliya Çelebi , 2003, s. 250).

Günümüzde Anadolu mutfağında temel gıda maddesi olarak görülen şeker Kırım'a dışarıdan gelen ürünlerdendir. Tıpkı kahve gibi şeker de lüks bir tüketim maddesidir ve Kırimlılar bunun yerine helva, reçel gibi tatlandırıcı gerektiren durumlarda Osmanlı'da olduğu gibi daha çok bal kullanmaktadırlar. Helva ve reçel yapımlarında kadı sicillerine geçen en pahalı bal türü Kırım'da üretilendir. Bunu sırasıyla Rum, Abaza ve Armut balı takip etmektedir (Kavak, 2010, s. 7). 1672 yılında bakkallara verilen narh listesinde Kırım balının vukkiyesi 24 akçe iken Rumeli balının vukkiyesi 18 akçedir. Ayrıca verilen bu narh listesinde ceviz helvasının vukiyesinin 14 akçe olduğu da belirtilmiştir (Bıyık, 2004, s. 251). Evliya Çelebi, “yeryüzünde benzeri yoktur” şeklinde beyaz gümeç balını övmüştür. Nitekim bu bal, misk ve amber kokulu olup yiyen kimselerin dimağları kokulanırdı. (Evliya Çelebi, 2003, s. 252). Bahçesaray'da kış geceleri sohbetlerin vazgeçilmez yiyeceklerinden olan helvanın tüketiminde bu baldan çokça kullanılmaktadır.

1666 yılında Kırım'a gelen bir gemide hurma, iri limon, kına, limon suyu, mercimek, nebat, şehriye, şeker ve şerbet yer almaktadır (Bıyık, 2004, s. 214). Kahve, tütün ve pirinç de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Kırım'a ithal edilen tüketim maddeleri arasında bulunur (Bıyık, 2004, s. 288).

Bütün bu yemekleri pişirmek için sarı yağ, tereyağı, miyak yağı, iç yağı, kuyruk yağı, zeytinyağı ve don yağı da kullanılırdı. (Bıyık, 2004, s. 257-258). Kırım'da daha çok hayvansal yağların kullanıldığı görülmektedir. Seyahatnamelerde

halkın mutfağında zeytinyağından bahsedilmese de sicillerde bütün bu yağların arasında Akdeniz mutfağına özgü zeytinyağı dikkat çekmektedir. 1672 yılındaki narh listesinde zeytinyağının vukiyyesi 20 akçe olarak tespit edilmiştir (KŞS, 18/1).

Mısır, pirinç ve mercimeğin Kırım'da yetişmediği anlaşılmaktadır. Keza 1672 yılında pirincin vukiyyesi 60 akçe gibi oldukça yüksek bir fiyata satılmaktaydı. (KŞS, 18/1). Patates ve domates gibi Amerika'nın keşfinden sonra çeşitli toplumlar arasında tüketimi yaygınlaşan gıdalar ise 17. yüzyılda Kırım mutfağında henüz yerlerini almamış görünmektedir.

Genellikle Hanlığın şehir merkezlerinde yeme ve içme ile ilgili dükkanlar, Kırım toplumunun hangi yiyeceklerin revaçta olduğuna dair kısmî de olsa bir fikir verebilir. Habbaz, (fırıncı), saraç, börekçi, kasap, bakkal, tütüncü, bozacı, çorbacı, kahveci, kebabçı, meyhaneci, elmacı, aşhane ve paçacı Kırım Kadı Sicillerine yansıyan dükkân ve esnaflardan bazılarıdır (Bıyık, 2004, s. 244-248).

Mutfak Araç-Gereçleri

Bozkırda göçebe kültüre dayalı bir yaşam biçiminde mutfak gibi bir mekâna çok da ihtiyaç duyulmayabilir. Şehirlerde yaşayan sıradan halk için de durum böyledir. Evin oturma odası olarak kullanılan alanın bir köşesi yemek araç gereçlerini koymak veya pişirme işlemleri için kullanılabilir. Ancak piramidin üstüne çıktıkça beslenme yaşamı için ayrı mekânlar yani mutfaklar ortaya çıkmaktadır. Bu mekân, evin bir odası olabileceği gibi sicillerde aşhane veya aşlık şeklinde bahçede ayrılmış ayrı bir mekân da olabilmektedir (KŞS, 27/107-b2.) Yine ev teşkilatına dâhil olan fırınlar da yemek pişirme mekânları olarak düşünülebilir.

Kırımlı bir ailenin sıradan, soylu veya etnik yapısına bakılmaksızın mutfaklarında ekipman olarak aynı araç gereçleri kullandıklarını söylemek

mümkündür. Ancak yoksul bir Kıptî ailesi ile soylu bir Mirza ailesinin kullandığı eşya sayısı ve bunların yapı malzemeleri aynı olmayacaktır. Evinde kahve içilse bile yoksul bir ailenin terekesinde fağfur⁴ fincan çıkmaması olağan karşılanmalıdır.

Kırım kadı sicilleri, araştırmacılara maddi kültür alanında detaylı bilgiler sunmaktadır. Sicillerin dava kayıtlarında ve özellikle tereke kayıtlarında bu bilgileri bulmak mümkündür. Kırım kadı sicillerinin birçoğunda eşyalar “köhne”, “cedid”, “büyük”, “küçük”, “bakır”, “gümüş”, “ağaç”, “kapaklı”, “kulplu” ve “ayaklı” gibi özel ifadeler almıştır. Örneğin kayıtlarda kulplu kazan, köhne tencere, ağaç kaşık gibi mutfak eşyaları bulunmaktadır. Bu ifadelerin dışında nasıl kullanıldığı, nereden geldiği, rengi ve hangi malzemeler için kullanıldığı mutfak eşyalarının ismini etkileyen bir diğer faktör olmuştur. El tavası, Moskova tabağı, sarı tabak ve pekmez tabası bunlardan yalnızca birkaçıdır (KŞS, 3a-67/7).

Kırım tereke kayıtlarında en çok yansıyan mutfak araç gereçlerinden bazıları şunlardır: Sahan, tabak, tencere, tava, sini, leğen, kazan, çanak, ocak, güğüm, kahve ibriği, fincan, tepsi, bıçak, kepçe, vb. (Yaşa, 2014, s. 38) Lokma, helva ve meze tepsileri, kobete ve kebab tavaları daha çok geleneksel yemekler için kullanılan araç gereçlerdir. Kobete (göbete), Kırım Türklerine özgü modern zamanlarda da yapılan ve tüketilen bir börek türüdür. 17. Yüzyıl, Gayr-i Müslim terekelerinden de kobete çıktığı olurdu. (Kavak, 2014, s.163). Mutfaklar, kültürel iletişimi görünür kılmaktaydı.

Yerde veya hafifçe yüksek bir yerde yemek yenilmesini gerektiren “sininin” eşyalar arasında olması 17. yüzyılda Kırım’da henüz masa kullanılmadığını göstermektedir. Aynı biçimde Avrupa kaynaklı yemek takımları, çatal ve bıçak gibi sofraya kültürünü değiştirecek araç ve gereçlere rastlanmamıştır. Ancak bir yüzyıl sonra Baron de Tott, Baserabya’da Kırımlı bir ailenin evine konuk olduğu sırada gördüğü dört sütunlu yatak ve iskemleleri Boğdan’da ve Osmanlılarda dahi

görmemiştir. Evin sahibine sorduğunda ise aldığı cevap atalarından öyle gördükleridir (Tott, 1976, s. 227). Kırım hanlarının sofrasına erken uğrayan Avrupa modası, kaynağı bilinmese de tebaanın en azından steplerde yaşamayanlarının hayatına da yansımış olmalıdır.

Sonuç

Toplumların mutfakları ve beslenme kültürleri, gündelik hayat ve maddi kültür öğelerine dair önemli ipuçları vermektedir. Çalışmamızda seyyahların algıları, yaklaşımları ve siciller temel alınarak Kırım'da yaşayan toplulukların beslenme biçimi, tükettikleri yiyecek içecekler ve kullandıkları mutfak eşyaları tespit edilmeye çalışıldı. Mutfak kültürünün yaşanılan coğrafi şartlar ve inançlar ile bağlantısı açıklanmaya çalışıldı. Bu noktada göçebe bozkır kültürüne dayalı kırmız gibi geleneksel beslenme ürünlerinin ve et tüketiminin tarihsel sürekliliğini devam ettirdiği ancak yerleşik yaşama geçilmesiyle birlikte sebze meyvelerin ağırlık kazandığı Akdeniz mutfağının Kırım topluluklarını etkilediği gözlemlendi. Bünyesinde farklı toplumları barındırması Kırım mutfağını ve mutfak eşyalarını çeşitlendirmiştir.

Kırım yarımadasının gastronomi tarihi henüz emekleme dönemine girmemiştir denilebilir. Hansaray'ın mutfak masrafları defterlerine, imaretlerde cuma günleri verilen ziyafetteki yemek türlerine, Bahçesaray'da bir medresenin öğrencilere verdiği yemek listesine, Gözleve'de bir tekkenin ocağında pişenlere dair yeni belgelere ulaştığımız takdirde bunların ışığında Kırım mutfağı, çağdaşı Osmanlı mutfağı kadar aydınlatılabilir. Ancak şu durumda burada anlatılanlardan daha fazla yorum yapmamızın mümkün olmaması çalışmamızın kısıtlılığı olmuştur.

Sonnotlar:

- ¹ Bkz. Mehmed Şah Mirza Kahvehanesi, Nalçeci Seyyid Kahvehanesi. Bıyık, s.245-248.
- ² Yahudiliğe göre; yenilmesi ve kullanılmasında dinen bir sakınca bulunmayan helal ürünlerdir, yiyecek maddesi, “Helal”, *DİA*, Kürşat Demirci, 1998: 173
- ³ Kırım’da yetişen veya ticareti yapılan meyve ve sebzeler için Kırım Kadı sicillerinde birçok kayıt tutulmaktadır. Özellikle defterde tutulan narh kayıtları önemlidir. Bkz. Bıyık, s.248-281.
- ⁴ Fağfur kelimesi Türkçe’de “Çin’de yapılmış kâse, tabak, vazo vb. porselen eşya.” anlamına gelir. Değerli manasında kullanılmaktadır. <http://lugatim.com/s/FA%C4%9EFUR>

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Kırım Şer’iyye Sicilleri

Defter No: 3a,18,20,25,27

Basılı Kitap, Makale ve Tezler

Alpargu, M. (2007). *Nogaylar*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Bilgin, A., & Samancı, Ö. (2008). *Türk Mutfağı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bilgin, A. (2004). *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Bıyık, Ö. (2004). *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)*. İstanbul: Ötügen Yayınları.

Bozkurt, N. (2000). İçki. *DİA*, 21, 455-456.

Bronevskiy, M. (1970). *Kırım*. (K. Ortaylı, Çev.) Ankara: Ege Matbaası.

Çavuş, M.C. (2019).67 A 90 Numaralı H.1077-1080 (M. 1666-1670) Tarihli Kırım Kadıasker Defterine (Şeri’yye Siciline) Göre Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatı. *Vakanüvis*(4/1), 117-141.

- Çelebi, A. (2020). 25 ve 26 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicillerine Göre II. Hacı Giray Han Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayat. *Düzce Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Demirci, K. (1998). Helal. *DİA*, 17, 173-175.
- Düzgün, E., & Durlu Özkaya, F. (2015). Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*(3/1), 41-47.
- Evliya Çelebi. (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, (Haz: S.A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff), 7. kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. (E. B. Özbilen, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Işın, P. M. (2008). *Gülbeşeker – Türk Tatlıları Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işın, P. M. (2009). *Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işın, P. M. (2009). Evliya Çelebi'nin Diliyle 17. Yüzyıl Yiyecek Manzaraları. N. Tezcan içinde, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işın, P. M. (2014). *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Işın, P. M. (2020). *Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Kavak, N. (2010). Kırım Tatar Mutfağı ve Mutfak Araç-Gereçleri (Şer'iyye Sicillerine Göre). *Uluslararası Birinci Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu*. Bilecik.
- Kavak, N. (2014). *Karasu Kazası (1683-1744) Kırım Hanlığı'nda Bir Yerleşme Örneği*. Bursa, On- Mat Öner Yayınları.
- Kavak, N. (2015). Kırım Tatarları'nda Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır). Y. Öztürk içinde, *Doğu Avrupa Mirasının Son Kalesi Kırım*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Özdem, Z. (2010). *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özer, Ç., & Giray, E. (2017). Kırım'dan Anadolu'ya Tatar Mutfak Kültürü ve Etkileşimi Eskişehir Örneği. *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*(Özel Sayı 15).
- Öztürk, Y. (2014). *Osmanlı Hâkimiyetinde Keefe (1475-1600)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat

- Öztürk, Y., & İkiel, C. (2003). Kırım'da Nüfus ve Yerleşmeye Genel Bir Bakış (16-19. Yüzyıl). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5.9, 69-76.
- Samancı, Ö. (2006). 19. Yüzyılda Saray Mutfağı. *Yemek ve Kültür*(4), 36-60.
- Sarı, S. A. (2016). 1648-1679 Tarihli 3a ve 3b Numaralı Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Tavernier, J.B. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi Stefanos Yerasimos'un Anısına* (Çev: Teoman Tunçdoğan), İstanbul; Kitap Yayınevi.
- Tott, B. d. (1976). *Türkler ve Tatarlar Arasında*. İstanbul: Tercüman 1001 Eser.
- Turan, A. N. (2003). Kırım Halkının Gündelik Hayatından Çizgiler (17-18. Yüzyıllar). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Bilim Yolu*(3-3).
- Yaşa, F. (2014). 67 A 90 numaralı (Dördüncü Cilt), 1061- 1062 Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Yaşa, F. (2019). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Hanlığı'nda İaşe, Değişen Fiyatlar ve Toplum Etkisi. M. Öztürk, & A. Değerli içinde, *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler-1* (s. 139-150). İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları.
- Yaşa, F. (2021). *Bahçesaray*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YAZICI, S. (2019). Osmanlı Devleti (1699-1923). Muhammed Bilal Çelik içinde *Türk Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yerasimos, S. (2002). *Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yerasimos, S. (2014). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Yemek Kültürü*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Extended Abstract

This study examines 17th-century Crimean cuisine by focusing on nutritional habits and kitchen equipment. The Crimean Peninsula has hosted different communities in terms of both faith and culture, such as the Crimean Tatars, Nogai, Karay, Armenian, Jewish, and

Coptic. One of the results of this cosmopolitan structure is a rich cuisine culture. In the study, Crimean cuisine was tried to be illuminated based on archival sources and itineraries.

Recently, studies on the eating and drinking habits of the elite in the Ottoman Empire have begun to appear in the existing historical literature. In this field, writers such as Priscilla Mary Işın and Özge Samancı come to the fore with their works on Ottoman and Turkish Cuisine. However, what is known about the culinary culture of the Crimean Khanate, which partially maintains the semi-nomadic traditions, where we can see the traces of ancient traditions from Central Asia, is quite limited. Nuri Kavak, in his doctoral thesis on the Karasu District, included the tools and equipment used in the Crimean cuisine. Later, he shed light on Crimean cuisine with his articles titled “Kırım Tatar Mutfağı ve Mutfak Araç-Gereçleri (Şer’iyye Sicillerine Göre)” and “Kırım Tatarları’nda Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır)”.

To reveal the cuisine culture of the early modern period Crimean society, in a way, is to understand the food on the tables of ordinary people rather than the eating and drinking habits of the palace and courtiers. The Crimean Peninsula has long Black Sea coasts, which are under the influence of a temperate maritime climate, as well as wide steppes with a continental climate. The cuisine of the Crimean Tatars, who make their living mostly on large herds on the vast steppes, is mostly shaped by meat, various kinds of cereal and fermented dairy products. In the south of the peninsula, mainly vegetables, fruits and fish are among the nutrients that color the cuisine.

As seen in the records of the Crimean qadi court, it is possible to talk about non-Muslim people with the names taife-i Ermenian, taife-i Kıptıyan, taife-i Yahudıyan or zimmıyan together with Muslims. Naturally, considering these peoples, Crimean cuisine cannot be limited only to the Crimean Tatars.

It would be appropriate to start the Crimean cuisine with water and soft drinks that meet the most essential bodily needs of human beings, water, and fluids. Evliya Çelebi did not hesitate to talk about the characteristics of the water that came out of the places he visited and stayed in the Crimean Peninsula in the middle of the 17th century. Evliya Çelebi is forced to drink bitter water while passing through the deserts and salt village in the Crimean Peninsula. In his narrative, Çelebi stated that the yellow, green, and match-colored waters that emerged while digging the trench in the Gözleve castle were the reason for the occurrence of diseases and flies in the surrounding area and that the air of the city did not remain as clean as the old people said. He emphasizes that people in Balıklava, which does not have fountains, provide drinking water by drawing water from the well, and that the waters of the springs and wells are sweet. In addition, he states that the waters of Aşlama are sweet and so the vineyards and pools of the inns are fed by these waters. However, when this water came to Bahçesaray, the center of the khanate, he wrote that it could not be drunk because of its rich mineral and sour taste, called Çürük Su. Evliya emphasized in his work that the water flowing near the palace of Sefer Gazi Ağa, the vizier of the Inn, in Bahçesaray, is very cold and that one cannot drink more than three sips. Evliya Çelebi defines Crimean Tatars and Nogaiss as never drinking water or eating bread in their lifetime, and he

emphasizes that their traditional drink is kumiss. The kumiss, which is obtained by souring the milk taken from mares and fermenting in overalls called saba, leaves a bitter taste in the mouth just like wine when it is drunk. This drink, which gives a feeling of relaxation, is also a strong diuretic.

Boza is another drink commonly consumed by the inhabitants of the Crimean Peninsula. Made from millet, barley, wheat and bulgur, this beverage is finely sieved, dark, marrow-like, and delicious. 750-dirham boza is worth one Crimean coin. Boza is mostly consumed during the winter months when kumiss cannot be made. The type of boza that ordinary people drink is called "rezaki", and the drink of sheikhs is called "maksima". Boza made in the Crimean style in Istanbul is called "Tatar boza". It is known that boza houses/bozahane were opened to meet the boza needs of the people in Crimea. Although there is only one in Mankub, there are many boza shops in cities such as Bahçesaray, Gözleve and Ferahkirman.

Coffeehouses, one of the most important socialization areas of the Ottoman Empire, were also common in the Crimean Khanate. Various types of coffee were consumed in the Crimean Khanate. Black, creamy, and milky varieties were among the most preferred coffee varieties in the khanate. Coffee cups, cup sets, coffee trays and tools such as the coffee pot used to make coffee stand out in the estate records and the dowry left to the girls. This situation strengthens the thesis that coffee consumption is not limited to only the elite.

Fruits such as pears, plums, mountain ash, cranberries, apples, sour cherries, grapes, pomegranates, quince, apricots and wild apricots grown in vineyards; and orchards can be consumed when they are fresh as well as dried and made into compote or sherbet by adding sweeteners such as honey and molasses. Pear, apple and grape molasses were also made.

Bread, whose history is as old as humanity, has been one of the most important food sources in the Crimean Khanate as in many societies. According to Bronevskiy, the rich Crimean Tatars and the notables of the society had bread on their tables. The common people have no bread.

In the late periods (19th and 20th centuries), we see that pastries were held in high esteem in kitchens. That's why the phrase "Tatar is not satiated without dough (Turkish: Tatar hamursuz doymaz) has emerged. Thus, the traditional Crimean Tatar pastry "Şibörek" has taken its place in the kitchens.

When the narh records in the Crimean Sharia Registries are examined, it is possible to establish the sentence "Crimean can't get enough without meat". Apart from beef and mutton, horse meat is a popular and frequently consumed food in Crimea. It is seen that travelers often talk about horse meat during their journey, expedition, or in the cities of Crimea where they stay. The cooking methods of the meat types mentioned above differ. Spit (Turkish: şişe geçirmek) was the most common method of cooking meat in Crimea. In almost every estate record in the registers, there was a skewer tool in the kitchens of the houses to make this kebab called shashlik. Kefe's tizkin, bass, mullet and mackerel fish are famous seafood. Azak's most famous fish was the sturgeon. Fish was priced fresh or salted.

Sugar, which is considered a staple food in Anatolian cuisine today, is one of the products that come to Crimea from abroad. Just like coffee, sugar is a luxury item, and the Crimean people used honey instead, as in the Ottoman Empire when sweeteners such as halva and jam were needed. The plants we encounter in the notes of the travelers and the court records; Melon, watermelon, eggplant, peas, broad beans, asparagus, onions, cress and mint are grown in Crimea. Plum, apple, pear, cherry, sour cherry, fig, lemon, bitter orange, olive, peach, mulberry, medlar, quince, chestnut, various plums, apricots and wild apricots can be counted as fruits.

In a way of life-based on a nomadic culture in the steppe, a place such as a kitchen may not be needed much. This is also the case for ordinary people living in cities. A corner of the area used as the living room of the house can be used to put food utensils or for cooking. However, as you climb to the top of the pyramid, separate spaces for nutrition life, namely kitchens, emerge. This place can be a room of the house or separate in the garden in the form of a soup kitchen/aşhane or aşlık.

The Crimean Qadi Registers provide researchers with detailed information in the field of material culture. Some of the most reflected kitchen utensils in the estate records are Plates, pots, pans, trays, basins, cauldrons, bowls, cookers, jugs, coffeepots, cups, nappies, knives, ladles and spoons are some of them.

The cuisines and nutritional cultures of societies give important clues about the elements of daily life and material culture. In this study, it has tried to determine the diet of the communities living in Crimea, the food and beverages they consume, and the kitchenware they use, based on the travel books and the Crimean Kadi records.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BASIN VE YAYIN ORGANLARININ ETKİSİ

Derya AKIN*

Öz

İkinci Dünya Savaşı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmamış olsa da savaş sürecinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu çalkantılı savaş süreci içinde basın ve yayın organları, algılama ve etkileme mekanizmasında devletlerin kullandığı araçların başında gelmiş ve kamuoyu oluşturmada etkin bir rol oynamıştır. Basın ve yayın organlarının içinde yer alan gazeteler, dergiler ve radyo dönemin iktidarının hedefleri doğrultusunda yayınlar yaparak halkın bilgilendirilmesinde ve bilinçlendirilmesinde etkili olmuştur. İktidar tarafından basın ve yayın organları İkinci Dünya Savaşı'nın her yönden etkilediği toplum üzerinde algı mekanizması oluşturmada önemli bir vazife üstlenmiş hem görsel hem de işitsel olarak halkı etkilemiştir. Dönemin iktidarı tarafından denetim altına alınan basın ve yayın organları, hükümetin halkı etkilemesinin aracı olarak iç ve dış politika hedeflerine yönelik hem bilgilendirme hem haber verme hem de propaganda aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Basın ve Yayın Organları, Propaganda, Kamuoyu

Influence of Mass Media During the World War II

Abstract

World War II influenced the whole world in political, social, economic and cultural aspects. Turkey was significantly affected by the course of World War II although it was not involved in it. During those turbulent times of war, media organs were the main means used by the

*Dr., MEB, deryaakinlar@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4085-5962>

states in the mechanism of perceiving and being influenced and played an active role in forming public opinion. Among media organs, newspapers, magazines and radio were used to make publications/broadcasts in line with the goals of the then-power and were effective in informing and raising the awareness of the public. The media was given, by the power, a large part in forming a perception mechanism in the public which World War II affected in every aspect and influenced the public in both visual and auditory terms. The media organs having been kept under control by the power of that period were the means of information, communication and propaganda for both the internal and external policy targets as a method used by the state to influence the public.

Keywords: World War II, Mass Media, Propaganda, Public Opinion

Giriş

XX. yüzyılın en büyük savaşı olan İkinci Dünya Savaşı, 1939 yılından 1945 yılına kadar dünyayı her alanda etkileyen küresel tarihi bir olgu haline gelmiştir. Türkiye bu süreçte siyasi, sosyal ekonomik ve askeri yönden zor bir döneme girmiştir. Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Almanya ile dış politikada temas içinde bulunarak savaş dışında kalmak istemiştir (Gürün, 1998, s. 9).

Atatürk döneminde dış politikada (1923-1930) “Yurtta barış, dünyada barış” ilkesi benimsenerek Lozan’dan kalan sorunları çözümlenmek ve uluslararası ilişkilerde bir istikrar oluşturmak üzerine kurulmuştur. 1930’lu yıllardan itibaren Avrupa’da meydana gelen bloklaşma, uluslararası barış havasını dağıtmış ve dünyada barış ve güvenlik tehlikeye düşmüştür. Türkiye bu süre zarfında Doğuda ve Batıda hem güvenliğini sağlamak hem de uluslararası barışa katkı sağlamak için bölgesel iş birliği yapmıştır. 1935 yılından itibaren Doğu Akdeniz’deki İtalya tehlikesine karşı barışın korunması için tedbirler almış, Batılı devletler ile olan işbirliğine oldukça önem vermiştir. Bu doğrultuda savaş tehlikesine karşı Türk dış siyasetinde tarafsızlık prensibi ilke edinilmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 148; Torun, 2006, s. 148). Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında “non-belligerent” olarak ifade edilen sıcak çatışmanın olmadığı, savaşa dahil olmayan ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye’nin savaş dışında kalmasında ve tarafsız olmasında hiç şüphesiz Batılı

devletler ile yapmış olduğu saldırmazlık paktı ve antlaşmaların etkisi tartışılmaz bir gerçektir (Ortaylı, 2019, s.113). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında barışçıl bir politika izlemiş ve devletlerarası ilişkilerde saldırgan politikaya karşı bir tutum takınmış ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde “sulh ve emniyet” için devletlerarası ilişkilerini her türlü tehlikeye karşı iş birliğine dayalı şekilde çözümlenmeyi hedeflemiştir (Goloğlu, 2017, s.22).

Atatürk döneminden kalan tarafsızlık politikası devam ettirmek istense de 1939 yılından itibaren tarafsızlık devletlerarası ilişkiler çerçevesinde değişmeye başlamıştır. Türkiye dış politikada İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya ve Almanya ile stratejik ilişkiler kurarak savaşın dışında kalma amacını gütmüş olsa da 1939 yılı başlarında Mussolini ve Hitlerin saldırgan ve yayılmacı politikaları sonucunda Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler artmış ve iki devlet birbirlerine yakınlaşmaya başlamıştır. 12 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye ve İngiltere arasında “*Karşılıklı Yardım Deklarasyonu*” ile Türkiye ve İngiltere Akdeniz’de bir saldırı durumunda iş birliği içinde çalışmaya ve birbirlerine her türlü yardımı yapmayı kabul etmişlerdir (Aydoğmuş, 2019, s.46). 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere ile yapılan bu ittifakın ardından Başbakan Refik Saydam tarafından “*her ne kadar tarafsız bir politika esas alınsa da savaşın Balkan Yarımadasında yayılması ve Akdeniz’in güvenliği noktasında ulusal çıkarlar doğrultusunda tarafsız bir politika güdülmesinin mümkün olmadığını*” belirtmiştir (TBMM Z.C. 12. V. 1939:67).¹ Türkiye Mihver devletlerin saldırgan tutumuna karşın dış politikada değişikliğe giderek İngiltere’nin akabinde Fransa ile de 23 Haziran 1939 tarihinde Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu’nu ilan etmiştir. Hem İngiltere hem Fransa ile yapılan karşılıklı yardım anlaşmaları bu politika değişikliğini kanıtlar niteliktedir. Almanya, İngiltere ve Fransa ile yapılan ittifaktan rahatsız olmuştur. Almanya Türkiye’yi yanına çekebilmek ve İngiliz İttifakını önlemek amacı ile Von Papen’i Ankara Büyükelçisi olarak atamıştır (Torun, 2006, s.149). Her ne kadar Almanya Ankara Büyükelçisi olan Von Papen aracılığı ile İngiltere ve Fransa ittifakını önlemeye çalışsa da başarılı olamamışlardır (Tekeli ve İlkın, 2018, s.71; Aydoğmuş, 2019, s.46). Başbakan Refik Saydam tarafından mecliste

Türk-İngiliz Deklarasyonu ile aynı olan Türk-Fransız Müşterek Beyannamesinin imzalandığını belirtilmiştir. Başbakan Saydam, Türk-Fransız Müşterek Beyannamesi ile Türkiye ve Fransa'nın yan yana büyük bir davada yer aldığı ve bu işbirliğinin dünya barışına katkısı olduğunu açıklamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.06.1939:317; Aydemir, 1991, s.117).

İngiltere ve Fransa arasında karşılıklı deklarasyonlar yapıldıktan sonra Türkiye'nin Batı ittifakına katılmasına kesin gözle bakılmaya başlanmıştır. Sovyet Rusya ise, İngiltere ve Fransa'ya karşı temkinli davranmış ve 23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Bu durum dünyada hayretle karşılanırken Türkiye'yi de dış politikada rahatsız ve tedirgin etmiştir (Akşin, 2012, s.214; Torun, 2006, s.150). Almanya ise Türkiye'nin Batı ittifakına katılmasına engel olmak istemiş, dolaylı yoldan Sovyetler Birliği üzerinde baskı kurmuştur. Böylece Batılı devletler ile olan ittifakların kesintiye uğramasını istemiştir. Ankara Büyükelçisi Von Papen ise 2 Eylül 1939 tarihinde Türkiye ile ilgili radyo yayınları yapılmasını isteyerek İtalya'nın Türkiye üzerinde tehdit olmadığı yönünde algı yaratmak istemiştir (Koçak, 2018, s.449).

Sovyetler ile Almanlar arasında imzalanan saldırmazlık paktı, Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, SSCB ile olan ilişkileri düzeltmek amacı ile 24 Eylül 1939'da Moskova'ya gitmiş ancak görüşmeden sonuç alınamamıştır.² Bu kapsamda Türkiye ile SSCB arasında pakt imzalanması imkânsızlaşırken Türkiye ile Sovyetler Birliği dış politikada birbirlerine ters düşmüşlerdir (Tuncer, 2012, s.57-59). Türk-Sovyet İlişkilerinden sonuç alınamaması üzerine Türkiye'nin önünde tek bir seçenek kalmıştır. Bu seçenek ise, "*Mihver güçlerine karşı Batılı devletlerle derhal bir ittifak antlaşması imzalamak*" olmuştur (Koçak, 2018, s.270). Sovyetler Birliği'nin uzlaşmaz tutumu sonucunda, Türk-Sovyet görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının ardından Türkiye, 19 Ekim 1939 tarihinde Türk-İngiliz-Fransız İttifakını imzalamıştır. Türkiye'yi Batı savunma sistemine bağlayan bu ittifak antlaşması ile Türkiye'nin yaklaşan savaşla ilgili kaygılarının önemli ölçüde giderilmesi amaçlanmıştır. Türk İngiliz-Fransız Antlaşması ile yayımlacı ve sömürgeci

devletlere karşı koymak için Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında gerektiğinde karşılıklı yardım ve destek sağlamak amacı ile birlikte hareket etmeyi kabul etmişlerdir (Aydemir, 1991, s.121).

İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Atatürk Dönemi'nden devralınan tarafsızlık politikasını devam etmişse de, Türkiye olası bir savaş durumunda tarafsız kalacağı ancak saldırıya uğrarsa kendini savunacağını belirtmiştir. 1 Kasım 1939 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Türkiye'nin dış politikasını değerlendirerek Türkiye'nin barışa hizmet ettiğini, İngiltere ve Fransa arasında yapılan ittifaklarını bunun bir ürünü olduğunu belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1. XI. 1939:3).

Türkiye'nin savaş dışında kalmak istemesine rağmen savaş sırasında taraf seçmek zorunda bırakılması, “*realist savaş kuramına*” bağlanarak ifade edilebilmektedir. Realist Savaş kuramına göre, “*her bir bağımsız olan, güvenliğini, gücünü, servetini geliştirmek için rasyonel hareket eden devletlerden oluşan anarşik nitelikli bir uluslararası sistemde, savaşın ve taraf seçmenin gerisinde güçler dengesi hesapları bulunmaktadır.*” Bu kapsamda Türkiye taraf seçmesine rağmen savaşa girmeyip iki taraf arasındaki dengeleri gözeterek âdeta tarafsız bir politika izlemiş gibi davranmıştır. Ancak topyekün savaş anlayışının olduğu bu dönem içinde mevcut iktidar sıcak çatışmaya girmekten kaçınmış olsa da savaşın getirdiği siyasi, askeri ekonomik bütün zorluklar ile karşı karşıya kalmıştır (Tekeli ve İlkin, 2018, s.21-28). Türkiye aktif tarafsızlık politikası uygulayarak “*tarafın hesaplarını değiştirmelerini engelleyecek bir güç oluşturmak ve bunu sürekli olarak uygun biçimlerde konumlandırmak*” durumunda kalmıştır (Tekeli ve İlkin, 2018, s.24-25). Başka bir ifade ile Türkiye'nin tarafsızlığı Saraçoğlu'nun “*İngilizler ile Müttefik, Almanlar ile dostuz*” formülüne göre, integral tarafsızlıktan farklı olarak aktif tarafsızlık olarak ifade edilmiştir” (Berkes, 1997, s.199).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında iktidar, basın ve yayın organları aracılığı ile hem iç siyaseti hem de dış siyaseti yönlendirmiştir. Devlet tarafından denge siyaseti çerçevesinde tarafsız kalmanın önemine dikkat çekilirken hem de ülkenin geleceği

ve güvenliği için gerekirse savaş dışı kalınmayacağı da dönemin süreli yayınları olan gazeteler aracılığı ile halka aktarılmıştır. İktidar iç ve dış politikaya dair söylemlerini hem yazılı, hem görsel hem de işitsel olarak halka aktarmıştır. Bu suretle basın yayın organları halkın hem gözü hem de kulağı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında basın ve yayın organları halkın bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesinin yanı sıra kamuoyu oluşturmada etkin bir rol üstlenmişlerdir. Araştırmanın amacı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın yarattığı sıkıntılı süreç içinde mevcut iktidarın basın ve yayın organları üzerindeki etkisini incelemek ve halka savaş atmosferi içinde verilen algı yönetimini ortaya koymaktır. “İkinci Dünya Savaşı'nda Basın ve Yayın Organlarının Etkisi”, isimli araştırma ile dönemin süreli yayınları olan gazeteler ve radyo yayınlarının halkı yönlendirmede ve algı yönetiminde etkisi incelenmek istenmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak elde edilen bilgiler bütüncül bir şekilde ortaya koyulmuş, nitel araştırma kapsamında betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Sözü edilen bilimsel araştırma yöntemi, “*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*” yöntemi olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.37).

Veri toplama tekniği olarak ise doküman incelemesi yapılarak olgu ya da olgular hakkında bilgileri içeren yazılı materyallerin analizi yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.189). Doküman incelemesi doğrultusunda yazılı materyallerin incelenmesi esas alınmış, dönemin basın ve yayın organları taranmıştır. Süreli yayınlar içinde dönemin gazeteleri ve dönemin radyo yayınları, iktidarın kültür kurumu olan halkevleri ve onların çıkardığı dergiler çalışmanın veri kaynağını oluşturmuştur. Bu kaynaklardan elde edilen bulgular dört başlık altında sunulmuştur: Savaş yıllarında basın ve yayın, basın ve yayın organları ile propaganda, radyo yayınlarının kamuoyu oluşturmadaki etkileri ve yayınların kamuoyu üzerindeki etkileri.

1. Savaş Yıllarında Basın ve Yayın ve İktidar İlişkisi

Tarihin önemli kaynaklarından birisi olan gazete ve gazetecilik, ulus-devlet örgütlenmesinin temel taşlarından birisidir. Gazete, yeni kurulan devletlerin en önemli kurumları arasına girerek “dördüncü güç” olarak “vazgeçilmezlik” özelliğine sahip olmuştur. Gazete, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ardından “dördüncü güç” olarak modern devletin ‘vazgeçilmez’ kurumları arasında yer bulmuştur. Gazeteler ile sadece haber verme değil bireyin mevcut düzene ayak uydurmasını sağlamak, bireyi toplumun bir parçası haline getirmek ve her alanda değişik ideoloji ve inanç sistemleri, başka bir ifade ile “bilinç” şekilleri oluşturmak amaçlanmıştır. Cumhuriyet Türkiye’inde yerel gazetecilik konusunda yapılmış araştırmalara bakıldığında 1919 ile 1938 yılı arasına kadar Türkiye topraklarında 582 gazete yayımlanmış olup bunlardan 176’sının İstanbul’da, 406’sı ise taşrada çıktığı görülmektedir. Ankara’nın bütün Türkiye’ye hitap eden Ulus gazetesi bir yana bırakıldığında diğer gazetelerde büyük bir tiraja rastlanmamaktadır. 29 Ekim 1923 tarihinden 31 Aralık 1940 tarihine kadar kapananlar ile birlikte Türkiye’de toplam 550 gazete ve 1008 dergi çıkartılmıştır. Özellikle gazeteler devletin varlığını sürdürebilmesinin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve hükümetin denetimi altında çıkarılmıştır (Aydeniz, 2007, s.6-15).

Cumhuriyet tarihinde gazeteciğe baktığımızda 1931-1938 yılları arasında sınırlı bir basın özgürlüğü bulunmaktadır. Tek parti döneminde basın özgürlüğü sıkı denetim altına alınmıştır. Basın özgürlüğü ile ilgili olarak CHP’nin önemli isimlerinden birisi olan Şükrü Kaya tarafından “*en iyi özgürlük, ülkenin çıkarlarına uygun, ulusun karakterine uygun, devletin haklarını ve çıkarlarını koruyan özgürlüktür*” değerlendirmesini yapmaktadır (Topuz, 1973, s.152-154). İkinci Dünya Savaşı’na giden süreç zarfında kontrol altında tutulan basın yayın kuruluşları, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yetkisinde tek sesli olarak çalışmalarını sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde ülkenin en önemli bürokratlarından birisi olan Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından Türk basınının hür olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır (Duman, 2019, s.47).³ Matbuat Umum Müdürlüğü İç Yayın Dairesi

Müdürü Servet İskit tarafından ise Türk basınının Alman, İtalyan ve Sovyet basınının devletçi propaganda yayınlarından ayrıldığını ve Türk basının daha fazla toleranslı olduğu belirtilmiştir. İskit' e göre, "Türk matbuatının çoğu CHP prensiplerine uygun ve müspet tenkit yapar ve parti disiplini prensiplerine sadıktır. İskit, Cumhuriyet matbuatı tanımlarken "*telkin ve propaganda organı*" olarak ifade etmiştir. Selim Sarper tarafından her ne kadar basın özgür olarak tanımlansa da İskit tarafından basının CHP'ye bağlı olduğu ve tek parti iktidarının kontrolünde olduğu kabul edilmektedir (Duman, 2019, s.47).

1933 yılında İçişleri Bakanlığı'na bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulması ile iktidarın basın üzerindeki denetimi artırmış ve güdümlü bir basın anlayışı oluşmaya başlamıştır. 1938 yılında basın yasasında yapılan değişikliklerle denetim mekanizmasına sahip olan hükümet, 1940 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü'nü Başbakanlığa bağlayarak basın üzerindeki etkinliğini ve denetimini arttırmıştır. Özellikle 1940 Kasım ayında sıkıyönetim ilanının etkisi ile gazetelerin denetimi daha da artmıştır. Böylece hükümet gerek gördüğünde Matbuat Müdürlüğü aracılığı ile gazeteleri kapatabilir duruma gelmiştir. Savaş yıllarında hangi habere ne ölçüde yer verilmesi gerektiğine hükümet karar verir hale gelmiştir. Bu dönemde hükümet tarafından çeşitli gerekçeler ile gazeteler kapatılmıştır. Savaş yıllarında etkisini gösteren güdümlü gazetecilik anlayışı nedeni ile gazetelere ve dergilere konan kısıtlamalar ve savaş yıllarında yeterince kâğıt üretimi yapılamaması nedeni ile yeni gazete ve dergi çıkarılmasının duraklamasına neden olmuştur. Devlete egemen olan resmî ideoloji tarafından gelişim ve değişim sürecinde özgür bir sivil toplum yaratma özleminde bulunan güçlerin isteklerinin baskı ve denetim altına alınması bir görev kabul edilmiştir (Gevgilili, 1983, s.215-219).

Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından gazetelerin neleri yazıp yazmayacağı ile ilgili olarak bildiri gönderilmiştir. Hükümetin basın üzerinde kontrolü ile iktidarın istemedikleri dışında istedikleri de yayınlanmaya başlanmıştır. Tek parti hükümeti tarafından basına hem Mihver hem de Müttefik devletler ile dengeli bir tutum

takınan bir Türkiye imajı çizilirken dış haberler üzerinde katı bir denetim mekanizması kurulmuştur. Hükümet tarafından Türk basınına yakından takip eden her iki tarafı da rahatsız etmeden oldukça dikkatli bir yayın politikası güdülmüştür. Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından basın ve yayın kuruluşları denetim altında tutulurken bir yandan da CHP'ye yakın gazeteler ise eski ve yeni milletvekili vasıtaları ile hükümetin politikaları doğrultusunda yayınlar yaparak basına yön vermişlerdir. Bunlar arasında Falih Rıfkı, Asım Us, Hüseyin Cahit, Sadri Ertem, Yunus Nadi yer almaktadır (Duman, 2019, s.49-50).

Basın ve yayın organları tarafından belirli sınırlarda haberler yapılmış ve yayımlanmıştır. Bu konuda genel itibari ile haberler daha ziyade dış politika konularına ait olup hükümetin siyasi çizgisi dâhilinde yayımlanmıştır. Ancak buna rağmen farklı siyasi tutumlar görülmüş ve hükümet tarafından bu gazeteler kapatılmıştır.⁴ İç politikaya savaş döneminde çok fazla yer ayrılmamış, savaş ile ilgili haberlerde panik havası yaratmamak adına Matbuat Umum Müdürlüğü'nün emri ile tek sütun bir şekilde yayımlanmıştır. Bu dönemde kâğıt sıkıntısı ve kâğıt ithalatı nedeni ile Milli Korunma Kanunu'na dayalı olarak kâğıt tüketimi sınırlandırılmış ve gazeteler dört sayfa şeklinde yayımlanabilmiştir. 1943-1945 yılları arasında en çok okunan gazeteler Cumhuriyet (16.000), Ulus (12.000), Tan (12.000), Yeni Sabah (10.000), Vatan (7.000), Vakit (4000) gazetesinden oluşmaktadır. Bu dönemde Hükümet tarafından basına baskı uygulanmasını kolaylaştıran etmenlerin başında gazete sahiplerinin CHP mensubu olmalarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi, Vakit gazetesinde Asım Us ve Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın, hem gazete sahibi hem de CHP mensubu kişiler olarak basına yön vermişlerdir (Koçak, 2017, s.135-137).

Hükümet tarafından denetim altına alınan yayın kuruluşları hükümetin çizdiği yayın politikasının dışına çıkmamıştır. Bu kapsamda gazetelerin dış haberleri sadece Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı'ndan gelen biçimi doğrultusunda yayımlanmıştır. Haberlerin içeriği dışında gazetelerin mizanpajı da hükümetin istediği doğrultuda yayımlanmıştır. 20 Temmuz 1940 tarihinde Başbakan

Refik Saydam tarafından gönderilen talimatta büyük manşetlerin sadece iç politikaya ait meseleler için kullanılacağı belirtilirken dış haberlerin ise sadece tek sütuna dizileceği ve yirmi dört puntodan büyük başlık konulmayacağı belirtilerek halk arasında savaşın getireceği panik havasının önüne geçilmek istenmiştir (Duman, 2019, s.50-51).

Savaş yıllarında basın sıkı bir denetime tabi tutularak çeşitli basın yasaları ve tüzükleri ile bu konuda hükümete geniş yetkiler verilmiştir. Basın, iç ve dış politika konularında, ancak belirli sınırlar içinde yazabilmiş ve haber yapabilmıştır. Savaş yıllarında Türk basınında çıkan yazılar genel itibari ile uluslararası siyasetin gereğinden dolayı dış politika ile ilgili haberleri yansıtmıştır. Başka bir bakış açısı ile basın, dış politikadaki dengelerden dolayı hükümet tarafından izlenen bir alanı oluşturmuştur. Özellikle hükümetin dış politikada yürüttüğü dengeli tutum basına yansıtılarak bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. Savaş yıllarında Türk basınında hem uluslararası koşulların zorluğundan, hem de hükümetin denetiminden dolayı iç politikaya fazla yer verilememiştir. Bu durumun nedeni ise, *“Türkiye'nin bölgede önemli bir ülke olması ve savaşan devletlerin Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek için basını kendi etki alanlarına almaya çalışmaları”* olmuştur. Savaş yıllarında en yakından izlenen gazetelerden birisi, Ulus gazetesi olmuştur. Falih Rıfkı yönetimindeki Ulus gazetesi, hükümetin iç ve dış siyasetini yansıtmaktadır. Yunus Nadi tarafından kurulan Cumhuriyet⁵ gazetesi ise savaş yıllarında genellikle Almanya'ya yakın bir çizgide yayın yapmıştır (Topuz, 1973, s.155-156). Benzer bir biçimde Tasviri Efkâr gazetesi de Almanya yanlısı yayın politikası benimsemiştir. Yayın politikası nedeniyle kapatılan bu gazete 1945 yılında Tasvir adıyla yeniden yayın yapmaya başlamıştır. Akşam gazetesi ise, *aşırı uçlar arasında 'orta yeri' olarak savaş yılları boyunca müttefik yanlısı ölçülü bir politika* izleyerek zaman zaman müttefik politikalarını eleştirmiştir. Tan gazetesi ise savaş yıllarındaki Türk basınında, diğer gazetelere göre farklı bir siyasal tavır içinde olarak muhalif bir gazete olarak karşımıza çıkmıştır. Tan gazetesi, Alman yanlısı tavır içinde olduğu

düşünülen gazetelere karşı Türkiye'nin savaş dışı kalması üzerine yayınlar yaparak Türkiye'nin savaşa sürüklenmesine karşı çıkmıştır (Vural, 2008, s.382-385).

Akşam, Vatan ve Tanin gazeteleri ise Müttefiklerin tarafında olup Sovyetler Birliği'nin ilerlemesine kuşku ile yaklaşmaktadırlar. Tan ise tamamen Müttefiklerden yana faşizme karşı bir tutum sergilemiştir. Ancak Sovyet dostluğu övgüsü yapılan gazete tepkilere neden olmuştur (Topuz, 1973, s.163-164). Dönemin basınıni oluşturan diğer gazeteler ise Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1943'e kadar yayınlanan Yeni Sabah ve Tanin olmuştur. Bu gazeteler Müttefiklerden yana ancak Sovyetlere uzak bir tutum ile yaklaşmışlardır. İstanbul'da Asım Us tarafından yayınlanan Vakıf gazetesi ise ılımlı bir politika izlemiştir. Dönemin bir diğer gazetesi olan İkdam ise, Mihver devletleri desteklemekten uzak bir basın anlayışına sahiptir. Son Posta ve Son Telgraf gazeteleri ise, CHP'nin iktidarını sert bir biçimde eleştirdikleri gerekçesi ile kapatılan gazeteler arasında yer almıştır. Ayrıca basın ve yayın organları içinde yabancı dille yayın yapan ve kapatılan gazeteler arasında mihver yanlısı politika güden, İngilizce ve Fransızca yayın yapan Turkische Post gazetesi yer almaktadır. Bu gazete aracılığı ile Almanca bilen Türkler arasında taraf bulmuş ve Alman propagandası yapılmıştır (Yıldırım, 2018, s.1714-1741).

İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki uluslararası denge, ulusal basınında da etkisini göstermiş ve Avrupa'da oluşan iki farklı görüş Türk basınında etkili olmuştur. Tan⁶, Vatan, Akşam, Tanin gazeteleri genellikle demokrasi cephesini destekleyen yazılar yazarken Tasvir-i Efkâr⁷ olmak üzere Cumhuriyet gazetesi Almanya ile yakın ilişkiler kurulmasını destekleyici yazılar yazmışlardır (Gevgilili, 1983, s.218).

İkinci Dünya Savaşı yılları bir yandan Almanların bir yandan da Müttefiklerin Türk basınıni elde etmeye ve etkileyemeye çalıştıkları bir döneme sahne olmuştur. Hıfzı Topuz tarafından Türk basınıni etkileme çabaları şu şekilde ifade edilmektedir: *“İlk olarak 1939'da Fransızlar çağırırlar bizim bapşazarlarımızı. Sınırlardaki savunma tertiplerini gösterirler. 1942 Temmuzunda sıra Almanlarındır,*

başyazarlar Alman cephelelerini dolaşır, onları anlatırlar yazılarında. 1942 Temmuzunda İngilizler ve Amerikalılar çağırır başyazarlarımızı; bu sefer de batuluların övgüsü yapılır gazetelerde” (Topuz, 1973, s.164).

İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman Saldırmazlık Paktı, Türk dış politikası açısından oldukça önemli olup dönemin gazetelerinde baş haber olarak verilmiştir. Türk-Alman Dostluk Antlaşması, Hariciye vekâletinde imza edilmiş ve Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından bu antlaşma “*Türk Alman dostluklarını en sağlam temellere istinat ettirmektedir*” diyerek açıklanmıştır (Vatan Gazetesi, 19 Haziran 1941, 1; Cumhuriyet, 19 Haziran 1941, 1). Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan antlaşma ile ilgili olarak “*Bu memleket ve bu millet daima sarsılmaz adalet hisleri ile meşbuola gelmiştir*” değerlendirmesini yaparken Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ise, *Türk ve Alman milletleri bu muahede ile yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar*” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur (Yeni Sabah, 19 Haziran 1941, s.1).

25 Haziran 1941 yılında Türk-Alman Saldırmazlık paktı, TBMM tarafından kabul edilmiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Mecliste yaptığı konuşma ile bu antlaşmanın bir barış eseri olduğunu belirtmiş ve İngiltere ile olan ilişkilerin de bozulmadığını açıklamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 25.VI. 1941:165). 26 Haziran 1941 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Türk-Alman Paktı, “*Güzel bir sulh eseri olarak karşılanan pakt, hararetli ve tezahürat içinde ittifakla tasdik edildi*” baş haberi ile yayınlanarak Almanya ile yapılan antlaşmanın barış için önemli bir eser olduğu halka aktarılmaya çalışılmıştır (Cumhuriyet, 26 Haziran 1941, s.1). 26 Haziran 1941 tarihli Tan gazetesinde ise haber, “Meclis Türk-Alman Pakтынı tasvip etti” şeklinde verilmiş ve Saraçoğlu'nun demeçlerine yer verilmiştir. Tan gazetesinin aynı tarihli yayınında Almanya'nın Şarktaki galibiyetinin Avrupa ve Asya'da Nazizm'in yayılmasına neden olacağını belirterek Almanya'nın yayılmacı tutumuna eleştiri yapılmıştır (Tan, 26 Haziran 1941, s.1).

23 Nisan 1942 tarihli Tan gazetesinde “İlkbahar Propoganda Taaruzu” adlı haberde “*Moskova, bütün Slav milletlerini isyana teşvik ediyor. Berlin de Azerbaycan halkını Ruslara kışkırtmaktadır*” denilerek Rusların Balkanlar’da Almanya aleyhine yaptığı propaganda faaliyetlerine yer verilmiştir. Moskova radyosunda Slavları isyana teşvik etmek için “*Milletlerarası bir Alman alehtarı bir cephe kuruluyor. Alman tazyiki altında inliyen bütün Slavların hepsi bir cepheye faaliyete devam ediyor. Müttefiklerimiz Hitler yıkılıncaya kadar çarpışacaktır*” telkinleri ile Alman karşıtı bir propaganda yapılmıştır (Tan, 23 Nisan 1942, s.1-2).

Türk basınının genel durumu savaşın seyrine göre birtakım değişiklikler göstermiş ve bu doğrultuda yayınlar yapılmıştır. Mayıs 1939’dan Mart 1941 tarihine kadar basın daha ziyade müttefiklere yakın iken Almanların Türkiye sınırına dayandığı Mart 1941 tarihinden sonra Almanlara yakın bir tavır siyaset izlenmiştir. Akabinde 1942’den sonra ise her hem Müttefik hem de Mihver grubuna karşı basında ılımlı bir politika izlenmiştir. Özellikle savaşın kazanan tarafının belli olduğu Mayıs 1944’ten sonraki süreçte ise, Müttefik yanlısı yayınlar basında yer almıştır. Türkiye’nin Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile ilişkilerini kesmesinden ardından Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gibi Almanya’ya yakın Mihver yanlısı haberler yapan gazeteler bile müttefik devletler lehine yazılar yazmışlardır (Yıldırım, 2018, s.1721). 23 Haziran 1944 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Türkiye ve Müttefikler*” konulu bir haber yapılarak yabancı basında yer alan demeçlere yer verilmiştir. İngiliz basında Türkiye’nin taahhütlerini yerine getirmesinden duyulan memnuniyete yer verilirken Türkiye’nin kendi menfaatlerini de göz önünde bulundurduğuna değinilmektedir. Times end Tide gazetesinde Türkiye’nin denge politikasının ardından harbe dahil olmadan Müttefik devletlerin yanında yer aldığı hatta savaşa dahil olmasının muhtemel bir durum olacağı beyan edilmiştir (Cumhuriyet, 23 Haziran 1944, s.1-3).

2. Basın ve Yayın Organları ile Propaganda

Tarih boyunca devletler ve milletlerarasında savaşta ve barışta kullanılacak ve geniş kitleleri etkileyecek güçlü bir silaha sahip olma isteği ile çabalamışlardır.

Bu çabaların neticesinde milletleri ve geniş kitleleri manevi yönden etkileyerek düşünce ve kanaatleri yönlendirecek güçlü bir silah bulunmuştur. Bu silahın ismi propaganda⁸ olurken bu silahla yapılan faaliyetler ise psikolojik savaş olarak kabul edilmiştir. Propagandanın farklı farklı tanımları yapılmıştır. Propaganda “arzu edilen gayeye ulaşmak için söz, yazı, karikatür, resim, çizgi, radyo-televizyon, sinema, tiyatro eserleri ve benzeri vasıtaları kullanmak suretiyle insan fikir ve düşüncelerini etki altına alma faaliyetleridir”. Propaganda için basın ve yayın organları kullanılmaktadır. Amaç ise, “halk kitlelerinin davranışlarına etkiye bulunmak ve onları belirli bir düşünceye sahip kılmak ve bu düşünce doğrultusunda yönlendirmektir”. Propaganda ile insanları belli bir düşünce etrafında toplamak ve ikna etmek amaçlanırken ikna edildikleri düşüncenin amacına yönelmeleri hedeflenmektedir (Bahşi, 1977, s.262-264).

Propaganda, insanlık tarihi kadar oldukça eski bir ikna etme aracı olmuştur. İnsanlar ilkçağlardan beri belirli konularda birbirlerini ikna etme çabası içine girmişlerdir. Bu ikna etme süreci, kimi zaman sözle kimi zaman ise yazılı araçlar yardımı ile yapılmıştır. Propagandanın gücü kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile artarak dünyada propagandanın ulaşmadığı hiçbir alan kalmamıştır (Çakı, 2018, 14). Propagandanın vasıtaları arasında insan, radyo ve televizyon, sinema, fotoğraflar, karikatürler, tiyatrolar, milli ve milletlerarası sergi ve panayırılar, gazete, kitap ve broşürler yer almaktadır. Basılı propaganda vasıtaları arasında kitaplar, gazeteler, afişler, broşürler propagandanın önemli silahları arasında yer almaktadır (Bahşi, 1977, s.267-270).

Propaganda, hedef kitlenin düşünce, tutum ve inançları üzerinde istenilen yönde değişiklik yapmak üzere psikolojik harekâtın başvurduğu bir yöntem olarak ele alınmış, hedef kitle üzerinde etkileme ve yönlendirme amaçlı yapılan her türlü psikolojik faaliyet olarak kabul edilmiştir. Propaganda belirli bir amaca ulaşmak için her türlü haber, yazı, resim, afiş, film ve radyo haberleri vasıtası ile istenilen fikir ve kanaatleri hedef kitleye nüfus ettirme girişimi olmuştur. Propagandanın malzemesi ise, “sözler ve kelimelerden” oluşmaktadır (Aydoğmuş, 2019, s.12). İkinci Dünya

Savaşı'nda propaganda aktif bir şekilde kullanılarak totaliter rejimlerin hem ikna hem de kendi varlıklarını kabul ettirmeleri gayesi ile meşruiyet kaynağı haline gelmişlerdir. Totaliter rejimler tarafından kendi halklarını yönlendirerek onları etkilemek ve ideolojilerini geniş kitlelere yaymak amacı ile propaganda kullanılmıştır (Pehlivanoğlu, 2021, s.29).

Propaganda kaynakları bakımından beyaz propaganda, siyah propaganda ve gri ve bulanık propaganda olarak ayrılmıştır. Beyaz propaganda ile gerçekler tüm delilleri ile ortaya koyulurken halka güven sağlanmaktadır. Siyah propaganda da ise yalanı gerçek ve gerçeği ise yalan yapmak amaçlanırken gri ve bulanık propaganda ise gerçek ile yalan birlikte işlenerek halkı tereddüte düşürmek amaçlanmaktadır. Konuları bakımından ise propaganda siyasi propaganda ve askeri propaganda olarak ele alınmaktadır (Bahşi, 1977, s.274-275). Propaganda sahası bakımından nerede yapıldığı konusunda oldukça önem arz etmiştir. Bu açıdan propaganda iç ve dış propaganda olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birincisi iç propaganda olup hedefi, ülkedeki milli güven duygusunu canlı tutmak amacı ile yapılmıştır. İç propagandanın en önemli aracı, medya ve basın olup siyaset, ekonomi, kültür, spor, sanat, mimari gibi birçok alanda kitle iletişim araçları kullanılarak iç propaganda yapılmıştır. Bu suretle İkinci Dünya Savaşı yıllarında basın ve yayın aracı ile iç propaganda yapılarak milli duygular canlı tutulmaya gayret edilmiş ve dış politikadaki tarafsız tutumun milli çıkarlarımıza uygun olduğu belirtilmiştir (Avcı, 2018, s.89-90; Aydoğmuş, 2019, s.15).

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk yıllarda iktidar tarafından halkı etkilemek, iktidara olan güven duygusunu artırmak maksadıyla dönemin gazeteleri iktidarın politikalarının halka aktarıldığı ve yansıtıldığı önemli propaganda araçları olmuştur. Özellikle Altıncı Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısı dönemin gazetelerinin en önemli haberi olarak basılmıştır. Dönemin en çok okunan gazetelerinden biri olan Ulus gazetesinin 2 Kasım 1939 tarihli baskısında "Milli Şef'imizin Nutku" başlığı ile İsmet İnönü'nün açılış konuşmasına geniş yer verilmiştir. İsmet İnönü'nün nutku ile başlayan ilk toplantı gazetede "nutuk siyasetimizin ana hatlarına

ait çok kıymetli bir direktiftir” başlığı ile verilmiş, savaşın yeni başladığı bu dönem içinde milli güven duygusunu canlı tutmak amacı ile Türk milletinin Büyük Millet Meclisinin etrafında bölünmez ve sarsılmaz bir kale gibi dünya hadiseleri karşısında toplu ve dimdik durduğu belirtilmiştir (Ulus, 2 Kasım 1939, s.1-2). Altıncı Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısına yer veren gazetede Fatih Rıfkı Atay tarafından İsmet İnönü tarafından yapılan nutkun değerlendirmesine yer verilmiştir. Atay tarafından kaleme alınan “Cumhurreisimizin Nutku” başlıklı makalede iç ve dış politikaya yönelik değerlendirmelerde bulunulurken ülkede adalet ve emniyetin tesisi edildiği belirtilmiştir. Atay “Bir millet kendisini bu kadar düşünen, seven, saadetini kendi sevincinde bulan, acısı ile dertlenen bir reise bağlanmaz mı” değerlendirmesi yaparak ülkenin en iyi şekilde idare edildiğini halka aktarmak isterken iktidara olan güven duygusunun artırılması hedeflenmiştir (Atay, 1939, s.2).

İçe dönük siyasi propaganda basın ve yayın organları tarafından hükümetin milli politikalarına uygun olarak yayınlanmıştır. 11 Kasım 1939 tarihli Ulus gazetesinde İsmail Hüsrev Tökin tarafından kaleme alınan Müdafaa Ekonomisi Meseleleri: Ekonomik Seferberlik başlıklı makalede hükümetin milli ekonomi politikası olan devletçi ekonomi politikası savunularak içe dönük siyasi propaganda yapılmıştır.⁹ Milli Şef İsmet İnönü'nün iktisat meselesinin aynı zamanda bir müdafaa meselesi olarak ele alınmasına dikkat çekilirken harp için gerekli sanayi hazırlıklarının yapılmasının önemli olduğu vurgusu yapılmıştır (Tökin, 1939, s.2).

2 Kasım 1940 tarihli Ulus gazetesinde Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü İçtima Yılı'nın ilk toplantısında “*Cumhurreisimizin Nutku*” başlığı ile verilen baş haberinde İsmet İnönü'nün sürekli alkışlar ve tezahüratlar arasında iç ve dış politikanın ana hatlarını anlattığı belirtilerek İsmet İnönü'nün “*Hiçbir şart altında zor kabul etmeyiz. Millet yapısının sağlık ve sağlamlığı her vakit en kıymetli dayanağımız olacaktır*” sözü vurgulanmış ve milli duyguların canlı tutulması sureti ile basın-yayın organları iç propagandanın yapılmasında kullanılan vasıtalar olmuştur (Ulus, 2 Kasım 1940, s.1).

Propaganda, baskı ve çıkar grupları tarafından kendilerini tanıtmak, kamuoyu oluşturmak, etkileme ve algı oluşturmak amacı ile yapılan sistemli bir girişim olmuştur (Güllüoğlu, 2009, s.505). Savaş sırasında yanlış haber yaymak, halkın ve ordunun manevi duygularını zedeleyici haber vermek, tarafsız devletlere karşı kendilerini adil ve kuvvetli gösterirken düşmanı ise zayıf ve güçsüz göstermek propaganda taktikleri arasında yer almaktadır (Tekin, 2011, s.58). Propaganda savaş zamanında bir yandan psikolojik savaş unsuru iken bir yandan da iç ve dış politikayı yönlendirerek çeşitli araçlar ile fikirlerin devamlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır (Bahşi, 1977, s.262-263). Bu yönde propaganda malzemelerini en çok kullanan devletlerin başında Almanya yer almıştır. Almanya savaş öncesinde ve savaş sırasında Türkiye'ye yönelik propagandalarını sürdürmüştür. Başvekâlete, İçişleri Bakanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na 8 Mart 1938 tarihli gönderilen yazısında Alman Gençlik Teşkilatı Başkanı Baldur Von Schirach'ın İstanbul'da dağıttığı propaganda malzemesi neşriyatın Türkçeye çevrilerek gerekli önlemlerin alınması sağlanmıştır (BCA, 30.10.00/231.558.15).

Propaganda İkinci Dünya Savaşı yıllarında askerler ve halk üzerinde derin etki yaratmıştır. Bu dönemde cephe savaşlarının yanı sıra dünya propaganda savaşlarına da sahne olmuştur. Propaganda yapmak için İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazete, radyo, sinema, afişler etkin bir biçimde kullanılmıştır. Afişler ile devletler geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemiş ve sinema filmleri ile her alanda propaganda faaliyetleri yapmıştır (Dereli, 2018, s.221-222). Türkiye, İkinci Dünya savaşı süresince Müttefik ve Mihver devletlerin propaganda faaliyetlerine maruz kalmış ve yabancı güçlerin artan propaganda faaliyetleri "*beşinci kol*" olarak isimlendirilmiştir. Özellikle savaşın etkisini gösterdiği zamanlarda hem Mihver devletler hem de Müttefik devletler tarafından propaganda yapılarak kendi haklılıkları üzerinde Türk halkını ikna etmeye çalışmışlardır (Karabacak, 2009, s.144).

Hükümet tarafından savaş yıllarında maruz kalınan propaganda faaliyetlerine karşı neşriyat ve propaganda işlerinde çeşitli yer ve zamanlarda çalıştırılacaklara ait kadronun onayı 3 Temmuz 1939 tarihinde onaylanmıştır (BCA,

30.18.1.2/87.63.12). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında olumsuz propagandalara kayıtsız kalmayarak hem basın hem de hükümet kanalı ile gerekli cevabı vermiştir. Bilhassa sözlü ve yazılı propagandanın yeterli olmadığı zamanlarda “*pasif korunma tedbirleri, askeri birliklerin sınır hattına yerleştirilmesi, güç gösterisi*”, gibi gerekli tedbirler alınarak hem Mihver hem de Müttefik devletlere karşı propaganda yöntemleri kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde kurulan İç İşleri Bakanlığı'na bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü adı altında resmî Türk Propaganda Teşkilatı kurularak dış propagandaya engel olmak ve Türkiye'yi dış dünyaya tanıtmak hedeflenmiştir. Bu kuruluş tarafından her türlü propagandaya karşı mücadele edilmiştir (Aydoğmuş, 2019, s.143).

15 Ağustos 1939 tarihinde havadan gelecek tehlikelere karşı pasif korunma tecrübeleri için tedbirler alınmıştır. Trakya'da yapılmakta olan manevralar münasebetiyle hava hücumlarına karşı tatbikatlar yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalar hükümetin pasif korunma konusuna verdiği önemi gösterirken bu konuda halkın bilinçlendirilmesi de esas alınmıştır (Cumhuriyet, 15 Ağustos 1939, s.1). Basın ve yayın organları tarafından cephe gerisindeki halkın korunması amacı ile yayınlar yapılmıştır. 13 Mart 1941 tarihinde Falih Rıfki Atay tarafından “*Milli Hazırlanma Devrinde Vazifelerimiz*” adlı yazısında pasif korunmanın önemi konusunda halk bilgilendirilerek panik ve açlığın topyekûn savaşın silahı olduğu ve yiyecek stokları ve pasif korunma önlemleri ile bu silahların yok olacağı belirtilmiştir (Atay, 1941, s.1).

Hava saldırılarına karşı halkı bilinçlendirmek amacı ile basın ve yayın araçları kullanılmıştır. Ulus gazetesinin 15 Eylül 1939 haberine göre, Ankara'da hava hücumlarına karşı pasif korunma tecrübesi için İstanbul'dan bomba geleceği ve bu bombaların kalabalık bir yere koyularak halka gösterileceği belirtilmiştir. Bombaların yangın, tahrip ve gaz bombaları olduğu konusunda halk bilinçlendirilmeye çalışılırken pasif korunma tedbirleri üzerinden basın aracılığı ile propaganda yapılmıştır (Ulus, 15 Eylül 1939, s.2). Bu dönemde “*Türkiye'ye yapılabilecek saldırılar hakkında duyumların artması*” şeklinde bir propagandaya maruz kalmış ve bu propa-

gandayı önlemek için pasif korunma tedbirleri uygulamıştır. Benzer bir şekilde propaganda faaliyetlerine karşı kısıtlayıcı tedbirler almıştır. İngiliz propaganda filmlerinin Türkiye'ye ithal edilmesi ile ilgili gerekli resmî yazışmalar yapılarak bu filmlerin ithali yasaklanmıştır (Aydoğmuş, 2019, s.180).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında iç politikaya yönelik en önemli sorunlar arasında ihtikâr ile mücadele yer almıştır. Bu konuda gazetelerde ihtikâr ile mücadeleye dair haberler yapılarak bu konuda olumsuz propagandaya karşı kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. Savaşın başlaması ile karaborsacılık ve ihtikâr savaşın en önemli ekonomik sorunu olarak halk arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Hükümet bu olumsuz tablo ile mücadele ettiğini gazeteler aracılığı ile halka aktarmaya gayret ederek yapılan çalışmalar hakkında halkı bilgilendirmiştir. 8 Eylül 1939 tarihli Ulus gazetesinde “*İhtikâra Karşı Şiddetli Tedbirler Alındı*” başlığı ile verilen baş haberde Başvekâlet tarafından yapılan tebliğ halka duyurulmuştur. “*Halkımız şu noktayı göz önünde tutmalıdır. Her nevi gıda maddeleri halka ve orduya bir sene yetecek kadar bol ve iyidir*” denilerek hükümetin ihtikârla mücadele ettiği ve gerekli tedbirlerin alındığı halka aktarılmıştır (Ulus, 8 Eylül 1939, 1). 1 Ekim 1940 tarihli Ulus gazetesinin “*İhtikârla Mücadele*” başlığı ile verilen haberinde ithal edilen iplik ve kumaşların fiyatlarının devlet tarafından belirlendiği belirtilmiştir (Ulus, 1 Ekim 1940, s.1). 8 Mart 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Moda Haline Gelen Suç*” başlığı ile verilen haberde ihtikâr¹⁰ ile mücadelede halka da görev düştüğü belirtilerek “*kanunun yumruğundan evvel vicdanımız ile karar verilmedikçe ihtikârla mücadele edilemeyeceği*” aktarılmıştır (Cumhuriyet, 8 Mart 1940, s. 2). Benzer bir şekilde 17 Eylül 1941 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*İhtikârla Böyle mi Mücadele Edeceğiz*” başlığı ile verilen haberde “*ihtikâr harp ve sıkıntı devirlerinin marazıdır. Ona karşı mücadele gerektirir. Yoksa bizi altına alır... Hükümet ihtikârla mücadele için halka birtakım yollar gösterdi. Her salgın gibi ihtikârdaki yalnız hükümetin gayreti ile alt edilemez. Hepimizin bu mücadeleye iştirak etmesi gerekir*” denilerek bu konuda halkın ihtikârla mücadele konusunda üzerine düşen görev ve sorumlulukları ile ilgili olarak kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır (Cumhuriyet, 17 Eylül 1941, s.3).

3. Radyo Yayınlarının Kamuoyu Üzerindeki Etkileri

Radyo, İkinci Dünya Savaşı yıllarında çok kuvvetli bir ivme kazanarak kamuoyu oluşturmada ve geniş kitleleri etkilemede önemli bir silah olmuştur. Radyo yayınları hem ulusal hem de uluslararası olaylar ile ilgili olarak halkın etkilenmesi ve siyasi kararların uygulanmasında önemli işleve sahiptir (Kuruoğlu, 2006, s.15). Radyo yayınlarının “*haber verme, eğitime, propaganda, mal ve hizmetlerin tanıtımı, eğlendirme, inandırma ve harekete geçirme*” olmak üzere temel işlevleri bulunmaktadır. Radyo bu işlevleri yerine getirerek hedef kitlede bir tutum ve davranış değişikliği meydana getirmiş ve propaganda silahı olarak kullanılmıştır. Savaş sırasında radyo yayıncılığı çok önemli bir işleve sahip olmuş ve radyo aracılığı ile propaganda malzemeleri devletler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Savaş sırasında radyo sadece yayılmacı devletlerin kullandığı bir araç olmamış aynı zamanda saldırıya uğrayan devletlerin de bağımsızlıklarını kazanmak için kullandıkları bir araç olmuştur (Kasım, 2011, s.64-69).

18 Ağustos 1936 tarihli kararname ile radyo devletleştirilerek 1940 yılına kadar PTT denetiminde kalmıştır. 1940 yılında ise Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesi içine alınarak devlet organı haline gelmiştir (Kuruoğlu, 2008, s.254). Ankara Radyosu programında yer alan “Radyo Gazetesi” neşriyatı, her akşam 20.15-20.45 saatleri arasında yapılmıştır. Radyo Gazetesi aracılığı ile yurt haberleri, siyasi, askeri ve iktisadi olaylar ile ilgili dinleyicilere bilgi verilmiştir. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’nce Başvekâlete verilen Ankara Radyosu neşriyatı ile ilgili verilen raporda 1941 yılında yurttan 3 milyona yakın radyo dinleyici bulunduğu 1943 yılında yapılan istatistiklerde ise 4 milyona çıktığı belirtilmektedir. Radyo gazetesi kuvvetli bir telkin ve yayın vasıtası olarak ele alınmış ve savaş yılları içinde ülkenin siyasi, askeri ve ekonomik durumunu halka aktarmıştır. Türkiye’nin Almanya ile diplomatik ilişkisini kestiği 2 Ağustos 1944 tarihinden sonra, 3 Ağustos 1944 tarihinde 20.15-20.45 saatleri arasında Radyo Gazetesi okunmuştur. Ankara Radyosunda her gün kısa dalga üzerinden Fransızca, Bulgarca, Sırpça-Hırvatça,

Elence, Arapça, Farsça ve Urduca olmak üzere on beş dakikalık yayında radyo gazetesindeki ana konular aktarılmıştır. Türkiye'nin Almanya ile olan siyasi ve iktisadi münasebetlerinin kesilmesi kararının Türk milli menfaatleri doğrultusunda alındığı belirtilmiştir (BCA, 030.10.129.929.9).

İkinci Dünya Savaşı, propagandanın büyük ölçüde kullanıldığı bir savaş olmuştur. Propaganda Nazilerin devlet mekanizmasını ele geçirmek amacı ile kullandıkları en etkili psikolojik savaş unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ise, tam anlamı ile propaganda ve istihbarat alanı haline gelmiştir. Türkiye karşı propaganda araçlarını kullanarak Türkiye aleyhinde yapılacak propagandaları önlemeye çalışmıştır. Özellikle bu dönem zarfında propagandalar ile ilgili Türkiye, Posta Telgraf Umum Müdürlüğü tarafından propaganda araçlarının genişletilmesi ile ilgili Başbakanlığa bir teklif yazısı gönderilmiştir. Propaganda için radyo önemli bir araç olmuş ve bilhassa Ankara Radyosunun programlarında propaganda malzemelerine yer verilmesi istenmiştir. Propagandanın işe yarayabilmesi için hitap yeteneğine sahip, hedef kitlenin diline hâkim, spikerlere ihtiyaç duyulmuştur. Böylece, kitle iletişim araçları hükümetlerin kullandığı siyasi bir etki aracı olmaya başlamış ve geniş kitleleri etkisi altına almak isteyen devletler tarafından propaganda etkin bir şekilde kullanılmıştır (Aydoğmuş, 2019, s.30-32).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de radyo geniş kitlelerine ulaşmanın en önemli vasıtalarından birisi olmuş ve dönemin iktidarı tarafından radyo yayınları aktif olarak kullanılmıştır. Radyoda yapılan yayınlarla savaş döneminde ülkenin siyasi, kültürel, askeri olmak üzere birçok konuda halkın bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle savaş yıllarında eğitim üzerinde önemle durulan meselelerden birisi olmuştur. 1 Ekim 1940 tarihinde Maarif vekili Hasan Ali Yücel'in Ankara radyosunda saat 20.00'de konuşmasına yer verilerek çocuğunu okula gönderen velilerin görevlerine dikkat çekmiştir. En büyük günahın tembellik olduğunu belirten Yücel, *“bizim nazarımızda hakikatlerin ilki şudur herkes ve her şey vatan için”* diyerek öğrencilerin çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. Radyoda konuşma yapan Yücel, *evlatlarını gönderecek okul bulan babalar ve analar, bundan mahrum olanları düşünerek*

Türk mektebinin, Türk hocasının ve Türk maarifinin kadrini ve kıymetini bilmeli ve çocuklarımızı terbiye vazifesinde bize yardım etmelidirler” demiştir (Ulus, 1 Ekim 1940, s.1-3).

Radyo, Cumhuriyet bilincinin halka aşılması için tek parti yönetiminin en çok kullandığı kitle iletişim araçlarından birisi olmuştur. Radyo hükümetin siyasi, ekonomik, kültürel olmak üzere birçok alanda halka bilgi verdiği ve halkın iktidara bağlılığını artırmak amacı ile kullandığı kitle iletişim araçlarından biri haline gelerek hükümetler tarafından sıklıkla kullanılan bir propaganda aracına dönüşmüştür (Kuruoğlu, 2008, s.267). CHP tarafından kültür kurumu olarak nitelendirilen Halkevleri tarafından kuruluşundan itibaren radyo etkin bir şekilde kullanılmıştır. Halkevleri için radyo ve sinema makinelerinin temini adına 9 Mart 1933 tarihinde Konya Mebusu Kazım Hüsnü ile Giresun Mebusu Hakkı Tarık Beyler tarafından dört maddelik kanun teklifinde bulunulmuştur. Bu kanun teklifinin gerekçesi, radyo ve sinemaların halkın fikir ve kanaatleri üzerinde istifa edilecek kaynaklar olmaları ve Halkevlerinin çalışmalarının memleketin her yerinde yayılarak bu araçlardan yararlanılması gerektiği belirtilmiştir (BCA, 030.10.0/4.19.18). Bu kanun teklifi TBMM’de 20 Nisan 1933 yılında kabul edilmiştir. “*Halkevleri Namına İthal Olunacak Radyo ve Sinema Makineleri Hakkında Kanun*”¹¹, 27 Nisan 1933 tarihinde Resmî Gazetede yürürlüğe girmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.IV.1933: 4; T.C. Resmî Gazete Tarih:27.4.1933 Sayı:2386: 2402). Tek Parti döneminde 16 Haziran 1937 tarihinde CHP tarafından radyoların aktif olarak kullanılmaları için Halkevleri Başkanlıklarına yazı gönderilmiştir. Türk Tarih Kurumu tarafından İbni Sina hakkında İstanbul Üniversitesinde yapılan törenin Halkevleri üyelerince toplu olarak dinlenilmesi istenmiştir (BCA, 490.01./3.15.29). Halkevleri tarafından radyo geniş kitlelere ulaşmanın bir aracı olmuş ve Diyarbakır Halkevi tarafından köylere radyo verilmesi kararlaştırılarak halkevi çalışmalarının geniş kitlelere ulaşması amaçlanmıştır (Ulus, 1 Ekim 1940, s.3).

Halkevlerinin 10.Yıl kutlamaları, CHP Genel Sekreteri Fikri Tüzer tarafından radyoda verilen nutukla açılmıştır. Halkevlerinin onuncu yılında ulusal ve kül-

türel kurumların çatısı altında birbirinden farksız bir halkevcî olmaktan gurur duyduklarını belirtmiştir. Tüzer tarafından yapılan konuşma ile yurt ve halkın bir hazine olduğu ve bu hazinenin anahtarının ise Halkevleri olduğu vurgulanmıştır. Yapılan çalışmaların halk için ve halkla beraber yapılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Her yeniliğin ve her iyiliğin halkın içinde sindirileceği ve milli değerlerin ön plana çıkarılacağı radyoda halka aktarılmıştır (Tan, 23 Şubat 1942, s.4). Tüzer tarafından radyoda yapılan konuşmada yurdumuzun muhtelif köşelerindeki sanat ile gelenekleri canlandırmak ve bütün memlekete yaymak amacı ile Ankara'ya davet edilen Halkevlilerden on beş günde bir radyoda folklor ve sanat saatlerinde dinlenen yayınların milli hassasiyeti güçlendireceğini belirtmiştir (Akşam, 23 Şubat 1942, s.1). Özellikle Ankara Radyosunda on beş gün içinde yayınlanan “Halkevleri Sanat ve Folklor” saatleri ile halk oyunlarına ve halk müziğine olan ilgi artış olup müzik malzemeleri radyo aracılığı ile halka aktarılmıştır (Çeçen, 2018, 188). İç hedef kitleye yönelik olarak yapılan bu konuşma ile Cumhuriyet iktidarı tarafından hem inkılapları benimsetmek ve Halkevleri aracılığı ile inkılapları yaygınlaştırmak amaçlanmıştır.

CHP'nin kültür kolu ve sosyal kurumu olan Halkevleri yaptığı çalışmalar ile kültürel sanatsal etkinlikleri yürütürken bir yandan da kültür ve sanat ortamında devrimleri benimsetmeyi gaye edinmiştir. Bu açıdan tek parti döneminin en etkili propaganda aracı olarak kabul edildiğinden 1933-1941 yılları arasında 14.459 temsil gösterilmiştir. Radyo ve sinema devrimlerin benimsetilmesinde etkin araçlar olmuş ve 1935-1941 yılları arasında 9872 film gösterimi yapılmıştır (Malkoç, 2010, s.7). Halkevlerinin Güzel Sanatlar Kolu tarafından göze ve kulağa yönelerek daha etkin çalışmalar yapması amacı ile 1940 yılına kadar 162 eve radyo gönderilerek bu araçlardan toplu bir biçimde halkın yararlanmaları amaçlanmıştır. Ayrıca 1940 yılında 38, 1945 yılında 44 Halkevi sineması tarafından halka filmler izlettirilmiştir (Zeyrek, 2006, s.48). 1935 yılında 636, 1938 yılında 1760, 1941 yılında ise sinemalarda 1550 film Halkevlerinde gösterilmiştir (Toksoy, 2007, s.77). Sinemada gösterilen filmler özellikle savaş yıllarında propaganda savaşlarının arenası haline gelmiştir. Ancak

savaş döneminde Türkiye'nin Almanya ve Rusya'ya karşı tutumunun hassasiyeti nedeni ile propaganda filmleri pek rağbet görmeyerek tarafsız bir sinema anlayışı hâkim olmuştur (Karabacak, 2009, s.145-146).

4. Yayınların Kamuoyu Üzerindeki Etkileri

Halkevlerinin en çok ilgilendiği konulardan birisi yayınlar olmuştur. Bu yayının faaliyetlerinin merkezinde ise dergiler yer almıştır. Bu amaç doğrultusunda 1932 yılında Kadro, 1933 yılında ise Ülkü dergisi çıkarılarak Türk inkılabının milli ve evrensel değerlerini halka aktarmak istenmiştir. 1936 yılında halkevlerinin yayınladıkları dergi sayısı 25 olup büyüklü küçüklü kitapların sayısı 120'ye ulaşmıştır (Toksoy, 2007, s.78). 1938 yılında Halkevleri tarafından 34 Halkevinde dergi yayınlanmıştır (BCA, 490.01/4.19.30).¹² 1939 yılında Halkevleri dergilerine Gaziantep Halkevi tarafından çıkarılan Başpınar dergisi, Erzurum Halkevi tarafından çıkarılmış Atayolu dergisi, Urla Halkevi tarafından çıkarılmış *Ocak* dergisi eklenmiştir. Halkevleri dergilerinde yazı kadroları tarafından kendi dilimizde yazılmış ve başka dillerden çevrilmiş edebi yazılar, vatan ve millet sevgisini kuvvetlendirecek milli kahramanlıkları anlatan, halkçılık sevgisini aşıl原因 yazılar, Türk dilinin zenginliğine dair tetkikler, Türk müziğine dair kullanılan aletler ve bunların tarihine dair yazılar, resim, heykel, yazı tarihine dair tetkikler, Türk mimarlığına dair tarih tetkikleri, Türk Tarihinin eski ve geniş yerini gösteren tetkikler, objektif tarih tetkikleri, tarih ile alakalı bilimleri esaslarını gösteren yazılar, memleketin sosyal sorunlarına dair tetkikler, devletçiliğimizin hedeflerini ve hudutlarını gösterir yazılar, şehir iktisadına ve köy iktisadına dair yazılar kaleme alınmıştır. Özellikle yazı kadroları tarafından İkinci Dünya Savaşı yıllarında yurt koruma kapsamında Askerlik (Kara, deniz askerliği, tayyarecilik), zehirli gazların tesirlerini ve bunlardan korunma tedbir ve vasıtaları, casuslara karşı uyanıklık mevzuları üzerinde anlatı ve düşündürücü yazılar yazılması istenmiştir (BCA, 490.01/4.21.5.).

Halkevleri daha çok çıkardıkları dergiler ile özdeşleşmiştir. Halkevleri tarafından çıkarılan dergiler arasında en önemlisi Halkevleri merkez yayın organı olan

Ülkü dergisi olmuştur. Halkevlerinin birinci yıldönümü olan 19 Şubat 1933 tarihinde yayın hayatına başlamış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında aralıksız yayınlanmıştır (Oral, 2006, s.8-9). Ankara’da çıkarılan Ülkü dergisinin diğer dergilerden ayrı yeri bulunmaktadır. Ülkü dergisinin yönetiminde CHP sorumlu olup Halkevlerinin benimsenmesinde önemli rol oynamışlardır. Ülkü dergisi ile Türk inkılabının milli ve evrensel düşünceleri açıklanarak sistemli hale getirilmiştir. Özellikle savaş yılları içinde Türkiye’nin milli durumu ile sorunları incelenmeye ve çözülmeye çalışılmıştır. Bu açıdan Ülkü dergisi Türk düşünce ve kültür hayatında önemli bir yer edinmiştir (Toksoy, 2007, s.340).

Ülkü dergisinin çıkış gerekçesi CHP’nin dergiden sorumlu yöneticisi, Recep Peker tarafından açıklanarak Türkiye’nin hızlı bir ilerleme içinde olduğu için bu durumun kontrolsüz bir duruma dönüşmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ülkü dergisi “*bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için...Ülkü dergisi, milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için...Ülkü bütün gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtası ile yaymak için çıkıyor...*” denilmektedir (Oral, 2006, s.71).

Milli Kültür dergisi olarak nitelendirilen Ülkü dergisinin gayesi, “*aynı gaye ile kurulmuş olan Halkevleri ile birlikte bu meseleler etrafında bütün halkı işçiye mütehasıssı, köylüyü ve okumuşu, içi ve dışı birleştirmektir*”. Ülkü dergisi 1933 yılından 1941 yılına kadar hiç ara vermeden sekiz yıl boyunca çıkarılmıştır. Ülkü dergisi 102 sayısı itibari ile XVII. Cildini tamamlayarak yeni biçimine dönüşmüştür (Ülkü Milli Kültür Dergisi, 1 Ekim 1941, s.1).

İktidar tarafından basın ve yayın organları vasıtaları ile iç dönük siyasi propaganda yapılmıştır. Siyasi propaganda, devletin kendi konumunu sağlamlaştırmak, güveni sağlamak, gelecek nesillerin huzur içinde yaşamalarını sağlamak amacı ile yapılan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler hem içe dönük hem de dışa dönük olarak yapılmaktadır. İçe dönük propaganda ile iktidar tarafından milli politikanın vatandaşlara benimsetilmesi amaçlanmaktadır (Bahşi, 1977, s.274-275). Bu doğrultuda Ülkü Dergisi, 8 Mart 1943 yılında İsmet İnönü’nün yeniden cumhurbaşkanı seçilmesini

son günlerin en mühim hadisesi olarak vermiş ve “*Türk milleri öz evladı İsmet İnönü'yu başında görmekte bahtiyardır*” denilerek İnönü'ye olan güven ve inançlarının tam olduğu vurgulanmıştır (Ülkü Milli Kültür Dergisi, 16 Mart 1943, 1).

Ülkü dergisinde CHP'nin Altıncı Kurultayı öncesinde CHP'nin kendisini bütün yurda mal ettiğini ve kudretini başta Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere milli bir halk iradesinden aldığı okuyuculara aktarılmıştır. “*Kurultay inkılap tarihimizin ana çizgilerinden birisidir*” denilmiş ve savaş döneminde barışın önemine vurgu yapılmıştır (Ülkü Milli Kültür Dergisi, Haziran 1943, 1). CHP'nin yayın organı sıfatı ile görev yapan Ülkü dergisi, CHP'nin 6. Büyük Kurultayı'na “*Cumhurreisimizin Büyük Kurultayı Açılış Nutku*” başlığı ile geniş vererek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Halkevleri ve Halkodalarının partinin sevgi yuvaları olduğunu ve kültürel, sosyal gelişiminde önemli rol oynadığı belirtilmiştir (Ülkü Milli Kültür Dergisi, 16 Haziran 1943, s.1-3). Böylece Ülkü dergisi savaş yılları içinde yayınları ile tek parti döneminin ideolojisini aktaran bir yayın organı sıfatı ile çalışmalarını yürütmüş ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, propagandanın psikolojik savaş aracı olarak kullanılmasına bağlı olarak radyonun, basının, mizahın etkin bir şekilde kullanıldığı bir savaş olarak dünya tarihinde yer edinmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında CHP'nin halk gazetesi olarak kabul gören Karagöz¹³ gazetesi Cumhuriyet idarecileri tarafından kullanılan önemli bir yayın organı haline gelmiştir. “Siyasi ve mizahi köylü gazetesi” olarak her haberi halka özellikle taşraya ve köylüye anlatmanın bir aracı görevi üstlenmiştir. Karagöz'ün en önemli özelliği halka yönelik olması ve gelişmeleri halkın anlayacağı bir üslup ile anlatması olmuştur. Tek parti döneminde hükümet tarafından Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığı ile basını kontrol altına alırken halkı istediği doğrultuda enformasyon sağlamak amacı ile Halkevleri ve Halkodalarını kullanmıştır (Duman, 2019, s.65-67). İktidar tarafından halkın ulaşmasını istediği Karagöz gazetesi CHP'nin yayın organı olarak Vali ve CHP başkanlıklarına, Halkevi başkanlıklarına ve genel sekreterliğe ücretsiz gönderilerek halkın sesi olmak amaçlanmıştır (BCA, 490.01.1273.236.3).¹⁴

Savaşın son dönemlerinde CHP Genel Sekreterlik aracılığı ile gönderilen yazıda Halkevleri ve Halkodalarında okunan yayınlarının durumu sorgulanmıştır. Halkevlerinin gönderdiği yazıda Ulus, Akşam, Akbaba, Karagöz gibi gazetelerin gönderildiği ancak en çok tercih edilenin ise Karagöz olduğu belirtilmiştir. CHP'nin halk ve köylü gazetesi sıfatı ile yayın hayatından önemli iz taşıyan Karagöz, sadece yurt içinde değil yurt dışında da takip edilen bir propaganda aracı olmuştur (Duman, 2019, s.65-68). Karagöz tarafından verilen haberler ile hem dış politika hem de iç politika üzerinden propaganda yapılmıştır. Dış siyasette dair olarak savaşın dışında kalmanın önemine yer verilirken iç siyasette ise Milli Şef İsmet İnönü döneminde istikrarlı bir devlet anlayışına vurgu yapılmıştır. 12 Nisan 1942 tarihli Karagöz Gazetesinin yayınında Türk milletinin ve Mehmetçiğin gücü¹⁵ anlatılırken Türkiye'nin askeri gücüne vurgu yapılmıştır. 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlanırken ise *“başımızda Yavuz İsmet İnönü olduğu halde gelecek bütün bayramları şevkle neşe ile kutlayacağız. Yaşasın ismet İnönü, yaşasın Türk ordusu, yaşasın Türk milleti”* denilerek iç siyasete yönelik propaganda yapılmıştır (Karagöz Gazetesi, 23 Nisan 1942, 1).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı yıllarında başta gazeteler, radyo ve dergiler olmak üzere basın ve yayın organları, halkın bilgilendirilmesinde, bilinçlenmesinde ve kamuoyu oluşturulmasında etkin rol oynamışlardır. Basın ve yayın organları içinde döneminin siyasi atmosferini yansıtan gazeteler içinde Ulus, Cumhuriyet, Tan, Vakit, Yeni Sabah, Akşam, Vatan gazetesi olmak üzere dönemin iç ve dış politikasına iktidarın denetimi altında yer verilmiştir. Müttefik ve Mihver devletlerin Türkiye'yi yanına çekmek için yaptığı propaganda faaliyetlerine karşı Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında milli birliği bozacak her türlü faaliyete karşı Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü ile mücadele etmeye çalışmıştır.

Türkiye'de dönemin basın ve yayın organları, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk yıllarda iktidar tarafından halkı etkilemek, iktidara olan güven duygusu

artırmak maksadıyla, iktidarın politikalarının halka aktarıldığı ve yansıtıldığı önemli propaganda araçları olmuştur. Propaganda yapmak için İkinci Dünya Savaşı yıllarında özellikle gazete ve radyo etkin bir biçimde kullanılmıştır. Siyaset, ekonomi, kültür, sanat olmak üzere birçok alanda kitle iletişim araçları kullanılarak iç propaganda yapılmıştır. Bu suretle İkinci Dünya Savaşı yıllarında basın ve yayın aracı ile iktidarın hedefleri doğrultusunda milli duygular canlı tutulmaya gayret edilmiş ve dış politikada milli çıkarlarımıza uygun olarak aktif tarafsızlık ve dengeli dış siyasi tutum basın politikasına yön vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı, propagandanın psikolojik savaş aracı olarak kullanılmasına bağlı olarak radyo halkın sesi olmuştur. İktidar tarafından hem dış siyasete hem de dış siyasete dair yayınlar yapılmıştır. Radyoda yapılan yayınlar aracılığı ile İkinci Dünya Savaşı döneminde siyasi, kültürel, askeri olmak üzere birçok konuda kamuoyu bilgilendirilmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği askeri, siyasi, sosyal, ekonomik sıkıntılar ile ilgili olarak basın ve yayın organları olan gazeteler, radyo ve dergiler aracılığı ile kamuoyuna güven verilmek istenmiştir.

Son Notlar

¹ Memleketimizi, yarın tehlikeli hâdisatından mümkün merteye uzak bulundurmamak ve Avrupa'da ve bütün dünyada baş gösteren ihtilâflar önünde sulhperver siyasetimizin samimî bir tezahürü olan bitarafılığı muhafaza etmek Cumhuriyet Hükümeti için esas siyaseti teşkil etmekte bulunuyordu. Fakat Balkan yarım adasına intikal etmesi ve Akdeniz emniyetinin millî hayatımızda kendisini yeniden hissettirmesi anından itibaren hükümetiniz, kendisini ciddi bir millî emniyet meselesi karşısında bulmuş ve bu emniyeti tehlikeli tesadüflere maruz bırakmaksızın lâkayit ve bitaraf bir vaziyette bulunmanın mümkün olamayacağı kanaatine varmıştır.

² Türk Heyeti'nin amacı, Türkiye ile SSCB arasında yeni bir yardım anlaşmasının yapılması gerçekleştirmektir. Ancak Sovyet Rusya, Boğazlar ile ilgili meseleleri tekrar açarak, Boğazların Rusya ile birlikte ortak savunulmasına ilişkin bir anlaşma yapılmasını ve Boğazlara kıyısı olmayan ülkelerin Boğazlardan geçmemesi ile ilgili güvence verilmesini

talep etmişlerdir. Bunun dışında Stalin başkanlığındaki Sovyet Heyeti Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında yapılan ittifaklarda da değişiklik yapılmasını teklif etmişlerdir. Türk tarafından Sovyetler Birliği'nin önerileri kabul edilmemiş ve görüşmelere son verilmiştir.

³ Sarper'in Değerlendirmesi: "En hür olarak tanınmış memleketlerde bile basın belki zamanın zaruretleri icabı olarak gün geçtikçe sertleşen bir sevk ve idareye tabi tutulurken Türk basını, en serbest yayın imkânlarından faydalanmıştır ve hala faydalanmaktadır."

⁴ Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi kararınca "*memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Heyeti Kararı ile gazete ve mecmualar muvakkaten tatil olabir*". Bu karar ile kapatılan gazete başka isimle yayınlanamazdı.

⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1924 tarihinde Atatürk'ün en yakın arkadaşı Yunus Nadi tarafından kurulmuş ve İstanbul'da rejimin en yetkili sözcüsü olmuştur. Falih Rıfkı Atay ise, Atatürk'ün Cumhuriyet gazetesini kendi gazetesi saydığını belirtmektedir. Cumhuriyet gazetesinin ilk kurucuları, Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi'dir. Kısa sürede gazetenin baskısı çoğalmış ve sermayesi artmıştır. Sertel'de sermaye artışına katılmadığı için gazeteden ayrılmıştır.

⁶ 16 Temmuz 1936 yılında yayın hayatına başlatan Tan gazetesi, 1956 yılına kadar yayınlanmıştır. Önceleri İş Bankasının mali desteği ile yayımlanan gazete tek parti sisteminin hükümet anlayışına karşı çıkarak faşizme cephe almıştır. Tan gazetesinin Türk basın tarihinde fikir gazeteciliğinin gelişimi açısından önemli bir yeri bulmakta olup gazete tek parti yönetiminin baskıcı rejimine karşı bir politika yürütmüştür. İktidar yanlısı basın organlarının kışkırtmaları ile 1945 Aralık ayında Tan baskını gerçekleştirilerek akabinde Tan Davası gerçekleşmiştir.

⁷ Tasvir- Efkâr gazetesi, Velit Ebuuzziya ve Zeyyat Ebüzziya tarafından 1940 yılında İstanbul'da çıkarılarak yayın hayatına başlamıştır.

⁸ Propaganda Latince bir sözcük olup tohum ekmek, dağıtmak, yaymak anlamına gelen "propagare" kökünden türemiştir. Ancak çağımızda sınırlarını aşarak yönlendirici, düşünce üzerinde baskı kurucu ve ikna etmeye (kandırmaya) yönelik içeriğe sahip olmuştur.

⁹ İktisadi devletçilik siyaseti bana her şeyden evvel bir müdafaa vasıtası olarak kendi lüzumunu gösterdi...Devletçiliğin müdafaa vasıtası olup olmadığı yedi sekiz seneden beri münakaşa olunmuştur. Fakat son senelerde artık bu münakaşa manasız ve bedihi bir mahiyet aldı. En kuvvetli ve en zengin devletler tasavvur olunamayacak devlet tedbirleri ile iktisatlarını müdafaa ve kurmaya çalışıyorlar. Demek ki bizim devletçilikte müdafaa kuvvetini görmüş olmamız fırkamız Cumhuriyet Halk Partisi için ancak öğünülecek bir isabet ve doğru bir karar cümlesinden sayılmak icab eder. İsmet İnönü - 1933

¹⁰ İhtikar, Türk Dil Kurumuna göre "Vurgunculuk" anlamına gelmektedir.

¹¹ Halkevleri Namına İthal Olunacak Radyo ve Sinema Makineleri Hakkında Kanun, 2. Madde: Birinci madde mucibince girecek radyo alıcı makinesi (aynı miktar da hoparlör ile) 400, radyo verici makinesi, 4, sinematograf film makinesi çevirici makinesi 25, film gösterici makinesi 100, projeksiyon cihazı ve inikas feneri 100 adedi geçemez)

¹² Halkevleri Dergisi, Adana Halkevi -Görüşler, Afyon Halkevi -Taşpınar, Amasya Halkevi-Yeşilirmak, Antalya Halkevi-Türk Akdeniz, Bafra Halkevi-Altınyaprak, Balıkesir Halkevi-Kaynak, Bursa Halkevi-Uludağ, Burdur Halkevi-Ülker, Artvin Halkevi-Çoruh, Denizli Halkevi-İnanç, Diyarbakır Halkevi-Karacadağ, Elazığ Halkevi-Altan, Eminönü Halkevi-Yeni Türk, Eminönü Halkevi-Halk Bilgisi Haberleri, Kayseri Halkevi-Erciyes, Eskişehir Halkevi-Halkevi, Giresun Halkevi- Aksu, Isparta Halkevi-Ün, İzmir Halkevi, Fikirler, Kars Halkevi-Doğuş, Konya Halkevi-Konya, Manisa Halkevi-Gediz, Mersin Halkevi-İçel, Merzifon Halkevi-Taşan, Milas Halkevi-Yeni Milas, Muğla Halkevi-Muğla, Niğde Halkevi-

Akpınar, Niksar Halkevi-Ülker, Trabzon Halkevi-İnan, Samsun Halkevi-19 Mayıs, Sinop Halkevi-Dıranaz, Sivas Halkevi-Orta Yayla, Zonguldak Halkevi-Kara Elmas.

¹³ Karagöz, Türk mizahının ünlü ve uzun ömürlü gazetesi olarak 10 Ağustos 1908 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Karagöz gazetesi, Ali Fuat Bey tarafından kurulmuştur. Türk folklorunda önemli bir figür olan Karagöz ve Hacivat hayal sahnesinden yazılı basına transfer olarak Türk siyasi hayatında önemli bir figür haline gelmiştir. Ahmet Emin Yalman tarafından mizah yayını olarak değerlendirilen Karagöz, çizgileri ve üslubu ile siyasi bir gazete olarak yayın faaliyeti gerçekleştirmiştir. Basın tarihine dair literatür eserlerinde Karagöz dergi olarak kabul edilmektedir.

¹⁴ Vali ve CHP Başkanlıklarına 50, Kaza CHP Başkanlıklarına 343, Halkevi Başkanlıklarına 367, CHP Genel Sekreterliğine 10 adet olmak üzere toplam 770 adet Karagöz gazetesinin dağıtılması istenmektedir.

¹⁵ Hacivat-Bu bayrak dalgalandıkça ve onun altında bu Mehmetçik buldukça bize kim yan bakabilir.

Karagöz-Evelallah bakanın gözü kör eder, ayak basanın ayağını da kırarız. Bu toprakta yalnız biz yaşarız ve bu bayrak dalgalanır.

Kaynakça

Arşiv ve Resmî Yayınlar

- BCA, T.C. Dâhiliye Vekâleti, Yer Numarası, 30.10.00/231.558.15.
BCA, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, Yer Numarası, 30.18.1.2/87.63.12.
BCA, T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü, Yer Numarası, 030.10.0.0/129.929.9
BCA, T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü, 030.10.0.0/4.19.18.
BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, Yer Numarası, 490.1.0./3.15.29.
BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, Yer Numarası, 490.1.0/4.19.30.
BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, Yer Numarası, 490.1.0/4.21.5
BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, Yer Numarası, 490.01/1273.236.3
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre, 4, Cilt 14, İçtima Sene, 2, 20.IV.1933
TBMM Zabıt ceridesi, Devre, VI, Cilt 2, İçtimai F, 12. V. 1939.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 3, İçtimai: F, 23. VI. 1939
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 6, İçtimai: 1, 1. XI. 1939
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 19 İçtimai: 2, 25. VI. 1941

T.C. Resmî Gazete (1933). Halkevleri İçin İthal Olunacak Radyo ve Sinema Makinelerinin Muamele Vergisi ile Gümrük ve Okruva Resimlerinden İstisnası Hakkında Kanun”, 27 Nisan 1933, Sayı:2386.

Süreli Yayınlar

- Akşam, “Halkevlerinin Onuncu Yılı Dün Merasimle Kutlandı”, (23 Şubat 1942). s.1.
- Atay, F. R. (2 Kasım 1939). Cumhurreisimizin Nutku, Ulus Gazetesi, s.2.
- Atay, F. R. (13 Mart 1941). Milli Hazırlanma Devrinde Vazifelerimiz, Ulus Gazetesi, s.1.
- Cumhuriyet, “Moda Haline Gelen Suç İhtikâr”, (8 Mart 1940). s.2.
- Cumhuriyet, “İhtikârla Böyle Mi Mücadele Edeceğiz”, (17 Eylül 1941). s.3.
- Cumhuriyet, “Türk-Alman Dostluk Paktı” (19 Haziran 1941). s.1.
- Cumhuriyet, “Türk-Alman Paktı Mecliste”, (26 Haziran 1941). s.1.
- Cumhuriyet, “Türkiye ve Müttefikler” (23 Haziran 1944). s.1-3.
- Cumhuriyet, “Havadan Gelecek Tehlike”(15 Ağustos 1939). s.1.
- Karagöz Gazetesi, 23 Nisan 1942. s.1.
- Tan, “Meclis Türk- Alman Paktını Tasvip Etti”, (26 Haziran 1941). s.1.
- Tan, “Halk Bayramı”, (23 Şubat 1942). s.4.
- Tan, “ İlkbahar Propoganda Taaruzu”, (23 Nisan 1942). s.1-2.
- Tökin, İ. H. (11 Kasım 1939). Müdafaa Ekonomisinin Meseleleri: Ekonomik Seferberlik, Ulus Gazetesi. s.2.
- Ulus, “İhtikâra Karşı Şiddetli Tedbirler Alındı”, (8 Eylül 1939). s.1.
- Ulus, “Pasif Korunma, Halka Bombalar Gösterilecek” (15 Eylül 1939). s.2.
- Ulus, “ Milli Şef'imizin Nutku”, (2 Kasım 1939). s.1-2.
- Ulus, “İhtikârla Mücadele” (1 Ekim 1940). s.1.
- Ulus, “Diyarbakır Halkevleri Üyeleri Köylerde”, (1 Ekim 1940). s.3.
- Ulus, “Cumhurreisimizin Nutku” (2 Kasım 1940). s.1.
- Ulus, “Hasan Ali Yücel'in Radyo Konuşması” (1 Ekim 1940). s.1-3.
- Ülkü Milli Kültür Dergisi, Okuyucularımıza, Yeni Seri Birinci Cilt, 1 Ekim 1941. s.1.
- Ülkü Milli Kültür Dergisi, “Cumhurreisimiz İnönü”, 16 Mart 1943. Cilt:3 Sayı:36, s.1.
- Ülkü Milli Kültür Dergisi, "Büyük Kurultay ve İnsanlık Ülküsü", Cilt 1, Sayı 41, Haziran 1943. s.1.
- Ülkü Milli Kültür Dergisi, "Cumhurreisimizin Büyük Kurultayı Açılış Nutku", Cilt 4, Sayı 42, 16 Haziran 1943. s.1-3.
- Vatan Gazetesi, “Türk-Alman Dostluk Antlaşması Hariciye Vekâletinde İmza Edildi” (19 Haziran 1941). s.1.
- Yeni Sabah, “Türk-Alman Ademi Tecavüz Paktı İmzalandı” (19 Haziran 1941). s.1.
- #### *İnceleme Eserleri*
- Akşın, S. (2012). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980* (8. Baskı). Ankara: İmaj.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)* (24. Baskı). İstanbul: Kronik.
- Avcı, Ö. (2018). *Propaganda Çeşitleri*, İletişim ve Propaganda, Mustafa Karaca ve Caner Çakı (Ed.), İstanbul: Eğitim.
- Aydemir, S. (1991). *İkinci Adam*, İkinci Cilt (1938-1950) (6. Basım). İstanbul: Remzi.
- Aydeniz, H. (2007). *Tarihsel ve Literatür Açısından Yerel Gazetecilik*. I. Bölüm, Türkiye’de Yerel Basın Tarihi, Türkiye’de Yerel Basın, Suat Gezgin (Ed.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.

- Aydoğmuş, F. (2019). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye* (1. Baskı). İstanbul: Kriter.
- Bahşi, F. (1977). *Haber Alma Propaganda Yıkıcı Faaliyetler*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Berkes, N. (1997). *Unutulan Yıllar* (1. Baskı). Ruşen Sezer (Haz.), İstanbul: İletişim.
- Çeçen, A. (2018). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri* (3. Baskı). İstanbul: Tarihçi Kitapevi.
- Çakı, C. (2018). *Propaganda, İletişim ve Propaganda*. Mustafa Karaca ve Caner Çakı (Ed.). İstanbul: Eğitim.
- Dereli, A. D. (2018). *İkinci Dünya Savaşı'nda Propaganda, İletişim ve Propaganda*, Mustafa Karaca ve Caner Çakı (Ed.). İstanbul: Eğitim.
- Duman, M. (2019). *Siyasi Tarihten Bir Kesit II. Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi ve Propaganda*. Konya: Literatürk.
- Gevgilili, A. (1983). *Türkiye Basını, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt.1, İstanbul: İletişim.
- Goloğlu, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- III 1939-1945, Milli Şef Dönemi* (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür.
- Güllüoğlu, Ö. (2009). Halkla İlişkiler ve Propaganda İlişkileri üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksek Okulu Dergisi*, Arşiv Cilt 1-2, Sayı, 1-2, 505-520.
- Gürün, K. (1998). *Savaşın İlk Yılı ve Türkiye*. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Karabacak, Ö. (2009). *II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşradaki Yansımaları: Aydın İli Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kasım, M. (2011). Hitler Döneminde Propaganda Aracı Olarak Radyo. *Selçuk İletişim*, Cilt 6, Sayı, 4, 64-75.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* (Cilt 2, 7. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Koçak, C. (2018). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* (8. Baskı) Cilt 1. İstanbul: İletişim.
- Kuruoğlu, H. (2006). *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo*. Ankara: Nobel.
- Kuruoğlu, H. (2008). Düünden Bugüne Türkiye'de Radyo Yayıncılığı. *Ege Üniversitesi İletişim Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, Sayı 3, 251-270.
- Malkoç, E. (2010). Bir Aydınlanma Projesi Halkevlerinin Tasfiye Süreci. *Türkoloji Kültürü*, Cilt: 3, N:6, 5-17.
- Oral, M. (2006). *C.H.P. 'nin Ülküsü, C.H.P.'nin Kültür Siyaseti Açısından Halkevleri Merkez Yayını Ülkü Dergisi* (1. Baskı). Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk.
- Ortaylı, İ. (2019). *Türkiye'nin Yakın Tarihi* (36. Baskı). İstanbul: Kronik.
- Pehlivanoglu, M. (2021). *İkinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Hitler ve Stalin'in Propaganda Metotları*, İstanbul: Ötüken.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (2018). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Birinci Cilt (3. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Tekin, E. (2011). *Kazım Karabekir ve İstihbarat*. İstanbul: Milenyum.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*. Ankara: Orion.

- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi* (1. Baskı). İstanbul: Gerçek.
- Torun, E. (2006). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960)*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk.
- Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950), İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye* (2. Baskı). İstanbul: Kaynak.
- Yıldırım, Ö. (2018). “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Mihver Taraftarlığı ve Hükümetin Bakışı”, Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu Cilt III, 19-21 Ekim 2016/Elazığ, Merve Uğur (Haz.), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Vural, M. K. (2008). II. Dünya Savaşı Türkiye’inde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi. *ÇTTAD*, VII/16-17, 381-395.
- Zeyrek, Ş. (2006). *Türkiye’de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951)*. Ankara: Anı.

Extended Abstract

During the years of World War II, media organisations took an active role in forging public opinion as well as informing and raising the awareness of the public. This study aimed to investigate the influence of the then government in power on the media organs and the perception management of the public in the war atmosphere in the adversity caused by the war in the times of World War II. The study revealed how the newspapers which were the periodicals of that period, and the radio broadcasts are effective in manipulating the public. The data obtained using the qualitative research method were holistically presented and interpreted within the framework of qualitative research. The data collection method used was document review. In line with the document review, the examination of the written materials was primarily used and the media organs of that era were reviewed. The periodicals including *Ulus*, *Cumhuriyet*, *Tan*, *Akşam*, etc and the radio broadcasts of the period as well as community centers that were the cultural organizations of the government in the power, and the periodicals issued by them constituted the data source of the study.

Although Türkiye did not join World War II, it was significantly affected in military, political, and economic terms. The media organisations were the primary tools used by states in the perception-creating and influencing mechanism and played an effective role in forging public opinion. The newspapers, periodicals and radio which are included in the media organs of that era were effective in informing and raising the awareness of the public through the broadcasts and publications in line with the purposes of the then government in the power. The media organs manipulated by the government in power exercised influence over the public, setting forth on creating a mechanism of perception on the community affected by World War II from every aspect. The media organs controlled by the then government in power appear as the means of both information and communication and propaganda in line with the domestic and foreign policy objectives.

Although the policy of neutrality inherited from the Kemalist Era continued during the pre-World War II era, Türkiye declared that it would stay neutral in a possible war but if it was attacked, it would defend itself. Türkiye carried out an active policy of neutrality and

opted for staying out of the war. In other words, the neutrality of Türkiye was described as an active neutrality differently from integral neutrality according to Saracoglu's formula "We are allies of British, and friends of the German".

The media organs kept under control during the period leading up to World War II carried out their works in a single-voiced manner under the authority of the Directorate General of Press. In 1940, the Directorate General of Press was affiliated with the Prime Ministry to improve its influence on and control over the press and the Government became capable of shutting down newspapers through the Directorate General of Press when it deemed necessary. While during the years of war, which news should be covered to what extent is decided by the Government, restrictions were introduced into the newspapers and periodicals as a result of the managed journalism dominating the years of war. A balanced attitude was maintained towards both the Axis powers and the Allied powers by the single-party government in the press while there implemented a strict mechanism of control over foreign news. A quite careful publishing/broadcasting policy was carried out without making both of the parties that followed the Turkish press and media closely uncomfortable.

News within certain limitations were reported under the strict control of the then Government in power. In this respect, the news was generally more about foreign policy issues and published in line with the political stand of the Government. Domestic policy was not much covered during the times of war the news about the war was published in a single column by the order of the Directorate General of Press in order not to create a panic atmosphere. In that period, paper consumption was restricted based on the Turkish National Security Law due to the paper shortage and paper import and the newspapers could be printed in four pages format. In the period from 1943 to 1945, the most-read newspapers were *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Tan*, *Yeni Sabah*, *Vatan* and *Vakit*. The press organizations controlled by the Government did not deviate from the publication/broadcasting policy made by the Government and the foreign news of the newspapers was only published in the format dictated by the Directorate General of Press and Anatolian News Agency.

In the years of war, the articles issued in the Turkish press generally reflected the foreign policy news as required by international politics. Particularly the balanced stance taken by the Government in foreign policy was reflected in the press to forge public opinion. One of the newspapers which was most closely followed was *Ulus*. Directed by Falih Rıfki, the newspaper *Ulus* reflected the domestic and foreign policy of the government while the newspaper *Cumhuriyet* founded by Yunus Nadir rather made publications close to Germany during the years of war. Similarly, the newspaper *Tasviri Efkar* adopted a pro-German publishing policy. The newspaper *Akşam* adopted a moderate pro-Allies policy criticizing the Allies' policies from time to time. The newspaper *Tan* appears as a dissident newspaper having a different political attitude from the other newspapers in the Turkish press in the years of war. The international balance during World War II was effective in the national press and two different opinions emerged in Europe that were dominant in the Turkish press. The newspapers *Tan*, *Vatan*, *Akşam* and *Tanin* generally published articles promoting democracy while *Tasvir-i Efkar* and *Cumhuriyet* published articles supporting the establishment of close relationships with Germany. Particularly the years of World War II were especially witnessed a time when the Turkish press was tried to be got hold of and influenced by Germany, on the one hand, and the Allied Powers, on the other hand.

In the Second World War, propaganda was actively used, and became a source of legitimacy for the totalitarian regimes both to persuade and to impose their existence. It is

very important where it is made in terms of the field. In this respect, propaganda is divided into two: internal and external propaganda. The first one is internal propaganda, which is intended to keep the feeling of national confidence alive in the country. The most important means for internal propaganda are the media and the press, and internal propaganda was made by using press and broadcasting tools in many fields such as politics, economy, culture, sports and art. During the Second World War, the national feelings were tried to be kept alive by making internal propaganda through the press and broadcasting and it was stated that the neutral attitude in foreign policy was in line with our national interests. Inward-looking political propaganda was published by the press and media organs by the national policies of the government.

Radio gained very strong momentum during the Second World War and became an important tool in forging public opinion and influencing large masses. Radio broadcasts had an important role in influencing the public and implementing political decisions regarding both national and international events, with basic functions such as “*informing, educating, propaganda, promotion of goods and services, entertaining, persuading and motivating*”. By fulfilling these functions, the radio brought about a change in the attitude and behavior of the target audience and was used as a propaganda weapon. During the Second World War, radio became one of the most important means of reaching large masses in Türkiye and radio broadcasts were actively used by the government of the period. The broadcasts on the radio were intended to inform the public on many issues including the political, cultural and military aspects of the country during the war times. Political propaganda was made by the government through the media and media organs. Political propaganda were the activities carried out to strengthen the state's position, ensure trust, and ensuring that future generations live in peace. World War II, took place in the history of the world as a war in which the radio, press and humor were used effectively depending on the use of propaganda as a psychological warfare tool.

In Turkey, the press and media organs of the period were important means of persuasion, through which the policies of the government were conveyed and reflected the public to influence the public and increase confidence in the government in the first years of the Second World War. Newspapers and radio were used effectively for propaganda during the Second World War. Internal propaganda was made by using press and broadcasting tools in many fields such as politics, economy, culture and art. In the years of World War II, the national feelings were tried to be kept alive in line with the goals of the government through press and broadcasting, and so the active neutrality and balanced foreign political stance by our national interests in foreign policy shaped the press and broadcasting policy.

Ekler

Ek 1: BCA, T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü, Yer Numarası, 030.10.0.0/129.929.9

T. C.
Başvekalet
BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Büro Müdürlüğü
Sayı: 438

110
9
Ankara, 4 Ağustos 1944

Başvekalet Yüksek Makamına

**T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ**

Ankara Radyosunun programında dört seneden fazla bir zaman-
danberi fasılasız devam etmiş olan bir "Radyo Gazetesi" negriyatı
olduğu malûmu Devletleridir. Bu negriyat her akşam Ankara saatliyle
20.15 - 20.45 arasında yarım saat devam eder. Yurt haberlerini,
umumi siyasi, askeri ve iktisadi olayları verir ve komante eder.

1941 senesinde yapmış olduğumuz esaslıca bir ihesâ
araştırma neticesinde o vakit yurdumuzda mevcut olan 100.000'e
yakın ahizeden, evlerde bulunan 66.000 kadar radyo cihazından
beherinin ortalama hesapla beşer dinleyicisi; halk odaları, kâhy
enstitüleri, kırgıllar, orduvevleri, lokantalar ve kahveler gibi
umumi yerlerde bulundukları tesbit olunan 34.000 kadar cihazdan da
beherinin ortalama hesapla 73 kadar dinleyicisi olduğu anlaşılmıştı.
Bu hesaba göre yurdumuzda o vakit 3.000.000'e yakın radyo
dinleyicisi bulunduğuna hükmetmek lâzımdır.

1943 Temmuz ayı istatistiklerine göre yurttaki abone adedi
148.488'e çıktığına göre yukarıdaki dinleyici adedine en mütevası
bir tahminle % 30 daha ilave etmek suretiyle halen yurdumuzda
4 milyon radyo dinleyicisi olduğunu kabul etmek lâzımdır.

Yurt dışı vaziyetlerine gelince; muhtelif vesilelerle
alınmış olduğumuz haberlerden, Suriye'de, Irak'da, Nijar'da,
Cezair'de ve İran'da umumi yerlerde birçok kimselerin türkçe
bilen bir dinleyici etrafında toplanarak Ankara Radyosunun Radyo
Gazetesini dinletip tercüme ettirdikleri ve bu memleketlerdeki
ileri gelenlere de bu negriyatın bazen mekanik vesitelerle ve
bazen daha iptidai yollarla muntazaman sabit edilen raporlarının

030 10 129 929 9

- 15 -

T. C.
Başvekâlet
BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Biro Müdürlüğü
Sayı:.....

- 2 -

T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜHÜRÜ

verilmekte olduğu öğrenilmektedir. Bundan başka İngiltere, Amerika, Almanya, Rusya gibi memleketlerde, radyoların Ankara Radyosunu mehak ittihaz ederek neşriyatta bulduklarını çok kerre tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Yurt dışında bulunan vatandaşlarımızla türk azlıklarına yapılan hitap ve İngiliz, Fransız, Alen, Sırp, Bulgar, Arap, Fars, Ordu şilleriyle kesa senelerdenberi muntazaman yapmış olduğumuz yayınların hitabettiği kitleler bu hesap içine alınmamıştır.

Elimizde tuttuğumuz bu kadar kuvvetli bir telkin ve yayın vasıtasının böyle ehemmiyetli sıralarda yapmakda olduğu neşriyatın güdümü ve havası hakkında bir misal olmak üzere Radyo Gazetesinin 3.8.1944 tarihinde yapmış olduğu neşriyatın yazılı bir kopyasını leffen arz ve takdim ediyorum. Aynı neşriyatın hülasası o gün 15 er dakika olarak yukarıda sayılan sekiz yabancı dil ile de yapılmıştır.

Bu neşriyatın veçhe ve mahiyetinde tādilat yapılması gerekirse tenvir ve irgādına müsaade buyrulmasını yüksek saygılarınıla arz ederim.

Basın ve Yayın Umum Müdürü
Selim Serper
(Selim Serper)

arz edildi; hıfzı

Ek: 1

030	10				129	929	9
-----	----	--	--	--	-----	-----	---

2

Ek 2: BCA, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, Yer Numarası,30.18.1.2/87.63.12.

T. C.
BAŞVERGİLET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

Kararname

11404

Özetleri, Umumi muvazenesininin 8 inci maddesi mucibince 1939
malî yılı bütçesinin E. ceşveline dahil 424 üncü faslına konulan tahsi-
sattan verilmek üzere senenin muhtelif aylarında ve iş icap ettiği za-
manlarda çalıştırılacaklara ait ilâhik kadronun tasdikı; Dahiliye Vekil
liğinin 31/5/39 tarih ve 2622 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekillığının
27/6/39 tarih ve III52/2813 sayılı mutelaanamesi üzerine İcra Vekille-
ri Heyetince 3 TEMMUZ 1939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMUR

İsmail İsmail

B. V. Ad. V.
N. F. Haydar

M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. May Tayyib Özbek S. Sami

Ma. V. Mi. V. Na. V. İ. V. S. I. M. V.
A. F. Celal Günel A. F. Celal Günel İ. V. S. I. M. V.

G. I. V. ve Ad. V. V. Zr. V. Ma. Ma. V. Tl. V.
B. Karadâğı M. Karadâğı A. Çetinkaya

18 01 02 87 63 12

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

3 Haziran 939

GENEL SEKRETERLİĞİ

8/14633

BEVLET ANKARA GENEL SEKRETERLİĞİ
SÜRRET

Bay Sedat Sinavi

Karagöz Gazetesi Direktörlüğüne

Ankara Caddesi

İstanbul

1 Haziran 939 tarihinden itibaren Karagöz
aşağıdaki miktarlarda ,nizalarındaki yorlere gönderile-
cektir :

50 Vali ve C.H.P. Başkanlıklarına
343 Kaza C.H.P. Başkanlıklarına
367 Halkevi Başkanlıklarına
10 C.H.P. Genel Sekreterliğine
770

50 vilâyet ile 343 kaza C.H.P. Başkanlıklarının listesini
evvelce size bildirmiştik.O listelerde hiçbir değişiklik
yoktur.Yeni açılanlarla birlikte sayısı 367 ye baliğ olan
Halkevlerimizin son bir listesini yollayoruz.

1 Haziran 939 dan itibaren eski listenin hük-
mü kalmadığından,senetlerinizi de yukardaki cotvele göre
770 nüsha üzerinden tanzim etmenizi rica eder,saygılarımı
sunarım.

C.K.İ.

H.T.

-65- H.O.

490	01			1275	236	3
-----	----	--	--	------	-----	---

1918
İnkılabçı Gençlik
Gazetesi
 Bu Gazetede, şüphesiz, her konuda en doğru ve en gerçekçi bilgileri bulabilirsiniz. Her türlü haber ve haberler için yazılarınızı bekliyoruz.

Cumhuriyet

ŞAKA
 Şaka her zaman eğlenceli ve güzel bir şeydir. Şaka her zaman eğlenceli ve güzel bir şeydir. Şaka her zaman eğlenceli ve güzel bir şeydir.

18. yıl 34 sayı: 6057 Perşembe 10 Haziran 1944

Türk - Alman Dostluk Paktı İmzalandı

Muahede 10 seneliktir ve iki memleket arazilerinin masuniyetini ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektedir

Türk ve Alman hükümetleri

Doğrudan doğruya veya dolayısıyla yekdigeri aleyhine müteveccih hertürlü harekattan içtinab edecekler

C. H. P. Grubu

Hararetille imzalatılmıstır. Bu muahedede iki memleket arazilerinin masuniyetini ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektedir.

PAKTIN METNİ

Maddesi 1
 Bu Paktın amacı, iki memleket arazilerinin masuniyetini ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektir.

Maddesi 2
 Bu Paktın imzalanmasından itibaren iki memleket arazilerinin masuniyeti ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektedir.

Maddesi 3
 Bu Paktın imzalanmasından itibaren iki memleket arazilerinin masuniyeti ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektedir.

Maddesi 4
 Bu Paktın imzalanmasından itibaren iki memleket arazilerinin masuniyeti ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektedir.

Örsle çekic arasında

Bu muahede iki padi ve kat'i bir ameliyat harası içinde yekdigeri bir harekatta içtinab edeceklerdir.

Hariciye Vekilile Alman Elçisinin beyanattarı

Saracoglu dedi ki:
 Türk ve Alman milletleri bu muahede ile padi ve kat'i bir ameliyat harası içinde yekdigeri bir harekatta içtinab edeceklerdir.

Van Papan dedi ki:
 Alman hükümeti, bu muahede ile iki memleket arazilerinin masuniyetini ve tamamıyeti mülkiyesine müteakiben riayeti taahhüd etmektedir.

Milli Seferimiz

İngilizlere Krallık tehlikeli atıldılar

Amerika dört sene sürecek bir harbe hazırlanıyor

Berlinin protestasyonu
 Alman hükümeti, bu hareketin mukavimlere tevatür teşkil ettiğini bildirdi.

Rumanyada hummah hazırlıklar

Umumi serberberlik ilhamı ediliyor
 Rumanya'nın Besarabya sınırlarında hareketin genişliği söylenmektedir.

Müttefikler Beyruta 20 kilometre yaklaştılar

Şam kapılarında...
 Viki kuvvetlerinin mukabil harekâtı dolaylı ve bir şekle istisnad olmuştur.

Yeni kararlar

100 köyden fazla boyday, arpa ve yulaf satışlarında emsal satış fiyatlarını tutusunu emsal kararlarına ilga ediliyor

Garb çölünde üç günlük bir muharebeden sonra...

İngiliz kit'aları hareket ülerine avdet etti

Tenkler, teyyareler arasındaki çarpışmalar pek şiddetli oldu

Berlinin protestasyonu
 Alman hükümeti, bu hareketin mukavimlere tevatür teşkil ettiğini bildirdi.

Birkaç söz

Arapa gevş getiriyor
 Araplar, bu hareketin mukavimlere tevatür teşkil ettiğini bildirdi.

Ek 5: Cumhuriyet, 23 Haziran 1944

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI
CİHAN HARBI
KARŞI KARŞI
SINOP 23 NİSAN 1944
MİLLÎ İSTİŞKAL MÜDÜRLÜĞÜ
MİLLÎ İSTİŞKAL MÜDÜRLÜĞÜ

Cumhuriyet

Matbacılara
Bu gazete için...
MİLLÎ İSTİŞKAL MÜDÜRLÜĞÜ

21 inci yıl Sayı: 7133 STANBUL - CUMHURİYETİ - Posta Yürütme Kurumu No: 39
Cuma 23 Haziran 1944

Cherbourg'a umumî taarruz hazırlığı

Almanlar bütün liman tesisatını tahrib ettiklerini bildiriyorlar

Müttefikler: "Yeniden 3-5 Km. ilerledik, fakat liman müdafaa hattını yarıdığımız muhakkak değildir", diyorlar

Sark cephesinde ördünce yıl

Sark cephesinde ördünce yıl...
Müttefikler, Sark cephesinde...
Almanlar, Sark cephesinde...
Müttefikler, Sark cephesinde...

Diğer cephe kesimlerinde mühim hiçbir değişiklik olmadı!

Diğer cephe kesimlerinde mühim hiçbir değişiklik olmadı!
Müttefiklere göre...
Almanlara göre...
Müttefikler, diğer cephe kesimlerinde...
Almanlar, diğer cephe kesimlerinde...

Londra ve Berlin şehirleri birer cehennem oldu

Berlin: "Pilotsuz uçaklarla hücum daha şiddetlendirilecek", diyor

Berline 1400 Amerikan uçağından sonra 1000 İngiliz bomba uçağı da hücum etti

Dr. Goebbels'in yazarı: "Yeni ve daha müthiş silahlar kullanılacağı"

Pasifik muharebesi

Amerikalılar: Japon donanması karşısızmadan kaçtı diyorlar

Almanlara göre

Almanlara göre...
Müttefikler, Almanlara göre...
Almanlar, Müttefiklere göre...

Askerî vaziyet

Finlandiya tehlikede

Yazar: Enahî General N. Enst Erikli
Finlandiya tehlikede...
Müttefikler, Finlandiya tehlikede...

Yugoslav Kralı İtalyada

Baycehil de Tito ile görüştü

Kömür istihsalatımızda yeni bir rekor kırılıyor

1944 yılı istihsalatı dört milyon tonu bulacak

Türkiye ve Müttefikler

İngiliz basını yeni mesajlar

Türkiye ve Müttefikler...
İngiliz basını yeni mesajlar...
Müttefikler, Türkiye ve Müttefikler...

Cherbourg'a Müttefiklerin özel gün gazetecilerinin

Cherbourg'a Müttefiklerin özel gün gazetecilerinin...
Müttefikler, Cherbourg'a Müttefiklerin...
Gazeteciler, Cherbourg'a Müttefiklerin...

Parşembe 23 NISAN 1942

TAN GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

SİNEKLİ BAKKAL Akademi Halki Kışkacı

Sadeyağ Fiyatları

İyi ve Orta Vasıflı Yağlara Yerinde Toptan 130 - 160 Kuruş Arasında Azami Fiyat Konuldu

YENİ YAPAGI FİYATLARI DA BELLİ OLDU... Ankara, 22 Nisan - Tümen Müfettişliği...

FRANSA SAHİLİNE BASKIN

Bir İngiliz Kolu Boulogne'da Karaya Çıktı

Berlin, İngiltere'nin Ağır Kayıplara uğrayışını söylüyor...

Büyük Bayramımız

Bir Türklü Anıyamadığımız Bir Dava

Bizim evimizde bulunan bir Türk...

Perapalastak inilâk Sebebile

Ötel Sahipleri, İngilizlerin Eski Sofya Sefiri M. Randall'in Arıadaplan Ailehine Yazın Milyonluk Taminat Davasını Açtılar

İstanbul, 22 Nisan - Perapalastak otelinin...

İkinci Cephe

Avam Kamarasında Birçok Sorular Soruldu

Ankara, 22 Nisan - Bugün Avam Kamarasında...

M. Bektaşoğlu MEZELER... Ankara, 22 Nisan - Mezeler...

Iran'daki İsyan Alevlendi

Alın Kışkırtıcı İstisi, Tazim Olma Teklifi Kabul Ediliyor

Tehlikeli bir durum söz konusu...

Yer Yer Şiddetli Muharabeler Oluyor

Amulda, 22 Nisan - Amulda...

Laval'in Hazırladığı Plânlar

Yeni Fransız Başbakanı Laval'in Çekoslovakya İçin Hazırladığı Plânlar...

İlkbahar Toağruzu

Musulve, Bütün Soru Mükelleflerini İyane Teşvik Ediyor

Yardım İstiyen Çocuklarımızı Himaye İçin

Emirgemi Kurumunun Açık Adedini 42.000 den En Az 200.000'e Çıkarmak Lâzım

Dünayın en büyük gazetesi...

Amerika, Harp Masraflarını İçine 19 Mayıs'a Takriben 19 Mayıs'a...

Yeni Fransız Başbakanı Laval'in Çekoslovakya İçin Hazırladığı Plânlar...

Emirgemi Kurumunun Açık Adedini 42.000 den En Az 200.000'e Çıkarmak Lâzım

Bugünkü Merasimin Programı

Mâkîmiyet ve Çukuk Bayramı, Bütün Yurtta Kullanıyor

Bu gün bütün memurların...

MAARİF VEKİLİNİN GECEKİ NUTKU

Ünvanlı Başbakan Şuurlu Yürekli Halkın Akı Yıkılmı Olmalı

Günler Geçerken

VATAN GIBI, VATAN İÇİN

Refik Halid Karay... Vatana karşı...

2
1940
KIZILAY

KIZILAY

MİLLİ ŞEFİMİZİN NUTKU

Türk Milleti temiz, emin bir istikbale gururla bakıyor
Milli birlik her zamandan ziyade sağlamdır
Meclis Milli Şef'in nutkunu büyük tezahürlerle karşıladı

Nutuk iç ve dış siyasetimizin ana hatlarını gösteren çok kıymetli bir direktiftir

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

Nutku dinlerken

Fatih RUKUFAR

Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken
Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken
Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken
Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken
Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken
Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken
Millî Şefimizin Nutkunu dinlerken her Türk milleti için bir büyük gurur ve büyük bir heyecan vardır. Çünkü bu Nutuk, Türk milletinin geleceği için yazılmış bir direktiftir. Bu Nutuk, Türk milletinin her zaman bir arada ve bir amaçla hareket etmesi için bir çağrıdır.

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

İcabederse millette her fedakârlığı göze almak hepimizin katî kararımızdır

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken

Millî Şefimizin Nutkunu Dinlerken

En san moda tül perdelerinizi, kumaşlarınızı, giyimliklerinizi çeşitlerini **HARAÇCI KARDEŞLER** Mobilye ve karyolalarınızı alabilirsiniz

SAYI	1538
YIL	1941
1. TRAKİM	1.5.41
2. TRAKİM	1.5.41
3. TRAKİM	1.5.41

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

İstanbul'da düzenlenen konferansın bir fotoğrafı. Konferansın başkanlığını Dr. Refik Soydam yapmıştır. (A. H. H. H. H.)

Hatay'a gitmek üzere Basvekilimiz Ticaret Vekili ile birlikte dün Ankara'dan ayrıldı

Dr. Refik Soydam ve Ticaret Vekili istasyonda birçok zevat tarafından uğurlandı

Harbin ikiye taksimi

Harbin şehri, Japonya'nın eline geçtikten sonra ikiye bölünecektir. Bir taraf Japonya, diğeri ise Çin'e verilecektir. Bu kararın alınması, Harbin'in stratejik önemiyle ilgilidir. Şehir, Kuzey Çin'in önemli bir ticaret merkezi olarak kalmıştır.

İhtikarla mücadele Yurda ithal edilen iplik ve dokumaların azami fiyatları tesbit olundu

Ticaret Vekaletinin bu husustaki kararı bugün meriyete giriyor

Tamer Vakıflıca, B. Vezir Kâzım Paşa

Ticaret Vekaleti, iplik ve dokumaların ithal edilmesine ilişkin olarak, azami fiyatların tesbiti için bir karar almıştır. Bu kararın uygulanmasıyla, yurt dışından ithal edilen iplik ve dokumaların fiyatları kontrol altına alınacaktır. Bu önlem, yerli üreticilerin rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak düşünülmüştür.

Üç taraflı pakt ve Sovyetler Birliği

Pravda gazetesi Berlin paketi tahlil eden bir yazı yazdı

Pravda gazetesi, Berlin'den gelen bir paketi tahlil eden bir yazı yazmıştır. Yazıda, Sovyetler Birliği'nin dış politikasındaki değişiklikler ve bu değişikliklerin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Gazete, Sovyetlerin yeni politikalarını desteklediğini belirtmiştir.

B. Fon Ribbentrop Moskova'da mı?

Berlin'den gelen haberlere göre, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Moskova'ya seferine çıkmıştır. Bu ziyaret, Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin gelişmesini amaçlamaktadır. Ribbentrop'un Moskova'daki görüşmelerinin sonuçları, uluslararası camiada büyük ilgiyle takip edilmektedir.

Öğretmen ve okula karşı saygı ve itimat Çocuga karşı zeffatlı, fakat müsahahasız bir inzibat...

B. Suner bugün Roma'da olacak

Tarikat girişimlere ok müsteşarı başkanı

İçişleri bakanı Ankara'ya

Kent Ciano dün Roma'ya döndü

İngiliz heyetleri Almanya ve İtalya dışlarına gidecekler

Birçok yabancılar Ankara'ya gelecekler

Alman heyetleri Londra'ya gidecekler

İtalyan heyetleri Ankara'ya gelecekler

Alman heyetleri Ankara'ya gelecekler

İtalyan heyetleri Ankara'ya gelecekler

Alman heyetleri Ankara'ya gelecekler

İtalyan heyetleri Ankara'ya gelecekler

Alman heyetleri Ankara'ya gelecekler

İtalyan heyetleri Ankara'ya gelecekler

Mustafa Vehidî B. Hasan, Milli Eğitim Bakanlığı'nun başkanı olarak görev yapmaktadır. Eğitim sisteminin geliştirilmesi ve öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda büyük çabalar göstermektedir. Okulların düzenli çalışmasını ve öğrencilerin kaliteli eğitimi için önemli adımlar atmıştır.

Mustafâ Vehidî B. Hasan Ali Yâzıcı'dan müsteşarı çocuk vâkifleriyle çok güzel bir konuşma yaptı

Mustafâ Vehidî B. Hasan, Milli Eğitim Bakanlığı'nun başkanı olarak görev yapmaktadır. Eğitim sisteminin geliştirilmesi ve öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda büyük çabalar göstermektedir. Okulların düzenli çalışmasını ve öğrencilerin kaliteli eğitimi için önemli adımlar atmıştır.

Mustafâ Vehidî B. Hasan Ali Yâzıcı'dan müsteşarı çocuk vâkifleriyle çok güzel bir konuşma yaptı

Kars'ta da büyük bir alâko ile takibe edilen gösteriler yapıldıktan sonra

Hava Kurumu filosu dün Ankara'ya döndü

Türk Hava Kurumu heyetinin İstanbul'da beklenildiği anı gösteren bir fotoğraf

Alman heyetleri Ankara'ya gelecekler

İtalyan heyetleri Ankara'ya gelecekler

Alman heyetleri Ankara'ya gelecekler

İtalyan heyetleri Ankara'ya gelecekler

Alman heyetleri Ankara'ya gelecekler

Mustafâ Vehidî B. Hasan, Milli Eğitim Bakanlığı'nun başkanı olarak görev yapmaktadır. Eğitim sisteminin geliştirilmesi ve öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda büyük çabalar göstermektedir. Okulların düzenli çalışmasını ve öğrencilerin kaliteli eğitimi için önemli adımlar atmıştır.

PERŞEMBE 26 HAZİRAN 1941

TAN GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

IDEAL BÜRO Tarih: İsmail Dikran ÇARŞAN

Meclis, Türk-Alman Paktını Tasvip Etti

Hatipler, Hühümetimizi Hararetle Tebrik Etiler

Almanyanın Sarıkta GALİBİYETİ

Avrupa ve Asyada Nazîmin Hâkim Olması Demektir

Saracoglu Dedi ki: Bu Muahede Harp Yangınlarının Ortasında Türk Milleti, Alman Milleti ve Hattâ Bütün İnsanlık İçin Mesut Bir Sulh Eseridir.

Büyük İktisatçı, Mefkûre İktisadîleri İktisatçı

Hariciye Vekili

Türk - Alman Dostluk Abidesinin Nezdine Edildiğine Dair İzahat Verdi

İstanbul, 26 Haziran - (TAN) - Hariciye Vekili Mustafa Saracoglu, bugün Meclis'te Türk-Alman Dostluk Abidesinin nezdine edilişini ve bu abidenin Türk-Alman dostluğunu temsil ettiğini bildirdi.

Mecliste Dünkü Tezahürler

Türk - Alman Paktı Dolayısıyla Bir Çok Hatipler Söz Aldılar

"Bu Muahafeyetin Sem, Türk Milletinin Millî Şerefine Sarılmıştır. Biz İnanlı Bir Birleşim Olmaktadık."

Hariciye Vekili Mustafa Saracoglu

HAVA HARPLERİ

Almanya'ya İngiliz Hava Hücumları Şiddetlendi

Almanlar Liverpool'ün Hücüm Etti

Londra, 26 Haziran - (TAN) - İngiliz hava kuvvetleri, Almanya'ya karşı hava hücumları şiddetlendirdi. İngiliz uçakları, Almanya'nın batı kıyılarında ve özellikle Liverpool'de hedef aldılar.

Ispanyada Halk Hazır Olmağa Davet Edildi

S. Rusya Aleyhinde Nümayişler Oldu, İngiliz Elçiliği Tanışıldı

Madrid'te yapılan gösteriler

İsmet Paşa

Alman Rezaî Tebliği

Sovyetlerin Bir Meydan Muharebesi Başladı

Yakalanan Muhim İnkışafat Beklenmektedir

Bir Mülakada Yapılan Şiddetli Muharebede 100 Tank Tahrip Edildi

Kontencaya Sovyet Akını Şiddetli Oldu

Ankarada Dün Gecelik Yangın

S Dükân, 2 Ev Tamamen Yandı

Suriye Cephesi

Tüdmür Muhasara Edildi

Avusturyalı Kurucular Mercayan Şehrinin Tahrip Zaptetti

İstanbul'da Dün Harbe Karşıyor

Nihayeti Filanda da Harbe Karşıyor

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 520-548

Geliş Tarihi:30.06.2022 Kabul Tarihi:21.11.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi:30.11.2022

10.30561/sinopusd.1138751

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

AN OVERVIEW OF THE CRASSUS IN TERMS OF WORLD HISTORY ACCORDING TO RUSSIAN SOURCES

Vesile ŞEMŞEK*

Abstract

At the request and promises of the European Catholic Christians of the Pope, VII. The marches they organized to establish military, political and religious authority over the lands of the Middle East, which had been in the hands of Muslims since the 19th century, take place in history as "crusades" or "crusaders". Since Jesus was born in Jerusalem, they called the region and the surrounding lands "holy lands" and declared these marches as holy wars in their way. In addition, Christian soldiers participating in the expedition put the Red Cross on their chests and shields, so they were called "Crusaders". The first and third of the eight crusades left their mark as the heaviest campaign in history. Except for the first and fourth of these campaigns, the kings who dominated all other campaigns also participated. On the other hand, the Crusades were a religious, political, and military operation that started not only against Muslims but also from Western Europe between the XI.- XV. centuries. It started as an effort to save Jerusalem, which they accepted as the Holy city of Christianity in Palestine between 1096-1272. The terms "Crusaders" and "Crusades" in a broader sense are used by the Popes of Rome as a religious-military operation, first against the Seljuk Turks and later against the Ottoman Empire to implement the policy of Christianizing the people of the Baltic states and suppress heretical and anti-religious tendencies in Europe and left its mark on history. The Seljuks, who conquered the Muslim regions of the Middle East, conquered the Byzantine lands, and the Byzantine Emperor IV. The Romans tried to stop the Muslims, but the Byzantine army was crushed in the battle of Manzikert in 1071. After that, the Byzantines

* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, vsemsek@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9800-4557>

no longer had the strength to resist. Slowly advancing westward, the Seljuks continued the Crusades, taking almost all of Asia Minor from Byzantium. In this study, the views and approaches about the crusades in terms of world history were evaluated by examining Russian sources.

Keywords: History, Crusades, East, Muslims, West.

Rus Kaynaklarına Göre Dünya Tarihi Açısından Haçlı Seferlerine Genel Bir Bakış

Öz

Avrupa Katolik Hıristiyanlarının Papa'nın isteği ve vaatleri üzerine, VII. yüzyıldan itibaren Müslümanların elinde bulunan Orta Doğu toprakları üzerinde askeri siyasi ve dini otorite kurmak için düzenledikleri yürüyüşler "haçlı seferleri" veya "haçlı akınları" olarak tarihte yer almaktadır. Hz. İsa'nın Kudüs'te doğması sebebiyle bölgeyi ve civar toprakları, "kutsal topraklar" adlandırarak kendilerince bu yürüyüşlerine kutsal savaş olarak ilan etmişlerdir. Ayrıca sefere katılan Hıristiyan askerler göğüslerine ve kalkanlarına kırmızı renkli haç işareti koydukları için bunlara "Haçlılar" denilmiştir. Toplam sekiz haçlı seferinden ilki ve üçüncüsü tarihte en ağır sefer olarak iz bırakmıştır. Bu seferlerden ilki ve dördüncüsü hariç diğer tüm seferlere hâkimiyette bulunan krallar da katılmışlardı. Diğer bir taraftan, Haçlı Seferleri, XI—XV yüzyıllar arası sadece Müslümanlara karşı değil, Batı Avrupa'dan başlayan dini, siyasi ve askeri bir harekâttir. 1096-1272 yılları arası Filistin'de Hıristiyanlığın Kutsal şehri olarak kabul ettikleri Kudüs'ü kurtarma çabası olarak başlatıldı. "Haçlılar" ve "Haçlı Seferi" terimlerinin daha geniş anlamda, Roma Papaları tarafından Baltık devletlerinin halklarını Hıristiyanlaştırma politikasını uygulamak ve Avrupa'daki sapkın ve din karşıtı eğilimleri bastırmak amacıyla önceleri Selçuklu Türklerine, daha sonraları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı dini-askeri bir harekât olarak tarih sahnesinde iz bırakmıştır. Orta Doğu'nun Müslüman bölgelerini fetheden Selçuklular Bizans topraklarına da fethetmeleri üzerine Bizans İmparatoru IV. Romen Müslümanları durdurmaya çalıştı ancak 1071'de Malazgirt meydan savaşında Bizans ordusu ezici bir yenilgiye uğradı. Bundan sonra, Bizanslılar artık direnme gücüne sahip değildi. Yavaş yavaş batıya doğru ilerleyen Selçuklular, neredeyse tüm küçük Asya'yı Bizans'tan alması Haçlı seferlerinin devamını getirdi. Bu çalışmada Rus kaynakları incelenerek dünya tarihi açısından haçlı seferlerine dair sergilenen görüş ve yaklaşımlar değerlendirildi.

Anahtar sözcükler: Tarih, Haçlı Seferleri, Doğu, Müslümanlar, Batı.

Introduction

1. Crusades in the East and the West

According to Russian sources, the rapid successes of Islam in the first century of its existence posed a serious threat to European Christianity: the Arabs conquered Syria, Palestine, Egypt, northern Africa, and Spain. The beginning of the 8th century was a critical moment: in the East, the Arabs occupied most of Byzantium's Middle Eastern lands in Asia Minor. They conquered the frontiers while already threatening this vital region to the empire, and tried it in the West. To penetrate the Pyrenees, the victories of Leo the Isaurian and Karl Martell halted the Arab expansion, and the further spread of Islam was halted by the political disintegration of the Muslim world that began soon after. The caliphate was divided into parts that were hostile to each other.

In the second half of the 10th century, the Byzantine Empire even had the opportunity to return what it had lost before: Nicephorus Phoca conquered Crete, Antioch, and part of Syria, from the Arabs. In the 11th century, the situation changed again in favor of the Muslims. II. After the death of Basil (1025), the Byzantine throne was occupied by weak emperors; moreover, they were constantly changing. At this time when the eastern empire was in danger both in Europe and in Asia, the weakness of the superior power proved even more dangerous for Byzantium. In Western Asia, the Seljuks made their offensive movements to the West.

Under the leadership of Chaka-bek (died 1059) and Togrul-bek (died 1063), they handed over most of Iran, Armenia, and Mesopotamia to their power. Chaka's son Alp-Arslan devastated a significant part of Asia Minor (1067-1070) and captured the emperor Romanus Diogenes (1071) under the command of Manzikert. Between 1070 and 1081 the Seljuks captured Syria and Palestine from the Egyptian Fatimids (Jerusalem in 1071-1073, Damascus in 1076), and Suleiman, son of Kutulmish, cousin of Toğrul-bek, conquered all of Asia Minor from Byzantium. Took until 1081 and Iznik became the capital. Finally, the Turks also took Antakya (1085). Again, as

in the 8th century, the enemies were near Constantinople. At the same time, the European provinces of the empire (since 1048) were subject to constant invasions of the nomadic Pechenegs and Oghuzes, who moved to the Balkans and sometimes wreaked havoc under the walls of the capital. The year 1091 was especially difficult for the empire: the Turks, led by Chaka, were preparing an attack on Constantinople from the sea, and the army of Pechenegs was deployed on land near the capital. Emperor Alexei Komnenos could not hope for success by fighting with his troops: his forces have been largely exhausted in battle with the Italian Normans, who in recent years have been trying to settle in the Balkan Peninsula.

In the West, at the end of the 11th century, some reasons created a favorable mood and atmosphere for the call of Emperor Alexei Komnin to fight against the Muslims: religious feelings increased tremendously, and an ascetic mood developed. Found expression in all kinds of spiritual adventures, among others, and in countless pilgrimages. In addition, in 1054 the Split of the Christian Church (1054) took place—Catholics and Orthodox excommunicated each other. Especially many pilgrims have long gone to Palestine, to the Holy Sepulcher; For example, in 1064 the Archbishop of Mainz, Siegfried of Mainz, went to Palestine with a crowd of seven thousand pilgrims. The Arabs did not interfere with such pilgrimages, but Christian sentiment was sometimes strongly disturbed by manifestations of Muslim fanaticism: for example, the Egyptian caliph Al-Hakim ordered the destruction of the temple of the Holy Sepulcher in 1009. Even then, under the influence of this event, Pope IV. Sergius preached a holy war, but in vain (after the death of Al-Hakim, the destroyed temples were restored).

The establishment of the Turks in Palestine made the Christian pilgrimage much more difficult, expensive and dangerous: the pilgrims had to become more victims of Muslim fanaticism. Stories of returning pilgrims have developed in the religious-minded masses of Western Christianity a sense of grief over the sad fate of the holy places and a strong resentment towards heretics. In addition to religious enthusiasm, other motives worked strongly in the same direction. In the 11th century,

the passion for movement, which was the last echo of the great migration of peoples (Normans, their movements), had not yet completely disappeared. The establishment of the feudal system created an important contingent of people in the knightly class who could not find any recourse for their power in their homeland (for example, young members of baronial families) and was ready to go where their hopes were. Difficult socio-economic conditions attracted many people from the lower strata of society to the crusades to find something better. In some Western countries in the 11th century (for example, France provided the largest crusaders), the situation of the masses became more unbearable due to a series of natural disasters: flooding, crop failure and general diseases (these events were called "seven lean years") ... The wealthy trading cities of Italy were willing to support crusader initiatives in the hope of making substantial commercial gains from the establishment of Christians in the East.

According to Russian sources, the Seljuks, who plundered numerous Christian cities and villages and burned down the churches and monasteries located there, desecrated Christian shrines, subjected them to sophisticated torture, and then killed priests and monks, forcing the local population to convert to Islam, and destroyed those who resisted one After 1071, Jerusalem, the city of Jesus, along with all the main shrines of the Christians, passed into the hands of the Seljuks. Previously, the local Christians and pilgrims from Europe were constantly under the rule of tolerant Arabs who came from Europe to worship the holy temple in this city, but the Seljuks, who were considered the new masters of the city, began to disrespect Christian churches, violate the rights of local Christians, and prevent pilgrims. That is, non-Muslim people can be insulted, beaten, sold into slavery, or killed. Even walking on city streets has become dangerous for Christians. The conquerors mocked the patriarch of Jerusalem especially cruelly and treated him like the last slave. Once, the Seljuks grabbed him by the beard and dragged him from the throne to the ground, then dragged him through the streets to the amusement of the Muslim crowd and imprisoned him for no reason.

They knew the difficulties of Byzantium in Europe. Since the 60s of the XI century, the popes several times came up with the idea of a campaign to help him. This idea spread more and more among Western Christians. Here the news of the atrocities of the Seljuks in Jerusalem, brought from the Holy Land by large numbers of pilgrims, played a big role. From the stories about the atrocities committed there, the hearts of the listeners were filled with anger and a desire to punish the wicked. In 1096, in the city of Clermont, in southern France, Pope Paul II. Urban began passionate sermons about the liberation of Jerusalem from the Seljuk Turks. The people listened to his calls. The name Crusaders appeared because the participants of the crusades sewed crosses on their clothes. In November 1095, a church council was held in Clermont- a meeting attended by all the leading representatives of the Catholic Church: cardinals, archbishops, bishops and abbots. It was an event of prime importance, which also attracted many ordinary priests, monks, and large numbers of ordinary people, noble lords, knights, and commoners. Urban II called for a campaign to the East to free the Holy Sepulcher and other shrines, to aid Byzantium. Pope Gregory III's successor. Victor, renewing the call of his predecessor, equipped the inhabitants of Pisa, Genoa, and some other Italian cities suffering from Muslim naval raids with a fleet bound for the African coast, although during this expedition he burned two cities in Tunisia, but did not receive a wide response from this event.

The real inspiration for the mass crusade was a simple beggar monk of Peter of Amiens, nicknamed The Hermit, originally from Picardy. While visiting Golgotha and the Holy Sepulcher, the demonstration of all kinds of oppression, according to the beliefs of the Palestinian brothers, aroused in him strong anger. Receiving letters from the patriarch with a prayer for help, Peter was sent to Rome by Pope II. He went to Urban and later, dressed in rags, without shoes, bare head and with a cross in his hand, preached wherever he was, through the cities and villages of Europe. It is possible about the campaign to liberate Christians and the Holy Sepulcher. The

common people impressed by his eloquence and they thought Peter as a saint, thinking of the happiness of plucking a piece of wool from his donkey as a souvenir. Thus, the idea became quite widespread and popular.

Shortly before that, the Byzantine emperor Alexei Komnin turned to Urban with a request to help repel the offensive of the warlike Seljuk Turks. Perceiving the invasion of the Muslim Turks as a threat to Christianity, the Pope agreed to help the emperor, and also set an additional goal- seeking to win public opinion in the fight against those who made another claim to the papal throne- to win the Holy Land from the Seljuks. In Clermont, those who wished took solemn vows, and as a sign of the oath, they sewed crosses of red cloth on their clothes. Hence the name "Crusaders" and the name of their mission- "Crusade".

The initial campaign on a general wave of enthusiasm generally achieved its goals. Later, Jerusalem and the Holy Land were captured by the Muslims again and the Crusades held to liberate them. The last (ninth) Crusade in its original meaning took place in 1271-1272. The last of these expeditions, also called the "Crusades", were against the Czech Houthis and the Ottoman Turks in the 15th century. Strengthening its moral authority in the whole of the West by an ascetic reform and assimilating the idea of a single kingdom of God on earth, the papacy could not hopefully answer the call made to it from Constantinople. Clermont Cathedral (1095) was built to be the head of the movement in the East and perhaps to gain spiritual strength. In March 1095, the pope once again listened to the ambassadors of Alexei (at the council in Piacenza), and in the autumn of the same year, a council was convened in Clermont (in Auvergne, in France). Pope II. In Urban's mind, the idea of helping Byzantium took a form that especially pleased the masses. In his speech in Clermont, the political element was pushed into the background before the religious: World War II. Urban, Holy Landve preached a campaign to save the Holy Sepulcher from the infidels. The Pope's speech at Clermont on November 26, 1095, was a tremendous success: many immediately promised to go against the infidels and put crosses

on their shoulders, which is why they were called "crusaders", and campaigns- "crusades." This gave impetus to a movement that would end only two centuries later.

Finally, Western Christians have long been fomented against the Muslims by fighting them in Spain, Italy, and Sicily. For all of Southern Europe, Muslims were a familiar, hereditary enemy. All this was around 1089 when Pope Paul II contributed to the success of the conversion of Emperor Alexei I Comnenus, who was already in a relationship with Urban and was ready to put an end to the church conflict for help from the Latin West. There was talk of a council in Constantinople for this purpose; Pope saved Alexei from ex-communication until then he had lied to her as a schismatic. When the Pope was in Campania in 1091, Alexei's envoys were with him. As the idea of the Crusade matured in the West, Emperor Alexei freed himself from the danger that forced him to seek help in the West. In 1091, with the help of the Polovtsian khans Tugorkan and Bonyak, he destroyed the Pechenezh army; Chaka's naval attempt also failed (Chaka was soon killed on the orders of the Sultan of Nicaea). Finally, in 1094-1095, Alexei managed to save himself from the danger that threatened his last allies, the Polovtsians. The immediate danger to Byzantium passed at a time when the first crusaders were beginning to arrive from the West, which Alexei now looked at with concern. Western aid was vast; given the hostility between the Latin West and the Greek East, it could threaten Byzantium.

The preaching of the Crusade was a phenomenal success in the West. At the head of the movement was the church: the Pope appointed Bishop Puy Ademar, one of the first to receive the cross in Clermont, as the envoy of the Crusader army. Those who accepted the cross, like the pilgrims, were accepted by the church under its auspices. Creditors cannot demand debt from them during their journey; those who confiscated their property were excommunicated; all crusaders who went to the Holy Land were motivated by piety, not by the desire to gain honor or wealth, their sins were forgiven. Already in winter, from 1095 to 1096, large masses of weak or almost completely unarmed Crusaders gathered from the poorest classes. They were headed by Peter the Hermit and Walter Golyak (or Gauthier the Beggar). Some of this crowd

reached Constantinople, but many died before. The Greeks transported the Crusaders to Asia, where almost all of them were destroyed by the Seljuks. The real First Crusade began a little later.

According to Russian sources, the rapid successes of Islam in the first century of its existence posed a serious threat to European Christianity: the Arabs conquered Syria, Palestine, Egypt, northern Africa, and Spain. The beginning of the 8th century was a critical moment: in the East, the Arabs occupied most of Byzantium's Middle Eastern lands in Asia Minor. They conquered the frontiers while they threatened this vital region to the empire and tried it in the West to penetrate the Pyrenees. The victories of Leo the Isaurian and Karl Martell halted the Arab expansion, and the further spread of Islam was halted by the political disintegration of the Muslim world that began soon after. The caliphate was divided into parts that were hostile to each other.

In the second half of the 10th century, the Byzantine Empire even had the opportunity to return what it had lost before: Nicephorus Phoca conquered Crete, Antioch, and part of Syria, from the Arabs. In the 11th century, the situation changed again in favor of the Muslims. II. After the death of Basil (1025), the Byzantine throne was occupied by weak emperors; moreover, they were constantly changing. At this time when the eastern empire was in danger both in Europe and in Asia, the weakness of the superior power proved even more dangerous for Byzantium. In Western Asia, the Seljuks made their offensive movements to the West.

They knew the difficulties of Byzantium in Europe. Since the 60s of the XI century, the popes several times came up with the idea of a campaign to help him. This idea spread more and more among Western Christians. Here the news of the atrocities of the Seljuks in Jerusalem, brought from the Holy Land by large numbers of pilgrims, played a big role. From the stories about the atrocities committed there, the hearts of the listeners were filled with anger and a desire to punish the wicked. In 1096, in the city of Clermont, in southern France, Pope Paul II. Urban began passionate sermons about the liberation of Jerusalem from the Seljuk Turks. The people

listened to his calls. The name Crusaders appeared due to the fact that the participants of the crusades sewed crosses on their clothes. In November 1095, a church council was held in Clermont- a meeting attended by all the leading representatives of the Catholic Church: cardinals, archbishops, bishops, abbots. It was an event of prime importance, which also attracted many ordinary priests, monks, and large numbers of ordinary people, noble lords, knights, and commoners. Urban II called for a campaign to the East to free the Holy Sepulcher and other shrines, to aid Byzantium. Pope Gregory III's successor, Victor, renewing the call of his predecessor, equipped the inhabitants of Pisa, Genoa, and some other Italian cities suffering from Muslim naval raids with a fleet bound for the African coast, although during this expedition he burned two cities in Tunisia, but did not receive a wide response from this event.

The real inspiration for the mass crusade was a simple beggar monk of Peter of Amiens, nicknamed The Hermit, originally from Picardy. While visiting Golgotha and the Holy Sepulcher, the demonstration of all kinds of oppression, according to the beliefs of the Palestinian brothers, aroused in him strong anger. Receiving letters from the patriarch with a prayer for help, Peter was sent to Rome by Pope II. He went to Urban and later, dressed in rags, without shoes, bare head and with a cross in his hand, preached wherever he was, through the cities and villages of Europe. It is possible about the campaign to liberate Christians and the Holy Sepulcher. The common people, impressed by his eloquence, thought of Peter as a saint, thinking of the happiness of plucking a piece of wool from his donkey as a souvenir. Thus, the idea became quite widespread and popular.

2. The Crusades

2.1. First Crusade (1096-1099)

The first of the Peasant Crusades, or German Crusades, was launched in 1096. At the head of the large and well-armed militia, IV. Raymond, Count of Toulouse (led troops from southern France and the papal legate joined him), Hugh de Vermandois (brother of the French king Philip I), Etienne (Stephen) II, Count of Blois and Chartres, Duke of Normandy Robert III Courtegeuse, Count of Flanders

Robert II, Gottfried of Bouillon, Duke of Lower Lorraine, Eustachius (Estache) III, Count of Boulogne and with Baldwin (Baudouin), and his nephew Tancred and Baldwin's (Baudouin) Young, nephew of Bohemund Tarenta Guiscard. The number of Crusaders gathered in Constantinople in different ways was tens of thousands. In Constantinople, most of the Crusader leaders, as part of the eastern empire, accepted their future conquests as subordinate to Alexei and swore appropriate oaths to him. This was not easy for Alexei to achieve: he even had to resort to armed force (which is how he forced Gottfried of Bouillon to take the oath). His troops were not one tight-knit army- each feudal lord who went on an expedition attracted his vassals, and peasants fleeing their homes followed. (Zaborova, 1986: s. 34-36).

In April 1097, the Crusaders crossed the Bosphorus. Soon after, Nicaea surrendered to the Byzantines, and on July 1, the Crusaders defeated Sultan Kilidzh-Arslan at Doriley and thus passed through Asia Minor. Going further, the crusaders found valuable allies against the Turks in the princes of Lesser Armenia, whom they began to support in every way. Leaving the main army, Baldwin settled in Edessa. For the Crusaders, this was crucial because of the city's location, which has since formed their extreme eastern outpost. In October 1097, the Crusaders besieged Antioch and only managed to take it in June of the following year. In Antioch, the Crusaders, in turn, were besieged by Kerboga, Emir of Mussel, and were in great danger from starvation; however, they managed to get out of the city and defeat Kerboga. After a long feud with Raimund, Bohemond captured Antioch, who, even before his fall, managed to force the other Crusader leaders to agree to cede this important city to him. While the discussions about Antakya continue, there is an uproar in the army that is not satisfied with the delay.

He went out and this forced the princes to move forward by stopping the contention. The same thing was repeated later: as the army rushed to Jerusalem, the leaders argued for each city captured. On June 7, 1099, the holy city was finally opened before the eyes of the Crusaders, and on July 15 they took it and carried out

a terrible massacre among the Muslims. Gottfried of Bouillon came to power in Jerusalem. After defeating the Egyptian army at Ascalon, he secured the Crusaders' conquests on that side for a time. After Gottfried's death, Baldwin the Elder became king of Jerusalem, surrendering Edessa to Baldwin the Younger. In 1101, the second major crusader army from Lombardy, Germany, and France emerged in Asia Minor, led by many noble and wealthy knights; but most of this army was destroyed by the combined forces of several emirs. (Zaborova, 1986: s. 37).

Meanwhile, the Crusaders who had settled in Syria (increased by the almost constant arrival of new pilgrims) had to put up a fierce struggle with neighboring Muslim rulers. Bohemond was taken prisoner by one of them and ransomed by the Armenians. Also, the Crusaders have been fighting the Greeks over the coastal cities since the spring of 1099. In Asia Minor, the Byzantines succeeded in recapturing an important area; their success here might have been even more significant had they not wasted their strength in the war against the crusaders coming from beyond the distant regions of Syria and Cilicia. Finally, from the very beginning, there was a struggle between the crusaders for possession of different cities. The knight-spiritual sects of Templars and Hospitallers (Johannites), which were established soon after, provided significant support to the Kingdom of Jerusalem. When Imadeddin Zengi came to power in Mosul (1127), a danger began to threaten the Crusaders. He united under his rule several Muslim estates located near the Crusaders' possessions and established a large and powerful state that occupied almost all of Mesopotamia and a significant part of Syria. He took Edessa in 1144, despite the heroic resistance of the city's defenders. The news of this disaster once again aroused the crusader enthusiasm expressed in the 2nd Crusade in the West. The sermon of Bernard of Clairvaux was presided over by King George VII. He raised above all the French knights where Louis was present; later Bernard managed to attract the German emperor Konrad III to the crusades. Konrad was accompanied by his nephew Frederick of Swabia and several German princes. (Zaborova, 1986: s. 38-39).

As a result of the 1st Crusade in the Holy Land, four Christian states were established in the Levant. The Crusader states completely occupied the region where Europe's trade with India and China at that time passed, without occupying any extra territory. Egypt was cut off from this trade. It became impossible to transport goods from Baghdad to Europe by passing the Crusader states most economically. Thus, the Crusaders obtained a kind of monopoly in this type of trade. Conditions were created for the development of new trade routes between Europe and China, for example, the route along the Volga and the Volga-Don route with a connecting link to the rivers flowing into the Baltic. Here we can see the reasons and the economic and political reasons for the shift of the political center of Russia immediately after the first crusade to the region where the international cargo was transferred from the Volga basin to the Western Dvina basin. The rise of Volga Bulgaria. The subsequent capture of the Western Dvina and the mouth of the Neman by the crusaders, their capture of Constantinople, where the goods of the Volga-Don road and the road along the Kura pass, and the attempt of the Swedes to seize the mouth of the Neva can also be considered as the desire to establish control over the trade routes of this type of trade.

The economic recovery in the northwestern part of Western Europe at that time versus the south meant that international trade became more economically profitable for Europeans with the East via the Baltic and further northeastern Russia as the reason. Perhaps in this context, the crusades to the Holy Land lost their popularity among Europeans, and the Crusader states existed the longest in the Baltic States and disappeared only when the Europeans opened direct sea routes to China and India.

2.2. Second Crusade (1147-1149)

After the First Crusade, the strengthening of the Muslims began to threaten the Christian states. Especially the Emir of Mosul İmadeddin Zengi took Edessa in

1144 and conquered the entire Edessa district. The Second Crusade was the reaction of the Christians to this coup.

King Konrad III Hohenstaufen of Germany arrived in Constantinople by the dry route (via Hungary) and transported troops to Asia in mid-September 1147, but returned to the sea after a conflict with the Seljuks at Dorilee. Fearing Conrad's failure, the French marched along the west coast of Asia Minor; The king and noble crusaders then sailed to Syria, where they arrived in March 1148. The rest of the crusaders wanted to cross the dry road and often died. In April Konrad arrived in Accra; however, the siege of Damascus with the Jerusalemites was failed due to the selfish and shortsighted policies of the J. Then Conrad and in the fall of the following year and Louis VII returned to their homeland. Edessa, taken by the Christians after Imad-ed-Din's death, but taken from them soon after by his son Nur-ad-Din, was now in the hands of the crusaders forever.

The following 40 years were a difficult time for Christians in the East. In 1176, the Byzantine emperor Manuel suffered a terrible defeat at Myriokephalus at the hands of the Seljuk Turks. Nureddin captured the lands northeast of Antakya, took Damascus, and became a close and extremely dangerous neighbor for the Crusaders. Its commander, Assad ad-Din Shirkuh, established himself in Egypt. The Crusaders were surrounded by a "ring" of enemies. Upon Shirkuh's death, the title of vizier and dominance over Egypt passed to his famous nephew, Saladin, who was Ayyub's son.

2.3. Third Crusade

Loss of Jerusalem in 1187 and the Third Crusade (1189-1192). The Catholic Church was the force that united all participants in the campaign. Saladin (actually Salah-ad-din Yusuf ibn-Ayyub) ruled the country indefinitely after the death of the caliph, recognizing only the nominally superior power of the patriarch Nur ad-Din. Upon the death of the latter (1174) Saladin subjugated Damascus, all of Muslim Syria and most of Mesopotamia, and assumed the title of Sultan. At this time, the

young king Baldwin IV reigned in Jerusalem. Despite serious illness- leprosy- he managed to show himself as a wise and farsighted commander and diplomat. Under him, a certain balance was established between Jerusalem and Damascus. Both Baldwin and Saladin tried to avoid decisive battles. However, the intrigues of the powerful barons who predicted the imminent death of the king grew at the court of Baldwin, the most influential of whom were Guy de Lusignan and Renaud de Chatillon in 1185 Baldwin died. Guy de Lusignan married his sister Sibylla and became king of Jerusalem. Now, with the help of Renaud de Chatillon, he began openly provoking Saladin into a decisive battle. The last straw that broke Saladin's patience was Reno's attack on the caravan, followed by the arrival of Saladin's sister. This led to strained relations and Muslims to attack. In July 1187, Saladin captured Tiberias and inflicted a terrible defeat on the Christians who had invaded the hills of Hattin (near Tiberias).

King of Jerusalem, Guy de Lusignan, his brother Amaury, Renaud de Chatillon, and many other knights captured as prisoners. Saladin later captured Acra, Beirut, Sidon, Caesarea, Ascalon, and other cities. On October 2, 1187, his troops entered Jerusalem. Only under Tire, defended by Konrad of Montferrat, Saladin fails. Only Tire, Tripoli, and Antakya remained in the hands of the Crusaders. Meanwhile, freed from captivity, King Guy sets out to conquer Acre. Saladin's achievements ignited a new movement in the West that led to the Third Great Crusade. The Lombard, Tuscan and Genoese fleets got ahead of the others. Frederick I Barbarossa, king of Germany and emperor of the Holy Roman Empire, led a large army. Even now, there were no hostile acts between the Crusaders and the Greeks: the Greeks even allied with Saladin. In March 1190, Frederick's troops crossed into Asia, moved southeast, and, after terrible hardship, fought their way through all of Asia Minor; however, shortly after crossing the Taurus, the emperor drowned in the Sale River. Part of his army was scattered and many died, and the rest were taken by Duke Frederick to Antioch and then to Acre. He died of malaria in January 1191. In the spring, the kings of France (Philip II Augustus) and the English (Richard I, nicknamed the

Lionheart), and Duke Leopold V of Austria arrived. On the way, Richard the Lionheart defeated the Cyprus Emperor Isaac, who was forced to surrender. He was imprisoned in a Syrian fortress, where he was held almost until his death, and Cyprus fell into the hands of the Crusaders. The siege of Acre went badly due to strife between the kings of France and England, as well as Guy de Lusignan and Conrad, Margrave of Montferrat, who, after the death of Guy's wife, claimed the crown of Jerusalem and married Isabella, her sister, and sister. Heir to the deceased Sibylla. (Ladimir ve Matuzova, 1997: s. 384).

Only on July 12, 1191, did Acre surrender after almost two years of siege. Konrad and Guy reconciled after the capture of Acre; the first was recognized as Guy's heir and took Tire, Beirut, and Sidon. Shortly after that, II. Philip sailed to his homeland with some of the French knights, but Hugo of Burgundy, Henry of Champagne, and many other noble crusaders remained in Syria. The crusaders managed to defeat Saladin in the Battle of Arsuf, but due to the lack of water and constant clashes with Muslim troops, the Christian army was unable to retake Jerusalem. King Richard twice approached the city and did not dare to storm it both times. Finally, in September 1192, a truce was concluded with Saladin: Jerusalem remained in Muslim hands; Christians were only allowed to visit the holy city. He got Jaffa. Soon after, his younger brother John and the Jerusalemites heard rumors that Philip's lands in France were conquered after Richard had gone to his homeland to regain power. (Ladimir ve Matuzova, 1997: s. 385).

One circumstance that made the Crusaders' situation somewhat easier was the death of Saladin in March 1193. The division of his property among his many sons became a source of internal strife among the Muslims. Soon, however, Saladin's brother al-Malik al-Adil conquered Egypt, southern Syria, and Mesopotamia and assumed the title of sultan. After the failure of the third crusade, King Henry VI of Sicily Staufen began meeting in the Holy Land, accepting the cross in May 1195; but he died in September 1197. Some of the earlier crusaders came to Akka. A little before the emperor, Henry of Champagne died, he was married to the widow of

Conrad of Montferrat and was therefore crowned Jerusalem. Henry II married his widow. Amaury (Brother of Guy de Lusignan) is now elected king. Thus, it is a Crusader state established in Cyprus during the Third Crusade. It continued to exist until 1489. Soon, Pope III. Innocent began preaching a new 4th Crusade. The fiery preacher Fulco of Nelya, Count of Champagne III. Thibault persuaded Louis of Blois and Chartres to accept the cross of Simon of Montfort and many other knights. Also, Baldwin, Count of Flanders, and his brothers Eustachius and Heinrich took an oath to go to the Holy Land. Count Thibault died soon after, but Boniface of Montferrat also joined the crusade.

As the crusaders were about to leave for Egypt in the summer of 1201, Tsar-evich Alexei, the blind and deposed son of the deposed Byzantine emperor Isaac Angelus arrived in Italy in 1196. He asked the Pope and the Hohenstaufens for help against his uncle, the usurper Alexei III. Philip of Shvabsky married Irina, the sister of Tsarevich Alexei, and supported his request. Intervention in the affairs of the Byzantine Empire promised great benefits to the Venetians; therefore, Doge Enrico Dandolo also took the side of Alexei, who promised the Crusaders a generous reward for their help. Having taken the city of Zadar for the Venetians in November 1202 (in exchange for unpaid money for transportation), the Crusaders sailed to the East, landed on the shores of the Bosphorus in the summer of 1203, and began to attack Constantinople. After several setbacks, Emperor Alexei III fled, and the blind Isaac was again proclaimed emperor and his son co-ruler.

Soon, strife began between the Crusaders and Alexei, who could not keep their promises. Already in November of the same year, this led to hostile actions. On January 25th 1204, there was a new revolution in Constantinople IV. He overthrew Alexei and put Alexei V (Murzufla) on the throne. The people were dissatisfied with the new taxes and the choice of church treasuries for payment of the agreed reward to the crusaders. Isaac died; Alexei IV and the elected emperor Kanabus were drowned on Murzufla's orders. The war with the Franks failed under the new emperor. On April 12, 1204, the Crusaders took Constantinople and many works of art

were destroyed. Alexei V and Theodore Laskaris, III. Alexei's son-in-law fled (the latter to Nicaea, where he founded himself), and the victors founded the Latin Empire.

The direct result of this event for Syria was the departure of the Western knights. Also, the power of the Franks in Syria weakened because of the struggle between Bohemond of Antioch and Leo of Armenia. In April 1205, King Amalric of Jerusalem died; Cyprus was accepted by his son Hugo, and the crown of Jerusalem was inherited by Margrave Conrad of Montferrat and Mary of Jerusalem, daughter of Elizabeth. In early childhood, Jean I ruled Ibelin. In 1210, Maria Iolanta married the brave John of Brienne. The Crusaders lived with the Muslims at that time in a world that was most beneficial to Almelik-Aladil: thanks to him, he strengthened his power in Western Asia and Egypt. In Europe, the success of the 4th Crusade revived the enthusiasm for the crusade.

2.4. Fourth Crusade

In Byzantium, the Byzantine Empire was partially conquered by the Crusaders, who established four states on their lands during the 4th Crusade. In 1212, an expedition, the Children's Crusade, took place, led by a young seer named Stephen, who, with his help, instilled in the French and German children faith that they too could do as poor and faithful servants of the Lord. To convert Jerusalem to Christianity. The children went to the south of Europe, but many of them did not even reach the shores of the Mediterranean, they died on the way. Some historians believe that the Children's Crusade was a provocation organized by slave traders to sell those who participated in the campaign into slavery.

When the German people's army passed through Cologne in May 1212, they had about twenty-five thousand children and youth in their ranks, and from there they were on their way to Italy to reach Palestine by sea. In the chronicles of the 13th century, this campaign is mentioned more than fifty times, which is called the "children's crusade." The Crusaders boarded ships in Marseille and died in the storm, as

they say, the children were sold into slavery to Egypt. A similar move was Niswept through Germany, where Kolai gathered a crowd of about 20,000 children. Most died or dispersed along the way (especially many in the Alps), but some reached Brindisi, where they had to return; most of them died. Meanwhile, Innocent III's new call was answered by the English king John, the Hungarian king Andras, and finally, Frederick II Hohenstaufen, who accepted the cross in July 1215. The start of the crusade was scheduled for June 1st, 1217.

2.5. Fifth Crusade (1217-1221)

The trial of Innocent III (d. July 1216) was continued by Honorius III. II. despite Frederick delaying the expedition and the death of King John of England; however, in 1217 King John II of Hungary. Andras, Duke of Austria VI. At the head of important crusader detachments led by Leopold and Otto of Meran; it was the 5th crusade. Hostilities were stagnant and in 1218 King Andrash returned home. Soon, new crusader detachments arrived in the Holy Land, led by Georg Vidsky and William of the Netherlands (on the way, some of them helped the Christians in the fight against the Moors in Portugal).

The Crusaders decided to attack the Egyptian sultanate, which at that time was the main center of Muslim power in Asia Minor. Al-Adil's son, al-Kamil (al-Adil died in 1218), offered an extremely beneficial peace: he even agreed to the return of Jerusalem to the Christians. This proposal was rejected by the Crusaders. (Gorelov, 2006: s. 447).

In November 1219, after more than a year of siege, the Crusaders took Damietta. The expulsion of crusaders Leopold and King John Brienne from their camp was partially compensated by the arrival of Ludwig of Bavaria with the Germans in Egypt. Persuaded by the papal envoy Pelagius, some of the crusaders moved to Mansur, but the campaign was completely unsuccessful and the crusaders concluded peace with al-Kamil in 1221, accordingly receiving a free retreat but promising to

clear Damietta and Egypt in general. Meanwhile, Frederick II of Hohenstaufen married Iolanta, daughter of Mary of Jerusalem and John of Brienne. He promised the Pope to start a crusade. (Gorelov, 2006: s. 448).

2.6. Sixth Crusade (1227-1244)

In August 1227, Frederick sent a fleet to Syria, led by Henry, Duke of Limburg; she set sail on her own in September, but would soon return to shore due to a serious illness. Landgrave Ludwig of Thuringia, who participated in this crusade, died soon after landing in Otranto. Pope Gregory IX did not accept Frederick's explanations and excommunicated him for not fulfilling his oath at the appointed time. A struggle ensued between the emperor and the pope, extremely harmful to the interests of the Holy Land. In June 1228, Frederick finally went to Syria (in the 6th Holy Lad, Frederick restored the fortifications of Joppa and in February 1229 signed an agreement with Alkamil: the Sultan helped Jerusalem, Bethlehem, Nazareth, and the emperor's Alkamil against their enemies. He gave him several other places he had promised. In March 1229 Frederick entered Jerusalem and departed from the Holy Land in May. After Frederick's dismissal, his enemies were both in Cyprus, a fief of the empire since the time of Emperor Henry VI, and in Syria. It began to weaken the power of the Hohenstaufens in BC. This strife had a very negative impact on the course of the struggle between Christians and Muslims. Relief for the Crusaders was only achieved by the strife of the heirs of Alkamila, who died in 1238. In the autumn of 1239, Thibault of Navarre, Duke Hugo of Burgundy, Pierre, Duke of Breton, Amaury of Montfort, and others arrived in Acre. And now the crusaders acted inconsistently and recklessly and were defeated; Amalric was taken, prisoner. Jerusalem again fell into the hands of an Ayyubid ruler for a while. The Crusaders' alliance with Ismail, the emir of Damascus, led them to war with the Egyptians, who defeated them at Ascalon. After that, most of the crusaders left the Holy Land. Earl Richard of Cornwall (brother of the English king Henry III), who came to the Holy

Land in 1240, managed to make a profitable peace with the Egyptians (Malik-Salik-Ayyub). (Geoffroy, 1989: s. 357).

Meanwhile, strife continued among Christians; the barons, hostile to Hohenstaufens, transferred power over the kingdom of Jerusalem to Alice of Cyprus, while the legitimate king was II. Frederick's son was Konrad. After Alice's death, power passed to her son, Henry the Cyprian. The new alliance of the Christians with Ayyub's Muslim enemies caused Ayyub to seek help from the Turks of Khwarezm, who had taken Jerusalem, and shortly before that, in September 1244, he returned to the Christians, causing great destruction. Since then, the holy city was lost forever by the Crusaders. After a new defeat for the Christians and their allies, Ayyub took Damascus and Ashkelon. Antiochians and Armenians also had to undertake to pay tribute to the Mongols. In the West, crusade enthusiasm cooled as a result of the attitudes of the popes who spent the money collected for the crusades to fight against the Hohenstaufens and the failure of the last campaigns. With the help of the Vatican against the emperor, a person who broke his previous oath could release the pus to go to the Holy Land. However, the preaching of the crusade in Palestine continued as before and led to the 7th crusade. First of all, Louis IX of France accepted the cross: he promised to go to the Holy Land during a dangerous illness. With him went his brothers Robert, Alphonse and Charles, Duke Hugo of Burgundy, William Count of Flanders, Pierre, Duke of Brittany, John Joinville of Champagne Seneschal (the famous historian of this campaign), and others. (Geoffroy, 1989: s. 359).

2.7. Seventh Crusade (1248-1254)

In the summer of 1249, King Louis IX landed in Egypt. The Christians occupied Damietta and reached Mansur in December. In February of the following year, the king's brother, Robert d'Artois, threw himself into this city recklessly and was killed; A few days later, the Muslims almost captured the Christian camp. When a new sultan arrived in Mansuru (Ayyub died at the end of 1249), the Egyptians cut off the escape route of the crusaders; Famine and plague broke out in the Christian

camp. In April, the Muslims completely defeated the Crusaders; the king was taken prisoner, rescuing his freedom by returning Damietta and paying a large sum. Most of the Crusaders returned to their homeland, Louis remained in the Holy Land for another four years, but without any serious results.

2.8. Eighth Crusade (1270)

Despite the extremely dangerous situation among the Christians, unending strife continued: the Templars were enemies with the Johannes, the Genoese with the Venetians and Pisans (due to their commercial rivalry). The Crusaders only benefited somewhat from the conflict that emerged in Western Asia between the Mongols and the Muslims; however, in 1260, the Egyptian Sultan Kutuz defeated the Mongols in the battle of Ayn Golut and captured Damascus and Aleppo. After the murder of Kutuz, when Baybars became the sultan, the situation of the Christians became hopeless. Above all, Baibars turned his back on Bohemond of Antioch; in 1265, he took Kayseri, Arzuf, Safed, and defeated the Cilician Armenians. In 1268, Antioch, which had been in Christian hands for 170 years, fell into his hands.

Meanwhile, Louis IX again accepted the cross. His example was followed by his sons (Philippe, Jean Tristan, and Pierre), the brother of the Count of Toulouse, Alphonse de Poitiers, the nephew of Count Robert d'Artois (the son of Robert Artois, who died in Mansour), King Tybaldo of Navarre, and others. In addition, Edward and Edmund, sons of the Sicilian king Charles of Anjou and the English king Henry III Plantagenet, promised to go on crusades. In July 1270, Louis set out from Aigues-Mortes. In Cagliari, it was decided to start the crusades, connected with the conquest of Tunisia under the rule of the Hafsid dynasty, which would benefit Charles of Anjou (brother of Saint Louis), but not the Christian cause in the Holy World land near Tunis, an epidemic broke out among the crusaders: Jean Tristan died, then the papal legate, and finally, on August 25, 1270, Louis IX himself. After the arrival of Charles of Anjou, peace was made with the Muslims, which was beneficial to Charles. The Crusaders left Africa and some went to Syria, where the English also arrived in 1271.

2.9. Ninth Crusade (1271-1272)

Some historians consider this campaign to the Holy Land to be part of the Eighth Crusade, as it began soon after the Crusaders left Tunisia. Charles of Anjou arrived in the Holy Land with Prince Edward with a small army, so Sultan Baibars had to lift the siege of Tripoli, which remained the last great possession of the Crusaders. Since Edward did not have enough great strength to defeat the Mamluk army in a battle, the battle on land was limited to raids by the Crusaders and Mongols, who allied with them behind the Muslim army. Baibars tried to capture Cyprus, but in a naval battle, his navy was destroyed near the island. He had to make a truce with the Christians for 10 years and 10 days, after which he began to fight the Mongols and Armenians. Bohemond's successor, Bohemond of Tripoli, later had to pay tribute to the Sultan. (Malishevsky, 2014: s. 256).

3. The Fall of Crusader Power in the East

Pope Gregory X tried to organize a new crusade but without success. Many promised to go to the Holy Land (including Rudolph I of the Habsburgs, Philip III the Brave, Edward of England, Jaime of Aragon, and others), but no one kept their word. In 1277, the Egyptian Sultan Baibars died and the struggle for inheritance began. There were also problems among the Christians. King of Jerusalem II in 1267. With the death of Hugo (son of King Henry I of Cyprus), the male line of the Lusignans came to an end; power Prince of Antioch III. passed to Hugh. Seeing herself as the heir to the crown of Jerusalem, Mary of Antioch relinquished her claims to Charles of Anjou, who seized Acra and demanded recognition as king. Hugh III died in 1284. He was succeeded by his son John in Cyprus, but he died already in 1285. His brother II. Henry drove the Sicilians out of Acre and took the crowns of Cyprus and Jerusalem. The Crusade against the Slavs (1147). The inva-

sion campaign of European feudal lords against the Polabian-Baltic Slavs to Palestine or took place simultaneously with the second crusade to convert the pagan. (Kultysheva vd., 2004: s. 984).

The initiators of the campaign were Saxon feudal lords and clergy, who were trying to recapture the Slavic lands. Meanwhile, hostilities against Muslims resumed. Sultan Calau Markab took Marakia, Laodicea and Tripoli (Bohemond VII died in 1287). Crusade preaching had not the same effect in the West: rulers under the influence of the Crusades lost faith in the possibility of a more successful struggle for the Holy Sepulcher and the lands in the East; the old religious mood weakened, secular aspirations developed and new interests appeared. Kalaw's son, Malik al-Ashraf, took Accra (May 18, 1291). King Henry left the besieged city and went to Cyprus. After Akka fell, Tire, Sidon, Beirut, Tortosa; XP after the Crusades to the East the Crusades had important consequences for the whole of Europe. Their negative result was the weakening of the eastern empire, which gave it to the power of the Turks, and the death of countless people. But far more important were the results that were beneficial for Europe. The crusades for the East and Islam were like a plague for Europe, but for the Europeans themselves the campaigns undoubtedly had a huge impact on the cultural, political, and social system of Western Europe: they contributed to the collapse of medieval forms of development of medicine and science. The numerical weakening of the knightly class, which lasted for almost two centuries, as a result of the decline of the knights in the east, made it easier for the royal power to fight the representatives of the feudal aristocracy that remained in their homeland. The unprecedented development of trade relations contributed to the enrichment and strengthening of the urban class, which in the Middle Ages was the mainstay of royal power and the enemy of the feudal lords. Later, the crusades in some countries facilitated and accelerated the process of liberation of the peasants from serfdom: the wicked were liberated not only as a result of going to the Holy Land but also by the method of liberation from the barons he needed money to em-

bark on a crusade. Therefore, they willingly entered into such transactions. Representatives of all groups participated in the crusades, in which the population of medieval Western Europe was divided- from the largest barons to the masses of simple villains. (Gorelov, 2006: 448). On the other hand, the Crusades brought the various peoples of Western Europe into close contact and helped them understand their national characteristics. (Kultysheva vd., 2004: s. 984).

The Crusades helped weaken religious prejudices by bringing Western Christians into close contact with Muslims and Christians (Greeks, Arabs, Turks, etc.) in the East. Navigation reached an unprecedented development during the Crusades: most of the Crusaders went by sea to the Holy Land; the sea route also carried almost all of the vast trade between Western Europe and the East. The main figures of this trade were Italian merchants from Venice, Genoa, Pisa, Amalfi, and other cities. Vibrant trade relations brought much money to Western Europe, and this, along with the development of trade, led to the decline of subsistence farming in the West and contributed to the economic turmoil of the late Middle Ages. Relations with the East brought many useful items to the West that was hitherto unknown or rare and expensive. These products are now brought in larger numbers, they are cheaper, and they are in general use. Thus, carob, saffron, apricot (Damascus plum), lemon and pistachio (words expressing many of these plants are Arabic) were transferred from the East. Sugar began to be imported in large quantities, rice became widespread. The products of a highly developed eastern industry were also imported in significant quantities: paper fabrics, chintz, muslin, expensive silk fabrics (atlas, velvet), carpets, jewelry, paints, and the like. Acquaintance with these objects and production methods led to the development of similar industries in the West (in France, those who made carpets according to oriental patterns were called "Saracens"). Many garments and home comforts were borrowed from the East, with (Arabic) names having evidence of their origin (skirt, nose, recess, and sofa), some weapons, and the like. (Giovanni, 2007: s. 552)

A significant number of Eastern words, primarily Arabic, in Western languages entering the period of the Crusades often indicate borrowings of what these words mean. These are (in addition to the above) in *italic*. *dogan*, fr. Customs; admiral, talisman, and others The Crusades introduced Western scholars to Arab and Greek science (for example, to Aristotle). Geography especially gained many gains during this period: the West got to know many countries that were little known before; the wide development of trade relations with the East made it possible for Europeans to enter such distant and little-known countries as Central Asia (travels of Plano Carpini, Wilhelm of Rubrik, Marco Polo). At that time, mathematics, astronomy, natural sciences, medicine, linguistics, and history also made significant progress. A well-known influence of Byzantine and Muslim art has been noticed in European art from the time of the Crusades. (Chartres, 2020: s. 368). Such borrowings can be traced in architecture (horseshoe-shaped and intricate arches, clover-shaped arches and pointed, flat roofs), sculpture (arabesque- the name indicates borrowing from the Arabs) and artistic crafts. Poetry, spiritual and worldly, provided rich material for the Crusades. Acting strongly on the imagination, they developed it in Western poets; they introduced the Europeans to the treasures of the poetic creativity of the East and from there a lot of poetic material, and many new events came to the West. In general, the acquaintance of Western peoples with new countries, with political and social forms other than those in the West, with a large number of new phenomena and products, with new forms in art, with other religious and scientific views should greatly expand the world. The mental horizons of Western peoples give it an unprecedented breadth. Western thought began to break free from the clutches that the Catholic Church had until then held all of its spiritual life, science, and art. The authority of the Roman Catholic Church was severely undermined by the failure of aspirations and the collapse of hopes that led the West to the crusades.

The widespread development of commerce and industry under the influence of the Crusades and Syrian Christians contributed to the economic prosperity of the countries participating in this movement and opened up various worldly interests,

which further undermined the construction of Islam the medieval church, and its ascetic ideals. By acquainting the West more closely with a new culture, putting at its disposal the treasures of thought and artistic creativity of the Greeks and Muslims and developing worldly tastes and views, they prepared the so-called Renaissance, chronologically directly adjacent to them largely the result of them. In this way, the Crusades indirectly contributed to the development of a new direction in the spiritual life of mankind and partly laid the foundations for a new European civilization.

Result and Evaluation

The results of the crusades, which have serious importance in history, can be summarized as follows;

-Political Consequence: The Crusaders could not reach their goals at the end of these expeditions; Byzantium could not prevent the Turkish advance. New states were established (Iznik Greek, Trabzon Greek Pontus, and Istanbul Latin Kingdom). Overlords lost their former power; central kingdoms began to gain strength. It was effective at the beginning of the geographical finds. The expeditions of the Turks to the West (Europe) stopped.

- Economic Consequences; Trade relations between Muslims and Europeans (East-West) developed. Mediterranean ports gained importance. Many agricultural products and fruits in the East began to be grown in Europe. The looting, burning, and killing of people in Anatolia and Syria by the Crusaders impoverished the Islamic world. The rise in European trade generally began with the dominance of Italian merchants in the Mediterranean due to the collapse of the Byzantine Empire.

- Religious Conclusion; Confidence in churches and clergy in Europe has decreased. The Turks won the love of the Islamic world with their struggle against the Crusaders. Church pressure decreased, rational and scientific thought began to develop. The Christian-Muslim conflict began.

- Social Outcome; the imbalance between classes has decreased, and class differences among the people have disappeared. The bourgeois class began to gain strength. Feudalism (feudalism) began to lose its power.

- Scientific Conclusion; Europeans learned from Muslims new inventions such as the compass, paper, ball, and gunpowder. As a result, there were great advances in thought, science, and art in Europe. He met the European Antiquity culture.

- Other results; the confidence of the European people in the sanctity of the church and the pope was shaken. The Greek states of Trabzon, Pontus, and Iznik were established. The bourgeois class gained power while the kingdoms and the church lost power. New inventions such as the printing press and gunpowder were brought to European countries.

References

- Alexandria, R. (2009). Henry of Latvia. Livonia Chronicle- 384 p. (History sources), Riga.
- Gorelov, N.S. (2006). Kingdom of heaven. Crusader Legends of the XII-XIV centuries. / Comp. SPb.: Azbuka-classic, 447-448 p. (ABC of the Middle Ages). - ISBN 5-91181-017-4.
- Chartres, F. (2020). History of Jerusalem / Thu., Approx., Introduction. Art. MOMENT. Slezkina, SPb.: Eurasia, 368 p. (CHRONICON). - ISBN 978-5-8071-0397-0.
- Joinville Jean, J. (2008). *History of the Crusades*. Moscow: ZAO Tsentrpoligraf.
- Giovanni, B. (2007). Cultural Resurrection Encyclopedia (Kultura Vozpojdeniya Ensiklopediya), 1, ISBN 5-8243-083-3. 552 p.
- Geoffroy, J. (1989). (Valerus de demain les petitis maitres de la peinture), Valerus de Demain, Valerus of tomorrow the small masters of painting 359 p. Paris. ISBN 978-285917-013-4.
- Malishevsky, N. N. (2014). Wiegand from Marburg. New Prussian Chronicle / Per. from lat. Russian panorama, 256 p. (MEDIÆVALIA: medieval literary monuments and sources). - ISBN 978-5-93165-323-5.
- Matuzova V.I., Nazarova E.L. (2002). *Crusaders And Russia, End Of The XII Century*. In-drik.
- Ladimir, M., Matuzova, V.Ī. (1997). Peter from Duisburg. Prussian Country Chronicle / Per. from lat. 384-385 p. ISBN 5-86218-258-6.
- Kultysheva, Ī.S., Prokopovich, S.S., Savukova, V.D., Tariverdiyeva. M. A. E., ROSSPEN, E. (2004). Adam in Salimben. Chronicle / Per. from lat, and communication 984 p.- (Book of Light). - ISBN 5-8243-0512-9.

Tsybulko, G. (2007). Joinville Jean de. The book of pious words and good deeds of our holy king Louis / Per. with old French. - SPb.: Eurasia, 400 p.-(Clio). - ISBN 978-5-8071-0228-2.

Zaborov, M. A. (1977). *History Of The Crusades In Documents And Materials*. Moscow: Uch. Location High school.

Zaborova, M.A. (1986). *The Conquest of Constantinople*. Moscow: Nauka.

578ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 549-578

Geliş Tarihi: 23.05.2022 Kabul Tarihi: 29.11.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi: 30.11.2022

10.30561/sinopUSD.1119935

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

SARAYDAN ÇIKAN BİR JÖN TÜRK: PRENS SABAHATTİN

Ayşenur KARABAY*

Öz

Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni olan Prens Sabahattin, liberal düşüncelere sahip bir fikir adamıdır. Sabahattin Bey, kardeşi Lütfullah Bey ile Abdülhamid'e muhalif olan Jön Türkler'e katılmış ve fikirleriyle özgürlükçü hareketlere öncülük ederek II. Abdülhamid iktidarını bitirmek için mücadele vermiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüş ve aktif politikaya girmemiştir. Prens Sabahattin'in fikirlerinin toplumun dikkatini çekmeye başladığı dönemde, Osmanlı tarihinin en büyük siyasi krizlerinden biri olan 31 Mart Vak'ası yaşanmıştır. 31 Mart Vak'ası'na adı karıştığı ileri sürülerek bir süre hapsedildiyse de annesinin ricası ile serbest bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Osmanlı Hanedanı mensuplarını sınır dışı eden kanunun yürürlüğe girmesiyle 1924'te yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Hayatının son yıllarını İsviçre'de yoksulluk içinde geçiren Prens Sabahattin, 30 Haziran 1948'de İsviçre'nin Neuchâtel kasabası yakınlarındaki bir köyde vefat etmiştir. Yaşamı hareketli bir döneme denk gelen Prens Sabahattin vefat ettikten sonra da fikirleriyle ve faaliyetleriyle çoğu zaman gündeme gelmiştir. Bu çalışmada Prens Sabahattin'in hayatı, hayatının seyrini değiştiren düşünceleri ve bu düşüncelerin günümüze kadar gelen toplumsal yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Prens Sabahattin, Jön Türk, Osmanlı, Yıldız Sarayı, II. Abdülhamid.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Programı, aysenurkarabay14@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1567-7674>

A Young Turk Coming Out of the Palace: Prince Sabahattin

Abstract

Prince Sabahattin, nephew of Sultan II. Abdulhamid is a highbrow with liberal thoughts. Sabahattin Bey, along with his brother Lütfullah Bey, joined the Young Turks who were opposed to Abdülhamid. He pioneered libertarian movements with his ideas and struggled to end II. Abdulhamid's power. He returned to Istanbul after from proclamation of the Second Constitutional Monarchy and has not entered an active policy. In the period when the ideas of Prince Sabahattin began to attract the attention of society the 31 March Incident one of the biggest political crises in Ottoman history emerged. Although he was imprisoned for a while due to his alleged involvement in the 31 March Incident, he was released at the request of his mother. After the establishment of the Republic of Turkey, he was forced to go abroad in 1924 with the introduction of the law expelling members of the Ottoman dynasty. Sabahattin, who spent the last years of his life in poverty in Switzerland, died in a village near Neuchâtel town of Switzerland on June 30, 1948. Prince Sabahattin whose life coincided with an active period, came to the fore with his ideas and activities after he passed away. In this study, the life of Prince Sabahattin, the thoughts that changed the course of his life and the social reflections of these thoughts that have survived to the present day will be examined.

Keywords: Prince Sabahattin, Young Türk, Ottoman, Yıldız Palace, II. Abdülhamid.

Giriş

Prens Sabahattin, Osmanlı siyasal yaşamı açısından dikkat çekici bir portre olduğu kadar entelektüel birikimi ve üretimiyle de sosyoloji ve yakınçağ tarihi çalışmalarını etkilemiştir. Çalışma içinde Sabahattin Bey'in hareketli geçen hayatı ele alındıktan sonra onun hayatının seyrini değiştiren fikirleri genel bakış altında incelenecektir. Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni olan Sabahattin Bey'in fikirlerini ve fikirleri doğrultusunda değişen hayatını incelemek, gerek yaşadığı dönemi gerekse de aktüel anlamda günümüze yansımalarını anlamak açısından oldukça önemlidir. Prens Sabahattin, liberal siyaset ve ekonomi öğretilerinin kronolojik açıdan erken ve eylem bakımından öncü bir savunucusu olan yenilikçi düşüncelere sahip

bir fikir adamıdır. Günümüzde “Osmanlı’da liberalizm” denilince akla ilk gelenler arasındadır. Düşünceleriyle, faaliyetleriyle çağının geleneksel alışılmış kalıplarının dışına çıkarak toplum ve siyaset bilimi ve bürokrasi alanlarında fark yaratmıştır. Knight, 1909’da yayınlanan eserinde Prens Sabahattin’den “gelişmiş bir yurt idarecisi ve çoğu Müslüman tarafından tehlikeli olarak kabul edilen” Ahrar Fırkası’nın perde arkasındaki lideri olarak bahsetmiştir. Ona göre Müslümanların bir kısmı liberal düşüncelerden çekinse de “Muhafazakâr Liberalist”ler diye tabir edilen daha ılımlı bir Müslüman kesim de vardır (Knight, 1909, s. 83).

Prens Sabahattin’in topluma bıraktığı iz, bakış açılarına göre değişmektedir. Sabahattin Bey, bir bakış açısına göre toplumsal yapımıza yönelik analizleri yeterince yapılmamış nitelikli bir Osmanlı aydını olarak değerlendirilirken diğer taraftan Jön Türk hareketi içinde yıkıcı görüşlere sahip, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhaliflerinin lideri bir isim olarak anılmıştır (Okan, 2008, s.477). Prens Sabahattin, hanedanın varisi olmasa da hem anne hem baba tarafından saltanat ailesi ile akrabalığı olan ve oldukça iyi eğitim alan bir hanedan üyesiydi. O, pek çok kişinin hayalini kurduğu bir saray hayatı içerisindeyken her şeyi arkasında bırakıp düşüncelerinin peşinden giden bir fikir adamıydı. Peki, Sabahattin Bey’i böylesine farklı bir hayata taşıyacak olan fikirler neydi? Prens Sabahattin’in hayatının rotasını değiştiren bu fikirlerden bahsetmeden önce fikirleri doğrultusunda geçen mücadele dolu hayatını ele almak faydalı olabilir.

1. Hayatı

Sabahattin Bey’in asıl adı “Mehmed Sabahaddin”dir (Uçman, 2007, s.341). Babası, Koca Hüseyin Paşa’nın Gürcü kölelerinden Damat Mehmet Halil Paşa’nın oğlu (Koçak, 2019, s.66) ve anne tarafından Sultan II. Mahmut’un torunu Damat Mahmud Celâleddin Paşa’dır (Lewis, 1993, s.199). Annesi ise Sultan Abdülmecid’in kızı ve Sultan II. Abdülhamid’in kız kardeşi Seniha Sultan’dır (Uçman, 2007, s.341). Bu da demek oluyor ki Sabahattin’in hanedanlık ile baba tarafından değil anne tarafından bağı vardır ve anne tarafından hanedanlıkla bağı olanlara

“Sultanzade” denilmektedir (Koçak, 2019, s.66). Bu sebepten ötürü yerli kaynaklarda “Sultanzâde” diye geçerken Batı kaynaklarında ise “Prens” olarak bahsedilmektedir (Uçman, 2007, s.341). Yazıcı’nın da belirttiği gibi Sabahattin Bey’in “Prens” unvanını kullanması batıda daha kolay algılanmak ve kabul görmek sebebiyle kişisel tercihi olabileceği gibi Avrupa’ya gittiklerinde firarlarına ilgi duyan gazetelerin ona ve kardeşi Lütfullah Bey’e bu unvan ile zikretmesi sebebiyle de olabilir. Zaten “Prens” unvanını kullansa bile tahtın varislerinden biri olmadığı Batı dünyasında da bilinen bir şeydir (Yazıcı, 2011, s.120-121).

Sabahattin Bey’in doğum tarihi hakkında farklı bilgiler vardır. Saray ve hanedan üyelerinin doğumlarını, evlenmelerini, ölümlerini belirleyen defterde Prens Sabahattin’in Rumi takvime göre 1295 (Miladi takvime göre 1879) yılında doğduğu kayıtlıdır. Bu defterde, hanedan çocuklarının doğdukları günler genellikle yazılı olsa da Prens Sabahattin’in doğduğu ay ve gün belirlenmemiştir. Prens Sabahattin’in doğum tarihi farklı kaynaklarda 1877, 1878 ve 1879 yılları gösterilse de çoğu kaynak 1878’te doğduğunu belirtmiştir. Kardeşi Ahmet Lütfullah’ın vermiş olduğu bilgiye göre de “Meclis-i Mebusan”ın süresiz olarak padişahın emriyle kapatıldığı güne tekabül eden 13 Şubat 1878 Çarşamba günü doğduğu iddia edilmektedir (Koçak, 2019, s.66).

Kardeşi Lütfullah Bey ile birlikte Kadıhanlı Emin Efendi, Adanalı Hayret, İsmail Safa, Sadık Belig, Muallim Feyzi ve Hüseyin Daniş gibi birçok isimden Arapça, Farsça, Fransızca, Fen Bilgisi, resim ve piyano dersleri alan Sabahattin Bey Osmanlı, Arap-Fars ve Fransız edebiyatlarını da öğrendi (Uçman, 2007, s.341). Pozitif bilimlerin beraberinde beşerî bilimlere de ilgisi olan Sabahattin Bey’in esas ilgi alanı sosyoloji idi (Yazıcı, 2011, s.121). Babasının gözetiminde köşk hayatı içinde özel bir eğitim almış olan Prens Sabahattin Avrupa’daki çalışmalarını toplumbilim yönünden idame ettirdi. “Science Sociale”i kuran Le Play okuluna katıldı ve o okula mensup Edmond Demolins’e bağlandı (Akşin vd., 1988, s.336). Henüz gençlik yıllarında iken biraz da üzerindeki aile baskısının etkisiyle Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü felâketlere ancak yurt dışında

sürdürülecek bir mücadelenin çözüm olabileceği düşüncesine kapılmıştı. Paşa babası ile Sultan dayısının arası da açılınca babası ve kardeşi Lütfullah ile Paris'e kaçtılar (Uçman, 2007, s.341). Sultan II. Abdülhamid ile Damat Mahmut Paşa'nın arasının açılma sebebi ise demiryolu meselesidir. Almanların yürütmekte olduğu Bağdat demiryolu Konya'ya ulaştığı sırada, İngilizler İskenderun-Bağdat-Basra demiryolunu üstlenmek üzere devreye girmek istemişler ve bu işin takibini de Damat Mahmut Paşa'ya vermişlerdi. Hâlbuki Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm 1898'de Osmanlı Devleti'ne resmi bir ziyaret için gelmişti. Bu bile Almanların Konya-Bağdat-Basra imtiyazını almaları için yeterliydi. Zira diğer Avrupa hükümdarları Ermeni sorunundan dolayı Abdülhamid'e karşı direniş halindeydiler. Böylece beklentileri gerçekleşmeyen Damat Mahmut Paşa tepki göstermek amacıyla iki oğlunu da alıp Fransa'ya firar etti (Akşin, 2007, s.49-50).

Ramsour'un da belirttiğine göre, Damat Mahmud Celalettin Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid'i Anayasayı yürürlüğe koyması konusunda defalarca uyarmış ve bu uyarılar da sonuçsuz kalınca Sultan'ın kolunun uzanamayacağı bir yere gitmeye karar vermiştir. Paşa bu şekilde Sultan'ın kötü yönetimini dış dünyaya duyurabileceğini düşünmüştür (Ramsour, 2001, s.73). Bu firar batı dünyasında ciddi yankılar uyandırmıştır. Bir Osmanlı paşasının yanında hem anne tarafından hem baba tarafından Abdülhamid ile akrabalık bağı olan sarayın iki genci; Sabahattin ve Lütfullah'ın Jön Türklere katılması ise Sultan'a ağır bir darbe olmuştur (Lewis, 1993, s.199). Padişahın eniştesinin ve yeğenlerinin "özgürlük yok" diye firarları Avrupa'da gazete başlıklarında da bir süre yerini almış ve Abdülhamit'in yeğenlerinin kaçırıldığı iddiası üzerine özgürlükçü gruplar hareketlenmiştir (Akşin, 2007, s.50). Basına yansımalarının sonrasında oluşan hareketlilikten de anlaşıldığı üzere sarayın iki gencinin firarları Avrupa'daki Jön Türkleri de hayli heyecanlandırdı. Damat Mahmut Paşa ve oğulları Paris'te başta Ahmed Rıza Bey olmak üzere bütün firari ve sürgünler tarafından ilgiyle karşılanmışlardır. Paşanın oğullarıyla birlikte Paris'e gelmesi Jön Türk çevresince büyük bir sevinç yaratırken

Sultan Abdülhamid’de ise bir endişe yaratmış olmalı ki eniştesiyle yeğenlerinin İstanbul’a dönmeleri için çareler aramıştır (Kuran, 2000, s.117).

Knight (1909)’ın dediğine göre; içlerinde kendisini devrimci harekete gönül vermiş ve liberalizmi tam olan Jön Türklerin büyük çoğunluğunun tercih ettiğinden daha ileri ve radikal bir politikayı savunan hem de Padişahın akrabası olan Prens Sabahattin’in de bulunduğu İstanbul’dan Paris’e kaçan yüksek rütbeli birkaç seçkin Türk’ün kabul edilmesiyle komite güçlendirilmiştir (s.83). Paris’e giden Prens Sabahattin, orada II. Abdülhamid idaresine karşı mücadele eden Jön Türklerle iştirak etti fakat Paris’teki Jön Türkler’in lideri Ahmed Rızâ Bey ile birçok konuda fikir ayrılığı yaşadı (Uçman, 2007, s.341). Prens Sabahattin ve ailesinin katıldığı Jön Türklerin yapısına bakacak olursak barışçıl politikalarıyla umut vaat ettikleri dikkat çeker. İngiliz yazar Buxton (1909), Jön Türk hareketinin her şeyden önce vatansever bir hareket olduğunu ve en iyi argümanlarından birinin ulusal savunmanın zayıf ve dağınık durumu ile büyük iyileştirmeler vaat ettiklerinin unutulmaması gerektiğini söyler. Ayrıca Jön Türklerin dış politikası hakkında da şunu ekler: “Onların parolası barıştır.” (s.147).

1900 yılından beri Sabahattin Bey’in amacı, etrafında birleştikleri bir Jön Türk kongresi oluşturarak harekete bir birlik katmaktı (Yazıcı, 2011, s.123). Prens Sabahattin, Jön Türk hareketinin aktif bir üyesi haline geldi ve genç yaşına rağmen yurt dışındaki Jön Türkler arasında hızla tanınmaya başladı. 1901 yılında yurt dışındaki Jön Türkler Prens Sabahattin ve Lütfullah Bey tarafından yayımlanan “Genel Çağrı”yı büyük bir heyecan ile tartışmaya başladılar. Genel Çağrı “*Tüm Osmanlı yurttaşlarına...*” diye başlıyordu. Yurt dışındaki Jön Türk hareketinin önde gelenlerinden biri tarafından yapılan ilk ciddi politik hareket olması nedeniyle büyük ilgiyle karşılanan bu çağrı ilk Jön Türk kongresinin toplanmasında büyük bir etken oldu (Petrosyan, 1974, s.214-215).

Prens Sabahattin kardeşi Lütfullah Bey ile Paris’te I. Jön Türk Kongresi’ni topladılar (Akşin, 2007, s.50). Fransa hükümeti, Abdülhamid’in girişimlerinin etkisinde kalarak özgürlük timsali Fransa’nın başkentinde özgürlükçü bir girişim

olan Jön Türk kongresinin yapılmasında zorluk çıkartıyordu. Kongre toplantısı çıkan zorluklara rağmen 4 Şubat 1902 tarihinde Mösyö La Feuvre Contalis'in özel malikânesinde gerçekleşebilmişti (Kuran, 2000, s.189).

Kongrenin başkanlığını çoğunluk oylarıyla seçilen Sabahattin Bey yapmıştır. Koçak'ın aktarımlarına göre; kongreye davet edilenlerin bir kısmı yol masraflarını karşılayacak maddi yeterliliğe sahip değildi. Hatta günlük ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar zor durumdaydılar. Bu davetlilerin yol giderlerini ve kongre boyunca masraflarını Prens Sabahattin üstlenmiştir (Koçak, 2019, s.85). Müteşebbis heyet adına kongre açılışını yapan şair Hüseyin Siret Bey, şöyle diyordu:

“Başarının biricik koşulu, güç ve yalnız güçtür; dağınık güçler başarısızlık, güç birliği ise yengi getirir.”

Kongre başkanı Sabahattin Bey de güç birliği çağrısında bulunarak şunları söylüyordu:

“Yeniden ve yeniden söylüyoruz: İstedığımız ve gerçekleşmesi için var gücümüzle çalıştığımız reformlar, ötekilerin zararına şu ya da bu halkın ya da din ve mezhebin yararına olmamalıdır. Biz hiçbir Osmanlıyı ayırık tutmaksızın, herkes için reform istiyoruz.”

Oturumdaki tartışmalar bayağı sert olmuştur. Delegelerin birleştiği bir noktada vardı; mevcut rejime karşı olmalarıydı. Fakat bu rejimin değiştirilme yol ve yöntemleri hususunda tamamen ayrı görüşlere sahiptiler (Petrosyan, 1974, s.217).

Müzakere esnasında üzerinde durulan iki konu vardı. Bunlardan ilki yalnız propaganda ve yayınla inkılâp olamayacağı ve askeri kuvvetlerin de ihtilal harekâtına katılımlarının sağlanmasının gerekliliği, ikincisi ise ıslahat yapmak için yabancı hükümetlerin müdahaleye davet edilmeleriydi. Birinci teklifi ortaya atan kişi İsmail Kemal Bey'dir. İsmail Kemal Bey'in iddiasına göre kendisi önemli bir askeri kuvveti temsilen kongreye iştirak etmişti. Bu konunun genel oturumda konuşulması uygun olmayacağı için eğer heyeti umumiye uygun bulursa seçimle belirlenecek bir komiteye bu mesela hakkında açıklama yapabileceğini söylüyordu.

İkinci teklif ise Ermenilerden gelmişti. Ermeniler II. Abdülhamid'in vaat ettiği ıslahatın bu zamana kadar yapılmamış olduğunu ve bundan sonra da yapılamayacağını, memlekette gerçek inkılâbın ancak yabancı müdahalesi ile gerçekleşebileceğini ileri sürüyorlardı. Ayrıca istedikleri bir şey daha vardı. O da Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde yazılı olan 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın uygulanmasıydı. Kongre üyeleri arasında bir uzlaşmanın sağlanamayacağını anlayan Prens Sabahattin meseleye müdahale etmiş ve konuyu iki tarafın da memnun olacağı bir duruma getirmiştir. İki tarafa da hak verircesine orta yollu bir konuşma yapan Sabahattin Bey, yabancı müdahalesinin memleketimize hep zarar verdiğini ve yine zarar vereceğinin düşünüldüğünden böyle bir istekte bulunmanın mantıklı olmadığını söyledikten sonra yabancı müdahalesine de gerek duyulduğunu ve bunu memleketimizin lehine çevirmek gerektiğini anlatmıştır ve düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

“Biz memleketimizde bir ihtilal yapmak amacıyla toplanmış bulunuyoruz. Fakat içeride ihtilal çıkarmayı başardığımız takdirde bu hareketin iyi şekilde sonuçlanacağı kesin değildir. Kargaşalık sırasında herhangi bir hükümetin kendi çıkarı adına, işlerimize müdahale etmesi muhtemeldir. İşte biz bu müdahaleyi önlemek için çıkarı çıkarımıza uygun bir hükümetle daha önceden anlaşmış olmalıyız. Yani içeride bir hareket oluşturduğumuz zaman bundan yararlanmak emeline düşecek hükümetlerin müdahalesini bertaraf edecek hür ve demokrat hükümetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal harekâtına geçmeliyiz.” (Kuran, 2000, s.191).

Toplantı salonunda bir süre bu tartışmalar döndükten sonra ortaya “Müdahaleci” ve “Âdem-i müdahaleci” olmak üzere iki görüş çıkmıştı. Sabahattin Bey'in açıkladığı şekilde müdahaleye taraftar olanlar çoğunluğu oluşturuyorlardı. Bu tarafı temsil eden ise İsmail Bey idi. Adem-i müdahaleci azınlık tarafının temsilcisi de Ahmed Rıza Bey idi. Yani kongre çoğunluk ve azınlık olarak iki bölüme ayrılmıştı (Kuran, 2000, s.191).

Kongredeki tartışmalar yaşansa da birbirini kıracak çirkin tavırlar sergilenmemişti. Bu bakımdan kongre sakin bir şekilde dağılmıştır. Gruplar kendi

görüş ve fikirleri doğrultusunda girişimlerde bulunmak üzere yollarını medeni bir şekilde ayırmışlardır (Kuran, 2000, s.193). İlk Jön Türk kongresi harekette birlik sağlayamamış (Petrosyan, 1974, s.222) ve Prens Sabahattin her ne kadar kongrede başkan seçilse bile kongrede gruplar arasında uzlaşım sağlanamadığı için istediği sonuca ulaşamamıştı (Uçman, 2007, s.341). Mamafih 1902 tarihli I. Jön Türk Kongresi Jön Türklerin bölünmesiyle sonuçlanmıştır (Akşin vd., 1988, s.336).

Ramsour (2001)'a göre, "Kongreden çıkan tek somut şey; menfi bir eser: Sabahattin ve Ahmet Rıza taraftarlarının birbirlerinden daha çok uzaklaşmaları ve Parisli Genç Türklerinin kendi mevzilerine çekilmeleriydi." (s.98).

Bu arada kış sebebiyle Brüksel'e nakledilen Damad Mahmud Paşa'nın orada yeniden hastalığı ağırlaşmıştır (Kuran, 2000, s.197). Hastalığı giderek artan Damat Mahmut Celalettin Paşa 17 Ocak 1903 tarihinde Brüksel'de vefat etmiştir (Akyıldız, 2019, s.176). Paşa ölümüne kadar Paris Sefiri Münir Bey gibi pek çok isim aracılığıyla İstanbul'a dönmeleri için birçok teklif olsa da oğullarıyla birlikte bu teklifleri reddetmişlerdir. Kimi zaman bu tekliflere ılımlı baksa da ya vazgeçmiş ya da geçirilmiştir (Yazıcı,2016, s.1013). Arşiv belgelerinde Damat Mahmud Paşa'nın İstanbul'a dönme tekliflerine karşı ılımlı tutum sergilediği düşüncesini destekleyici ifadelere denk geliriz. 19 Nisan 1901 tarihli Batum Başşehbenderliği Vekaleti'nden Hariciye Nezareti'neulaşan 15 numaralı yazının tercümesi şöyleydi:

"Çedrokozi de Sitank"(?) gazetesinin Dersa 'âdet'den alub fi 5 Nisan sene 901 târihlü ve yetmiş altı numarolu nüshasına derc eylediği telgrafnâme Fransızca tercümesiyle berâber leffen takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Zât-i şevket-sımât-ı hazret-i pâdişâhî Dâmâd Mahmud Paşa'nın iki mahdumuyla berâber aynı vakit ve zamânda Kahire'den avdet etmelerini musırrâne taleb buyurmuşlardır. Mahdümları avdetden imtinâ' etdiklerinden Mahmud Paşa yalnızca azîmet ediyor. Hidiv hazretleri Dâmâd Mahmud Paşa'nın mahdümlarını avdete iknâ'a muktedir olamadığını bildirmiş olduğundan bu husûsa dâir zât-ı hazret-i pâdişâhî ile Hidiv-i müşârün ileyh beyninde yeniden mutâlamâta ibtidâr olunmuşdur." (BOA, Y.PRK.HR., No: 30/28-1)

“*Mahdûmları avdetden imtinâ’ etdiklerinden Mahmud Paşa yalnızca azîmet ediyor.*” Bu cümleden de anlaşıldığı üzere Mahmud Paşa oğulları geri dönmekten kaçındıkları için yalnız yola çıkma kararı almıştır. Damat Mahmut Paşa’nın oğulları dönme tekliflerini kabul etmeseler de Paşa bu konuya daha ılımlı bakarak yola koyulmuştur fakat her ne kadar İstanbul’a dönmeye meyilli olsa da belki de oğullarının etkisinde kalarak yukarıda da bahsettiğimiz gibi ya vazgeçti ya da vazgeçirilmiştir. Ayrıca “*Hidiv hazretleri Dâmâd Mahmud Paşa’nın mahdûmlarını avdete iknâ’a muktedir olamadığını bildirmiş olduğundan ...*” ifadeleri de açık bir şekilde gösteriyor ki; Sabahattin ve Lütfullah Beylerin dönmeme hususundaki kararlı tutumları babalarının bile vazgeçirmeye gücünün yetmeyeceği kadar kuvvetlidir. Saray yönetimi tarafından gelen teklifler kimi zaman tehditkâr olmasıyla dikkat çekmektedir. Paris sefiri Münir Bey, İstanbul’a döndükleri takdirde reformların yapılacağını aksi halde mal varlıklarına el konulup ölüme mahkûm edileceklerini Damat Mahmut Paşa ve oğullarına iletmişti (Yazıcı, 2016, s.1013-1014). Bu gibi tehditvari teklifler kırgınlıklara sebep olmuş ve İstanbul’a döndürmeye çalıştıkları firari kardeşleri daha çok bu fikirden uzaklaştırmıştır. Arşiv belgelerinde de bu kırgınlıkların mahal verdiği sitemkâr tavırlara denk geliriz. Bu belgelerden biri 24 Ocak 1903’te Paris Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne ulaşan telgrafnamedir:

“*Devletlü ismetlü Saniha Sultan hazretlerinin telgrafnâmelerini Lütfullah ve Sabahaddin Beylere îsâl etdirdiğim gibi şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsine ve vâlide-i muhteremelerinin nesayih ve ihtârat-ı meşrû’asına inkıyâd ve mutâva’at etmeleri lüzûmunu yeniden kendülerine teşhîm etdim mûmâ ileyhimâ telgrafnâme-i mebhûsu ahz ile bu bâbda hiçbir cevâbları olmadığını beyân etmişlerdir şuranın arzu iş’arı dahi fâideden hâlî olmayacağı itikadayım şöyle ki mârû’z-zikr telgrafnâmeyi ahz etmeden evvel mûmâ ileyhimâyı afv u merhamet-i hazret-i hilâfet-penâhiye deâhalete sevk ve ihâle için dün Brüksel’de icrâ etdirmiş olduğum nesâyihe cevâben Lütfullah ve Sabahaddin Beyler pederlerine karşı revâ görülen mu’amelâtdan dolayı münfa’îl olduklarını ve kendüleri dahi i’dâma mahkûm edildikleri cihe-*

tiyle artık bir vecihle Dersa 'âdet'e avdet etmek istemediklerini bildirdikleri gibi gûyâ pederleri kendüsünü Avrupa'da defn etmelerini vasiyyet eylediğini ve vâlede-i muhteremeleri dahi her-bâr zevcine karşı ri 'âyet-i fevka'l-âde izhâr eylediği cihetiyle şübhesiz müteveffânın şu son ârzûsuna dahi muvâfakat edeceği i'tikâdında bulduklarını ve müşârün ileyhimâya doğrudan doğruya arıza takdîm edeceklerini ifade eylemişlerdir.” (BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1)

“Lütfullah ve Sabahaddin Beyler pederlerine karşı revâ görülen mu'âmelâtdan dolayı münfa'ıl olduklarını ve kendüleri dahi i 'dâma mahkûm edildikleri cihetiyle artık bir vecihle Dersa 'âdet'e avdet etmek istemediklerini bildirdikleri...” Buradan da anlaşıldığı üzere Lütfullah ve Sabahattin Beyler babalarına karşı reva görülen muameleden dolayı incinmiş olduklarını ve kendileri de idama mahkûm edildikleri cihetiyle artık hiçbir şekilde İstanbul'a dönmek istemediklerini bildirmişlerdir. Burada hem babalarına hem de kendilerine reva görülen muameleye kırgınlıkları vardır. Belki onlara karşı daha yapıcı bir yaklaşım sergilenseydi daha olumlu sonuçlar alınabilirdi fakat gördükleri muameleden dolayı oluşan kırgınlıkları onları kararlarında daha da keskinleştirmiştir.

Babasının ölümünden sonra İstanbul'a gizlice girmeye çalışırken Abdülhamid'in hafiyeleri tarafından yakalanan Lütfullah Bey daha sonra affedilerek İstanbul'da oturmaya zorlanmıştır (Mardin, 2008, s.293). 1903 yılında Lütfullah Bey İstanbul'a döndükten sonra Prens Sabahattin zorlu mücadelesiyle tek başına devam etmek zorunda kalmıştır (Yazıcı, 2016, s.1014).

Jön Türkler ikiye ayrıldıktan sonra Paris'te Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti adıyla yeni bir cemiyet kurma yoluna giden Prens Sabahattin; (Lewis, 1993, 201) arkadaşları Fazlı, İsmail Kemal, Nihat Reşat, Dr. Rıfat, Miralay Zeki, Dr. Sabri, Hüseyin Tosun, Milaslı Murat, Hüseyin Siyret Beyler ile birlikte bahsi geçen cemiyeti kurmuştur (Akşin vd., 1988, s.337). Cemiyetin sekreterliğini Fazlı Bey yapmıştır (Kuran, 2000, s.214). 1906'da cemiyetin yayın organı olarak Paris'te Ahmet Agayef, Reşad Mehdiyef ve Emir Hüseyinof ile *Terakki* gazetesini

çıkarmaya başlamışlardır (Uçman, 2007, s.341). Örgütün merkezi Paris'teydi ve zamanla İzmir, Erzurum, Trabzon, Şam, Kahire gibi yerlerde şubelerini açarak hem Osmanlı İmparatorluğu içinde hem de dışında yayılmaya başlamıştı (Petrosyan, 1974, s.223).

Merkeziyetçi ve yabancı müdahalesine karşı olanlar tarafından da Terakki ve İttihat Cemiyeti kurulmuştu. Bu örgüt ideolojik ve örgütsel bakımdan direkt olarak İttihat ve Terakki'nin devamı niteliğindedi. Ayrıca bu örgütün merkezi de Paris'te idi. Yeni örgütün Paris'teki merkezinin neredeyse tüm üyeleri eski örgütün Paris kolu üyeleri idi. Ahmed Rıza'dan başka Samipaşazade Sezai Bey, Mustafa Fazıl Paşa'nın oğlu Mısırlı Prens Mehmet Ali Paşa, ünlü tarihçi ve *Sancak* gazetesi yayımcısı Ahmet Saip, Sait Mahir, Doktor Nazım ve Bahattin Şakir örgüte katılmışlardı (Petrosyan, 1974, s.222).

Sabahattin Bey'in Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti etrafında taraftarlarını toplaması, çıkarmaya başladıkları *Terakki* gazetesinin yankı uyandırıyor olması gibi gelişmeler Saray yönetiminin ona karşı tutumunu sertleştirmeye yol açmıştır. Arşiv kaynaklarında Sabahattin Bey'e ithafen sert hatta hakaret düzeyinde sayılabilecek ifadeler rastlanılmaktadır. Önceki zamanlarda Sabahattin Bey için kullanılan "bey" ya da "paşazade" gibi hitaplar bırakılmış onların yerini "*güzellikten ve nasihatten anlamayan*" ibareleri almıştır. (BOA. Y.PRK. EŞA. 44/59)

1906 yılı yaz ayında Lütfullah Bey, Sultan Abdülhamid tarafından Sabahattin Bey'in memleketine dönmesini ikna etmek için Fransa'ya gönderilmiş fakat Sabahattin Bey bu teklifleri reddetmiştir (Mardin, 2008, s.293).

Sabahattin Bey'in geri döndürülmesi için sunulan teklif ve girişimlere şahit olan arkadaşı Joseph Denais, politik mücadelesi uğruna "Boğaziçi kıyılarındaki konforundan vazgeçen" dostunun muhalefeti bırakma ve geri dönme hususundaki düşünceleri ile ilgili onun şu sözlerini aktarır:

"Mademki babam bu rejim altında Türkiye'ye dönmedi, bende dönmeyeceğim. Ben ona şeref sözü verdim. Böyle hareket etmeye, yurdumda acı çeken

herkes için ister şehzade olsun ister sıradan vatandaş, zorundayım...”(Fesch’den aktaran Yazıcı, 2016, s.1015).

Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Sabahattin Bey’in mücadelesinden vazgeçmeye hiç niyeti yoktu. Onun kararındaki istikrarlılığına rağmen Yıldız Sarayı’nın da onu geri döndürme çabası uzun yıllar ısrarla devam etmiştir (Yazıcı, 2016, s.1015).

II. Abdülhamid yönetimini bitirmek emelleriyle mücadelesine devam eden Prens Sabahattin, II. Jön Türk Kongresi’nin toplanmasına ön ayak oldu (Uçman, 2007, s.341). Kongre programının hazırlanması ve diğer hazırlıkların yapılması için özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon; Ali Rıza Bey ve Sezai Bey, Prens Sabahattin Bey, Fazıl Bey ve Dr, Nihat Bey, Malumyan Efendi (Taşnaksütyan Partisi’nin Parti başkanı)’den oluşuyordu. Uzun süren görüşmelerden sonra kongrenin 27 Aralık 1907’de Paris’te yapılmasına karar verilmiş (Petrosyan, 1974, s.259) ve Ahmet Rıza ve İhtilalci Ermeni Taşnak Komitesi’nden K. Malomian’ın dönüşümlü başkanlık yaptıkları II. Jön Türk Kongresi (Osmanlı Liberaler Kongresi) Paris’te toplanmıştır (Ramsour, 2001, s.156).

Kongrede birtakım tartışmalar ve dedikodular olsa da uzlaşma sağlanmıştır. Prens Sabahattin söylenen dedikodular hakkında da güzel bir konuşma yaparak açıklamalarda bulunmuş ve anlamsız sözlerin dikkate alınmaması gerektiğini söylemiştir. Böylelikle kongredeki yanlış anlaşılımlar düzeltilmiş ve ortamdaki kasvet dağılarak çalışma imkânları oluşmuştur. Kuran’ın da belirttiği gibi bu ikinci kongrede herkes daha sakin ve uzlaşmacıdır. Kongre başarıyla sonuçlanmış ve beyanname yayımlandıktan sonra dağılmıştır (Kuran, 2000, s.290). Kongre’de belirlenen üç ortak amaç vardır. Bunlar; Sultan II. Abdülhamid’i tahttan çekilmeye zorlamak, mevcut yönetimin değiştirilmesi ve Meşrutiyet idaresinin oluşumu. Kongrede belirlenen bu üç hedefe ulaşmak için başvurulacak yöntemler ise; “silahlı ve silahsız direniş, vergi vermemek, ordular içinde propaganda ve genel ayaklanmadır.” “*Yaşasın Kuvve-i İhtilâliyenin İctimai*” şeklinde sonlanan bu beyanname, kongreye katılan cemiyetlerin yayın organlarının sıralanması ile sona

ermiştir. Osmanlı muhaliflerinin daha geniş bir ittifakla ikinci kongresinde alınan kararlar çok önemli ve etkili olmuştur; altı-yedi ay kadar bir süre sonra II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi de bunu açıkça gösterir (Yazıcı, 2011, s.146-147).

Adım adım Meşrutiyet'e doğru ilerleniyordu. Her yerde mitingler yapılıyor ve derhal 1876 Anayasasının ilan edilmesini istiyorlardı. 23 Temmuz 1908 günü Manastır'da yapılan mitingde, askeri okulun komutanı Binbaşı Vehip Bey, "*Ey Vatandaşlar! Ya Kanun-u Esasi, ya ölüm!*" diye nara atıyor ve hiddetli bir şekilde Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin, mücadelesini "adalet, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik" için verdiğini söylüyordu. Manastır Jön Türk komitesi, 23 Temmuz gecesinde Meşrutiyetin ilanı ve "Meclis-i Mebusan"ın toplanmasına dair hemen bir irade yayınlanması isteğiyle Sultan II. Abdülhamid'e bir telgraf çekti. Telgrafta, "*Eğer pazar gününe kadar millet meclisinin toplanmasına değin padişah fermanı yayınlanmazsa...*" ibareleri geçiyordu (Petrosyan, 1974, s.317). Bu tehditkâr mesaj şüphesiz bir padişahın iradesine ve prestijine gölge düşürecek niteliktedir. Sultan ve hükümetini bir oldubitti karşısında bırakan Jön Türk komiteleri 23 Temmuz'da Makedonya'nın birçok kentinde yönetimi ele geçirecek kendi kendilerine meşrutiyeti ilan etmişlerdir. Manastır'da bu sebeple bir tören düzenlenmiştir (Petrosyan, 1974, s.317-318). 23 Temmuz 1908 gecesini 30 yıllık bir dönemden sonra Kanun-i Esasi yürürlüğe konulmuş oluyordu (Zürcher, 1995, s.136). Ülkede artık 1876 Anayasası'nın yürürlüğe konulduğunun açıklanmasının yapılmasının üzerine 21 parça top atıldı (Petrosyan, 1974, s.318).

25 Temmuz Cumartesi günü bütün cemiyet üyelerinin yardımıyla her yerde gösteriler yapılmıştır. Günün gazeteleri tarafından ilk sayfalarda tuğra altında kalın bir şekilde "Padişahım Çok Yaşa!" altında da bir gün öncesinin Cuma selamlık resmi âlisi yazılmıştı. Kanuni Esasi maddeleri yazılmış ve Meclisi Mebusan'ın da bahsi geçmişti (Karabekir, 1995, s.334).

II. Meşrutiyet'in ilanı memlekette büyük bir sevinç yaratmıştır. Aynı etki Avrupa'ya da yansımış ve Türkleri seven her kesimi hoşnut etmiştir. Jön Türklerdeki zafer sevinci ise zaten yadsınamaz (Kuran, 2000, s.317). Ramsay (1908),

Jön Türk partisinin coşkulu üyeleri olarak tanımladığı bazı liberallerin 1908 Devrimi'nde aktif ve onurlu rol oynadıklarını söyler. Ayrıca Prens Sabahattin'den de tüm hareketin ana kaynağı Paris'teki ilk sürgün komitesinin önde gelen biri üyesi ve çok onurlu bir adam olarak bahseder (s.20). II. Meşrutiyet'in ilanı (1908 Devrimi), yalnızca düzeni kökünden değiştirmeyi isteyen halkın önemli bir çoğunluğunun değil, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden propagandasından etkilenmiş olan askerlerin de katıldığı bir halk hareketiydi (Kansu, 1995, s.97).

Ahmet Bedevi Kuran (2000)'ın da belirttiğine göre Meşrutiyet'in ilanına ne Terakki ve İttihat Cemiyeti ne de Teşebbüsü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti tamamen etken olmasa da bu iki cemiyetin de 1908 devriminin başarısında takdir edilesi katkıları vardır. Meşrutiyetin ilanını ve Kanuni Esasi'nin uygulanmasını, direkt askeri kuvvete dayanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır ve Selanik merkezleri sağlamışlardır (s.312). II. Meşrutiyet'in ilânı her ne kadar "hürriyet", "adalet", "eşitlik" ve "kardeşlik" sloganları altında gerçekleşse de öyle olmamış; meşrutî idare öncesinden beri devam eden sıkıntılara kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Ayrıca bu dönemde mektepli zabitlerin davranışları, talebe-i 'ulûm meselesi, matbuattaki sert tartışmalar, siyasî çatışmalar, siyasî cinayetler ve Cemiyet-Bâbîâli çekişmesi, gibi ortamın iyice gerilmesine sebep olan durumlar ülkeyi hızla 31 Mart Vakası'na doğru götürmüştür (Polat & Akandere, 2020, s.341).

31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde bir grup asker Ayasofya Meydanı'na doğru yürüyüp şeriat hukukun geri getirilmesini talep etmişler, hükümet istifa etmiş ve Meclis-i Mebusan da karışmıştı. Sultan Abdülhamid de asilerin isteklerini kabul etmiş ve bir gün içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimden uzaklaştırılarak düzen yeniden oluşturulmuştu. Durum böyleyken amacı İstanbul'da düzeni ve ordu içi düzeni sağlamak olan Hareket Ordusu İstanbul istikametinde yola çıkmıştır. 23–24 Nisan'da İstanbul'da kontrolü ele geçirmişler ve 27 Nisan'da ise Milli Meclis, Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın yönergesi üzerine Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirerek yerine Sultan Mehmet

Reşat'ın geçirildiğini bildirmiştir (Koçak, 2019, s.55). 31 Mart günü ortaya çıkan ve meşrutî idareyi hedef alan bu gerici ayaklanma, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılarak (Polat & Akandere, 2020, s.341) 1908 Devrimi tam anlamıyla gerçekleşmiş oldu.

Kuran (2000)'a göre; 31 Mart Olayı'nın iç yüzüyle ilgili bir belirsizlik olsa da şu bir gerçektir ki hükümetin idaresizliği ve hürriyeti kendi görüşüne göre sınırlandırmaya çalışmalarının bu olayın peyda olmasında etkisi büyüktür (s.337).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönen Prens Sabahattin'in görüşleri ve hanedan ile yakınlığı İttihat Terakki Cemiyeti'ni hoşnut etmez. Dönemin basın ve kamuoyunda Sabahattin Bey ile ilgili asılsız dedikodular dolaşır ve görüşlerinin yıkıcılık ve bölücülük esasına dayandığı ileri sürülen Sabahattin Bey'in mahkûm edilmesi istenir (Aytaç, 2018, s.82). 1909'da 31 Mart Vakası'ndan sonra yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakkî yönetimine karşı alenen muhalefete geçen Sabahattin Bey 31 Mart Vakası'na karıştığı iddiasıyla tutuklanmıştır. Bir süre sonra annesinin ricası ve Mahmud Şevket ile Hurşid paşaların araya girme-siyle tahliye edilse de yine İttihat ve Terakkî yönetiminin siyasî ve iktisadî görüşle-rini eleştirmeye devam etmiştir.

Balkan Savaşı esnasında Sultan Reşad'a yönelik yazdığı bir makalede “*düşmanın dışarıda değil toplumsal yapımızda olduğunu*” belirterek toplumsal yapıdaki bu tembellik ve merkezîyetçi yönetimin Osmanlı Devleti'nin sonu olacağını açıkça söylemiştir. Hem bu yazısı hem de Mahmud Şevket Paşa sui-kastına adının karışması Sabahattin Bey'in tekrar tutuklanmasına sebep olmuş ve tahliye edilince de (Uçman, 2007, s.341) memleketinde siyasal ve düşünsel bakımdan özgür bir ortam bulamadığı için tekrar Fransa'ya gitmiştir (1913) (Aytaç, 2018, s.82).

Sabahattin Bey'in birçok olaya adının karışmasından ötürü cemiyetin üye-leri de uzun bir müddet zan altında kalmışlardır. Bir kimsenin Sabahattin Bey ile arasında herhangi bir ilişkisinin olması İttihat Terakki'ye muhalif olduğunu düşün-dürmek için yeterli bir sebeptir ve Sabahattin Bey ile arasındaki ilişki o kişinin yar-

gılanmasına, tutuklanmasına hatta ölümüne bile sebep olabiliyordu. 31 Mart Vakası ile ilgili yargılamalar içerisinde Fatih Medresesi öğrencilerinden Davut adlı bir genç, sırf bir polis memurunu Ahrar Fırkası'na kaydettirmeye girişiminden uzun bir süre yargılanmıştı. 1916 Temmuz ayında “*Firari Sabahattin Bey'in hocası olup Ali Paşa Han'ındaki bir odada... Sabahattin ve Meşrutiyet'e muhalafet*” ile ilgili evrak bulunduran Kadızade Emin de yine tutuklanan isimler arasındaydı (BOA. DH. EUM. KLH 3/18).

Fransa'da iken Osmanlı'nın kurtuluşuna dair tezler geliştirmeye devam eden Sabahattin Bey Osmanlı Devleti'nin Almanya safında savaşa girmesine de karşı çıkmıştır (Aytaç, 2018, s.82). I. Dünya Savaşı'nın ve İttihat ve Terakki yönetiminin sonlanması üzerine 1919 yılında Sabahattin Bey İstanbul'a döndü (Uçman, 2007, s.341). Ayrıca Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketini destekleyici bir tutumu olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Osmanlı hanedanı mensuplarını sınır dışı eden kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte bir daha geri dönmek üzere yurt dışına gitmek zorunda kaldı ve Avrupa gazetelerinde Türkiye'nin siyasî ve iktisadî meseleleri ile ilgili çeşitli yazılar yayımladı. Yaşamının son yıllarını İsviçre'de yoksulluk içinde geçiren Prens Sabahattin 30 Haziran 1948'de İsviçre'de Neuchâtel kasabasına yakın bir köyde hayatını kaybetti. Vefatından bir süre sonra naaşı İstanbul'a getirilerek Eyüpsultan'daki aile kabristanına defnedildiği bilinmektedir (Uçman, 2007, s.341).

Belki de herkesin gıpta ile baktığı saray hayatını arkasında bırakıp yıllar boyunca hürriyet uğruna mücadele veren Sabahattin Bey'in hanedana mensup olduğu için yurtdışına sürgün edilmesi ve son yıllarının yoksulluk içerisinde geçmesinden de anlaşılıyor ki; sefasını süremediği hanedanlığın cefasını çekmiştir. Prens Sabahattin, Türkiye'de ilgi uyandıran siyasi düşünürlerdendir. Bu ilgi daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış, o sıralarda Sabahattin Bey'in fikirleri detaylı bir şekilde incelenmiştir (Mardin, 2008, s.291).

2. Prens Sabahattin'in Fikir ve Görüşlerine Genel Bir Bakış

Prens Sabahattin, sosyolojinin Türkiye’de tanınmasında Ziya Gökalp ile birlikte etkili olan ikinci isimdir ve Prens *Le Play* ekolünün memleketimizdeki temsilcisi olarak da benimsenmiştir (Aytaç, 2018, s.86). Fransız düşünce hayatının önemli isimlerinden olan Frederic Le Play’in ekolünü sürdüren Science Social (Toplum Bilimi) topluluğu Prens Sabahattin’i de etkisi altında bırakmıştır. Bu düşünce grubunun kurucusu olan Edmond Demolins ile arkadaşlık kuran Prens Sabahattin, onun fikirlerinin sosyolojik anlamda temsilcisi olmakla beraber bazı politik görüşlerinde de bu düşünürün etkisi altında kalmıştır (Yazıcı, 2011, s.121). Edmond Demolins’in savunduğu ferdiyetçi anlayışı ülkemizde geliştirmeye çalışmış bir sosyolog olarak bilinen Prens Sabahattin’e göre millet ve devlet esasında fertler üzerine kuruludur. Milleti oluşturan asıl unsur bireyler olduğu için toplumun gelişmesi için öncelikle bireylerin tek tek geliştirilmesi lazımdır. Devlet ise bu milleti oluşturan bireylerin refah ve huzurunu sağlayarak onların başarılı olması için gerekli imkânları vermelidir (Uçman, 2007, s.341).

Mardin’e göre Prens Sabahattin’in fikirlerini incelerken öncelikle Sabahattin Bey’in kendi samimiyeti üzerinde durulmalıdır ve samimiyetinde de şüphe yoktur. Sabahattin Bey, her ne kadar bir takım “ferdiyetçi, kapitalist, emperyalist-dini” menfaatlerin destekleyicisi olmasa da içinde bulunduğu bazı olaylar sebebiyle kendisiyle aynı fikirde olmayanlar bu vb. “kozmpolit” akımların savunucusu olduğu yanlışlığına düşmüşlerdir. Bu yanlışlığa sebep verenlerden göze çarpan ilki, Sabahattin Bey’in Katolik çevrelerle yakınlığı gösterilebilir. 1906 tarihinde “Constantmople aux Derniers Jours d'Abdul Hamid” ismiyle çıkan ve Prens Sabahattin Bey’in tarafını tutan ilk eserin bir Katolik papazı (Paul Fesch) tarafından yazılması, Bahaeddin Şakir Bey grubu arasında olduğu gibi Avrupalı yazarlar arasında da Sabahattin Bey’in Katolik kilisesi tarafından kullanılmakta olduğu algısını yaratmıştır (Mardin, 2008, s.292).

Yine bir yanlış algı Ahrar Fırkası’nın kurucu başkanı olduğu ile ilgilidir. II. Meşrutiyet’in ilânından sonra diğer yönetim karşıtlarıyla beraber İstanbul’a dönen

Prens Sabahattin fikirlerini benimseyen Ahrar Fırkası üyeleri ne kadar ısrar etseler de aktif politikaya girmeyi tercih etmedi (Uçman, 2007, s.341). Ahrar Fırkası'nın programında “yetki genişliği” prensiplerine yer verilmesi, Sabahattin Bey'in siyasi fikirlerinin destekçilerinin fırkaya katılımlarını kolaylaştırmış ve bu da fırkanın kurucusunun Prens Sabahattin olduğu düşüncelerine sebebiyet vermiştir (Kuran, 2000, s.330).

Prens Sabahattin, daha İstanbul'a dönmeden önce “güçlü ve gelişmiş bir Türkiye'nin dünya barışının anahtarı olacağına dair” bildirimlerle Avrupalı politikacılarının dikkatini çekmişti. Onun siyasetinin bir tarafının Avrupa, özellikle de İngiliz sempatisini kazanmaya dayandığı söylenebilir. Sabahattin Bey, daha önce gayrimüslim sürgünleri ile elde ettiği iyi ilişkileri İstanbul'a döner dönmez patrikhane ziyaretleri ile geliştirme yoluna gitmiştir. Ki birkaç aylık bir süre içinde gayrimüslim siyasetçilerin kendilerini Ahkar Fırkası'na daha yakın hissetmeleri onun çabalarının boşa çıkmadığını gösterir. Sabahattin Bey, her ne kadar gayrimüslimlerle ilişkilerini Osmanlı birliğinin tesisi için iyi tutmaya çalışsa da bu tutumu dışarıdan farklı algılanabiliyordu. Sabahattin Bey, Ekim ayında belirttiği görüşlerini daha net anlaşılması için “Teşebbüs-i Şahsi ve Tevz-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah” başlıklı yazısında topladı. Yazıcı (2011)'nin ifadesine göre; “Kimi zaman dini referanslarla, fikirlerini Kur'an ayetleri ile temellendirirken, hem Hristiyan cemaatlerle fazla yakınlaşmış biri gibi görünmekten kurtulmaya çalıştığı, hem de İttihatçıların dinsiz-mason imajına karşı kendisini daha güvenli bir siyasi zemine yerleştirdiği düşünülebilir.” (s.237-238).

Knight (1909), Prens Sabahattin'i diğer Jön Türkler ile kıyasladığı zaman büyük çoğunluğundan daha ileri ve radikal bir politika savunduğunu iddia etmiştir (s.84). Sabahattin Bey'in muhalefetinin etki alanı yıllarca ülkenin fikir alt yapısını geliştirmeye çalışsa da sınırlı kalmıştır. Prens Sabahattin'in fikirlerinin topluma mal olmaya başladığı dönemde, Osmanlı tarihinin en büyük siyasi bunalımlarından biri olan 31 Mart Vakası ortaya çıkmıştı (Yazıcı, 2011, s.239-241). Onun fikirlerini benimseyen gençler “Nesl-i Cedid Kulübü” adıyla bir cemiyet kurmuşlar fakat

kulüp yönetim tarafından 1911 yılında kapatılmıştır (Uçman, 2007, s.341). Prens Sabahattin, Ahmet Fazlı Bey (sütkardeşi) gibi çevresindeki az sayıda kişi haricinde fikir ve görüşleri pek anlaşılammış ya da kitleleri peşinden sürükleyememiş politik bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır (Yazıcı, 2016, s.1018). Prens Sabahattin'in başta Ziya Gökalp olmak üzere devrinde birçok fikir adamı ve politikacı tarafından gerçekleşmesi olanaksız düşünülen hatta vatan hainliğiyle suçlanan görüşleri Türkiye'de kısmen 1950'den itibaren itibar görmeye başlamış fakat 1970'li yıllara değin uygulanma fırsatı bulunamamıştır (Uçman, 2007, s.341-342).

Sonuç

Prens Sabahattin, Batılı düşünce adamlarından etkilenmiş ve fikirleri doğrultusunda sona yaklaşan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak istediğini sıklıkla vurgulamıştır. O fikirleriyle toplumu aydınlatmak ve fayda sağlamak istemiştir. Onun saraydan kaçıp Jön Türkler ile birlikte Sultan dayısına olan muhalefeti fikir yapılarına göre farklı yorumlanmaktadır. Muhafazakâr kesim II. Abdülhamid'e muhalefetinden ve devlete aykırı tavrından dolayı Sabahattin Bey'i "vatan haini" olarak görür iken; liberal kesim de II. Abdülhamid'i "istibdatçı Sultan" hatta Batı'dan kalma bir tabirle "Kızıl Sultan" olarak görür (Yazıcı, 2014, s.233-247). Babası Damat Mahmut Celaleddin Paşa beklentileri gerçekleşmediği için Sultan Abdülhamid'e bir tepki olarak muhalefete girişse de Prens Sabahattin'in muhalefeti büyük oranda ideolojiktir. Onun muhalefeti Abdülhamid'den ziyade yönetim şeklidir. Prens Sabahattin Abdülhamid'e muhalif olarak Jön Türklere katılmış fakat zamanla Jön Türklerin kendi arasında da fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Prens Sabahattin'in faaliyetleri onunla aynı fikirde olmayanlar tarafından iyi düşünülmemiştir; yabancı devletlerle iş birliği içinde olduğu gibi düşünceler, "vatan haini" gibi yakıştırmalar olmuştur. Fakat yabancılarla ilişkisi ve söyledikleri dikkatli analiz edildiği zaman ülkesine zarar verebilecek herhangi bir politikadan her daim kaçındığı çok rahat bir şekilde fark edilebilir. Yine söyledikleri ve yaptıklarından anlaşılabilir ki onun istediği sadece rejim değişikliği ve ülkesinin istikbalidir. Osmanlı'nın ha-

reketli dönemlerinden genç Türkiye'ye miras kalan Prens Sabahattin'in görüşleri başlarda çok dikkate alınmazken 20. Yüzyılın sonuna doğru daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.

Prens Sabahattin'in düşüncelerinin günümüze yansımalarına bakacak olursak; eğitim, sosyoloji, politik alanlarda dolaylı yoldan bile olsa çok rahat bir şekilde etkisini görebiliriz. Çalışmamızın "Prens Sabahattin'in Fikir ve Görüşlerine Genel Bir Bakış" başlıklı bölümünde de Prens Sabahattin'in ferdiyetçi anlayışı ülkemizde geliştirmeye çalıştığını söylemiştik. Toplumun gelişmesi için bireylerin tek tek geliştirilmesi gerektiğini savunan bu anlayışın günümüz toplumunda oldukça benimsendiği aşikardır. Birey yetiştirmeye odaklı birçok özel eğitim alanları Prens Sabahattin'in eğitimsel düşüncelerinin yansımalarıdır diyebiliriz.

Sabahattin Bey'in politik anlamda da yol gösterici öğretileri olmuştur ve birçok siyasal hareketin oluşumunda onun ideolojisinden örnek alınmıştır. Aytaç'ın da dediği gibi; Prens Sabahattin'in öncülüğünü yaptığı Teşebbüs-i Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nden sonra, Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Partisi, Müdafaa-i Hukuk, Birinci Mecliste İkinci Grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Doğru Yol ve Anavatan Partileri ile son olarak Adalet ve Kalkınma Partilerini liberal siyasal düşünce geleneğinin uzantıları olarak karşımıza çıkmaktadır. (Aytaç, 2018, s.115-116)

Prens Sabahattin'in sosyal, eğitim ve siyasal alanlardaki düşüncelerinin bir devrim niteliği taşıdığını gördüğümüz zaman düzeni değiştirmeye çalışan her devrimci düşüncede onun fikirlerinin bir parça izi vardır diyebiliriz.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1
BOA., Y.PRK.HR., No: 30/28-1
BOA. Y.PRK. EŞA. 44/59
BOA. DH. EUM. KLH 3/18

Kitaplar ve Makaleler

- Akşin, S. & Kunt, M. & Ödekan, A.& Toprak, Z. & Yurdaydın H.G.(1988). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. Ankara: Cem.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Akyıldız, A. (2016). Mahmud Celaleddin Paşa, Damad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (3.b., C: ek- II), 175-177.
- Aytaç, Ö. (2018). Türk Sosyolojisinde Bir Öncü İsim: Prens Sabahattin. *Çekmece İzzet Sosyal Bilimler Dergisi* (C:6, S:12), İstanbul, 75-120.
- Buxton, C. R. (1909). *Turkey In Revolution*. London: T. Fisher Unwin.
- Kansu, A. (1995). *1908 Devrimi /Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey*. (A. Erbal, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Karabekir, K. (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Emre.
- Koçak, B. (2019), *Prens Sabahattin: Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Fikirleri*, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Knight, E. F. (1909) *The Awakening of Turkey; A History of Turkish Revolution*. London: J. B. Lippincott Company.
- Kuran, A. B. (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. M. Kırıatlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim.
- Okan, O. (2008). "Prens Sebahattin Literatürü üzerine". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 477-498
- Petrosyan, Y. A. (1974). *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*. M. Beyhan & A. Hacıhasanoğlu (Çev.), Ankara: Bilgi.
- Polat H. A. & Akandere O. (2020). Yıldız Sarayı'nın Yağmalandığı İddiası, Mütareke Dönemindeki Yağma Davası ve Neticesi. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (C:5, S:1), 339-389.
- Ramsay, W.M. (1909). *The Revolution In Constantinople And Turkey*. London: Hodder & Stoughton.
- Ramsour, E. E. (2001). *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi*. H. Yüncü (Çev.), İstanbul: Kayıhan.
- Uçman, A. (2007). Prens Sabahattin. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C:34), İstanbul.
- YAZICI, S. (2011). *Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909)*, Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAZICI, S. (2016). Sultan İkinci Abdülhamid İdaresinin Prens Sabahattin'i Avrupa'dan Döndürme Çabaları. *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi Özcan'a Armağan*. İstanbul: Lotus Kitabevi.
- YAZICI, S. (2014). Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamannın Değişimi. *History Studies International Journal of History* (C: 6, S: 5), 233-247.
- Zürcher, E. J.(1995). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi/ Turkey A Modern History. Y. S. Gönen (Çev.) İstanbul: İletişim.

Extended Summary

In this study, we will examine the life and ideas of Prince Sabahattin. We will see how the course of his life changes in line with his ideas. Examining the life, thoughts, and initiatives of Sabahattin Bey, the nephew of Sultan II. Abdulhamid is very important in

terms of understanding both that period and its reflections on this period. Prince Sabahattin's real name is Mehmed Sabahaddin. His father is Damat Mahmud Celaleddin Pasha, the son of Damat Mehmet Halil Pasha, one of the slaves of Koca Husrev Pasha and II. Mahmut's grandson (from mother's side). His mother is Seniha Sultan, who daughter of Sultan Abdülmecid and who sister of II Abdülhamid. That is, he is not an heir to the dynasty. He is referred to as "Sultanzade" in some sources because of his maternal ties to the dynasty. In foreign sources, it is seen that he is referred to as the "Prince". Although the sources about Sabahattin Bey's date of birth give different information, most sources agree that it is 1878. Sabahattin Bey, who received a highly qualified education in many fields from the private teachers who came to their homes, is mainly interested in sociology. When his father, a Pasha, did not realize his expectations regarding the Baghdad Railway Project, he fled to France with his sons, Şehzade Sabahattin and Lütfullah Bey, as a reaction to Sultan II. Abdülhamid. When Şehzade Sabahattin was still in his youth, he thought that the Ottoman Empire would get rid of the disaster with a struggle abroad. It was a heavy blow to the Sultan when two young people from the palace, were related to Sultan II. Abdülhamid from both his mother's and father's side joined the Young Turks. While the escape of Prince Sabahattin to Paris with his father and brother caused great joy among the Young Turks, it must have caused anxiety in Sultan Abdulhamit, as he did not give up his efforts to return them to Istanbul. Prince Sabahattin wanted to bring unity to the movement by forming a Young Turk Congress and with his brother Lütfullah Bey, they convened the First Young Turk Congress in Paris (1902). Sabahattin, who was elected by majority vote, chaired the congress. Prince Sabahattin covered the travel expenses and expenses incurred during the congress of those who had insufficient financial means. Although there were discussions arising from differences of opinion in the session, they agreed on one issue; their opposition to the current regime. But they had different views on how to do this. Two issues were discussed during the meeting. The first was a revolution could not be made with only propaganda and broadcasting and governments had to be invited to bring about reform. Realizing that there would be no compromise between the members of the congress while the negotiations were going on, Prince Sabahattin made a middle-ground speech as if giving both sides the right, and bringing the issue to a situation that would please both sides. Sabahattin said that since foreign intervention always harms our country, it is not logical to make such a request, and then he explained that foreign intervention is also needed and that

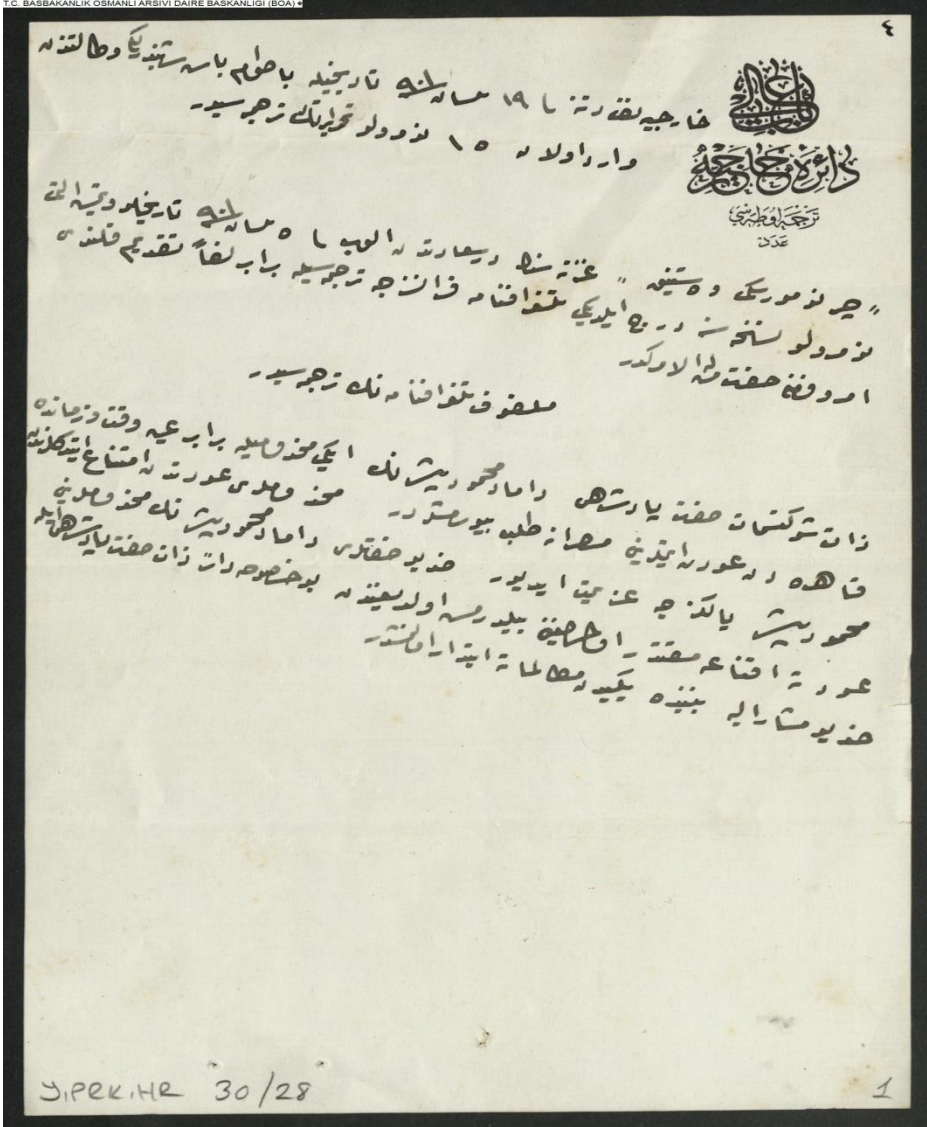
it should be turned in favor of our country. Congress was divided into majority and minority. As Sabahattin Bey explained, those who supported the intervention were the majority. The first Young Turk Congress could not achieve unity in the movement and although Prince Sabahattin was elected president of the congress, he could not achieve the desired result because there was no consensus among the groups in the congress. Lütfullah Bey, who tried to sneak into Istanbul after his father's death, was caught by Abdülhamid's sleuths and was forgiven and forced to live in Istanbul. Thus, after the return of Lütfullah Bey, Sabahattin Bey continued his struggle alone (1913). After the Young Turks were divided into two, the prince founded a new society, this time in Paris, under the name of "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti". The "Terakki ve İttihat Cemiyeti" was founded by those who were against centralist and foreign intervention. While Prince Sabahattin continued his struggle, his uncle Sultan continued his efforts to return him to Istanbul. The fact that Prince Sabahattin began to systematize his views and turn them into a program and gather his supporters around the "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" hardened the Ottoman administration's attitude towards Prince Sabahattin. In addition, the newspaper "Terakki", which he started to publish, started to show its effect. The foreign press, especially English newspapers, took the views of Sabahattin Bey on many issues related to the Ottoman Empire and even included his views in their articles. Despite Abdulhamid's efforts to prevent it, Sabahattin who was determined in his struggle led the meeting of the Young Turk Congress. On 27 December 1907, II. The Young Turk Congress convened in Paris. There were some discussions and gossip at this congress, but Prince Sabahattin stepped in and calmed the atmosphere. He gave a nice speech and said that meaningless words and explanations should not be considered. This second congress of the Young Turks was more tranquil than the first congress. The congress concluded successfully and they dispersed after the declaration was published. There are three common objectives determined in Congress. These were to force Sultan Abdulhamid to abdicate, change the current administration and create a Constitutional administration. The methods to be used to achieve these three goals determined in the congress are; "armed and unarmed resistance is not paying taxes, propaganda and general insurrection in armies". The decisions taken in the second congress of the Ottoman opponents with a wider alliance were very important and effective; The proclamation of the Constitutional Monarchy after a period of six or seven months clearly shows this. Young Turk committees took over the administra-

tion in many cities of Macedonia on 23 July and declared their constitutionalism. The views of Prince Sabahattin, who returned to Istanbul after the proclamation of the Constitutional Monarchy and his closeness with the dynasty disturbed the Committee of Union and Progress. Sabahattin Bey faced the opposition of two different groups except for the Union and Progress. The views of Prince Sabahattin, whose returning to Istanbul after the proclamation of the Constitutional Monarchy and his closeness with the dynasty, disturbed the Committee of Union and Progress. Sabahattin Bey faced the opposition of two different groups except for the Union and Progress. One of the opposition groups was Ahrar Party, which failed in the elections. The other consisted of conservative sections consisting of the lower strata of the ulama and the sheiks of the sect. This group was organized in the “İttihad-i Muhammedi Cemiyeti” and organized a great uprising against the Young Turks. On March 31, a group of soldiers marched toward Hagia Sophia Square and demanded the return of sharia law. Sultan Abdulhamid accepted the requests of the rebels, and so within a day the Committee of Union and Progress was removed from the administration and the order was re-established. The Movement Army set out to restore order in Istanbul and order within the army and took control in Istanbul on 23-24 April. On April 27, upon the instruction of the Commander of the Movement Army, Mahmut Şevket Pasha, the National Assembly, Sultan II. He reported that Abdülhamid was dethroned and replaced by Sultan Mehmet Reşat. Sabahattin Bey publicly opposed the Union and Progress administration, which took over after the March 31 Incident in 1909. Prince Sabahattin, who was arrested because he was involved in the 31 March Incident, was released after a while at the request of his mother and with the intervention of Mahmud Şevket and Hurşid pashas. In an article he wrote for Sultan Reşad during the Balkan War, he clearly stated that this laziness and centralized administration in the social structure would be the end of the Ottoman Empire, by saying "the enemy is not outside but within our social structure". Both this article and his involvement in the assassination of Mahmud Şevket Pasha caused Sabahattin Bey to be arrested again, and when he was released, he went to France again because he could not find a free political and intellectual environment in his hometown (1913). Due to the involvement of Sabahattin Bey in many events, the members of the society were also under suspicion for a long time. Even the fact that someone had any relationship with Sabahattin Bey was enough reason to think that he was against the Committee of Union and Progress. Sabahattin Bey, who continued to develop theses on the liberation of the Ottoman Empire

while in France, also opposed the Ottoman Empire's entry into the war on the side of Germany. Although he was not interested in politics, he tried to benefit society by expressing his views as a thinker. After the First World War and the end of the Union and Progress administration, he returned to Istanbul in 1919. Although he took a supportive stance toward the National Struggle movement that started in Anatolia, he had to go abroad and never return after the law deporting the members of the Ottoman dynasty after the establishment of the Turkish Republic. Prince Sabahattin, who spent the last years of his life in poverty in Switzerland, died on 30 June 1948 in a village close to the town of Neuchatel in Switzerland. Although Sabahattin Bey was not a supporter of certain "individualist, capitalist, imperialist-religious" interests, those who disagreed with him due to some of the events he was involved in thought that he was a defender of such movements. Although Sabahattin Bey tried to keep his relations with non-Muslims good for the establishment of Ottoman unity, this attitude could be perceived differently from the outside. Prince Sabahattin, who returned to Istanbul with the other opponents of the government after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, did not choose to engage in active politics, no matter how much the Ahrar Party members, who adopted his ideas, insisted. Although Sabahattin Bey's opposition tried to develop its intellectual infrastructure for years, it was limited. In the period when the ideas of Prince Sabahattin began to attract the attention of society the 31 March Incident one of the biggest political crises in Ottoman history emerged. Apart from a few people around Prince Sabahattin, he appears as a political figure whose ideas and views were not well understood or could not drag the masses after him. Prince Sabahattin's views started to gain some respect in Turkey in 1950, but they did not have the opportunity to be implemented until the 1970s.

EKLER

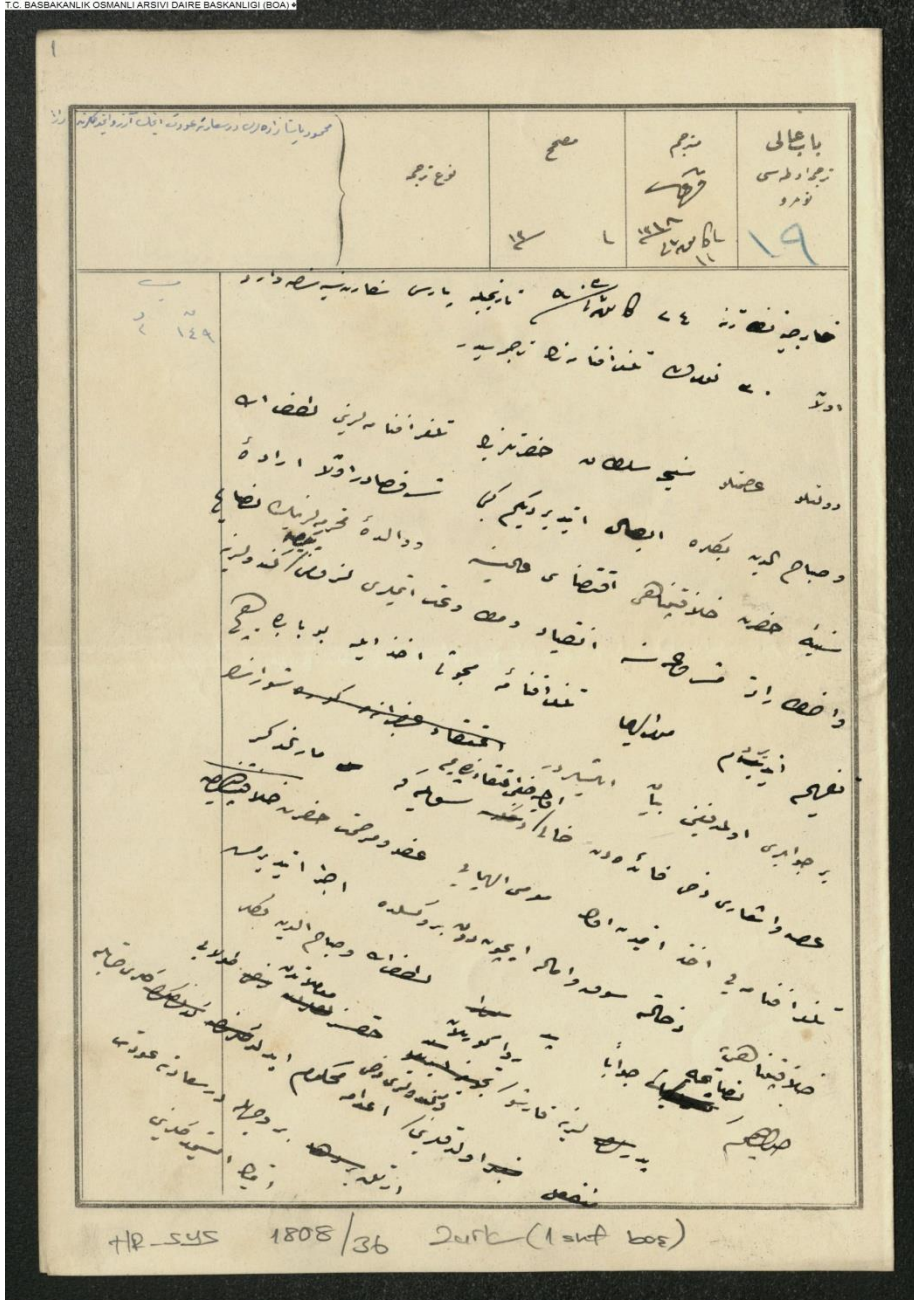
EK:1 BATUM BAŞŞEHNENDERLİĞİ VEKÂLETİ'NDEN HARİ-
CİYE NEZARETİNE GİDEN TAHRİRÂT

Y.PRK.HR.00030.00028.001

BOA., Y.PRK.HR., No: 30/28-1

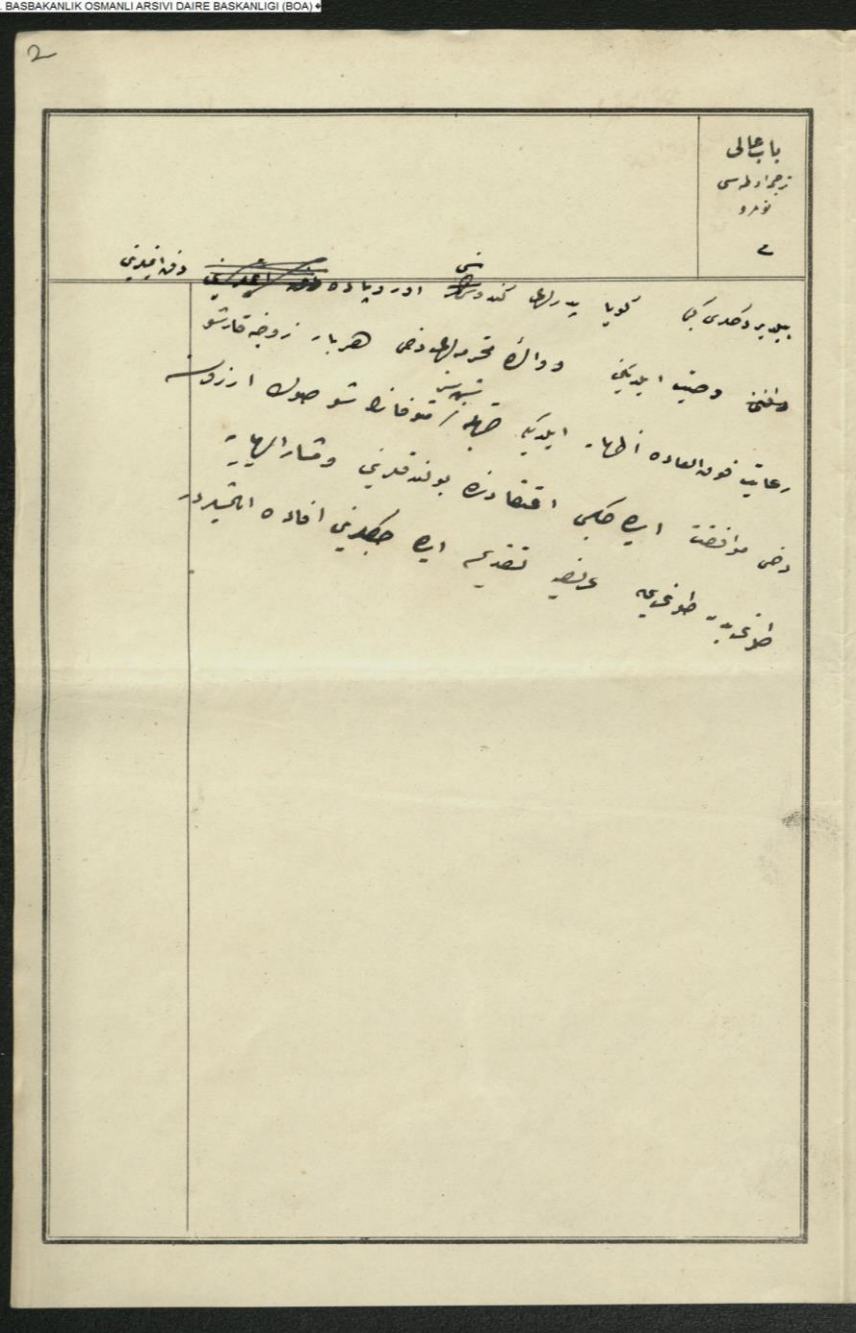
EK 2: PARİS SEFARETİ'NDEN HARİCİYE NEZARETİ'NE ULAŞAN
TELGRAFNAME

HR.SYS.01808.00036.001

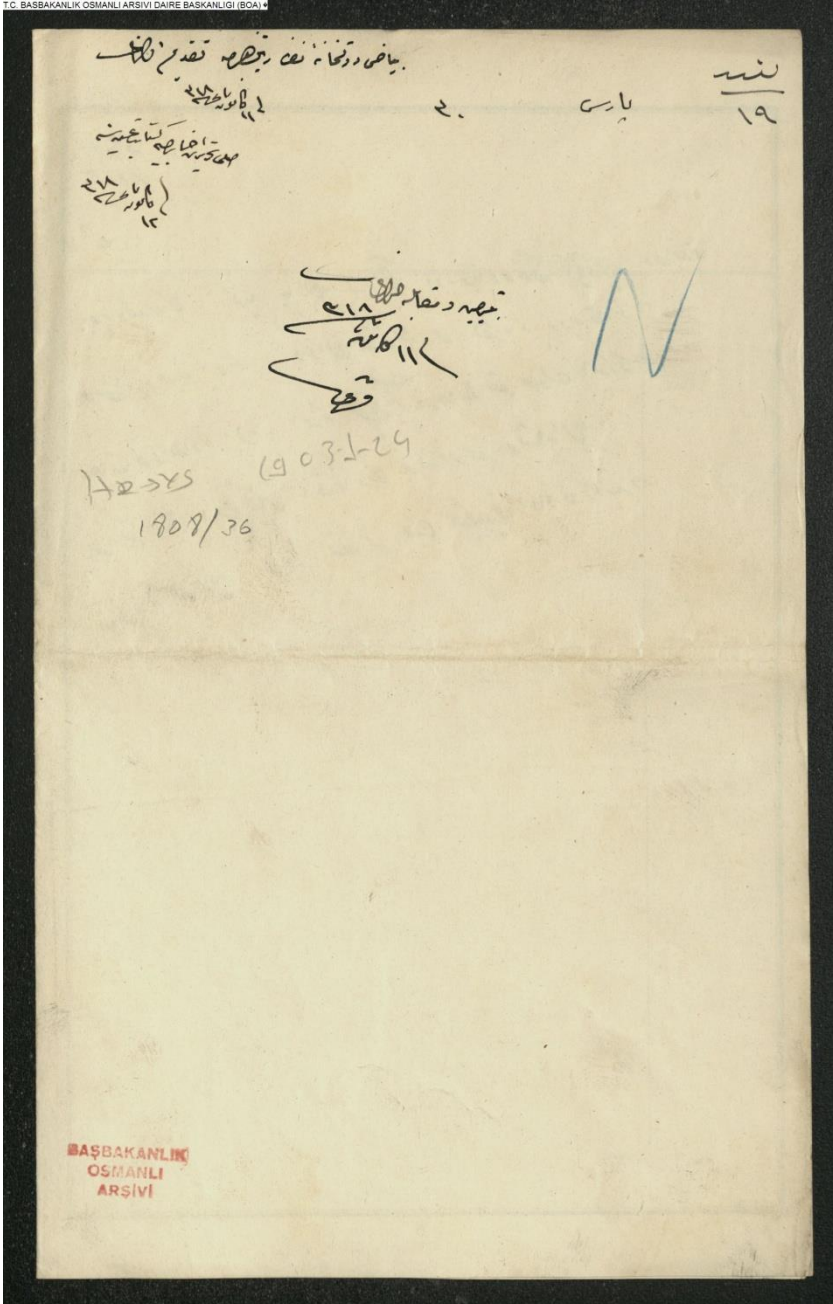
BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1

EK 3: TELGRAFNAMEİN DEVAMI

HR.SYS.01808.

EK 4: TELGRAF NAMENİN DEVAMI

HR.SYS.01808.00036.001

BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1